

Ulla Heino

KÄSITYÖ JA SEN TEKIJÄT
1600-LUVUN SATAKUNNASSA

Societas Historica Finlandiae
Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet

Historiallisia Tutkimuksia 127

Ulla Heino

KÄSITYÖ JA SEN TEKIJÄT
1600-LUVUN
SATAKUNNASSA

Tutkimus on otettu julkaistavaksi Suomen Historiallisen Seuran sarjassa Historiallisia Tutkimuksia Turun yliopiston Humanistisen tiedekunnan 29. elokuuta 1984 antaman painatusluvan perusteella.

ISSN 0073-2559
ISBN 951-9254-59-5

Gummerus Oy:n kirjapainossa
Jyväskylässä 1985

Saatteeksi

Historian muodostuminen ensin harrastukseksi ja sitten työksi tapahtui ikäänkuin varkain. Mikään kotiseutuuni ja varhaiseen elinympäristööni ja lapsuuteeni liittyvä seikka, ei pieni esikaupunkilaiskylä tai perinteetön kaksiluokkainen kansakoulu ja aineellisen toimeentulon turvaamisessa ahertava ympäristö selitä viehtymystä historian opiskeluun. Aivan yhtä salaa ja huomaamatta tapahtui muutos, joka pani pisteen haaveille historianopettajan ammatista ja romutti ajatuksen turvallisesta tulevaisuudesta lehtorin viran haltijana. Ensimmäiset askeleet tähän suuntaan otettiin syyslukukaudella 1967, kun professori Päiviö Tommila ehdotti laudaturtyöni aiheeksi Satakunnan maaseudun 1600-luvun käsityöläisiä. Lopullisesti asioiden saama käänne sinetöityi seuraavien lukukausien aikana ryhtyessäni professori Pentti Virrankosken opastuksella perehtymään aiheeseeni. Kehitystä nopeuttavina tekijöinä on vielä mainittava työni liittyminen Turun Yliopiston silloisen Suomen historian laitoksen käynnistämän Ruotsin vallan ajan ammattikäsityötä tutkivan projektin osaksi ja erityisen käsityöläisryhmän perustaminen laudaturseminaarin yhteyteen.

Nyt väitöskirjana esiteltävän työni valmistumisesta olen erityisen kiitollinen professori Pentti Virrankoskelle, joka on työni eri vaiheissa antanut arvokkaita neuvoja ja toiminut myös käsikirjoitukseni toisena tarkastajana. Tästä

kaikesta sydämelliset kiitokset. Kiitän lämpimästi myös professori Mauno Jokipiitä, joka Satakunnan 1600-luvun erityisen hyvin tuntevana on saattanut antaa tärkeitä viitteitä ja auttanut käsikirjoituksen toisena tarkastajana minut monien salakarien yli. Unohtaa ei myöskään tule niitä vaikutteita, joita olen saanut edellä mainitun käsityöläisryhmän kokouksissa ja ennen muuta FT Raimo Rannan ja FL Veikko Laakson 1700-luvun käsityöläisiä koskevien töiden tarkastustilaisuuksissa.

Tutkimukseni valmistumista ovat ratkaisevalla tavalla edistäneet myös Suomen Kulttuurirahasto, ennen muuta sen Satakunnan rahasto, ja Emil Aaltosen Säätiö, jotka ovat pitäneet aihettani tukemisen arvoisena ja mahdollistaneet apurahoja myöntämällä paneutumisen laajan lähdeaineiston lukemiseen. Lämpimät kiitokseni osoitan myös Suomen Historialliselle Seuralle, joka on hyväksynyt tutkimukseni julkaisusarjaansa. Samalla kiitän myös seuran toiminnanjohtajaa Rauno Endéniä ja käsikirjoitukseni puhtaaksi kirjoittanutta Birgit Tuuttia hyvästä yhteistyöstä. FL Krista Varantolalle puolestaan tulevat kiitokset englanninkielisen tiivistelmän kääntämisestä. Lämmöllä muistelen myös työtovereitani ja Turun Maakunta-arkiston henkilökunnan auliutta auttaa asiakirjojen löytymisessä.

Ja viimeiseksi: tutkimuksen valmistuminen ei ole kiinni pelkästään asiantuntevasta ohjauksesta ja taloudellisen tuen järjestymisestä vaan edellyttää innostavaa ja tukevaa ympäristöä. Tässä suhteessa olen ollut erityisen onnekas. Vanhempani tekivät ensinnäkin ympäristön malleista poikkeavan päätöksen panna tyttärensä opintielle. Erityisen iloinen olen siitä, että kiitokseni tavoittavat vielä kummankin. Mieheni ja poikani ovat myös jaksaneet tukea ja rohkaista. He ovat samalla pelkällä olemassaolollaan muistuttaneet, etteivät 1600-luvun räätälit, sepät tai suutarit ole sittenkään maailman tärkeimpiä asioita.

Turussa 18.11.1984

Ulla Heino

Sisällysluettelo

1. MITÄ TUTKITAAN	11
1.1. Tutkimuksen kohde	11
1.2. Käsityö ja käsityöläiset aikaisemmassa tutkimuksessa	16
1.3. Tutkimustehtävä	20
2. TUTKIMUKSEN LÄHDEPOHJA	23
2.1. Veroluettelot	23
2.2. Kirkolliset lähteet	30
2.3. Tuomiokirjat	35
2.4. 1600-luvun lähteet käsityöläistutkimuksen pohjana	37
2.4.1. Käsityöläisten tunnistaminen ja tilastointi	37
2.4.2. Eri lähderyhmät ja käsityöläismäärien ajallinen kehitys	46
2.4.3. Eri lähderyhmät ja käsityöläisten ammattirakenne	54
2.4.4. Lähdeaineiston kokonaiskuva	60
3. KRUUNUN 1600-LUVUN KÄSITYÖPOLITIikka	67
3.1. Maaseutukäsityön säätely	67
3.2. Kruunu ja ammattikunnat	74
3.3. Käsityö kruunun talouspolitiikan kohteena	81
4. 1600-LUVUN SATAKUNTA — SEN VÄESTÖ JA ELINKEINOT	85
4.1. Maakunnan asutuskuva	85
4.2. Maaseudun väkiluku ja väestön rakenne	89
4.3. Kaupunkiväestö	97
4.4. Satakunnan elinkeinoelämä	100

5. SATAKUNNAN KÄSITYÖLÄISMÄÄRÄT — NIIDEN AJALLISET, AMMATILLISET JA ALUEELLISET JAKAUMAT	111
5.1. Metallitöiden tekijät	111
5.2. Tekstiilien valmistajat ja käsittelijät	118
5.3. Nahan muokkaajat ja käsittelijät	123
5.4. Puutöiden tekijät ja rakennusalan ammattilaiset	128
5.5. Muut ammattilaiset	134
5.6. Käsityöläisten lukumäärän ajallisen kehityksen pääpiirteet	136
5.7. Käsityöläisten ammattirakenne	143
5.8. Käsityöläisten alueellinen jakauma	151
5.8.1. Maaseudun käsityöläiset	151
5.8.2. Kaupunkien käsityöläiset	161
6. ERITYISOIKEUKSIA NAUTTIVAT KÄSITYÖLÄISET	171
6.1. Kaupunkilaismestarit — porvareita vai nurkkamestareita	171
6.2. Käsityöläiset porvarioikeuksien hakijoina ja haltijoina	177
6.3. Pitäjänkäsityöläiset	182
6.4. Kartanonkäsityöläiset — keitä he olivat	193
6.5. Kartanonkäsityöläisten lukumäärä ja ammattirakenne	202
6.6. Lailliset käsityöläiset kysynnän tyydyttäjinä	215
7. KÄSITYÖ AMMATTINA	219
7.1. Käsityön oppiminen	219
7.2. Käsityöläisten palkkaus	228
7.3. Käsityöläisten työpiirit ja toiminta-alueet	232
7.4. Käsityön eriytyminen	252
7.5. Ammattikuntainen käsityö	259
7.6. Maistraatti ja käräjät käsityön valvojina	264
8. KÄSITYÖ JA KÄSITYÖLÄISET 1600-LUVUN YHTEISKUNNASSA ..	277
8.1. Käsityön merkitys ja tuotto	277
8.2. Käsityöpalveluiden riittävyys	282
8.3. Käsityöläiset väestöryhmänä	291
8.4. Käsityöläiset 1600-luvun yhteiskunnan osana	294
9. KÄSITYÖ JA SEN TEKIJÄT TUTKIMUKSEN KOHTEINA	311
LIITTEET	
1. Satakunnan henkiverotettujen määrät viisivuotiskausittain vuosina 1634—1710	322
2.—13. Satakunnan pitäjien vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600—1721	323—333
14. Satakunnan maaseudun vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600—1721	334

15.—16. Porin ja Rauman vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600—1721	335—336
Liitekartta 1: Satakunnan kirkonkylät ja vesistöt	337
17. Satakunnan maaseudun vuosien 1600—1721 eri alojen ammattilaiset 1900-luvun alkuun mennessä vakiintuneiden seurakuntarajojen mu- kaisesti pitäjittäin ryhmiteltynä	338
18. Satakunnan 1600-luvun säterit	339
19. Satakunnan emäpitäjien kappelit	343
 LÄHDELUETTELO	 344
SUMMARY	353

1. Mitä tutkitaan

1.1. Tutkimuksen kohde

Nimilehden otsikko rajaa nyt käsillä olevan tutkimuksen niin ajallisesti ja alueellisesti kuin aiheenkin osalta varsin selvän tuntuiseksi, ilmoittaahan se, että tutkittavana ovat Satakunnan 1600-luvun käsityö ja käsityöläiset. Mitä tässä yhteydessä tarkoitetaan Satakunnalla ja mitä käsityöllä, jää kuitenkin hämäräksi. Satakunnan kohdalla tämä epämääräisyys aiheutuu lähinnä siitä, että se tunnettiin 1600-luvulla enimmäkseen pelkkänä historiallisena maakuntana, ei enää selvästi rajattavana hallinnollisena kokonaisuutena. Historiallisesti siihen luettiin alueita niin Turun ja Porin kuin Pohjanmaan sekä Uudenmaan ja Hämeen lääneistä.¹ Satakunta-nimi esiintyy kuitenkin eräissä hallinnollisissakin yhteyksissä, ennen muuta kihlakuntajaon perustana. Niinpä 1600-luvun lähteet tuntevat sekä Ala-Satakunnan että Ylä-Satakunnan kihlakunnat. Koska tutkimuksen pohjaksi on saatava selvärajainen alue ja koska käytettävissä olevat veroluettelot ja siten tämän työn keskeisimmät lähteet ovat laaditut juuri hallinnollisten yksikköjen mukaisesti eli pitäjittäin ja järjestetty tilikirjoihin vielä kihlakunnittain, tutkittava alue on valittu tämän mukaisesti ja rajattu se hallinnollisin perustein unohtamalla näiltä osin tykkäänään historiallisen maakunnan rajat.

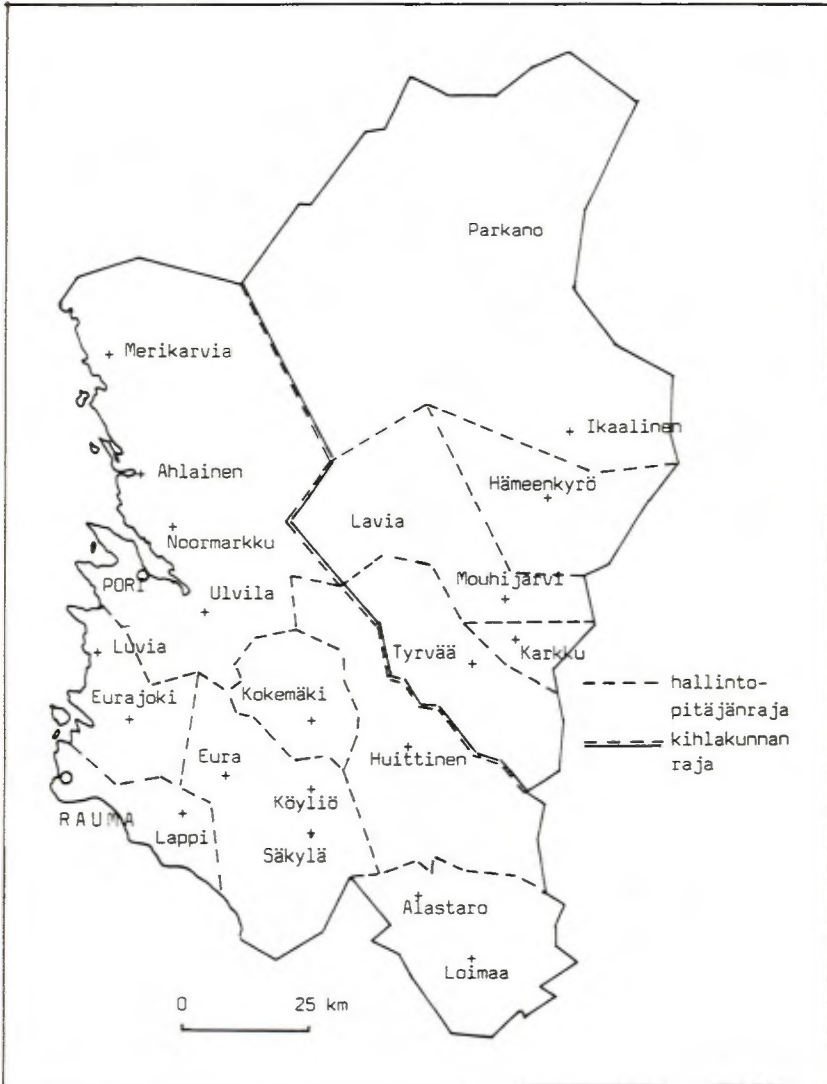
1 Jaakkola 1936, 990-991

Onko tutkittavaksi sitten otettava kaikki Satakuntanimiset kihlakunnat vai olisiko käsittely rajattava vain jotakin tai joitakin kihlakuntia koskevaksi? Ennen kuin ryhdytään etsimään vastauksia tähän kysymykseen, lienee aiheellista todeta, ettei Satakuntaa valittaessa ole oletettu, että se olisi jotenkin poikkeuksellinen käsityömaakunta tai että siellä olisi ollut joitakin erityisiä juuri käsityöhön ja sen harjoittamiseen vaikuttaneita tekijöitä, vaan valintaan ovat vaikuttaneet "puhtaat" nurkkapatrioottiset seikat. Valituksi olisi siten saattanut tulla mikä maakunta tai alue tahansa. Toisaalta on myös huomattava, että koska kyseessä on perustutkimus, työtä aloitettaessa ei ollut minkäänlaista tietoa siitä, mikä olisi tutkimuksellisesti paras alue, mikä muodostaisi yhtenäisen kokonaisuuden ja erottuisi hyvin muista. Näin on ilmeistä, etteivät mitkään käsityöhön sinänsä liittyvät seikat edellyttäneet ennalta tietynkaltaista aluerajausta. Satakunnan keskiaikaa ja 1600-lukua käsittelevissä tutkimuksissa on sen sijaan otettu mukaan kaikki edellä mainitut kihlakunnat ja käsitelty näin Euran, Eurajoen, Kokemäen, Ulvilan, Loimaan, Huittisten, Tyrvään, Karkun, Mouhijärven, Hämeenkyrön, Vesilahden, Pirkkalan, Lempäälän, Messukylän, Kangasalan, Pälkäneen, Sahalahden, Oriveden, Ruoveden ja Keuruun pitäjiä.² Tältä pohjalta edeten tämänkin työn alueeksi olisi siten hyvällä syyllä voitu valita nämä samaiset pitäjät.

Tutkimusalueeseen olisi näin tullut kaikkiaan 20 vanhaa hallintopitäjää. Koska käsityöläisiä oli tarkoitus tutkia käymällä läpi 1600-luvulta säilyneet veroluettelot, kirkolliset lähteet ja tuomiokirjat ja koska lähdepohjan arveltiin ennakolta olevan hyvin epätasaista sekä hankalasti käytävää, alue pyrittiin rajaamaan mahdollisimman hyvin hallittavaksi. Näin siitä poistettiin ne pitäjät, jotka liitettiin vuoden 1690 järjestelyissä Ylä-Satakunnan yliseen kihlakuntaan eli Vesilahti, Pirkkala, Lempäälä, Messukylä, Kangasala, Pälkäne, Sahalahti, Orivesi, Ruovesi ja Keuruu. Tarkasteltavaksi jäivät siten pelkästään Ala-Satakunnan kihlakunnan ja Ylä-Satakunnan alisen osan kihlakunnat ja nämä niiden rajojen mukaisesti, jotka olivat voimassa mainittuna vuonna 1690.

2 Suvanto 1973, 9-15; Jokipii 1974, esim. 50-59

Yksittäisten pitäjien ja tilastoitavien kokonaisuuksien määrä putosi näin kymmeneen. Hallintopitäjien lisäksi käsiteltäviksi otettiin Porin ja Rauman kaupungit. (Kartta 1)

KARTTA 1: Tutkimusalue. Kartta on piirretty G. von Rosenin vuonna 1747 laatiman kartan 'Charta öfwer Finland...' mukaan. Piirtänyt kirjoittaja.

Kuinka onnistunut tällainen rajausta on, missä määrin se tekee vääryyttä historialliselle todellisuudelle ja haittaa mahdollisten päätelmien tekemistä, sitä on ennakoita ja vertailukelpoisten tutkimusten puuttuessa vaikea todeta. Jos kuitenkin tarkastellaan Satakuntaa taloudellisena kokonaisuutena, havaitaan, että poisjätetyt ylisen Satakunnan pitäjät näyttävät kuuluneen 1600-luvulla pikemminkin Turun kuin Porin tai Rauman vaikutusalueeseen.³ Rajausta ei siten näytä erottavan mainittuja pitäjiä niiden omimmasta yhteydestä ja särkevän taloudellisesti ehyttä kokonaisuutta. Toisaalta on myös todettavissa, että tutkimusalueeksi jääneisiin pitäjiin sopii hyvinkin erilaisia ja toisiaan täydentäviä seutuja, onhan osa alueesta merenrannikolla ja hyvien liikennetyksien päässä valtakunnan keskuksista, osa sijaitsee kaupunkien läheisyydessä ja osa verraten kaukana sisämaassa, osassa on suuria kartanoita ja osa on korostetusti talonpoikaisen rahvaan asuttamaa, osa lukeutuu vanhoihin rintamaihin ja osa vielä asutusvaiheessaan oleviin seutuihin. Näin ollen lieneekin oletettavissa, että tutkimusalueelta on saatavissa edustavia tietoja käsityöläisistä ja heidän toiminnastaan.

Mikä sitten on 1600-luvulla ja osin vielä myöhemminkin luokiteltavissa käsityöksi, mikä kotiteollisuudeksi tai varsinaiseksi teolliseksi toiminnaksi? Selvän ratkaisun tekeminen on osoittautunut vaikeaksi. Per *Schybergson* on 1800-lukua koskevassa tutkimuksessaan saattanut tosin turvautua jokseenkin yksiselitteiseen rajaukseen. Hän on lukenut kaupunkikäsityöläisiksi kaikki porvarikirjan suomin oikeuksin työskennelleet käsityön tekijät ja maaseutukäsityöläisiksi ne ammattilaiset, joilla oli kuvernöörin vahvistama lupa harjoittaa ammattiaan. Veikko *Laakso* ja Raimo *Ranta* ovat 1700-luvun osalta kuitenkin todenneet, etteivät likimainkaan kaikki käsityötä harjoittaneet etsityneet pitäjänkäsityöläisiksi.⁴

3 Jokipii 1974, 646-650

4 *Schybergson* 1973, 13; *Laakso* 1974, 44 ja *Ranta* 1978, 273-275. *Laakson* Loimaan ja Huittisten suurpitäjiä koskevan tutkimuksen mukaan tämän alueen 1700-luvun käsityöläisistä olisi 71,5 % ollut pitäjänkäsityöläisiä ja runsas neljännes siten valtakirjatta toimineita.

Mikäli käsityöläiset rajattaisiin näin ollen edellä mainitulla tavalla, tarkastelun ulkopuolelle jäisi jo 1700-luvulla varsin suuri ammattilaisten joukko. 1600-luvulla tällaista rajausta ei voi tehdä pelkästään senkään vuoksi, että pitäjänkäsityöläisjärjestelmä luotiin vasta aivan vuosisadan lopulla. Tutkimuksissa onkin tämän vuoksi jouduttu yleensä tyytymään varsin väliin rajauksiin. Niinpä Ernst *Söderlund* toteaa omassa tutkimuksessaan, ettei käsityön ja manufaktuurien välille ole vanhimpina aikoina vedettävissä tarkkaa rajaa. Eräissä tapauksissa ero on kuitenkin kiistaton. Manufaktuureiksi ovat ilman muuta laskettavissa laitokset, joissa työ on jaoteltu osiin ja joissa sen tekijät ovat erikoistuneet omiin tehtäviinsä.⁵ Satakunnassa tällaiseksi manufaktuuriksi on 1600-luvulla luettavissa lähinnä vain Kauttuan rautaruukki. Käytettävissä olevien tietojen avulla ei sitä vastoin ole pystytty ennakoitua arvioimaan, onko käsityö saanut joitakin muitakin teollisia piirteitä. Tämän vuoksi Satakunnassa on päädytty ratkaisuun, jonka mukaan käsityöstä on erotettu vain edellä mainittu ruukki. Käsityönä tulevat siten tarkasteltaviksi muun muassa kartanoiden piirissä harjoitettu tiilenlyönti ja laivanrakennus.

Kotiteollisuuden ja käsityön välinen raja on edellistäkin häilyvämpi. Pentti *Virrankoski* onkin tutkimuksessaan todennut, että kotiteollisuutta tarkasteltaessa on eräissä tapauksissa pakko ulottaa käsittely selvästi ammattimaiseen käsityöhön saakka ja että toisinaan on aivan mahdotonta ratkaista, onko jokin yksityinen henkilö harjoittanut käsityötä pääammattinaan vai kotiteollisuutena ja siten pelkästään sivutuloja hankkiakseen.⁶ Tämän rajaamisen kaikkinaisen vaikeuden vuoksi tässä työssä on päädytty lukemaan käsityöläiseksi jokainen lähteissä kerrankin jonkin ammatin harjoittajana mainittu, mutta otettu kukin huomioon vain sen ajan, jonka lähteet ovat heidät vasiten käsityöläisinä maininneet. Mikäli tuomiokirjoista on näin ollen ilmennyt, että jokin Matti Heikinpoika tai Antti Juhonpoika on valmistanut kenkiä tai takonut työkaluja, häntä ei tämän tiedon

5 Söderlund 1949, 10

6 Virrankoski 1963, 14-15

perusteella ole luettu käsityöläiseksi, vaan on luokiteltu hänet pikemminkin kotiteollisuuden harjoittajaksi. Samoin on menetelty niiden sotilaiden kohdalla, joiden on joissakin yhteyksissä todettu tehneen henkensä pitimiksi käsityötä.

Edellä esitetyn jälkeenkin on vielä saatava vastaus kysymykseen: mitä on se käsityö, joka on pystyttävä erottamaan toisaalta manufaktuureista ja toisaalta kotiteollisuudesta. Jos tällöin etsitään vastausta 1600-luvun omista lähteistä ja siten ajan käsityksistä, törmätään havaintoon, jonka mukaan käsityöksi olisi esimerkiksi vaatteiden ja kenkien valmistuksen sekä kaikenlaisen nikkaroinnin ja taannon lisäksi luettava myös maltaiden pano, oluen valmistus, krouvaus, helmenkalastus, juurienhakkuu, leipominen ja teurastus.⁷ Käsityötä ei ole kuitenkaan pidetty tässä yhteydessä aiheellisena käsittää näin laajasti, vaan juurienhakkuun ja helmenkalastuksen tapaiset työt on suoralta kädeltä jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Koska tässä ei toisaalta ole haluttu rinnastaa oluenpanoa ja teurastusta muihin käsityöammatteihin, on samalla kaikki muutkin elintarvikkeiden käsittelyyn liittyvät toimet jätetty käsittelemättä ja pitäydytty siten näitä pidempään käytettävissä olevia tuotteita valmistavan käsityön tarkasteluun.

1.2. Käsityö ja käsityöläiset aikaisemmassa tutkimuksessa

Käsityö on elinkeinona liitetty enimmäkseen teollisuuden yhteyteen. Tällaisena se on saanut taloushistorian yleisesityksissä hyvin näkyvän sijan. Tämä "näkyvyys" on tosin ollut monasti sikäli näennäistä, että vaikkakin käsityö on

7 Esim. Stiernman I 1747, 807-808 Placat om åtskilliga Embetes Skräer 20.10.1622

sanana esiintynyt usein jopa teosten päälukujen otsikoissa, itse käsittelyssä elinkeinon aseman ja merkityksen tarkastelu on jäänyt vähiin. Käsityön onkin enimmäkseen todettu olleen kansantaloudellisesti merkityksetöntä ja sen tuotannon volyymin niin pientä, ettei siitä jäänyt vientiin liikeneviä eriä. Käsityön panosta koko kansantaloudessa on kyetty tarkastelemaan vain eräiden 1800-luvun alun ja puolivälin vuosikymmenten tietojen valossa. Tarkastelija on ollut Per Schybergson, joka on pystynyt saamiensa lukujen avulla laskemaan käsityön jalostusarvot ja on niitä saman alan kulutustarvikkeita valmistaneen teollisuuden arvoihin vertaamalla saanut käsityölle vuosien 1810 ja 1870 välisenä aikana tietyt puitteet.⁸

Käsityön organisaatio on sen sijaan ollut jo huomattavan vilkkaan mielenkiinnon kohteena, jopa niin, että käsityötä tarkasteltaessa tämä puoli on painuttunut ja koko tarkastelu rajoittunut usein juuri tähän nimenomaiseen seikkaan. Tämä on erityisen hyvin havaittavissa vanhimmissa maakunta- ja paikallishistorioissa. Näkökulma on synnyttänyt myös joitakin erityistutkimuksia. Niinpä suomalainen Erik Ehrström julkaisi jo vuonna 1893 lyhyehkön katsauksen maan ammattikuntalaitoksen vaiheisiin ja ruotsalaiset Folke Lindberg ja Ernst Söderlund tutkivat yksityiskohtaisesti käsityötä koskevaa lainsäädäntöä. Molemmat viimeksi mainitut tarkastelevat erityisesti kruunun asenteita ja pyrkivät selvittämään, mitä esivalta milläkin toimellaan tavoitteli, miten säädyt näihin toimiin ja päämääriin suhtautuivat, miten johdonmukaista noudatettu politiikka oli, mistä se oli saanut vaikutteensa, mikä siinä oli uutta ja mikä vanhaa ja ketkä olivat uudistusten ensimmäisiä vastaanottajia, ketkä taas viimeiseen saakka vanhassa pitäytyviä. He tarkastelevat käsityötä näin ollen korostetusti ylhäältä käsin eivätkä puutu juuri siihen, millaiseksi käytäntö maan eri puolilla muodostui. He ottavat tämän näkökulman toisinaan huomioon, mutta rajoittuvat tällöinkin tarkastelemaan pelkästään valtakunnan keskuksia, lähinnä Tukholmaa ja sen ympäristöä.⁹

8 Schybergson: Hantverk och fabriker I-II, 1973-1974

9 Ehrström: Översikt av det finska skräväsendets historia; Lindberg: Hantverk och skräväsen under medeltid och äldre vasatid; Söderlund: Hantverkarna I-II. Tähän ryhmään on luettavissa myös esim. Papinsaaren selvitys Turun räätälien ammattikunnasta (Papinsaari 1968)

Kruunun tavoitteiden toteuttamisesta oli näin ollen pitkään saatavissa vain joitakin paikallishistorioista poimittavia hajatietoja, mainintoja siitä, miten jossakussa pitäjässä oli kielloista huolimatta tiettyjen alojen ammattilaisia tai toteamuksia, joista kävi ilmi, ettei kaikkiin kaupunkeihin saatu 1600-luvun aikana muodostetuksi lain edellyttämiä ammattikuntia. Koska käytäntö jäi tutkimatta, monissa yhteyksissä tyydyttiin toistelemaan lainsäätäjän toiveita ja luotiin näin mielikuva tiukasti järjestäytyneestä käsityöstä. Todellisuuden ja toiveiden suhtautumisesta toisiinsa saadaan tietoja Turun Yliopiston Historian laitoksella käynnistetyn käsityöläisprojektin tutkimuksista. Ne ovat opinnäytteitä ja tarkastelevat tilannetta paikallisista olosuhteista edeten. Niissä on paikallishallinnon lähteitä käyttämällä hahmoteltu ne puitteet, joissa käsityötä maan eri puolilla harjoitettiin. Näin Raimo Ranta ja Veikko Laakso ovat selvitelleet sitä, miten Pohjanmaan ja Loimaan sekä Huittisten suurpitäjien rahvas valitsi pitäjänkäsityöläisensä ja miten valvoi näiden toimintaa, Maija Paavola tarkastellut Varsinais-Suomen kartanoissa harjoitettua käsityötä ja Ulla Heino Satakunnan 1600-luvun käsityöoloja.¹⁰

Jos käsityö ei elinkeinona ole siten herättänyt kovinkaan monen tutkijan mielenkiintoa, niin eivät sen harjoittajtaakaan ole saaneet osakseen tätä mainittavampaa innostusta. Käsityöläismääristä on tosin esitetty joitakin arvioita, Heckscher esimerkiksi on tuonut julki 1700-luvun väkilukutauluihin perustuvia lukumääriä ja eräät kaupunkihistorioiden kirjoittajat tilastoineet tutkimuksiinsa joidenkin poikkeikkausvuosien käsityöläismääriä. Lähteenään he ovat käyttäneet yleensä henkikirjoja. Maaseudulta käytettävissä olevat pitäjänkäsityöläisluettelot puolestaan ovat saaneet eräät paikallishistorioiden kirjoittajat esittämään niiden mukaisia käsityöläismääriä. Lähteiden systemaattiseen käymiseen pohjautuvia tietoja on sen sijaan käytettävissä

¹⁰ Ranta: Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721-1809, liseniaattityö vuonna 1970 ja väitöskirja vuonna 1978; Laakso: Huittisten ja Suur-Loimaan käsityöläiset vuosina 1721-1809, laudaturtyö vuonna 1971 ja liseniaattityö vuonna 1974; Paavola: Varsinais-Suomen kartanonkäsityöläiset vuosina 1763-1809, laudaturtyö vuonna 1977; Heino: Satakunnan 1600-luvun käsityöläiset, laudaturtyö 1973 ja liseniaattityö 1978.

pelkästään käsityöprojektin tähän mennessä tutkimilta alueilta. Näissä tutkimuksissa käsityöläisiä on pyritty tarkastelemaan myös yhtenä väestöryhmänä ja selvitelty näin heidän asemaansa esi-industrialistisen ajan yhteiskunnassa. Vaikka tiedot kattavatkin vielä varsin suppean alueen, ne antavat kuitenkin selviä viitteitä käsityöläismäärien nousemisesta tuntuvasti oletettua korkeammiksi ja käsityön muodostumisesta ajateltua moninaisemmaksi. Eräissä viime aikojen maakunta- ja paikallishistorioissa onkin jo havaittavissa, ettei käsityötä ole enää tarkasteltu ohimennen, vaan että sen merkitys on korostunut niissäkin tapauksissa, joissa ei ole voitu esittää tarkkoja tietoja tai edes summittaisia arvioita käsityöläismäärien suuruudesta.¹¹

11 Heckscher 1949, 515-521; esim. Ranta 1975, 170-174; Mäntylä 1971, 386-399; Lähteenoja 1932, 165-173 referoi tarkoin säädösten mukaista käsityötä ja esittää sekä henkikirjojen että Rauman maistraatista tavattujen esimerkkien avulla hajautettuja Rauman käsityöläismääristä; Jokipii 1958, 287-289 ja 472-477 esittää Porin käsityöläismääristä vain hajautettuja; Viikki 1973, 166-177 käsityöläismäärät edellisten tavoin hajanaisia ja esimerkinomaisia; Lehtinen 1965, 359-363 on laskenut Ulvilan käsityöläismäärät eräistä 1700- ja 1800-luvun henkikirjoista; Papunen 1972, 81-86 käsityöläismäärät perustuvat henkikirjoihin ja koskevat joitakin poikkeusvuosia; Jokipii maakuntahistorian (1974, 387-406) käsityöläismäärät perustuvat käsityöläisprojektin piirissä julkaistun työn tietoihin. Käsityöläisiä on tässä tutkimuksessa tarkasteltu sekä laajasti että perusteellisesti. Virrankosken Pohjois-Pohjanmaan 1600-lukua käsittelevässä historiassa (1973, 352-361) käsityöläisistä ei ole esitetty lukumääriä mutta käsitelty heitä muuten niin, että tekstistä käy ilmi, ettei ammattilaisia voinut olla maaseudulla sittenkään kovin vähän. - Turun Yliopiston Historian laitoksella on myös koottuina henki- ja rippikirjoista vuosilta 1721-1809 tavatut käsityöläiset, mutta tietoja ei ole varojen puuttuessa pystytty vielä hyödyntämään. Korteista käy ilmi, kuinka pitkään asianomainen on toiminut käsityöläisenä, missä kylässä hän on milloinkin asunut, milloin ja missä hän on syntynyt, kuollut tai avioitunut, vaimon ja lasten nimet, syntymäajat ja mahdolliset kuolintiedot - mikäli kuolema on tapahtunut ennen mestarin omaa kuolemaa - oppipoikien ja kisällien nimet, rippikirjoihin merkityt muutotiedot ja toisinaan myös käsityöläisen ja hänen vaimonsa vanhempien nimet.

1.3. Tutkimustehtävä

Tapauksessa, jossa tutkittavaksi on otettu toisaalta 1600-luku ja toisaalta sen aikainen käsityö, valintaan ovat vaikuttaneet eri seikat. Vuosisata on ensinnäkin sikäli mielenkiintoinen, että sen kuluessa ryhdyttiin ensi kerran säätelemään koko käsityötä. Samalla kun kruunu pyrki näin muuttamaan käsityön mieleisekseen ja yhtenäistämään sen harjoittamista maaseudulla ja kaupungeissa, se loi myös muodot, joissa käsityötä harjoitettiin sittemmin aina 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka. Käsityöläiset puolestaan olivat kylissään ensimmäisiä maataloudesta erottuvia muiden ammattien harjoittajia. He toivat kyliin siten uusia elementtejä ja olivat merkinä elinkeinoelämän differentioitumisesta. Toisaalta käsityöläisten toiminta edellytti myös, että rahvaan vaatimukset olivat entistä moninaisempia ja että rahvaalla oli sekä halua että kykyä ostaa tietyille aloille erikoistuneiden käsityöläisten palveluksia. Käsityö on siten nähtävissä yhtenä innovaationa, uutuutena, joka muutti ihmisten tottumuksia ja toi heidän ulottuvilleen aikaisemmasta poikkeavia mahdollisuuksia.

Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus ryhtyä selvittämään kruunun asenteita tai sen 1600-luvun käsityöpolitiikan perusteita ja tavoitteita vaan keskittää huomio käsityöhön ja sen harjoittajiin. Tämä siirtää näkökulman samalla tasolle, joka edellyttää 1600-luvulla vallinneen käytännön, ei suinkaan tuolloin asetettujen tavoitteiden kartoittamista. Viimeksi mainittujakin on tosin käsiteltävä, mutta niistä on hahmoteltava lähinnä tausta, johon verrataan lähteiden paljastamaa käytäntöä ja jonka avulla voidaan tehdä päätelmiä kruunun tavoitteiden ja käsityöläisten sekä rahvaan tarpeiden ja näkemysten keskinäisistä suhteista ja näissä mahdollisesti havaittavasta kehityksestä.

Käsityötä ammattina ja käsityöläisiä yhtenä väestöryhmänä tarkasteltaessa lähtökohtana ovat 1600-luvun osalta oletukset, joiden mukaan käsityöläiset olivat tämän vuosisadan maaseudulla vielä suhteellisen harvinaisia. Koska

1700-luvun käsityöläismäärät näyttävät käsityöläisprojektin kortitustyön ja tehtyjen tutkimusten mukaan olleen sitä vastoin verraten korkeita ja edustettujen alojen määrä maaseudullakin jokseenkin suuri, yhdeksi 1600-lukua koskevaksi ongelmaksi tuli selvittää, olivatko käsityöläiset yleistyneet kylissä vasta 1700-luvun aikana vai oliko tämänkaltaisen differentioitumisen katsottava alkaneen jo aiemmin ja siten 1600-luvun puolella. Tutkimuksen tulisi näin ollen selvittää, oliko maaseudulla 1600-luvulla ylipäättään käsityöläisiä, paljonko heitä oli ja kuinka vakaaksi heidän toimintansa oli muodostunut. Näiden seikkojen selvittäminen asettaisi kruunun toimet samalla osin uuteen valoon, riippuihan niiden onnistuminen mitä suurimmassa määrin siitä, sijoittuivatko ne aikaan, jona käsityö oli vasta eriyty-mässä itsenäiseksi elinkeinoksi, vai aikaan, jona käsityöläiset olivat jo vakiinnuttaneet asemansa ja kansa tottunut käyt-tämään hyväkseen heidän palveluksiaan.

Mikäli käsityötä pidetään elinkeinoelämän alkavan differentioitumisen merkinä ja käsityöläisiä kylien uutena ammatti- ja väestöryhmänä, tutkimuksen tulisi selvittää tämän uuden ilmiön voimakkuus ja laatu, mutta puuttua samalla sen leviämiseen vaikuttaneisiin tekijöihin. Päämääränä tulisi toisin sanoen olla selvittää, paljonko käsityöläisiä eri aikoina oli ja mitä ammatteja he edustivat, sekä tutkia samalla, mitkä yleiset ja paikalliset tekijät ovat näihin seikkoihin vaikuttaneet. Tällaisina yleisinä tekijöinä voidaan pitää edellä mainittuja kruunun toimia ja paikallisina esimerkiksi tutkimusalueen sijaintia, sen elinkeinoja ja väestöä. Toisaalta on myös huomattava, että käsityöläisistä olisi uutena väestöryhmänä saatava selville heidän asemansa ajan yhteiskunnassa ja tarkasteltava, millaisen sijan he olivat itselleen onnistuneet hankkimaan. Vertailukohtana voidaan tällöin pitää kaupunkeja, olihan käsityö niissä jo 1600-luvulla vanha elinkeino.

Käsityön voimakkuuteen, sen eriytymiseen ja harjoittamiseen yleisesti liittyvien seikkojen tarkasteleminen edellyttää tietojen hankkimista paikallisista olosuhteista, esimerkiksi käsityöläismäärien laskemista pitäjä pitäjältä ja nimi nimeltä käytävistä veroluetteloista. Kustakin käsityöläisestä on laadittava oma korttinsa ja kerättävä siihen

kaikki häntä koskeva tieto. Käsityöläisiä ei tule siten käsitellä nimettömänä joukkona ja vain joiltakin läpileikkausvuosilta ja jostakusta lähteestä saatujen tietojen mukaan, vaan lähteet on käytävä läpi systemaattisesti vuosi vuodelta. Koska aikaisemman tutkimuksen perusteella ei myöskään ole havaittavissa, että jokin lähdesarja olisi tässä suhteessa aukoton ja niin edustava, että pelkästään sen käyminen riittäisi, lähdemateriaalia ei ole tahdottu rajata ennakolta ja ottaa tutkimuksen kohteiksi vaikkapa henkikirjoihin merkityt käsityöläiset, vaan tietoja on pyritty hankkimaan mahdollisimman monista lähteistä. Tämä puolestaan edellyttää laajaa lähdekatsausta ja eri lähteistä saatujen tietojen vertailemista toisiinsa. Näin on samalla saatavissa tietoja siitä, kuinka luotettavia yksittäisistä lähteistä saatavat tiedot ovat ja miten hyvin ne soveltuvat käsityöläisten tapaista yhteistä rahvasta koskevan tutkimuksen pohjaksi.

Minkälaisin menetelmin käsityötä ja käsityöläisiä olisi sitten tutkittava? Ensinnäkin on huomattava, ettei tässä yhteydessä ole tarkoitus tutkia käsityötä minään teknisenä suorituksena eikä puuttua työtapoihin tai kuvata työntuloksia, vaan tarkastella käsityötä ammattina ja siten kiinteästi harjoittajiinsa liittyvänä seikkana. Niinpä kun käsitellään sen voimakkuutta, eriytymistä tai laajuutta, tarkoituksena on analysoida käsityöläisistä saatavia tietoja, tehdä havaintoja käsityöläisten lukumäärästä eri aikoina, tarkastella mitä ammatteja pitäjissä ja kaupungeissa minäkin vuosikymmeninä oli sekä pohtia, kuinka vakaata käsityöläisten toiminta tutkimusalueen eri puolilla eri aikoina oli. Koska käsityöläisiä tarkastellaan tämän lisäksi yhtenä väestöryhmänä, heistä tulee luoda omat henkilökuvansa ja tehdä näiden perusteella päätelmiä koko ryhmälle luonteenomaisista piirteistä. Näihin päämääriin on tarkoitus pyrkiä keräämällä tietoja eri lähteistä ja yhdistelemällä kustakin käsityöläisestä saadut tiedot mahdollisimman tarkasti pienoiselämäkerraksi. Monet näin saaduista tiedoista voitaneen yhdistellä tilastoiksi ja tarkastella näiden avulla erilaisten ilmiöiden voimakkuutta ja levinneisyyttä. Vasta lähdekatsauksen ja siinä saatujen tietojen perusteella voidaan todeta, missä määrin tietoihin voidaan soveltaa varsinaisia tilastollisia metodeita.

2. Tutkimuksen lähde pohja

2.1. Veroluettelot

Jatkuvat sodat ja keskushallinnon rakentaminen edellyttivät valtiolta huomattavia varoja ja pakottivat sen kantamaan asukkailtaan mitä erilaisimpia veroja. Kun se osoitti veroperusteiden keksimisessä kiitettävää kekseliäisyyttä ja kantoi veroja milloin henkilöluvun tai maaomaisuuden ja milloin yleensä vain varallisuuden mukaan, tutkijat saattavat säilyneiden veroluetteloiden avulla tarkastella ajan yhteiskuntaa ja väestöä hyvinkin monelta kannalta. Käsityötä tutkiva olisi tosin toivonut, että kruunu olisi huomannut verottaa myös eri ammattien harjoittajia ja olisi laatinut vuotuiset luettelot myös eri alueiden ja vuosikymmenten käsityöläisistä. Eräitä tämänsuuntaisia yrityksiä on 1600-luvulla havaittavissa, asettihan kruunu vuoden 1604 Norrköpingin päätöksessä ammattimiesten maksettavaksi tietyn suuruisen veron ja uudisti päätöksensä vielä 1680-luvun alussa. Aiempaa päätöstä ei näytetä kuitenkaan pannun kertaakaan toteen. Myöhemmät suositukset johtivat sitä vastoin käytännön toimiin, ja läänitileihin ilmestyivät 1680-luvun aikana erityiset pitäjänkäsityöläisluettelot. Ne laadittiin henkikirjojen pohjalta ja niihin otettiin ne ammattilaiset, jotka olivat hankkineet itselleen pitäjänkäsityöläisioikeudet ja maksaneet näiden mukaiset verot. Sisälöltään ne olivat hyvin vaihtelevia, mainitsivat käsityöläiset ajoin pelkkinä Antteina tai Matteina tai kirjasivat nimien sijasta ylös vain kylmät numerot. Niiden lähdearvo ei

tällaisina ole kovin hyvä, eikä niistä ole saatavissa uutta käsityöläisiä koskevaa tietoa.¹

Käsityöläisistä on näin ollen hankittava tietoja lähteistä, joiden tarkoituksena ei ollut käsityöläisten luettelointi. Koska tutkijan päämääränä on saada kustakin käsityöläisestä mahdollisimman kattavat tiedot, hänen on käytettävä säilynyt aineisto hyväkseen koko laajuudeltaan ja etsittävä käsityöläisiä eri perustein laadituista veroluetteloista. Hänen keskeisimpiä lähteitään ovat tällöin henkilöluvun perusteella laaditut luettelot ja ennen muuta vuodesta 1634 kootun henkiveron kantoluettelot. Henkivero on sikäli tähän tarkoitukseen hyvin soveltuva vero, että sen tuli määräysten mukaan kohdistua kaikkiin 12 vuotta täyttäneisiin valtakunnan asukkaisiin.

Tätä yksiselitteistä periaatetta ei noudatettu edes ensimmäistä henkiveroa kannettaessa. Kun verosta vapautettiin sittemmin joko luvalla tai luvatta useita väestöryhmiä, tutkija ei voi olettaa tavoittavansa henkikirjoista lähimainkaan kaikkia jollakulla seudulla tietynä 1600-luvun vuotena asuneita. Tämän ei kuitenkaan tarvitse kaikin osin vaikeuttaa käsityöläisten tutkimista ja haitata heidän löytymistään verotettujen joukosta. Verosta vapautettiin eräissä tapauksissa näet hyvinkin selvästi määriteltävissä olevat ryhmät. Niinpä kun lapsuuden alettiin piankin katsoa päättyvän vasta 15 vuoden iässä tai vanhuuden tulkita yleisesti riittävän verosta vapauttamiseen, tulkinnat eivät periaatteessa voi heijastua henkikirjoista tavattujen käsityöläisten määriin. Osa vanhoista käsityöläisistä saattaa tosin kadota tämän vuoksi verotettujen joukosta. Sen sijaan niin nämä vapautukset kuin myös sotilaiden, ylioppilaiden ja eräiden virkamies-

1 TMA LKo 1688 års verificationer f. 1480: Huittinen Antti-säämiskäntekijä, Eurajoki Sakarias-räätäli ja Loimaa Matti Erkinpoika pitäjän räätäli. Vuoden 1700 pitäjänkäsityöläisluettelot (VA 7420:1898): Eura 1 ja Eurajoki 2 pitäjänkäsityöläisistä. Nimiä tai ammatteja ei mainita. Ylä-Satakunnan puoleiset tiedot ovat yhtä niukat. Vuoden 1706 pitäjänkäsityöläisluettelot: (TMA LKo 1706 års verificationer f. 2735) Ulvila pitäjän seppä. Nimeä ei mainita. Edellä esitetyt esimerkit ovat valikoiden poimittuja malleja läänintilien pitäjänkäsityöläisluetteloista ja osoittavat, kuinka vaihtelevia ja vähän informaatiota sisältäviä tiedot voivat olla. Yleisimmillään luetteloiden tiedot kertovat seuraavaa: Tyrvää Heikki suutari ja Antti-seppä, Ikaalinen Eskil-suutari ja Heikki-seppä (esim. vuosi 1707, TMA LKo 1707 års verificationer f. 3415).

ten jättäminen veron ulkopuolelle haittaavat merkittävästi henkikirjoihin perustuvaa väkiluvun laskemista ja väestön rakenteiden selvittämistä.²

Jotkut uudet säädökset ja tulkinnat vaikuttivat sitä vastoin suoranaisesti myös käsityöläisten verottamiseen. Esimerkiksi aatelille suodun verovapauden ulottuminen kaikkiin heidän sätereillään asuviin vei veroluetteloista joukon kartanoissa työskenteleviä käsityöläisiä. Kun köyhät sekä sairaat ja raihnaiset vapautettiin myös verosta ja kun näille ryhmille ei ollut esitettävissä selviä luonnehdintoja, köyhyyden määrittelyssä sovelletut omaperäiset kriteerit hankaloittavat tutkijan työtä ja tekevät mahdottomaksi todeta, paljonko rajaus vei väkeä veron ulkopuolelle ja kuinka monia käsityöläisiä ryhmään kulloinkin luettiin.³

Henkikirjoja käyttävän on syytä muistaa, että hänen lähteensä ovat veroluetteloita ja että niistä on löydettävissä vain tämän mukaisia tietoja. Hän voi siten olettaa tapaa- vansa luetteloista mainintoja, joista käy ilmi verovelvollisen nimi ja tämän maksama veromäärä. Tämän lisäksi hän saattaa vielä odottaa, että luetteloista ilmenisivät verovelvollisten kotipaikat. Ammatin merkitseminen riippui sen sijaan jo veroperusteista eli siitä, oliko vero kaikkien osalta sama vai joutuivatko jotkut maksamaan muita enemmän. Kun henkiveron suuruus vaihteli maksajan sosiaalisen aseman mukaan ja kun talonpoikaisen rahvaan oli maksettava vuoden 1635 määräysten mukaan 12 mutta säätyläisten 16 äyriä, veron kantoluetteloista tulisi selvittää tämänkaltaiset seikat. Osin näin käykin, kerrotaanhan henkikirjoissa tarkoin, ken oli kirkkoherra, ken kappalainen, kihlakunnantuomari, pormestari, nimismies tai kruununvouti. Tämän lisäksi niissä on eroteltu toisistaan talonpojat, rengit, piiat ja itselliset. Käytäntö on kuitenkin vaihteleva, eivätkä talonpojat ole

2 Lext 1968, 43-58: kts. Jutikkala 1957, 150-175

3 Lext 1868, 47-50; Esim. VA 7145, 213-215 (Huittisten hk 1635) kirkkoherra on maininnut luetteloissa useita kerjäläisiä, halvaantuneita ja sokeita laskematta näitä verotettujen yhteismääriin. Kokemäellä (VA 7145, 222v) kirkkoherra on laatinut erityisen luettelon erilaisten vaivojen raskauttamista ja rutiköyhistä. Tämänkaltaiset tiedot käyvät myöhemmin harvinaisiksi ja katoavat lähes kokonaan jo 1640-luvun aikaan, vert. esim. VA 7241, 304-310 (Kokemäki hk 1650)

aina varmuudella erotettavissa muista ruokakuntien päämiehistä.⁴

Vuonna 1693 uudistetut säädöksetkään eivät sanottavasti muuttaneet komissaarion noudattamaa käytäntöä, vaikka alhaisimman veron olisi tuolloin pitänyt tulla enää talonpoikien ja heidän perheenjäsentensä maksettavaksi. Omat haittansa on myös siitä, että saman ruokakunnan jäsenistä ilmoitetaan usein vain heidän suhteensa ruokakunnan päämieheen ja kerrotaan, onko kyseessä isännän veli, poika, tytär vai miniä. Mikäli tässä joukossa oli käsityöläisiä, heitä ei juuri tapaa henkikirjoissa ammattinsa harjoittajina. Kaupungeissa ruokakunnat olivat pienemmät kuin maaseudulla, eikä menettelystä koitunut niissä maaseutuun verrattavia ongelmia.⁵

Henkiveron tuottavuus riippui olennaisesti kannon onnistuneesta järjestämisestä. Koska kruunu ei voinut muuten kontrolloida verotuksen suorittamista, se koetti päästä toivomaansa tulokseen käyttämällä hyväkseen mahdollisimman suurta paikallistuntemusta. Se kutsui tässä mielessä avukseen seurakuntien kirkkoherrat, jätti kantoluetteloiden laatimisen näiden huoleksi ja loi näin hyvät edellytykset luotettavien tietojen saannille. Se pettyi kuitenkin toiveissaan, sillä kirkkoherrat asettuivat pikemminkin verotettujen kuin verottajan puolelle ja sovelsivat säädöksiä ensin mainittujen etujen mukaisesti. He jättivät veron ulkopuolelle runsaasti köyhiksi katsomiaan ja kavensivat tuntuvasti verovelvollisten määrää. Koska he laativat luettelot muutenkin hyvin persoonallisella tavalla, he jättivät jälkeensä vuodesta ja paikkakunnasta toiseen suuresti poikkeavia luetteloita. He saattoivat toisinaan liittää niihin kiintoisia sivumerkintöjä, mutta tyytyivät joskus perin puisevaan ja niukkaan verotettujen luettelointiin.⁶

4 Lext 1968, 73-74; VA 7145, 198-229 vuoden 1635 henkikirjoissa merkinnät ovat varsin selviä ja väestön rakenne näiden mukaan laskettavissa luotettavan tuntuisesti. Sen sijaan esim. Ulvilan henkikirjassa vuonna 1651 (VA 7244, 115-119) ammattimerkintöjä on niukasti, Porissa (VA 7244, 123-124) vielä vähemmän.

5 Esim. TMA LKo 1691 års verificationer; vuosina 1675 ja 1706 henkikirjoittaja on sitä vastoin tyytynyt merkitsemään ruokakunnan muut jäsenet vain numeroin. (TMA LKo 1675 ja 1706 verificationer)

6 Lext 1968, 97-98, 77-79; vert. esim. Kokemäen henkikirjoja vuosina 1635 ja 1650 (VA 7145, 220-222 ja VA 7244, 115-119)

Kruunu ei ollut tyytyväinen papiston menettelyyn vaan ryhtyi uusimaan henkiveron kantoa. Se antoi vuonna 1652 uudet ohjeet ja uskoi luetteloiden laadinnan yksinomaan mantaalikomissaarin huoleksi. Koska tämän alueeseen liitettiin useita pitäjiä - tavallisesti koko kihlakunta - luettelot menettivät paikalliset erityispiirteensä ja muuttuivat entistä yhtenäisemmiksi. Kruunu ei tarjonnut komissaareille kuitenkaan niin hyviä etuja, että nämä olisivat pysyneet viroissaan ja ennättäneet perehtyä toimialueensa oloihin. He joutuivat turvautumaan työssään jatkuvasti papistoon eikä heillä ollut käytännössä pienimpiäkään mahdollisuuksia valvoa, tulivatko kaikki verovelvolliset todella luetteloiduiksi. He olivat kuitenkin korostetusti kruunun etujen puolustajia ja pyrkivät jo omaa palkkaansakin nostaakseen tuomaan mahdollisimman monet veron piiriin ja rankaisemaan raskain sakoin velvollisuutensa laiminlyöneitä. Vaikka henkikirjojen erot uudistuksen myötä kävivätkin vähäisemmiksi, mantaalikomissaarit eivät saaneet aikaiseksi toisiinsa täysin rinnastettavia luetteloita.⁷

Kruunu kantoi kansalaisilta muitakin henkilökohtaisia veroja, muun muassa Elfsborgin lunnasveroja vuosina 1614-1619. Koska lunnaat olivat raskaat, vero ulotettiin koskemaan kaikkia valtakunnan täyskasvuisia asukkaita. Sen kantoluetteloiden tulisi tämän mukaan olla vähintäänkin henkikirjojen veroisia. Säädöksiä ei noudatettu kuitenkaan kertaakaan. Varsinaiset lunnaiden kantoluettelot eivät ole tämän vuoksi miltään osaltaan henkikirjoihin verrattavia. Niistä saadut tiedot jäävät suppeiksi jo senkin vuoksi, että luetteloihin on merkitty nimeltä vain ruokakunnan päämiehet ja ilmaistu sen muut jäsenet pelkin numeroin. Koska lunnaat oli kaikesta huolimatta saatava maksetuiksi, kruunu ei voinut tyytyä leväperäisen verotuksen tuottoon, vaan pani toimeen tiukat tarkastukset ja laaditutti erityiset rästi- ja tarkastusluettelot. Nämä ovat tuntuvasti varsinaisia veroluetteloita parempia, välittävät tietoja ihmisten muutoista ja kuolemista sekä kertovat, ketkä olivat köyhiä ja ketkä raihnaisia, mutta mainitsevat

7 Lext 1968, 105-111; vert. esim. vuosien 1675 ja 1680 henkikirjoja (TMA LKo 1675 års verificationer, 1152-1204, 1554-1558 ja 1680 års verificationer, 899-931, 1323-1344)

kantoluetteloiden tavoin nimeltä vain ruokakuntien päämiehet.⁸

Tässä yhteydessä ei ole syytä puuttua lähemmin kysymykseen, ovatko Satakunnan rästi- ja tarkastusluettelot kaikilta osiltaan Sven *Lundkvistin* Ruotsissa tutkimien veroisia ja onko niistä saatavissa näihin verrattavia tietoja. Satakunnan luetteloihin näyttää kuitenkin merkityn perin vähän muutto- yms. tietoja. Kun niistä löytyy toisaalta vain harvoja piikoja ja renkejä, poikia ja tyttäriä, olisi uskaliaasta soveltaa *Lundkvistin* saamia tuloksia suoralta kädeltä tutkittavana olevaan alueeseen. Luetteloita ei tämän vuoksi olekaan käytetty 1600-luvun alun väestön ja sen rakenteiden selvittelyyn, vaan tyydytty keräämään niistä pelkästään käsityöläisiä koskevat maininnat.⁹

Enimmät 1600-luvun alun verot kohdistuivat kuitenkin joko maahan tai muuhun varallisuuteen. Vuoden 1571 hopeaveron kaltaisia varallisuusveroja rahvaalta ei tällöin kannettu, vaan väestön oli maksettava veroja joidenkin rajattujen perusteiden mukaan, esimerkiksi vuotuisten karja- ja kylvömääriensä mukaisesti. Kun tämä edellä mainittu ja vuodesta 1620 lähtien kannettu vero koski kaikkia karjanomistajia ja viljan kylväjiä, sen kantoluetteloista ovat löydettävissä niin talonpojat kuin papit, sotamiesten vaimot, käsityöläiset ja itselliset. Veroa kannettiin erillisenä vuoteen 1642, mutta kantoluetteloita ei ole saatavissa kaikilta vuosilta. Karja tuli tämän jälkeen vielä uudelleen verotuskohteeksi, mutta vero koski enää pelkästään maaseudun itsellisiä. Näissä itsellisten karjaveroluetteloissa on yleensä vain joitakin harvoja verotettuja. Koska heidän joukossaan on suhteellisen runsaasti käsityöläisiksi mainittuja, näiden sinänsä suppeiden luetteloiden lähdearvo on huomattava, joskaan ei kaikin puolin vanhoihin karjaveroluetteloihin rinnastettava.¹⁰

Talonpoikaisen rahvaan oli tämän lisäksi maksettava joukko muita veroja, suoritettava maaveroa tiloistaan,

8 *Lundkvist* 1974, 192-216

9 *Lundkvist* 1974, 221-255; VA 483 By 1-7, 71-75v, Bå 1-68, Bø 1-78v

10 *Melander* 1896, 433-444; *Tornberg* 1973, 21-33

kymmenyksiä kylvöistään, nokkaveroa, huonekuntaveroa ja ruokalisäveroa sekä avustettava linnojen rakentamisessa ja muistettava häitään viettämään valmistautuvia kuninkaalaisia, koottava veroa laamanniensa ja kihlakunnantuomariensa palkkausta varten, korvattava veroja maksamalla autiotilojen peltojen viljelemisestä saamansa edut ja kuljetettava kuninkaankartanoihin vuosittain tietyt määrät heinä. Jotkut verot kattoivat vain muutaman vuoden, jotkut koskivat ainoastaan maanomistajia ja jotkut koottiin alueittain vaihtelevin perustein. Veroluetteloita käyttävän on tämän lisäksi muistettava, että maakirjat ja kymmenysveroluettelot jähmettyivät 1600-luvun alkuvuosikymmeninä niin pahoin, ettei niiden käyminen ole vuosisadan puolivälin jälkeen enää mielekäästä. Kun osa vanhoista veroista liitettiin 1620-luvulla maaveron yhteyteen, vanhimman tilikirjasarjan niteistä katoavat muun muassa nokkaveron ja huonekuntaveron kantoluettelot. Eräissä tapauksissa veroluetteloiden muoto saattaa käydä ajan myötä entistä monipuolisemmaksi. Esimerkkinä voidaan mainita kihlakunnantuomarin palkkaveroluettelot. Ne laadittiin 1600-luvun alussa kylittäin merkitsemällä luetteloon vain kunkin kylän maksettavaksi määrätty vero. Vuosisadan lopun luetteloista on sen sijaan tavattavissa itsellisten ja käsityöläisten nimiä. Käsityöläisiä koskevia mainintoja löytyy edellä mainittujen lisäksi myös kuninkaankartanoiden vierasluetteloista, verojen rästituetteloista sekä sakko- ja väenottoluetteloista.¹¹

Kaupunkilaisten tuli myös osallistua henkirahan sekä karja- ja kylvöveron maksamiseen. Viimeksi mainittu kannettiin tosin aluksi kontribuutiona. Tämä merkitsee sitä, että kaupunkilaiset ottivat maksaakseen tietyn suuruisen summan ja jakoivat tämän keskenään varallisuutensa mukaisessa suhteessa. Luetteloista on siten löydettävissä myös käsityöläisiä koskevia tietoja, mutta ei sitä vastoin mainintoja heidän karjansa suuruudesta. Maksuperusteita muutettiin kuitenkin tarpeen mukaan ja karjaveroa kannettiin hetken maaseudulta tuttuun tapaan mutta palattiin jälleen

11 Melander 1896, 318-329; Kihlakunnantuomarin palkkaveroluetteloissa on myös huomattavia alueellisia eroja, vert. esim. VA 7303a: 493-495 Ulvila ja 498-499 Kokemäki v. 1667 ja TMA LKo 1691 års verificationer f. 1945-1949 Ylä-Satakunta.

takaisin kontribuutioveroon. Kaupunkilaisten tuli kerätä keskuudestaan myös kaupungille menevät verot. Rauman tulipaloilta säilyneessä maistraatin arkistossa onkin saatavissa tietoja muun muassa leivinuuniveron maksajista ja peltojen vuokraajista. Porista tämänkaltaisia tietoja ei ole käytettävissä.¹²

Veroluettelot kattavat kokonaisuutena tarkasteltuina sekä koko 1600-luvun että myös tutkittavan alueen ja soveltuvat näin hyvin käsityöläistutkimuksen lähteiksi. Koska verojen kantoperusteet vaihtelivat ja koska annettuja määräyksiä sovellettiin eri alueilla toisistaan poikkeavalla tavalla, veroluettelot eivät muodosta yhtenäistä aineistoa. Missä määrin vaihtelut heijastuvat käsityöläisten lukumäärää, alueellista jakaumaa ja ammattirakennetta koskeviin tietoihin, siihen palataan vasta myöhemmin.

2.2. Kirkolliset lähteet

Väestöä tutkiva saattaa veroluetteloiden lisäksi tukeutua kirkollisiin lähdesarjoihin ja etsiä tietoja vaikkapa rippija historiakirjoista. Näillä on veroluetteloihin verrattuna myös eräitä eittämättömiä etuja. Ne ovat ensinnäkin paikallisiin oloihin perehtyneiden kirkkoherrojen tai kappalaisten laatimia. Kun niihin joutuminen ei toisaalta merkinnyt välitöntä veronmaksuvelvollisuutta, houkutus tietojen salaamiseen oli pieni. Koska seurakuntien syntyneiden, kuolleiden ja vihittyjen luetteloihin tuli määräysten mukaan tehdä asianmukaiset merkinnät aina vastaavan perhetapahtuman yhteydessä, tietojen pitäisi tämän puolesta olla ajan tasalla, heijastella todellisia oloja eikä jähmettyä entisen mallin mukaisiksi.

12 Kerkkonen 1945, 131-138, 153-157; TMA Rauman maistraatin ark. Gb:1-2

Papisto ei kuitenkaan noudattanut sille annettuja ohjeita, ei esimerkiksi vaihtanut rippikirjaniteitä riittävän usein, vaan ahtoi samalle sivulle yhä uusia merkintöjä, viivasi yli vanhoja ja lisäsi uusia tavalla, jonka tekee mahdottomaksi tietojen ajoittamisen. Tätä ajoituksen vaikeutta on osaltaan lisäämässä myös se, ettei rippikirjoissa ollut vielä rippimerkinnöille varattuja sarakkeita. Kun yhteen niteeseen on parhaimmassa tapauksessa mahduttettu jopa parinkymmeneri vuoden mittainen ajanjakso, on selvää, ettei merkintöjen perusteella voi sanoa, milloin mikin käsityöläinen on missäkin kylässä asunut. 1700-luvun alussa tilanne on jo toinen, ja rippikirjoihin ilmaantuvat ensimmäiset rippimerkinnöille varatut sarakkeet. Tutkija saa näin tietoja, jotka osoittavat luvialaisen suutari Jaakko Matinpojan käyneen Hanninkylässä sijainneesta kodistaan kirkolla ehtoollisella ainakin vuosina 1707-1709. Historiakirjoja käytettäessä ajoitus ei aiheuta päänvaivaa, onhan niihin merkitty kunkin tarkka syntymä- ja kuolinpäivä ja talletettu jälkipolvien tiedoksi, kuinka Mouhijärven Vuorioisten seppä Kalle Joosepinpoika kuoli maaliskuun 14. päivänä vuonna 1697.¹³

Rippikirjoista on kaikesta huolimatta saatavissa seurakuntalaisten nimet sekä tiedot heidän kotikylästään ja perhesuhteistaan. Nämä maininnat täydentävät hyvin veroluetteloiden niukkoja tietoja ja helpottavat yksityisten käsityöläisten tunnistamista. Rippikirjat eivät ole kaikissa suhteissa kuitenkaan parhaita mahdollisia käsityöläistutkimuksen lähteitä. Koska papit ovat mieluusti kirjanneet niihin tiedot siitä, missä suhteessa ruokakuntien päämiehet ja jäsenet olivat toisiinsa, he ovat jättäneet monet isiensä, veljiensä tai appiensa luona asuneet täysikasvuiset miehet ammattimerkinnättä. Kun he tämän lisäksi ovat toisinaan tyytyneet jäljentämään tiedot korjaamattomina sivulta toiselle ja rippikirjaniteestä toiseen, merkinnät ovat eräin osin vanhentuneita. Tämä ei koske kuitenkaan historiakirjoja.

Kirkollisten lähteiden käyttöön liittyy eräitä muitakin ongelmia. Lähteiden laatu ja sisältö vaihtelevat ensinnäkin tuntuvasti. Yksi pappi saattoi näet merkitä luetteloihinsa

13 VA JK 406 Luvia rk 1707-1713; TMA Mouhijärven kirkonark. I C:1 syntyneiden luettelo 14.3.1697

runsaasti ammatteja koskevia tietoja ja kirjata tunnollisesti niin lapsensa kasteelle tuoneiden vanhempien kuin kummiksi ilmoitettujen ammatit ja toinen tyytyä vain ilmoittamaan, kuinka Mouhijärven Pukaran sepälle oli syntynyt tytär tai kuinka Tyrvään Soukon räätälin tytär sai kasteessa Maria-nimen. Uuden papin tulo puolestaan saattoi kääntää tilanteen äkillisesti päinvastaiseksi ja muuttaa aiemman niukkuuden runsaudeksi. Kokonaisuutena tarkasteltuna lähteiden laatu paranee ja niiden merkinnät yhtenäistyvät 1600-luvun loppua kohti.¹⁴

Rippikirjojen ja historiakirjojen käyttöä haittaa osaltaan myös se, että ne ovat sekä huonojen ja kosteiden säilytyspaikkojen että ahkeran ja piittaamattoman selailun seurauksena käyneet paikoin niin huonoiksi, ettei tekstistä saa enää selkoa. Niinpä Tyrvään muuten hyvin säilyneet rippikirjat ovat vanhimmilta osiltaan pahoin kuluneita. Sivujen reunamerkinnyt eli juuri tärkeimmät ammatteja ja sosiaalista asemaa kuvaavat maininnat jäävät tämän vuoksi joko arvailujen varaan tai kokonaan selvittämättä.

Pahiten kirkollisten lähteiden käyttöä heikentää se, että ne ovat säilyneet eri seurakunnista eri tavoin. Tilanne on heikoin rippikirjojen kohdalla: niitä on vain joistakin seurakunnista ja vain joiltakin 1600-luvun vuosilta tai vuosikymmeniltä, Loimaalta ja Luvialta 1660-luvulta, Eurasta 1680-luvun puolivälistä, Eurajoelta, Tyrväältä, Vampulasta ja Ypäjäältä 1690-luvulta sekä Hämeenkyröstä, Köyliöstä ja Suoniemeltä 1700-luvun alkuvuosilta lähtien. Raumalta on myös käytettävissä rippikirjanide, joka on otsikoitu: "ennen vuotta 1724". Siinä ei ole tämän tarkempia aikamäärittäviä, mutta eräitä käsityöläismainintoja tutkimalla ja niitä veroluetteloihin vertaamalla niteen havaitaan käsittävän ainakin 1690-luvun, mahdollisesti myös osan 1680-lukua. (Taulukko 1)

14 Esim. TMA Mouhijärven kirkonark. I C:1 syntyneiden luettelo 2.6.1680; VA JK 1113 Tyrvään syntyneiden luettelot 17.7.1692; JK 268 Euran syntyneiden luettelo 14.3.1700 (Kiukaisten sepän poika), TMA Eurajoen kirkonarkisto I Ca:3 syntyneiden luettelo 23.11.1702 (Kuivalahden räätälin vaimo kummina); TMA Huittisten kirkonark. I C:2 18.2.1714 (Leppäkosken räätälin tytär)

Taulukko 1: Satakunnan seurakunnista vuosilta 1600-1721 käytettävissä olevat kirkolliset lähteet.

Seurakunnat	Rippikirjat	Syntyneiden luettelot	Kuolleiden luettelot	Vihittyjen luettelot	Kirkon tilit
Eura	1685-1702	1684-1721	-	1684-1721	1647-1721
Köyliö	1702-1713	1702-1713	1702-1713	1702-1713	1702-1721
Säkylä	-	1680-1681 1682-1721	1699-1721	1699-1714 1717-1721	-
Eurajoki	1667-1713	1676-1712	1676-1681 1683 1686 1691 1705-1712	1676-1712	1646-1711
Luvia	1667-1712	1681-1721	1681-1712 1714-1721	1681-1718	1655-1721
Huittinen	-	1660-1721	1660-1721	1660-1689 1691-1721	-
Punkalaidun	-	1690-1721	1690-1721	1690-1721	1707-1721
Vampula	1699-1703	1685-1721	1685-1721	1685-1721	1656-1721
Hämeenkyrö	1703-1721	1674-1692 1717-1721	1675-1687 1717-1721	1674-1689 1717-1721	1640-1721
Ikaalinen	-	1680-1716 1718-1721	1689-1697	1688-1714 1716 1718-1721	1684-1721
Karkku	-	1672-1697 1703-1721	1712-1721	1712-1721	1642-1713
Suoniemi	1712-1721	-	-	-	-
Kokemäki	-	-	-	-	1741-1721
Lappi	-	-	-	-	-
Loimaa	1667-1721	1679-1721	1679-1721	1679-1721	1631-1679
Mouhijärvi	-	1665-1721	1665-1721	1665-1721	1639-1721
Tyrnvää	1693-1721	1665-1721	1665-1721	1665-1721	1666-1721
Kiikka	-	1698-1721	1698-1721	1698-1721	1698-1721
Ulvila	-	-	-	1712-1716	1702-1721
Harjavalta	-	-	-	-	1708-1721
Merikarvia	-	1660-171	1660-1716	1660-1716	1670-1671 1675-1721
Pori	-	1666-1721	1666-1721	1666-1721	1707-1721
Rauma	e.v.1724	1683-1721	-	-	1640-1721

Lähteet: Suomen kirkonarkistojen mikrofilmiluettelo. Valtionarkiston Julkaisuja 4. Helsinki 1973.

Historiakirjat ovat sen sijaan säilyneet jo huomattavasti paremmin. Niinpä niitä on 1660-luvulta Huittisista, Merikarvialta, Mouhijärveltä, Porista ja Tyrväältä, 1670-luvulta Eurajoelta, Hämeenkyröstä ja Loimaalta, 1680-luvulta Eurasta, Ikaalisista, Luvialta, Raumalta, Säkylästä ja Vampulasta, 1690-luvulta Kiikasta, Punkalaitumelta ja Ypäjäiltä sekä 1700-luvun alusta Karkusta ja Köyliöstä. Luettelot eivät ala samoilta vuosilta eivätkä ole lähimainkaan aukottomia. Kokonaan kirkolliset lähteet puuttuvat Ulvilan emäseurakunnasta, Kokemäeltä ja Lapista. (Taulukko 1).

Käsityöläisiä löytyy myös seurakuntien tileistä, merkittiin niihin hautapaikoista, paarivaatteista ja kellojensoitosta suoritettut maksut sekä eri alojen mestareille erilaisista töistä maksetut palkkiot. Kirkkoherrat ovat valitettavan usein tyytyneet kuitenkin merkitsemään tileihin pelkästään Pälpäälän suutarin hautapaikan hinnan tai Raukon sepän seurakunnalta karhuaman taontapalkkion suuruuden ja unohtaneet ilmoittaa kyseisten käsityöläisten nimet.¹⁵ Kun tällaisia epämääräisiä merkintöjä on paljon, kirkontilien käyttö on hankalaa. Koska tileissä on runsaasti nimeltä selvästi mainittuja käsityöläisiä, ne on puutteistaan huolimatta syytä käydä huolellisesti läpi, näin osin jo senkin vuoksi, että tilien avulla voidaan paikata joitakin kuolleiden ja syntyneiden luetteloiden aukkoja. Kirkontilien käymistä puoltaa myös niiden varhainen alkaminen, ovathan ne säilyneet monissa seurakunnissa aivan 1600-luvun puolivälistä alkaen, Hämeenkyrössä esimerkiksi jo 1640-luvulta lähtien. (Taulukko 1)

15 Esim. TMA Kokemäen kirkonark. II Ba:1 kirkontilit 1666 (Pälpäälän suutari); VA JK 1117 Tyrvään kirkontilit 1673 (Raukon seppä); JK 274 Euran kirkontilit v. 1686 (Kodjalan seppä) v. 1687 (Kauttuan seppä); JK 988 Karkun kirkontilit (lasimestari); TMA Vampulan kirkonarkisto Ga:1 kirkontilit v. 1684 (kirjansitoja)

2.3. Tuomiokirjat

Kihlakunnan- ja raastuvanoikeuksien toimintaa voidaan seuralla aina 1600-luvun alkuvuosista lähtien, joskin tiedot ovat aina 1620-luvulle saakka hajanaisia ja puutteellisia, perustuvat vain joidenkin harvojen vuosien pöytäkirjoihin ja löytyvät satunnaisesti ajan tilikirjamateriaalin joukosta, kaupungeissa maistraatin arkiston asiapapereista. Viimeksi mainittuja on kuitenkin käytettävissä pelkästään Raumalta, Porista kun 1600-luvun materiaali on näiltä osin tuhoutunut. Aukottomia tuomiokirjat eivät 1620-luvun alun jälkeenkään ole - se käy hyvin ilmi allaolevasta asetelmasta - mutta ne muodostavat tästä huolimatta jo kattavan ja yhtenäisen lähdesarjan:

Kihlakunta/kaupunki	Tuomiokirjoja saatavissa vuosilta
Ala-Satakunta	1620-1659, 1664, 1674-1675, 1678-1708, 1711-1712, 1718-1721
Loimaan vapaaherrakunta	1658-1659
Porin kreivikunta	1674-1675
Ylä-Satakunta	1623-1631, 1643-1648, 1658-1663, 1665-1667, 1675, 1678-1711
Ikaalinen	1638-1663, 1665-1667
Pori	1622-1639, 1645-1659, 1674-1675, 1678-1709, 1711-1712
Rauma	16125-1639, 1646-1655, 1657, 1659-1661, 1663-1671, 1673-1687, 1691-1697, 1699, 1701-1712

Porissa ja Ala-Satakunnassa aukot ovat näin ollen pahimmoillaan 1660-luvulla, Ylä-Satakunnassa puolestaan 1630-, 1650- ja 1670-luvulla. Raumalla tuomiokirjat ovat sitä vastoin säilyneet varsin hyvin, eikä puutteita ole kuin joidenkin yksittäisten vuosien kohdalla. Tilannetta parantaa täällä vielä sekin, että kaupungin hyvin säilyneessä maist-

raatin arkistossa on erilaisia pöytäkirjojen luonnoksia ja niiden otteita.

Tuomiokirjojen sanonta on alkuvuosina vielä niukkaa, eikä käräjillä tai raastuvanoikeudessa käsitellyistä asioista merkitty muistiin kuin keskeiset pääpiirteet. Pöytäkirjoihin merkityt ihmisetkin esiintyvät enimmäkseen ammatittomina Jaakkoina, Matteina ja Mikkoina. Tuomiokirjojen luonne muuttuu olennaisesti vuosisadan lopulla. Oikeudessa käsiteltiin tosin edelleen samantapaisia juttuja, selviteltiin omaisuusriitoja ja kunnianloukkausjuttuja, setvittiin juovuspäissä aiheutetuista kolhuista, sinelmistä ja haavoista aiheutuneita vaateita ja ratkottiin moninaisia rikostapauksia. Asiat esitettiin kuitenkin aiempaa laveasanaisemmin, tuotiin julki pienimmätkin yksityiskohdat ja joskus jopa hävitettiin jutun punainen lanka käsittelyn monimutkaisten polvekkeiden alle. Lukuisat paikalle kutsutut todistajat olivat vielä lisäämässä toiminnan kaikkinaista vaikuttavuutta. Näistä pitkiksi venyneistä jutuista saadaan tietoja koko yhteisön elämästä ja arvoista sekä yksityisten ihmisten elon ja olon eri puolista. Käsittelyn laveus puolestaan aiheuttaa sen, että tärkeitä tietoja saattaa löytyä hyvinkin yllättävistä yhteyksistä. Rajattuakin aihetta tutkivan on tämän vuoksi syytä silmäillä tuomiokirjat läpi sivu sivulta.

Käsityöläistutkimuksen kannalta tuomiokirjojen arvokainta materiaalia ovat erilaiset elinkeinonharjoittamiseen liittyvät seikat, ennen muuta työn laatua, raaka-aineita, hintoja tai palkan maksua koskevat riidat. Käräjät ja raastuvanoikeudet käsitelivät tätä yleisempiäkin asioita, antoivat muun muassa lausuntoja pitäjänkäsityöläiseksi pyrkivistä sekä näiden ammattitaidosta, opinkäynnistä ja taustasta ja patistelivat kaupunkien ammattilaisia asianmukaisen valan vannontaan. Näistä yhteyksistä on mahdollista saada monenlaista tietoa ja kartoittaa niiden avulla käsityöläisten toiminnan eri puolia. Koska tuomiokirjoista löytyy tämän lisäksi runsaasti käsityöläismainintoja, ne ovat tämänkin vuoksi tärkeitä lähteitä.

Tuomiokirjoja käytettäessä on pidettävä mielessä, että ihmisten nimet ja kotipaikat, toisinaan myös ammatit ovat saattaneet vääristyä outoon ja virheelliseen muotoon. Tietoja on tämän vuoksi punnittava tarkoin ja verrattava niitä

muiden lähteiden kertomaan. Tuomiokirjoja käyttävän tulisi pyrkiä konseptituomiokirjojen lukemiseen, mutta koska renovoitujen ja konseptituomiokirjojen on 1600-luvun osalta havaittu sisältävän samat asiat, tässä työssä on pitäydytty konsepteja helpommin käytäviin renovoituihin tuomiokirjoihin ja tarkastettu asia säilyneistä konsepteista vain tapauksissa, joissa on ollut syytä epäillä tietojen luotettavuutta.¹⁶

2.4. 1600-luvun lähteet käsityöläistutkimuksen pohjana

2.4.1. Käsityöläisten tunnistaminen ja tilastointi

Veroluetteloista, kirkollisista lähdesarjoista ja tuomiokirjoista selviävät enimmäkseen vain henkilöiden nimet, heidän ammattinsa, perhesuhteensa ja asuinpaikkansa. Vaikka tiedot eivät ole aukottomia eivätkä systemaattisia, ne mahdollistavat sellaisten käsityöläisten tunnistamisen, jotka asuvat vuodesta toiseen samalla paikalla. Mutta entäpä jos Matti-seppä katoaa lähteistä ja samanniminen seppä ilmaantuu johonkin lähikylään tai jos Matin ennen asumaan kylään jää asukiksi ammatiton Matti Jaakonpoika? Voidaanko näissä tapauksissa ilman muuta olettaa, että Matti-seppä olisi muuttanut tai jäänyt vaihtoehtoisesti asumaan paikoilleen mutta esiintynyt lähteissä ammattimerkinnättä? Tunnistamista ovat tämänkaltaisissa tapauksissa vaikeuttamassa lähteiden niukat tiedot, ennen muuta rahvaan nimivalikoiman suppeus ja Mattien, Heikkien ja Jaakkojen runsaus sekä nimien vääristyminen ja esiintyminen monissa rinnakkais-

16 Virrankoski 1970, 125-126

muodoissa, Johanin muuttuminen Jöraniksi ja Margareetan mainitseminen myös Malinina ja Mariana tai Marjana.

Tunnistamiseen liittyviä ongelmia voidaan tarkastella parhaiten ottamalla esille muutamia yksityistapauksia, esimerkiksi henkikirjoissa vuosina 1635-1639 sekä uudelleen vuosina 1656-1658 ja 1670-1671 mainittu mouhijärveläinen Eskil-seppä. Ensimmäisen kerran henkikirjoihin seppänä ilmaantueksaan Eskil asusti Anna Yrjänäntytär-nimisen vaimonsa kanssa Selkeen kartanon mailla. 1650-luvulla verotetun Eskil-seppän asuinpaikkana oli Mouhijärven Mököinen ja vaimona Valpuri. 1670-luvun Eskil asui edelleen Mököissä, mutta hänen vaimonaan oli tällä kerralla Briitta. Kuinka monesta sepästä tässä on kyse, yhdestä, kahdesta vai kolmesta? Jos tyydytään pelkästään henkikirjoihin, Eskilit olisi mitä ilmeisimmin tilastoitava kolmena käsityöläisenä, onhan kunkin maininnan välillä suhteellisen pitkä aika ja ovathan tiedot monin kohdin toisistaan poikkeavat.

Henkikirjat on kuitenkin syytä käydä läpi edellä mainitua tarkemmin ja kiinnittää huomio myös siihen, keitä Eskil-seppän asumassa torpassa eri aikoina asui. Näin menetellen saatetaan havaita, kuinka isännäksi on Eskil-seppän jälkeen merkitty Eskil Matinpoika ja emännäksi Valpuri. Vuonna 1661 merkinnät muuttuvat ja isännäksi tulee Juho Eskilinpoika. Entinen asukas katoaa samalla torpan väen joukosta. Vuonna 1664 torpan syytinkiläisenä ja Juhon isänä esiintyy Eskil-niminen mies. Vaimona tällä on Briitta. Puolisot ovat torpan syytinkiläisinä tämän jälkeen vuosikymmenen lopulle. Vuonna 1669 he ottavat torpan haltuunsa ja vastaavat isännyydestä kolmen vuoden ajan. Henkikirjat näyttävät siten antavan viitteitä, joiden mukaan 1650- ja 1670-lukujen Eskilit ovat yhdistettävissä ja tilastoitavissa samaksi käsityöläiseksi.

Henkikirjojen viitteitä on vielä verrattava muihin lähteisiin. Kun kirkollisista lähteistä on tavattavissa mainintoja, joiden mukaan Mököisten sepän vaimo kuoli vuonna 1663, ja kun niissä on tämän lisäksi merkintä Mököisten Eskil-seppän lapsen kuolemasta vuonna 1664, on todennäköistä, että Eskil jatkoi sepänammattiaan syytinkiläisenä eläessään. Samalla käy myös ilmi, että sepän Valpuri-vaimo oli kuollut, joten Briitan ilmaantuminen hänen rinnal-

leen saa luonnollisen selityksen. Kun henkikirjoista on vuonna 1660 tavattavissa vielä tieto Eskilin toimimisesta aikanaan Selkeen seppänä, 1630- ja 1650-lukujenkin tiedoille on löydetty yhtymäkohta ja kaikki Eskilit voidaan tilastoida yhdeksi käsityöläiseksi. Samalla voidaan myös selittää Eskilin nopea katoaminen 1670-luvun alun henkikirjoista: hän on kaiken todennäköisyyden mukaan saavuttanut viimeistään tuolloin verovapauteen oikeuttavan iän ja välttynyt henkirahan maksulta. Tilastoinnin osalta on vielä todettava, että vaikka Eskilin seppänä toimimisesta ei ole saatu 1640-luvulta ainoatakaan tietoa, hänet on kuitenkin luettu tuolloinkin käsityön harjoittajaksi ja tilastoitu seppänä vuosikymmenen lukuihin.¹⁷

Huittisten Huittistenkylän henkikirjat tuntevat vuosilta 1688-1689 ja 1692-1696 Heikki-nimisen sepän. Koska henkikirjojen maininnat eivät useinkaan ole yhtäjaksoisia ja koska mainintojen välinen aika on tässä tapauksessa lyhyt, tietojen voitaisiin olettaa koskevan samaa Heikkiä. Ainoa epäilystä herättävä seikka liittyy vaimon nimeen: se on 1680-luvulla Agnes ja 1690-luvulla Kerttu. Koska Agnesta ei tavata kuolleiden luetteloista vaan henkikirjoista löytyy päinvastoin 1690-luvulla Heikin taloudessa asuva äidiksi merkitty Agnes-niminen nainen, henkikirjojen merkintöjä on tarkasteltava lähemmin. Kun tällöin otetaan vielä huomioon, että tuomiokirjoissa on vuodelta 1657 tietoja Heikki Heikinpoika-nimisestä ja Huittistenkylässä asuneesta sepästä ja että tätä seppää koskevia tietoja on tuomiokirjoissa satunnaisesti myös 1670- ja 1680-luvuilta sekä edelleen 1690-luvulta ja 1700-luvun alusta, tapausta on ryhdyttävä tutkimaan täysin uudelta pohjalta ja pohdittava, onko kyseessä yksi vai kaksi seppää.

Henkikirjojen mukaan Heikki Heikinpoika vastasi vuosien 1662 ja 1706 välisen ajan erään Huittistenkylän talon isännyydestä. Vuoteen 1687 isännän vaimona mainitaan Agnes ja tämän jälkeen Kerttu. 1680-luvun alussa

17 Vert. Eskilia koskevia mainintoja mm. VA 7145:198 (1635 hk); 7195:334 (1639 hk); 7263:200v (1656 hk); 7279:305 (1660 hk); 7280:119 (1661 hk); 7311:1392v (1669 hk); 7292:1218v (1664 hk); TMA LKo 1671 års verificationer f. 1079 v (hk); VA JK 843 Mouhijärven kirkontilit v. 1663 ja 1664.

tämän Heikki Heikinpojan ja hänen Agnes-vaimonsa ruokakuntaan kuului Heikki-niminen poika ja Kerttu-niminen miniä. Näin on ilmeistä, että isännuus vaihtui vuonna 1687 ja poika sai tilan hoitoonsa. Heikki Heikinpoikanimisiä isäntiä on siis kaksi. Onko tilanne sama myös seppien kohdalla? Henkikirjat näyttävät tuntevan Heikki Heikinpojan seppänä vasta sen jälkeen, kun hän siirtyi syytingille ja maininnee hänet seppänä parin vuoden ajan. Heikki esiintyy tämän jälkeenkin verotettujen joukossa, mutta häviää lopullisesti vuonna 1691. Hänen Agnes-vaimonsa siirtyy samalla poikansa talouteen ja elää siellä vanhana äitinä. Kun taloon sittemmin 1690-luvulla merkitään jälleen seppä, kyseessä on Agneksen poika ja talon senhetkinen isäntä. Henkikirjojen maininnat koskivat tässä tapauksessa kahta seppää, isää ja poikaa, joista ensin mainitun havaitaan harjoittaneen käsityötä vähintään vuosina 1657-1690 ja jälkimmäisen vuosina 1692-1706.¹⁸

Lähteiden tarkkakaan käyminen ei kaikissa tapauksissa paljasta, monestako käsityöläisestä kulloinkin on kyse. Tämnäkaltaisia vaikeuksia saattavat olla aiheuttamassa tapaukset, joissa käsityöläisistä käytetään vaihtelevia nimityksiä, mainitaan heidät porilaisen räätälin tapaan milloin pelkänä Juhona, milloin taas Juho Tuomaanpoikana tai Juho Forsbergina. Ellei mistään käy tällöin ilmi, että kyseessä on itse asiassa sama käsityöläinen Juho Tuomaanpoika Forsberg, tietoja on hankala yhdistää toisiinsa. Erityisen vaikeaksi yhdistäminen käy, mikäli merkintöjen muuttuminen ja Juhon vaihtuminen Juho Tuomaanpojaksi ajoittuvat hetkeen, jona Juho muuttaa toiseen kortteliin tai kylään tai avioituu uuden kerran. Jos muista lähteistä ei käy ilmi muutoksen tausta, kirkollisista lähteistä esimerkiksi tieto vaimon kuolemasta tai uuden avioliiton solmimisesta, tunnistus käy hankalaksi. Tällaisissa tapauksissa on pyritty selvittämään, löytyykö Juho tai Joho Tuomaanpoika lähteistä entisen vaimonsa kanssa tai entisestä asuinpaikastaan.

18 Vert. Heikki Heikinpoikia kosk. mainintoja mm. TMA LKo 1688 års verificationer f. 1390; 1689 års verificationer f.803; 1691 års verificationer f.2204; 1692 års verificationer f.1187; 1706 års verificationer f.3227-3228; 1687 års verificationer f.1187; VA 7280:144v (1661 hk); VA 7292, 1162v (v. 1664 hk); VA mm 9:470v Huittinen tk. 8.-10.6.1657

Mikäli häntä ei ole tavattu ja mikäli lähteistä ei ole käynyt ilmi muitakaan epäilyksiä herättäviä mainintoja, edellä mainitun kaltaiset merkinnät on useimmiten yhdistetty samaa henkilöä koskeviksi. On kuitenkin huomattava, että yhdistämiseen ei ole ryhdytty, jos muuttujia on ollut useampia eli jos Juhosta on tullut Juho Tuomaanpoika ja hänen vaimonsa on vaihtunut ja asuinpaikkansa muuttunut.

Käsityöläisten tilastointia hankaloittavat myös eräät muut seikat, esimerkiksi käsityöammattiin viittaavan määrään muuttuminen kantajansa sukunimeksi. Tutkijan ei näet ole jälkikäteen niinkään helppo ratkaista, kummasta kulloinkin on kyse, sukunimestä vai ammatista. Joissakin tapauksissa voidaan turvautua kirjoitustapaan ja olettaa, että henkilö, joka tunnetaan nimellä Simon Lagggar, Laggars tai Laggari, kantaa määrettä sukunimenään, mutta Simon laggare on puuastioita valmistava käsityöläinen. Samaan tapaan voidaan menetellä myös tapauksissa, joissa lähteissä esiintyy Anders Snickari, Matts Kratari, Johan Sutari, Jöran Seppä tai Olof Skinnari, eli lukea määreet yleensä sukunimiksi ja tilastoida niiden kantajat käsityöläisiksi vain mikäli heistä saadaan jokin nimenomainen käsityön harjoittamiseen viittaava tieto. Tässä yhteydessä on kuitenkin korostettava, että sutare-nimitys viittaa sinänsä suutarina toimimiseen ja että tämän määrään kantajat on myös suutareiksi laskettu. Samalla on myös selvää, että edellä mainitun kaltaisten määreiden kantajien suvussa tai heidän asumassaan talossa on ollut mainitun alan edustajia. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että heidän jälkeläisensä olisivat hallinneet alan, eikä oikeuta tilastoimaan näitä käsityöläisiksi.

Lähteissä on myös runsaasti tietoja kylissä asuvista käsityöläisten vaimoista. Mikäli kylistä ei tunneta vastaavalta ajalta eikä aiemmin tai myöhemmin kyseisen alan käsityöläisiä, ongelmaksi tulee: miten nämä merkinnät on tulkittava, onko oletettava, että mainitsematta jäänyt mies on ollut vaikkapa aatelin suojeluksessa ja siten verosta vapautettuna. Toisaalta on myös mahdollista, että kyseessä olisi yli-ikäisen käsityöläisen vielä verovelvollinen vaimo tai kukaties jo kuolleen käsityöläisen leski. Koska vaimoja koskevia mainintoja on runsaasti, kysymyksiin olisi saatava mahdollisimman tyhjentävä ja selkeä vastaus. Ennen vasta-

usten hahmottelemista on syytä todeta, että monet vaimot ovat lähteissä pitkään, Euran Naarjoella asunut Elin esimerkiksi räätälin vaimona yhtäjaksoisesti vuosina 1686-1694 ja Eurajoen Kirkonkylässä asunut Margareetta suutarin vaimona vuosina 1678-1689.¹⁹ Samalla on myös huomattava, että mainintoja on kaikilta henkikirjojen kattamilta vuosikymmeniltä. Alla olevan asetelman mukaan maininnat ovat tosin runsaimmat 1650-1680-luvuilla.²⁰

vuodet 1634-39	6	käsityöläisen vaimoa
" 1640-49	19	" "
" 1650-59	30	" "
" 1660-69	28	" "
" 1670-79	30	" "
" 1680-89	34	" "
" 1690-99	20	" "
" 1700-13	12	" "

Maininnat koskevat myös koko maakuntaa. Niiden ei siten voi havaita keskittyvän tiettyyn aikaan eikä riippuvan sen paremmin lähteisiin liittyvistä ajallisista kuin alueellisista-kaan tekijöistä.

Henkikirjoissa ja muissa veroluetteloissa esiintyvät käsityöläisten vaimot eivät lähemmin tarkasteltuina muodosta yhtenäistä ryhmää. Monille vaimoille on ensinnäkin löydettävissä käsityöammattia harjoittaneeksi ilmoitettu mies. Tämä on eräissä tapauksissa tavattu joko kirkollisista lähteistä tai tuomiokirjoista, toisissa taas joko aikaisemmissa tai myöhäisemmissä veroluetteloissa. Näin esimerkiksi edellä mainitun eurajokelaisen Margareetan mies Matti Erkinpoika Felt maksoi suutarina vuosien 1657-1671 henkiveronsa ja esiintyi ammattinsa harjoittajana vielä 1680-luvun

19 Kts. Eliniä kosk. mainintoja esim. TMA LKo 1686 års verificationer f.1284 (hk); 1691 års verificationer f.1653 (hk); 1694 års verificationer f.1394 (hk) ja 1695 års verificationer f.1530-1531 (hk). Margareettaa kosk. main. mm. 1678 års verificationer, 1453, 1682 års verificationer f.644 (hk) ja 1688 års verificationer f.1423 (hk)

20 Asetelman luvut perustuvat VA:n ja TMA:n läänintilien veroluetteluihin, tuomiokirjoihin ja kirkollisiin lähteisiin.

alun kirkollisissa lähteissä.²¹ Euralaisen Elinin mies mainitaan sen sijaan pelkästään seurakunnan kirkollisissa lähteissä.²² Joissakin tapauksissa vaimot on merkitty aatelille läänitettyjen kylien asukkaiksi. Läheskään aina tällaista yhteyttä ei kuitenkaan ole löydettävissä. Kaikille vaimoille ei myöskään ole osoitettavissa miestä. Tällaisia Ulvilan Levanpellossa 1680-luvulla asuneen Maria-nimisen sepänvaimon kaltaisia naisia on tarkastusten jälkeen jäänyt jäljelle 21.²³

Mitenkä näiden vaimoja koskevien merkintöjen kanssa tulisi menetellä, olisiko ne otettava huomioon tilastoja laadittaessa vai jätettävä tarkastelun ulkopuolelle? Yleispätevää vastausta kysymyksiin ei ole esitettävissä, vaan kukin tapaus tulee tutkia erikseen ja tehdä päätelmät saatujen tietojen perusteella. Mikäli lähteistä on tällöin käynyt ilmi, että mainitun vaimon mies on kykenemätön hoitamaan ammattiaan, mainintoja ei ole tilastoitu.²⁴ Yleisesti ei kuitenkaan ole voitu olettaa, että kaikkien henkikirjoissa yksinään esiintyneiden käsityöläisvaimojen miehet olisivat olleet vanhoja ja työkyvyttömiä, onhan monista miehistä saatavissa kiistattomaan ammatin harjoittamiseen liittyviä tietoja. Tähän liittyen on myös kysyttävä, miksi esimerkiksi Euran Naarjoen kylässä asunut Elin olisi merkitty veroluetteloihin vuodesta toiseen nimenomaan räätälin vaimona ja miksi hänen tyttärensäkin olisi tunnettu 1700-luvun alussa vanhan räätälin tyttärenä²⁵, jos Simo itse olisi ollut jo vuosikymme-

-
- 21 Suutari Matti Erkinpoikaa koskevia mainintoja mm. VA 7297:140 (1657 hk); 7279:275 (1660 hk); 7283:168v (1661 hk); TMA LKo 1675 års verificationer f. 1200 tuntee sen sijaan vain Matin Briitta-vaimon. Kun Kirkonkylän suutarin vaimo kuoli 10.12.1676 (TMA Eurajoen kirkonark. I C:1 kuoll.luettelo) ja Matti Erkinpoika avioituu uudelleen Margareetta Tuomaantyttären kanssa 11.10.1677 (Eurajoen kirkonark. I C:1 vihittyjen luettelo), veroluetteloihin ilmaantuu suutarin vaimo Margareetta. Syntyneiden luettelo (Eurajoen kirkonark. I C:1) mainitsee Matti Erkinpojan suutarina 28.2.1679 ja 28.3.1682.
 - 22 VA JK 264 Euran rippikirja 1685, Naarjoki; JK 274 Euran kirkontilit vuonna 1719
 - 23 Mariaa kosk. main. TMA LKo 1689 års verificationer f.816 (hk), 860 (palkollis-verol.)
 - 24 TMA LKo 1668 års verificationer f.881 (hk). Henkikirjaan merkityn tiedon mukaan Hämeenkyrön Karhen seppä Matti Laurinpoika oli tuolloin vanha ja sokea. Kun Briitta tämän jälkeen mainitaan sepän vaimona (esim. 1670 års verificationer f. 950v), tietoja ei ole tilastoitu.
 - 25 VA 7423:2262 Euran henkikirjat

nien ajan poissa ammatistaan. Näin ollen ja etenkin kun "miehettä" jääviä käsityöläisten vaimoja on lopulta varsin vähän, lienee parasta tilastoida kaikki ne vaimoja koskevat maininnat, joita ei edellä esitettyyn tapaan ole voitu osoittaa aiheettomiksi. Täten saatetaan tosin aiheuttaa käsityöläismääriin lieviä vääristymiä ja ottaa mukaan sellaisiakin ammattilaisia, jotka ovat jo lopettaneet säännöllisen työskentelemisen. Toisaalta on kuitenkin ilmeistä, että naisten jättäminen tarkastelun ulkopuolelle aiheuttaisi vähintäänkin yhtä suuria virheitä, onhan yksinään esiintyvien naisten joukossa useita sellaisia, joiden miehet ovat olleet kartanoissa tai jääneet muista syistä verottamatta. Jos tällöin ei ole käytettävissä kirkollisia lähteitä tai jos miehet eivät ole joutuneet tekemisiin lain kouran kanssa, heistä saadaan tietoja korkeintaan henkiveroa tai karjaveroa maksaneen vaimon kautta.

Tilastointivaikeuksia aiheuttavan ryhmän muodostavat myös eräät tuomiokirjoista ja kirkollisista lähteistä tavattavat käsityöläiset, ammattilaiset, joiden ilmoitetaan Hämeenkyrön käräjien kuultavana vuonna 1688 olleen Tuomaksen tavoin harjoittaneen kulkuräätälin ammattia tai kierrelleen Euran tuomiokirjoihin vuonna 1641 merkityn suutari Reko Eskilipojan tavoin naapuripitäjissä.²⁶ Koska tällaisissa tapauksissa ei ilmoiteta, missä käsityöläiset asuivat, heitä ei ole tilastoitu minkään pitäjän yhteyteen. Kirkontileissä puolestaan on tietoja, joiden mukaan jokin nimeämätön seppä, lasimestari tai puuseppä on nostanut työpalkkaa tai jonkin kylän räätäli tai suutari on maksanut lapsensa kuolinkellojen soitosta. Tapaukset on monasti voitu yhdistää pitäjässä tai sen tietyissä kylässä samanaikaisesti toimineeseen käsityöläiseen, mutta yhtymäkohdat ovat vähintäänkin yhtä usein jääneet löytymättä. Koska on mahdollista, että ammattilaisia on etsitty hyvinkin etäältä, näitä nimeämättömiä mainintoja ei ole tilastoitu. Monet kirkonrakentajat, puusepät ja lasimestarit esiintyvät tileissä kuitenkin omalla nimellään ja selvästi tunnistettavissa. Mikäli tileistä ei ilme-ne, missä nämä käsityöläiset asuivat, ja mikäli samannimisiä ammattilaisia ei ole tavattu pitäjän omien käsityöläisten

26 VA nn 7:743 Kyrö tk. 22.-24.9.1688; mm 5:188 Eura tk. 5.-7.4.1641

joukosta, heitä ei ole myöskään tilastoitu pitäjien yhteyteen, vaan jätetty Karkun kirkon tileistä tavatun rakennusmestari Yrjänä Tuomaanpojan tavoin pitäjittäisen tarkastelun ulkopuolelle.²⁷

Käsityöläisten tunnistaminen edellyttää lähteiden tarkkaa käymistä ja vähäisimpienkin yksityiskohtien huomioon ottamista. Tietoja on myös vertailtava jatkuvasti toisiinsa ja eliminoitava näin mahdollisimman monet epäselvyyksiä aiheuttavat tekijät. Tutkijan ei tule kuitenkaan tyytyä pelkien käsityöläismainintojen etsimiseen, vaan hänen on ulottettava tarkastelunsa tätä laajemmalle ja pyrittävä selvittämään, ovatko käsityöläiset todella kadonneet henkikirjoista ja ovatko he mahdollisesti löydettävissä niistä jo ennen ammattimerkintöjen mukaantuloa. Tutkija saa näin menettellen usein hyviä lisätietoja ja kykenee yhtenäistämään muuten hajanaisia mainintoja. Koska kaikki epäilyttävät maininnat on tarkastettu edellä esitetyllä tavalla, käsityöläiset on pystytty tilastoimaan yksiselitteisinä, mutta kuitenkin eräänlaisina käsityöläismäärien minimiarvioina pidettävänä lukuina. Koska tunnistamisessa on noudatettu periaatetta, jonka mukaan vähäinenkin epäily estää mainintojen yhdistämisen, esitettävät luvut ovat samalla mahdollisimman korkeita minimilukuja.

Tässä yhteydessä on myös huomattava, että tilastoitaessa ei ole voitu eliminoida tapauksia, joissa käsityöläiset ovat muuttaneet pitäjistä toiseen. Tämä johtuu siitä, että lähteistä on saatavissa perin harvoja muuttoihin viittaavia tietoja. Koska käsityöläisistä ei toisaalta ole syntymäaikoja koskevia tietoja, naapuripitäjissä perättäisinä vuosina asuneita Matti-nimisiä suutareita tai Heikki-rääätäleitä ei ole mahdollista yhdistää samaksi henkilöksi. Syntymäaikojen puuttuminen tekee samalla mahdottomaksi päätellä, milloin käsityöläinen on käynyt niin vanhaksi, ettei ole enää kyennyt harjoittamaan ammattiaan. Tämän vuoksi on oletettu, että käsityöläiset ovat toimineet alansa ammattilaisina niin pitkään kuin ovat lähteissä sellaisina esiintyneet.

27 Kts. kirkontilien mainintoja esim. TMA Eurajoen kirkonark. I C:1 kirkontilit v. 1676 (lasimestari), 1696 (lasimestari ja rakennusmestari); VA JK 274 Euran kirkontilit v. 1648 (seppä), 1685 (kirjansitoja), 1685 (Kauttuan seppä); TMA Kokemäen kirkonarkisto II Ba:1 kirkontilit 1671 (kultaseppä), 1694 (muurari ja lasimestari), 1695 (hampunkehrääjä)

2.4.2. Eri lähderyhmät ja käsityöläismäärien ajallinen kehitys

Lähdepohjan epäyhtenäisyyden vuoksi on oletettavissa ja pelättävissä, ettei lähteistä ole mahdollista saada luotettavaa tietoa käsityöläisten lukumäärästä tai ammattirakenteesta sekä näissä tapahtuneista muutoksista, tokkopa edes kehityksen pääsuunnasta. Jotta näiltä osin päästäisiin mahdollisimman lujalle pohjalle ja voitaisiin ratkaista, missä määrin käsillä olevan kaltaisia asioita on 1600-luvun lähteiden avulla mahdollista tutkia, on syytä tarkastella eri lähderyhmistä saatavia tietoja ja tutkia, miten nämä suhtautuvat toisiinsa, sekä pyrkiä vasta tämän jälkeen hahmottelemaan kuvaa lähdeaineiston luotettavuudesta ja käyttökelpoisuudesta.

Lähdeaineiston aukot ja muut puutteellisuudet heijastuvat suoraan eri aikojen käsityöläismääriin ja aiheuttavat niihin tuntuja vaihteluita. Niinpä jos kiinnitetään huomio vain maaseudun käsityöläisiin ja verrataan keskenään eri lähderyhmiä, havaitaan heti eräitä ristiriitaisuuksia. Henkikirjojen mukaiset käsityöläismäärät ovat näet pysytelleet 1630-luvun jälkeen pitkään ennallaan, kääntyneet 1680-luvulla nousuun ja saavuttaneet huippunsa seuraavan vuosikymmenen aikana. Ryhmään "muut veroluettelot" luokitellut lähteet antavat kehityksestä sitä vastoin vaihtelevamman kuvan: käsityöläismäärät ovat niiden mukaan pysyneet 1650-luvun alkuun kutakuinkin samoina, laskeneet tämän vuosikymmenen aikana ja kääntyneet sen jälkeen nousuun. Tuomiokirjojen välittämät tiedot viittaavat käsityöläismäärien laskuun 1660-luvun aikana ja huipun saavuttamiseen 1680- ja 1690-luvuilla. Kirkolliset lähteet puolestaan poikkeavat sikäli henki- ja tuomiokirjoista, ettei käsityöläismäärissä olisi niiden mukaan tapahtunut 1700-luvun alussa laskua, vaan Satakunnan pitäjissä olisi ollut ammattilaisia aivan entisessä määrin. "Muiden veroluetteloiden" mukaan käsityöläismäärät olisivat kehittyneet 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa kirkollisten lähteiden ilmoittamalla tavalla. On kuitenkin huomattava, että ensin mainituissa oli huomattavasti vähemmän käsityöläisiä kuin jälkimmäisissä. (Taulukko 2 ja kuvio 1)

Taulukko 2: Eri lähderyhmien mukaiset Satakunnan maaseudun vuosikymmenittäiset käsityöläismäärät vuosina 1600-1721.

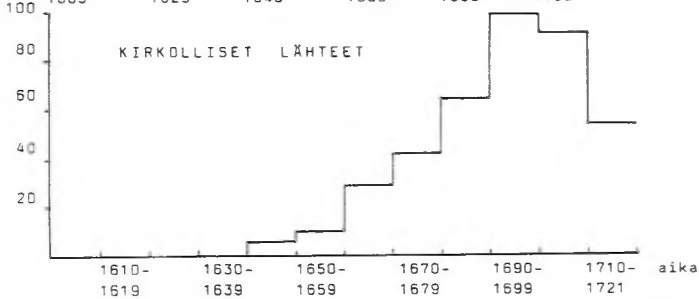
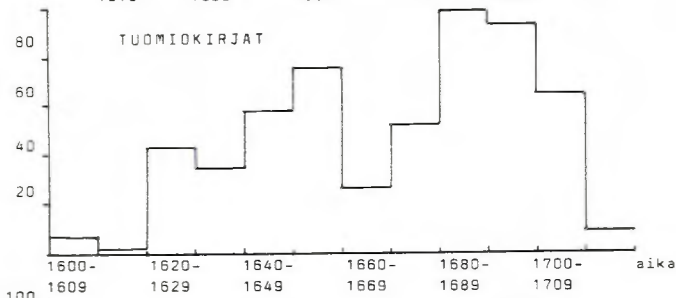
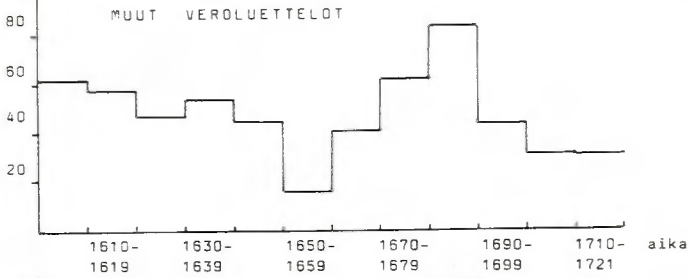
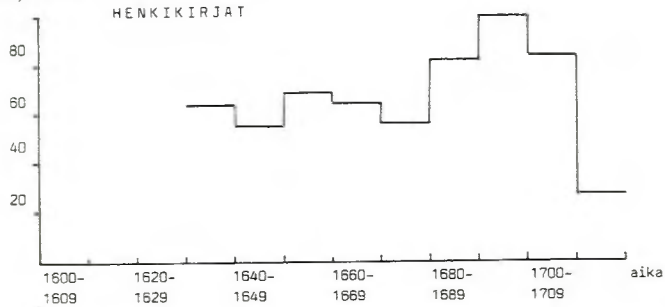
Aika	Henki- kirjat	Muut vero- luettelot	Tuomio- kirjat	Kirkolliset lähteet
1600-09	..	62	7	..
1610-19	..	58	2	..
1920-29	..	47	43	..
1630-39	64	54	35	..
1640-49	56	45	58	6
1650-59	69	16	76	10
1660-69	65	41	26	28
1670-79	56	62	52	42
1680-89	82	84	99	64
1690-99	100	44	93	99
1700-09	84	32	65	91
1710-21	27	31	9	54

Lähteet: TMA:n ja VA:n vanhemman ja uudemman tilikirjasarjan veroluettelot, tuomiokirjat ja Satakunnan eri seurakuntien kirkolliset lähdesarjat lähinnä rippikirjat, historiakirjat ja kirkon tilit.²⁸

Voidaanko näin ristiriitaisten tietojen pohjalta luoda yhtenäinen ja edes pääpiirteissään oikea kuva käsityöläismäärien kehityksestä 1600-luvun Satakunnassa? Kysymyksen vastaaminen edellyttää eri lähderyhmistä saatujen tietojen erittelemistä, niissä tavattujen erojen ja yhtäläisyyksien sekä näihin johtaneiksi ajateltavien tekijöiden tutkimista. Jos lähdetään tässä mielessä ruotimaan vaikkapa vain selvimpiä eroavuuksia, voidaan 1650-luvun osalta todeta, että "muiden veroluetteloiden" mukaisten käsityöläis-

²⁸ Kustakin käsityöläisestä tehdyssä kortissa on tarkat tiedot niistä luetteloista, joista käsityöläiset on tavattu. Tilastot on laadittu tämän kortiston perusteella.

käsityöläisiä

Lähde: Taulukko 2.

KUVIO 1: Satakunnan maaseudulta eri lähderyhmistä vuosilta 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

määrien raju väheneminen johtuu ensi sijassa lähteiden heikkenemisestä, muun muassa karjaveron liittämistä maaveron osaksi ja erillisten karjaveroluetteloiden häviämisestä. 1660-luvun tutkijan käytössä on sitä vastoin itsellisten karjaveron kantoluetteloita sekä entistä yksityiskohtaisempia kihlakunnantuomarin ja laamannin palkkaveroluetteloita. (Vrt. ss. 28 -9) Hän voi tämän vuoksi esittää 1660-luvulla edellistä vuosikymmentä korkeampia käsityöläismääriä, mutta joutuu samalla toteamaan, ettei 1650-lukua tule verrata sen paremmin sitä edeltäneisiin kuin sitä seuranneisiinkaan vuosikymmeniin eikä käyttää kriteerinä muiden lähteiden luotettavuutta arvioitaessa.

Mitä taasen tulee tuomiokirjoista 1660-luvulla saataviin tietoihin, on huomattava, että tältä vuosikymmeneltä on käytettävissä vain joitakin harvoja kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoja. Käsityöläismäärien väheneminen ei näin olekaan yllätys, vaan lähteiden puuttumisen välttämätön seuraus. On myös huomattava, että 1660-luvun muutamista pöytäkirjoista on itse asiassa tavattu selvästi tilaston esittämää määrää vähemmän käsityöammatin harjoittajia. Tämä näennäinen ristiriitaisuus johtuu tilastointiperiaatteesta, jonka mukaan käsityöläiset, jotka on tavattu lähteissä 1650- ja 1670-luvulla, on tilastoitu ammattilaisiksi myös 1660-luvun aikana. Tämä samainen pöytäkirjojen puuttuminen heijastuu vielä 1670-luvun alun käsityöläismääriin, pienentää niitä ja korostaa turhan voimakkaasti 1680-luvun aikaista kehitystä ja käsityöläismäärien kasvua. (Taulukko 2, kuvio 1)

Kolmas hämmennystä aiheuttava seikka ajoittuu 1690-luvulle ja liittyy lähinnä "muiden veroluetteloiden" tietoihin. Mikäli näet tarkastellaan eri lähteistä 1680-luvulta saatavia tietoja, havaitaan, etteivät ne poikkea sanottavasti toisistaan. 1690-luvulla tilanne on sen sijaan toinen: "muiden veroluetteloiden" mukaiset käsityöläismäärät ovat laskeneet ja muiden lähteiden mukaiset luvut joko nousseet tai pysyneet vähintään ennallaan. Miten tämä on selitettävissä? Tälläkin kohdalla on jälleen viitattava lähteistä saatavan tiedon muuttumiseen. Läänintilien "muihin veroluetteloihin" ei nimittäin ole enää merkitty itsellisten ammattimerkintöjä, joten käsityöläiset eivät erotu muiden joukosta. Käsityöläisten lukumäärä jää tämän vuoksi alhaisemmaksi kuin

1680-luvulla ja "muiden veroluetteloiden" lähdearvo tänä aikana huomommaksi kuin muina vuosikymmeninä.

Käsityöläismäärissä on kuitenkin myös eräitä yhtäläisyyksiä. Niinpä henkikirjojen ja "muiden veroluetteloiden" mukaiset käsityöläismäärät ovat edellä esitettyä 1650-lukua huomioon ottamatta pitkään samansuuntaisia ja viittaavat kumpikin lukumäärien pysymiseen usean vuosikymmenen ajan likipitäen ennallaan ja käsityöläismäärien kasvuun 1680-luvun aikana. Tuomiokirjojen mukaiset tiedot ovat vaihtelevampia, mutta pääpiirteissään niidenkin pohjalta voidaan päätyä edellä esitetyn kaltaiseen käsitykseen. (Kuvio 1)

Voidaanko edellä karkeasti hahmoteltua kuvaa pitää oikeana? Henkikirjoista on ensinnäkin todettava niiden äkillinen heikkeneminen vuoden 1635 jälkeen ja monien väestöryhmien katoaminen verotettujen joukosta. Toisaalta on kuitenkin huomattava, ettei henkikirjojen sisältö muuttunut myöhemmin niin ratkaisevasti, etteikö niistä olisi vuosi vuodelta ja nimi nimeltä käytyinä mahdollista saada luotettavaa 1640-1680 -lukujen kehityksen tarkasteluun soveltuvaa tietoa. Kun luetteloihin sen sijaan ilmaantuvat 1690-luvulla aatelin palveluksessa olevat, tämän vuosikymmenen käsityöläismääriä ei tule enää verrata aikaisempiin vuosiin. Poikkeuksena on 1630-luku, onhan sen henkikirjoissa useita 1690-lukua muistuttavia piirteitä (vrt. s.25). Henkikirjat jakaantuvat siten tavallaan kahteen sarjaan: toiseen kuuluvat juuri 1630- ja 1690-luvut, toiseen 1600-luvun muut vuosikymmenet ja 1700-luvun alku. Kummankin sarjan sisällä tietoja voidaan vertailla keskenään ja tehdä päätelmiä kehityksen kulusta. Keskenään sarjat ovat sen sijaan yhteismitattomia, eikä esimerkiksi 1640-luvun käsityöläismääriä tule suoraan verrata 1630-luvun tietoihin.

Ryhmään "muut veroluettelot" sisältyvien vaihtelevan laatuisten lähteiden joukkoon liittyy useina 1690-lukua edeltäneinä vuosikymmeninä joitakin hyvinä pidettäviä luetteloita. Saatuja tietoja voidaan tämän vuoksi edellä esitetyt poikkeukset huomioon ottaen käyttää kehityksen päälinjojen tarkasteluun. Tarkkaan analysointiin näiden lähteiden pohjalta ei kuitenkaan ole syytä ryhtyä. Tuomiokirjoista on myös 1640-, 1650- ja 1680-luvuilta saatavissa toisiinsa verrattavaa tietoa; 1620- ja 1630-luvunkin tuomiokirjat ovat

enimmäkseen käyttökelpoisia, mutta niukakkoja ja vähän ammatteja ja nimiä sisältäviä. Kun henkikirjojen, "muiden veroluetteloiden" ja tuomiokirjojen kaltaiset toisistaan riippumattomat lähteet tukevat toisiaan ja antavat vertailukelpoista tietoa monien joskaan ei kaikkien 1600-luvun vuosikymmenten käsityöläismääristä, saatujen tietojen perusteella voitaneen tehdä päätelmiä käsityöläismäärien kehityksestä näinä 1630- ja 1690-luvun välisinä vuosikymmeninä.

Kokonaiskuvan saaminen edellyttää tietoa myös siitä, miten 1690-luvun aikainen ja jälkeinen kehitys suhtautuu muuhun vuosisataan, ovatko 1690-luvun käsityöläismäärät kasvaneet henkikirjojen ilmoittamalla nopeudella vai antavatko tuomiokirjat kehityksestä luotettavamman kuvan kuin henkikirjat. Edellä on jo huomautettu henkikirjojen olennaisesta paranemisesta 1690-luvun puolivälissä. Koska tuomiokirjoissa ei ole havaittavissa vastaavia muutoksia, niiden välittämä kuva vaikuttaa näiltä osin uskottavammalta. Kirkollisiin lähteisiin ei tänä aikana voi tukeutua. Tämä johtuu siitä, että näiden laatu parani tuntuvasti 1600-luvun loppua kohti. Samalla on myös huomattava, että tietoja on saatavissa yhä uusista seurakunnista. Kirkolliset lähteet kattavat tämän vuoksi eri aikoina toisistaan poikkeavan alueen, eivätkä niiden mukaiset käsityöläismäärät anna kiistattoman oikeaa kuvaa kehityksen suunnasta.

Edellä mainitun kaltaiset seikat vaikuttavat myös 1700-luvun alun käsityöläismääriin. Niinpä kartanonkäsityöläisten häipyminen henkikirjoista laskee tästä lähteestä tavattujen käsityöläisten määrän jälleen 1680-luvun tasolle. Kirkollisiin lähteisiin taas liittyy uusia alueita, joten tietojen vertailtavuus on edelleen huono. Kun kirkollisista lähteistä tavattujen käsityöläisten määrä on tästä huolimatta 1700-luvun alussa hivenen 1690-lukua alhaisempi, tämäkin lähde-ryhmä vahvistaa muiden mukaista kuvaa käsityöläismäärien laskusta 1700-luvun puolella. (Taulukko 2, kuvio 1)

Kaupunkien lähdepohja on pääpiirteissään samankaltainen kuin maaseudunkin. Kun kyseessä ovat alueeltaan ja väestöpohjaltaan useita maakunnan pitäjiä selvästi pienemmät yhteisöt, lähteiden voidaan periaatteessa olettaa antavan hyvän kuvan käsityöläismäärien kehityksestä, kirjaavan

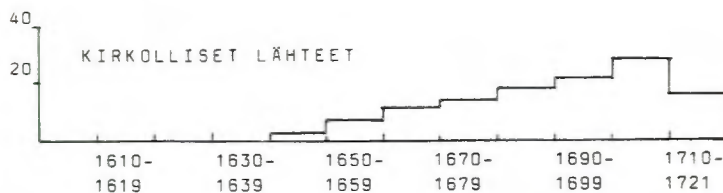
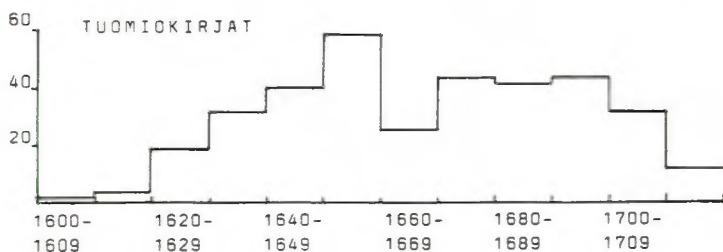
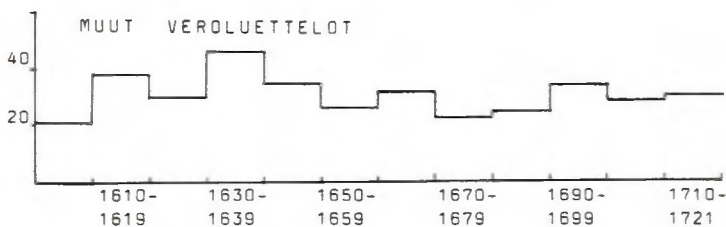
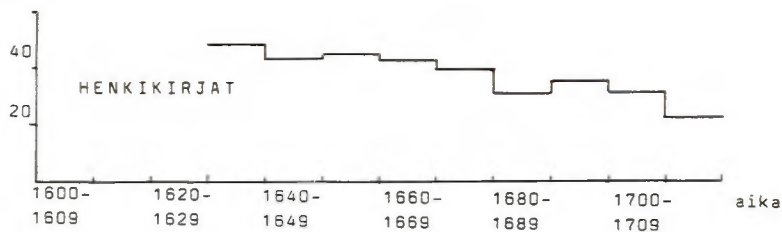
Taulukko 3. Eri lähderyhmien mukaiset Satakunnan kaupunkien vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600-1721.

Aika	Henkikirjat	Muut veroluettelot	Tuomiokirjat	Kirkolliset lähteet
1600-09	..	21	1	..
1610-19	..	38	4	..
1620-29	..	30	19	..
1630-39	49	46	32	..
1640-49	44	35	40	2
1650-59	45	26	59	7
1660-69	43	32	26	11
1670-79	40	23	44	14
1680-89	32	25	42	18
1690-99	36	34	44	21
1700-09	32	29	32	28
1710-21	23	30	12	16

Lähteet: Kuten taulukossa 2. Raumalta on tämän lisäksi ollut käytettävissä TMA:ssa säilytettäviä Rauman maistraatin arkistoon sisältyviä kaupungin omia veroluetteloita.

tunnollisemmin kuin maaseudulla eri ammattien harjoittajat ja jättävän "epähuomiossa" vähemmän väkeä veroluetteloiden ulkopuolelle. Kokonaisuutena tarkasteltuina Porin ja Rauman lähteet tukevatkin hyvin toisiaan, eivätkä eri vuosikymmenten vaihtelevat käsityöläismäärät haittaa kokonaisuuden hahmottamista. Henkikirjojen mukaan käsityöläisten määrä olisi siten laskenut hiljalleen 1600-luvun loppua kohden. Tätä samaa suuntaa osoittavat myös "muiden veroluetteloiden" ja tuomiokirjojen mukaiset tiedot. Viimeksi mainittujen kohdalla on tosin havaittavissa samainen lähteiden puuttumisen 1660-luvulle aiheuttama lasku kuin maaseudullakin. "Muissa veroluetteloissa" puolestaan on jonkin verran henkikirjoja ja tuomiokirjoja vähemmän käsityöammatin harjoittajia. Tämä johtuu siitä, ettei kaikkia käsityöläisiä

käsityöläisiä

KUVIO 2: Satakunnan kaupunkien eri lähderyhmistä vuosilta 1600 - 1721 tavatut käsityöläiset.

merkitty niihin käsityöläisinä vaan pelkillä nimillään eikä heitä näin ole kyetty "tunnistamaan" muiden joukosta. (Taulukko 3, kuvio 2)

Kokonaisuutena lähdeaineistossa on näin ollen monia kehityksen seuraamista vaikeuttavia tekijöitä: osa lähteistä puuttuu joiltakin vuosilta ja osan merkinnät vaihtelevat vuosien mittaan niin, ettei tietoja tule verrata keskenään. Tästä huolimatta lähteistä saatavat tiedot tukevat pääpiirteissään toisiaan ja suovat mahdollisuuden tarkastella, millaisia muutoksia Satakunnan maaseudun ja kaupunkien käsityöläismäärissä 1600-luvun mittaan on tapahtunut. Poikkeileikkausvuosien käsityöläismääriä ei lähdepohjan epäyhtenäisyyden ja mainintojen hajanaisuuden vuoksi ole syytä tarkastella, vaan tutkijan on pikemminkin pitäydyttävä kokonaisen vuosikymmenten käsityöläismääriin. Hänen on samalla pidettävä visusti mielessään aineistonsa asettamat rajoitukset, vältettävä tarkkoja ja yksityiskohtaisia selvityksiä ja tyydyttävä yleisten kehityslinjien etsimiseen.

2.4.3. Eri lähderyhmät ja käsityöläisten ammattirakenne

Lähdepohjan ominaispiirteiden voidaan periaatteessa olettaa hankaloittavan käsityöläisten ammattirakenteen selvittämistä, ovathan Satakunnasta saatavat 1600-luvun lähteet osin eri ajoilta ja osin myös tuntuvasti toisistaan poikkeavin perustein laadittuja. Näin onkin ajateltavissa, että lähteiden erot heijastuisivat niiden perusteella laskettuun ammattirakenteeseen ja muuttaisivat samalla myös koko aineiston ajallisista muutoksista saatavaa kuvaa. Tässä yhteydessä ei tulla kuitenkaan puuttumaan viimeksi mainittuun seikkaan, vaan keskitytään lähinnä eri lähteistä saatavaan kokonaiskuvaan ja selvitetään, onko lähdepohja vaikuttanut tähän asiaan. Ajalliseen kehitykseen liittyviin tekijöihin tullaan puuttumaan tarpeen mukaan myöhemmin.

Mikäli käsityöläiset ryhmitellään metalli-, tekstiili-, nahka- sekä puu- ja rakennusalan ammattilaisiin, havaitaan, että eri lähderyhmien tiedot tukevat pääpiirteissään hyvin toisiaan ja että metalliala on kaikkien tietojen mukaan suurin käsityön ala. Joissakin yksityiskohdissaan lähderyhmien

tiedot saattavat sen sijaan poiketa toisistaan. Niinpä 24,9 % maakunnan käsityöläisistä olisi henkikirjojen mukaan toiminut tekstiilialan ammattiteissa. Tuomiokirjojen mukaan vastaava osuus olisi 21,0 % ja kirkollisten lähteiden mukaan 32,0 %. Nahka-alalla puolestaan olisi viimeksi mainittujen mukaan toiminut 13,4 %, mutta "muiden veroluetteloiden" mukaan 23,9 % lähteiden tuntemista käsityöläisistä (Taulukko 4 ja kuvio 3) Mitkä tiedot vastaavat todellisuutta ja voidaanko tietoihin näiltä osin luottaa laisinkaan? Mikäli asiaa tarkastellaan tältä kannalta, on ensinnäkin huomattava, ettei henkikirjoihin periaatteessa sisälly tekijöitä, joiden voitaisiin olettaa vääristävän käsityöläisten ammattirakenteesta saatavia tietoja. On tosin huomattava, että useimpia ammatteja ei 1600-luvulla olisi saanut maaseudulla harjoittaa. Tämän ei kuitenkaan voi olettaa vaikuttaneen kovinkaan paljon käsityöläisten ammattirakenteesta saatavaan kuvaan, korkeintaan se on 1600-luvun kahden viimeisen vuosikymmenen aikana kasvattanut luvalliseksi tulleiden räätäleiden ja suutareiden määrää ja lisännyt tekstiili- ja nahkalan ammattilaisten osuutta.

Muita lähderyhmiä voidaan edellä esitetyn perusteella verrata henkikirjoihin ja tarkastella, miten niiden tiedot eroavat toisistaan ja mistä mahdolliset erot johtuvat. "Muut veroluettelot" ovat ryhmänä laadintatavaltaan ja päämääriltään eniten henkikirjoja muistuttavia. Niihinkään ei täten voi olettaa liittyvän tendenssimäisiä pyrkimyksiä ammattirakenteen vinouttamiseen tai tiettyjen alojen harjoittajien jättämiseen veron ulkopuolelle. Ne ulottuvat kuitenkin henkikirjoja etäämmälle ja antavat tietoja myös 1600-luvun alun olosuhteista. Mikäli siis on oletettavissa, että ammattirakenteessa olisi vuosikymmenien mittaan tapahtunut joitakin muutoksia, tämän tulisi luonnollisesti heijastua lähderyhmän välittämään kuvaan. Niinpä kun vuosisadan alun veroluetteloista on tavattu runsaasti sepän ammatin harjoittajia sekä lukuisia nahkureita, lähderyhmän ja henkikirjojen väliset erot käyvät ymmärrettäviksi eikä kummankaan lähteen luotettavuus tule kokonaisuudessaan kyseenalaiseksi.

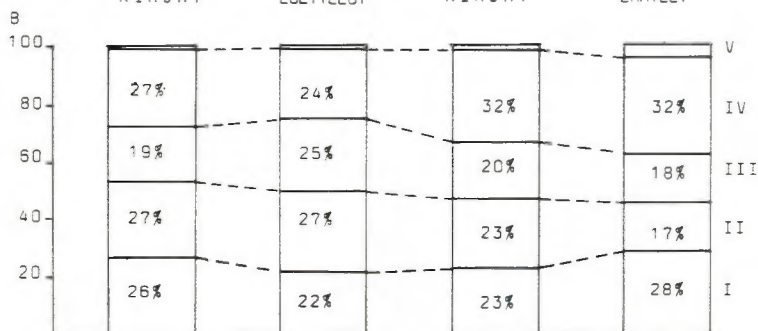
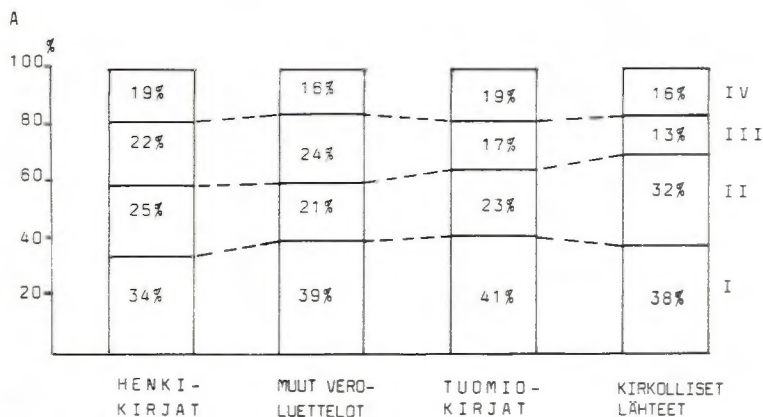
Tuomiokirjojenkaan kohdalla ei ole hevin ajateltavissa, että niihin olisi kirjattu vain tiettyjen alojen ammattilaiset

Taulukko 4. Eri lähteistä tavatut Satakunnan maaseudun eri alojen ammattilaiset vuosina 1600–1721.

Ammatti	Henki- kirjat	Muut ve- roluet- telot	Tuomio- kirjat	Kirkolliset lähteet
Kannuksentekijä	1	1	1	1
Kontintekijä	1	–	–	–
Kultaseppä	–	2	–	–
Lasimestari	6	5	6	2
Maalari	–	2	3	–
Muurari	6	4	9	8
Nahkuri	5	15	4	1
Pellavakankuri	10	9	9	8
Puuast.tekijä	9	8	3	–
Puuseppä	21	16	25	21
Rakennusmestari	10	7	11	7
Räättäli	89	69	84	73
Satulaseppä	4	7	6	2
Kengitysseppä	8	6	19	1
Pistooliseppä	3	–	6	4
Seppä	123	134	135	90
Suutari	72	59	43	27
Säämiskäntekijä	6	8	13	4
Tiilenlyöjä	6	5	8	1
Tynnyrintekijä	17	12	12	1
Vakantekijä	–	–	–	1
Vaskenvalaja	–	3	1	1
Käsityöläisiä yhteensä	397	372	398	253

Lähteet: Kuten edellä taulukossa 2.

ja jätetty jotkut alat mainitsematta. Tämä ei poista kuitenkaan mahdollisuutta, että jotkut käsityöläiset, esimerkiksi arvokkaiden metallien valmistajat, olisivat päätyneet muita

I = metalliala
 II = tekstiiliala
 III = nahka-ala

IV = puu- ja rakennusala
 V = muut alat

KUVID 3: Satakunnan maaseudun (A) ja kaupunkien (B) lähteistä vuosilta 1600-1721 tavattujen käsityöläisten ammattirakenne (%)

useammin käräjille ja joutuneet peräämään niillä palkkojaan tai vastaamaan työnsä laadusta. Tämä selittäneeikin tuomiokirjoista tavattujen seppiä runsauden. Samalla on kuitenkin huomattava, että monet vain tuomiokirjoissa seppinä mainitut ovat löydettävissä myös henkikirjoista, mutta esiintyvät niissä talonpoikina. Ovatko he ylipäättään käsityöläisiksi laskettavia, siihen palataan vasta myöhemmin. Tässä yhteydessä riittänee toteamus, että heidän mukaantulonsa kasvattaa tuomiokirjojen mukaista metallialan ammattilaisien osuutta.

Taulukko 5. Eri lähderyhmistä tavatut Satakunnan kaupunkien käsityöläiset vuosina 1600-1721.

Ammatti	Henki- kirjat	Muut ve- roluet- telot	Tuomio- kirjat	Kirkolliset lähteet
Hakastentekijä	3	1	2	-
Hampunkehrääjä	1	1	2	2
Hatuntekijä	-	-	1	-
Kelloseppä	1	1	2	1
Kirjansitoja	-	1	1	1
Kultaseppä	5	8	9	1
Lasimestari	4	5	6	3
Maalari	5	5	1	-
Muurari	7	6	12	4
Nahkuri	2	5	1	-
Nyöripunoja	1	-	-	-
Pellavakankuri	9	9	8	5
Puuastiantekijä	7	6	10	4
Puuseppä	12	11	13	7
Rakennusmestari	4	5	10	4
Räättäli	35	41	33	7
Satulaseppä	-	1	2	-
Pistooliseppä	1	1	2	-
Seppä	30	28	25	17
Sorvari	1	2	-	-
Suutari	28	39	31	13
Säämiskäntekijä	1	1	3	-
Tiilenlyöjä	1	-	-	-
Tynnyrintekijä	4	7	5	1
Valuri	1	-	1	-
Käsityöläisiä yhteensä	163	184	180	70

Lähteet: Taulukossa 2 mainittujen lähteiden lisäksi ryhmään "muut veroluettelot" kuuluu Rauman maistraatin arkistossa säilyneitä Rauman kaupungin tilejä.

Toisena tuomiokirjoille tyypillisenä piirteenä on nahka-alan ammattilaisten vähyys. Mistä tämä johtuu? Koska kysymykseen ei voi antaa selvää vastausta, on tyydyttävä oletuksiin. Ensinnäkin on ajateltavissa, ettei maalaissuutareita välitetty kovinkaan usein haastaa käräjiin vastaamaan huonosta työstä - ainakaan tällaisia tapauksia ei 1600-luvulta ole juuri löytynyt - vaan rahvas näyttää tyytyneen suutarien tekemiin jalkineisiin. Toiseksi näyttää vielä siltä, että suutarit olivat räätäleihin verrattuna huomattavan harvoin sekaantuneet käräjillä käsiteltyihin makaamisjuttuihin, liekö sitten pikilangan haju vai mikä karkottanut naiset ja pitänyt suutarit tältä osin tuomiokirjojen ulkopuolella.

Kirkolliset lähdesarjat puolestaan kuvaavat lähinnä vain 1600-luvun lopun tilannetta ja ilmentävät vuosisadan alkupuoliskon kehityksen tuloksia. Näin onkin ymmärrettävissä, miksi räätälien lukumäärä nousi kirkollisten lähteiden mukaan kolmannekseen maaseudun koko käsityöläismäärästä. Kirkollisia lähteitä käyttävän on toisaalta otettava huomioon, että kirkontileissä on runsaasti erilaisia rakennusalan ammattilaisia ja näiden lisäksi myös lukuisia seppeä. Kirkolliset lähteet eivät näistä seikoista johtuen olekaan kaikilta osiltaan muihin lähdesarjoihin rinnastettavia.

Kaupungeissa lähderyhmiä väliset erot vastaavat ammattirakenteen osalta maaseutua ja antavat näin yksityiskohdissaan toisistaan eroavan mutta pääpiirteissään toisiaan tukevan kuvan. Lähteiden tiedoissa havaittavat erot selittyvät pääosaltaan samoista syistä kuin maaseudullakin. (Taulukko 5 ja kuvio 3)

Lähdepohja sisältää edellä esitetyn mukaisesti joitakin käsityöläisten ammatillista jakaumaa lievästi vinouttavia piirteitä. Ne ovat yleensä vähäisiä eivätkä muuta sanottavasti lähteistä välittyvää kuvaa. Niille ei tämän vuoksi tule panna turhan suurta painoa, joskaan niitä ei missään tapauksessa tule unohtakaan, voidaanhan esimerkiksi kirkollisten lähteiden mukaista jakaumaa jo sinänsä käyttää ajallisen kehityksen kuvastajana. Käsityöläisten ammattirakenteen tarkastelu voidaan kokonaisuudessaan perustaa vankalle pohjalle. Käsittelyä ei tule kuitenkaan ulottaa yksityiskohtiin saakka, vaan tutkijan on tässäkin kysymyk-

sessä pitäydyttävä pääpiirteiden etsimiseen ja kehityslinjoi-
jen hahmottelemiseen.

2.4.4. Lähdeaineiston kokonaiskuva

Käytettyjen lähteiden tiedot näyttävät edellä esitetyn mu-
kaisesti ja käsityöläisten ajallisen ja ammatillisen jakauman
osalta varsin yhtäpitäviltä. Tätä samaa yhtenäisyyttä on
myös eri lähteistä tavattujen käsityöläisten kokonaismääris-
sä, ovathan ne kirkollisia lähteitä lukuun ottamatta likipi-
täen yhtä suuret. (Taulukot 4 ja 5) Lähteistä kootut tiedot
eivät kuitenkaan koske samoja käsityöläisiä. Niinpä esimer-
kiksi henkikirjoissa on useita sellaisia käsityöläisiä, joita
ei ole tavattu käsityöammatin harjoittajina muissa lähteissä,
ja päinvastoin. Jos tiedot yhdistetään toisiinsa, maaseudulta
pystytäänkin tunnistamaan vähintäänkin 864 ja kaupungeista
272 Satakunnassa vuosina 1600–1721 asunutta käsityöläistä.
Henkikirjat tuntevat siten 45,9 %, "muut veroluettelot"
43,1 %, tuomiokirjat 46,1 % ja kirkolliset lähteet 29,3 %
maaseudun käsityöläisistä. Kaupungeissa lähteet peittävät
toisensa hieman paremmin, onhan niiden henkikirjoissa
59,9 %, "muissa veroluetteloissa" 67,6 %, tuomiokirjoissa
66,2 % ja kirkollisissa lähteissä 25,7 % käsityöläisten tunnis-
tetusta määrästä.²⁹

Lähdepohjan hajanaisuuden vuoksi tässä yhteydessä
on syytä tarkastella vielä lähemmin lähteistä saatuja tietoja
ja kiinnittää huomio ennen muuta käsityöläismainintojen
jatkuvuuteen. Tarkastelun tekee välttämättömäksi epäily,
että hajanainen lähdepohja nostaisi yhden maininnan varaan
jäävien käsityöläisten määrän kohtuuttoman korkeaksi ja
että nämä satunnaiset maininnat aiheuttaisivat kokonaisku-
vaan omia vääristymiään ja vinouttaisivat käsityöläisten
ajallista ja ammatillista jakaumaa.

29 Prosenttiluvut on laskettu käyttämällä hyväksi taulukoissa 4 ja 5 esitettyjä eri
lähderyhmistä maaseudulta ja kaupungeista tavattujen käsityöläisten lukumääriä.

Taulukko 6: Vain kerran lähteissä vuosina 1600-1721 esiintyneet Satakunnan maaseudun käsityöläiset

Vuosikymmenet	Henkikirjat	Muut veroluettelot	Tuomio- kirjat	Kirkol- liset lähteet	Vain kerran mainittuja yhteensä
1600-09	..	12	-	..	12
1610-19	..	10	-	..	10
1620-29	..	7	13	..	20
1930-39	21	5	4	..	30
1640-49	9	9	11	-	29
1650-59	9	1	15	3	28
1660-69	-	1	1	3	5
1670-79	3	2	8	5	18
1680-89	3	4	18	11	36
1690-99	4	1	16	8	29
1700-09	7	1	14	11	33
1710-21	1	2	3	3	9
Kerran mainittuja yhteensä	57	55	103	44	259

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Kaupungeissa tähän pelkoon ei näytä olevan aihetta, sillä vain 40 käsityöläistä eli 14,7 % niiden käsityöammattien harjoittajista esiintyy lähteissä yhden ainoan kerran. Maaseudulla tilanne on vastaava vain yksityisten lähderyhmien kohdalla. Niinpä henkikirjojen mainitsemista käsityöläisistä 14,4 % maksoi henkiveron vain kerran käsityöläisenä. Mikäli eri lähderyhmien tiedot yhdistetään keskenään 259 käsityöläisen eli 30,0 % maaseudun ammattilaisista havaitaan jäävän yhden maininnan varaan. (Taulukko 6) Pohjanmaan 1700-lukuun verrattuna Satakunnan 1600-luvun tiedot vaikuttavat näiltä osin hyviltä: Rannan ilmoittamien lukujen

Taulukko 7: Vain kerran lähteissä vuosina 1600-1721 esiintyneet Satakunnan kaupunkien eri alojen käsityöläiset

Vuosikymmenet	Tekstiiliala	Metaliala	Nahkala	Puu- ja rakennusala	Vain kerran mainittuja yhteensä
1600-09	1	-	1	1	3
1610-19	-	1	3	1	5
1620-29	1	1	-	2	4
1630-39	-	2	-	1	3
1640-49	-	-	1	2	3
1650-59	-	-	2	-	2
1660-69	2	-	1	1	4
1670-79	1	3	-	3	7
1680-89	-	-	-	2	2
1690-99	-	-	1	1	2
1700-09	1	-	2	-	3
1710-21	-	1	1	-	2
Kerran mainittuja yhteensä	6	8	12	14	40

Lähteet: Kuten taulukossa 5.

mukaan ensin mainitun käsityöläisistä 31,2 % esiintyy nimittäin lähteissä yhden ainoan kerran.³⁰

Lähteissä kerran käsityöläisenä esiintyneiden määrissä on joitakin äkillisiä ajallisia muutoksia: 1660-luvulta esimerkiksi on tavattu viisi, mutta 1650-luvulta 28 satunnaisesti kerran käsityöläisenä mainittua. Tässä nimenomaisessa tapauksessa muutos aiheutuu tuomiokirjojen puuttumisesta 1660-luvun vuosilta ja runsaasti yhden kerran mainintoja tuottavan lähteen ehtymisestä vuosien ajaksi. Pääpiirteissään

³⁰ Ranta 1978, 76-84

Taulukko 8: Vain kerran lähteissä vuosina 1600–1721 esiintyneet Satakunnan maaseudun eri alojen ammattilaiset.

Ammattialat	I	II	III
Tekstiiliala	62	23,9	23,7
Metalliala	91	35,1	38,1
Nahka-ala	47	18,1	19,1
Puu- ja rakennusala	59	22,8	19,1
Yhteensä	259	100,0	100,0

Huomautuksia: I = lähteissä kerran mainittujen käsityöläisten lukumäärä; II = kerran mainittujen ammattirakenne; III = koko aineiston mukainen maaseutukäsityöläisten ammattirakenne.

Lähteet: Kuten taulukossa 2. Sarakkeen III prosenttiluvut perustuvat taulukon 23 tietoihin.

kerran käsityöläisenä esiintyneiden ajallinen jakauma vastaa kuitenkin eri lähderyhmistä kokonaisuutena saatavaa kuvaa. Maininnat eivät siten kasaannu millekään tietylle vuosikymmenelle. Kartanonkäsityöläisten tunnollinen luettelointi tuo 1630-luvun henkikirjoihin tosin suhteellisen paljon yhden maininnan varaan jääviä ammattilaisia. (Taulukko 6)

Ovatko lähteissä vain kerran mainitut käsityöläiset vinouttamassa ammattirakennetta? Kysymykseen voidaan vastata lyhyesti: eivät ole. Kaupungeista tavatut 40 satunnaisesti mainittua käsityöläistä hajaantuvat ensinnäkin tasaisesti eri aloille, eikä kerran mainittujen ammattirakenne poikkea maaseudullakaan kuin yksityiskohdissaan koko aineiston mukaisesta jakaumasta. (Taulukot 7 ja 8)

Koska lähteissä satunnaisesti käsityöläisenä mainitut eivät muuta käsityöläisten ajallista tai ammatillista jakaumaa, he eivät ole myöskään heikentämässä lähdepohjaa eivätkä vähentämässä sen luotettavuutta. Näin on myös todettava, että laatimisperusteiltaan poikkeavat ja ajallises-

ti aukolliset 1600-luvun lähteet näyttävät puutteistaan huolimatta antavan tarkasti käytyinä toisiaan tukevan kuvan niin käsityöläisten ajallisen kuin ammatillisenkin jakauman pääpiirteistä ja niissä tapahtuneista muutoksista. Samalla on kuitenkin korostettava, että käsityöläismäärien maksimointiin pyrkivä ei saa tyytyä yhden lähderyhmän käymiseen, vaan hänen on käytävä läpi kaikki ne lähteet, joissa on nimeltä tai ammatiltaan mainittuja ihmisiä. Mikäli tutkijan päämääränä on ajallisen tai ammatillisen kehityksen pääpiirteiden selvittäminen, henkikirjojen ja "muiden veroluetteloiden" sekä tuomiokirjojen käyminen saattaa yksinäänkin riittää näiden seikkojen osoittajaksi. Alueellisen jakauman osalta lähteiden tiedot ovat heikoimmillaan, ovathan lähteet usein paikallisesti poikkeavin perustein laadittuja ja pitäjittäin ja kaupungeittain eri tavoin säilyneitä.

Yksityisistä käsityöläisistä saatavat tiedot vaihtelevat myös tavattoman paljon. Niissä 259 tapauksessa, joissa maaseudulla toiminut käsityöläinen on esiintynyt vain kerran ammattinsa harjoittajana, tiedot supistuvat hyvin vähiin. Esimerkiksi karkkulaisen Hannu-seppän mainitaan vuoden 1646 henkikirjassa asuneen seppänä ja loisena Lammantaan kylässä; kokemäkeläisen Heikin taas kerrotaan vuonna 1682 eläneen puuseppänä Kiattareen kylässä.³¹ Useimmissa tapauksissa käsityöläisistä on kuitenkin saatavissa huomattavasti paremmat tiedot. Ne kattavat toisinaan usean vuosikymmenen ajan. On myös huomattava, että tämänkaltaisia tietoja on sekä eri ammattien harjoittajista että kaupungeissa ja maaseudulla asuneista. Tällaisena poikkeuksellisen hyvin dokumentoituna käsityöläisenä voidaan ottaa esille seppä Heikki Martinpoika. Hän ilmaantuu lähteisiin sepän ammatin harjoittajana Tyrvällä vuonna 1683. Häntä koskevia tietoja on tämän jälkeen runsaasti niin tuomiokirjoissa kuin kirkollisissakin lähteissä. Henkikirjoissa Heikki esiintyy kuitenkin Pakulan talon isäntänä. 1690-luvun rippikirjojen mukaan Heikki asui vielä vaimonsa ja lastensa kanssa mainitulla tilalla, mutta muutti sieltä pian Vesilahdelle. Ilmeisesti olot eivät olleet täällä Tyrväättä paremmat, koska hän

31 VA 7230, 131v (v. 1646 hk); TMA LKo 1682 års verificationer f. 628 (hk)

muutti varsin nopeasti uudelleen, tällä kerralla Euraan. Täällä hän anoi vuonna 1698 pitäjänkäsityöläisoukkuksia, sai ne ja maksoi säädetyn veron vuosina 1699-1703. Kun hän ilmaantuu henkikirjoihin seppänä vuonna 1702, hänet mainitaan samalla Sillanpään torpan asukkaana. Vuoden 1704 tuomiokirjan mukaan Heikki asutti kuitenkin jo vuonna 1700 erään tilan. Vuoden 1703 henkikirja tuntee Heikin pitäjänseppänä mutta samalla Heikki Martinpoika Krannilana. Viimeksi mainittu nimitys vakiintuu seuraavina vuosina, sepän ammatista henkikirjat eivät tämän jälkeen tiedä enää mitään. Kirkontilien ja syntyneiden luetteloiden mukaan Heikki on kuitenkin jatkanut sepän ammattiaan, esiintyyppä hän seppänä myös vuosien 1708 ja 1712 tuomiokirjoissa.³²

Vuosisadan alunkin tiedot voivat olla parhaimmillaan pitkän ajan kattavia. Tästä on hyvänä esimerkkinä euralainen Pekka-suutari. Hän tulee näkyviin ensi kerran vuoden 1604 kymmenysveroluettelossa, maksoi tämän jälkeen kymmenyksensä vuoteen 1610 saakka ja suoritti vuonna 1606 veroa autiotilan peltojen viljelemisestä. Tämän lisäksi Pekka maksoi vuosina 1609-1611 huonekuntaveroa ja oli vuonna 1610 vuotuisen veron maksajien joukossa. Vuodesta 1634 lähtien Pekka maksoi henkiveroa sekä itsestään että Annatyttärestään. Vuoden 1635 henkikirja tuntee Pekan edelleen suutarina, mutta samalla ikivanhana ja loisena. Tästä huolimatta hän on edelleen henkikirjoissa vuoteen 1642 ja maksoo samanaikaisesti myös karjaveroa, vuonna 1642 tosin itsellisten joukossa.³³

32 TMA Tyrvään kirkonarkisto (mf JK 1113) syntyneiden luettelo 10.7.1691, 1.3.1696; kuolleiden luettelo 9.8.1691, 7.8.1692, 7.1.1694; kirkonvarat (JK 1117) 7.8.1692; rippikirja 1693 (JK 1106) Stormi Pakula.nn 7:731 Tyrvää tk. 14.-15.9.1688; mm 34: 62-63 Eura tk. 6.-8.10.1698; mm 43:111v-112v Eura tk. 29.-31.10.1704; mm 47:88v 12.-14.2.1708; mm 49:207-208 Eura tk. 9.5.1712; nn 22: 153-153v Tyrvää tk. 1.-2.3.1705; VA 7423;2207 (hk 1702); VA 1747:2295 (hk 1703); Euran synt. luett. 10.1.1709 (JK 268); TMA LKo 1699 års verificationer f.1859

33 Kts. Pekkaa kosk. main. VA 2461, 66 (v. 1605 kl); 2467:24v (v. 1706 al); 2484:47 (v. 1608 kl); 2490:176 (v. 1609 hkk); 2494:64 v (v. 1609 kl); 2496:135 (v. 1610 hkk); 2499:58 (v. 1610 kl); 2501:6 (v. 1611 hkk); 2505:23 (v. 1611 kl); 1897:326 (v. 1632 kv); 1908:294 (v. 1633 kv); 1918:284 (v. 1634 hk); 7144:11 (v. 1635 hk); 7144:135 (v. 1635 kv); 7164:224 (v. 1636 kv); 7175:362 (v. 1637 hk); 7175:466 (v. 1637 kv); 7195:247v (v. 1639 hk); 7195:282v (v. 1639 kv); 7214a:119 (v. 1642 kv); 7216:124v (v. 1643 henkikirja tuntee enää Anna-nimisen itsellissnaisen)

Kaupungeissa tietojen vaihtelevuus on yhtä suuri. Niinpä kun Antti-seppä tavataan vain vuoden 1635 henkikirjassa, voidaan lasimestari Niilo Matinpoika Grannista esittää jo lukuisia yksityiskohtaisia tietoja. Henkiveron maksajana Niilo-mestari esiintyi vuosina 1670-1705, vuonna 1675 hänet mainitaan Pekka Grannin eli oman appensa renkinä. Karjaveron maksajana Niilo oli vuosina 1682-1701, sakkoluettelossa hänet mainitaan vuonna 1699, ruotuluettelossa vuonna 1690 ja kaupungin omissa veroluetteloissa vuosina 1695-1705. Vuosien 1690-93 rästitluettelon mukaan hän oli rutiököyhä. Lasimestarina Niilo sai usein töitä kirkonkorjauksessa, kävipä hän lähiseurakuntienkin kirkonikkunoita kunnostamassa, Eurassa esimerkiksi vuonna 1686. Tuomiokirjoissa Niilo tavataan lähes vuosittain vuosien 1674-1699 välisenä aikana.³⁴

Kokonaisuudessaan Satakunnasta 1600-luvulta käytettävissä oleville lähteille on ominaista, että ne ovat tässä tutkittavana olevan asian kannalta toissijaisia eivätkä - huonosti laadittuja pitäjänkäsityöläisluetteloita lukuun ottamatta - sisällä ainoatakaan vartavasten käsityöläisten ja heidän elinolojensa kuvaamiseen erikoistunutta lähdesarjaa. Vaikka läheistä, etenkin käräjien ja raastuvanoikeuksien pöytäkirjoista, on saatavissa monenlaista käsityöläisten toimintaa valaisevaa tietoa, asiat käyvät ilmi erilaisten riitajuttujen yhteydessä eivätkä valaise välttämättä kattavasti arkipäivän rutiineja. Koska oikeudessa pyrittiin kuitenkin käsittelemään riitoja mahdollisimman monelta kannalta, tutkija saa käyttöönsä kummankin osapuolen näkemyksiä ja saattaa näin laajentaa omaa näkökulmaansa. Ammattikunta-arkistojen puuttuminen ei näin ollen ole aivan korvaamaton vahinko, joskin on ilmeistä, että niistä olisi paremmin kuin tuomiokirjoista käynyt selville, mihin käsityöläiset pyrkivät ja miten he oman tilanteensa ja asemansa oivalsivat.

34 VA 7164:94 (1635 hk); TMA LKo 1670 års verificationer f. 115v (Rauma hk); 1675 års verificationer f. 257 (hk); 1705 års verificationer f. 4377 (hk); Rauman maistraatin ark. Gb:1-2 kaupungin tilit; Rauman raastuvanoik. ark. tuomiokirjoissa mm. 13.6.1670, 7.8.1673, 28.3.1677, 2.4.1677, 15.12.1680, 21.12.1680, 31.5.1686, 21.6.1686, 3.8.1699, 7.8.1699; TMA Rauman kirkonark. III Gla:1 kirkontilit mm. 1682, 1690, 1691, 1699, 1706, 1707. Rauman raastuvanoik. ark. Ca:17 Rauma tk. 26.4.1709: Matti Antinpoika lasimestari ja Niilo Matinpojan vävy oli haudannut Niilon omalla kustannuksellaan.

3. Kruunun 1600-luvun käsityöpolitiikka

3.1. Maaseutukäsityön säätely

Käsityöläiset saivat keskiajalla harjoittaa ammattiaan vapaasti, asettua minne mielivät ja työskennellä joko maalla tai kaupungeissa. Kultaseppien vapautta rajoitettiin tosin jo vuonna 1485 määräämällä, että he saivat vastaisuudessa harjoittaa ammattiaan vain kaupungeissa. Määräys perustui esivallan haluun tarkkailla kultaseppien käyttämien arvometallien laatua, sitä etteivät kultasepät päässeet pettämään asiakkaitaan sekottamalla kultaan ja hopeaan liikaa vieraita aineksia. Mannermaiset kaupan ja käsityön kaupunkiin keskittämistä korostavat ajatukset saavuttivat kuitenkin Ruotsin hiljalleen kehittyvissä kaupungeissa hyvän kaikupohjan ja innostivat porvareita näiden mukaiseen toimintaan. Pontta kauppiaiden vaatimukset saivat vasta 1500-luvun alussa, kun valtiovalta omaksui merkantilismin periaatteiden mukaiset kaupunkien ja maaseudun välisen työnjaon periaatteet ja ryhtyi toteuttamaan niitä kaupunkien vanhastaan ajamalla tavalla.¹

Ruotsi-Suomen kaltaisessa maassa, jossa kaupungit olivat pieniä ja harvassa, oli mahdotonta vaatia kaiken käsityön keskittämistä kaupunkilaisten yksinoikeudeksi. Valtiovalta omaksuikin eräänlaisen välittävän asenteen: koetti

1 Møller 1958, 136-148; Lindberg 1964, 21-23, 106-108

tukea mahdollisimman pitkälle kaupunkilaisten vaatimuksia, mutta taata samalla maaseudun asukkaille tietyt minimaaliset käsityöpalvelut. Se koetti näiden periaatteidensa mukaisesti parantaa kaupunkilaismestareiden toimintaedellytyksiä muun muassa kieltämällä käsityön harjoittamisen tietyllä alueella kaupunkien läheisyydessä. Tämän suuntaisia määräyksiä esiintyi aluksi vain yksityisille kaupungeille vahvisteissa privilegioissa, eikä niissäkään määritelty vielä aluetta, jota kielto koski. Käsitteenä pannapeninkulma mainitaan ensi kerran vasta Kaarle-herttuan vuonna 1576 herttuakuntansa kaupungeille antamissa privilegioissa. Kun kaupunkien hallintoa ryhdyttiin sittemmin ajanmukaistamaan, Axel Oxenstierna liitti vuoden 1619 säädöksiin määräykset neljän peninkulman pannapiiristä. Hän edellytti samalla, että kaikki tällä alueella asuvat käsityöläiset siirtyisivät kaupunkien porvareiksi. Kansleri halusi näin antaa kaupungeille mahdollisimman hyvät kehitysedellytykset ja luoda ne paikoiksi, joista lähiympäristön asukkaat tulisivat noutamaan käsityöläisten palveluksia.²

Vuoden 1619 säädökset eivät saaneet kuitenkaan lain voimaa. Koska niitä käytettiin vain harvojen kaupunkien privilegioiden pohjana, niiden suoranainen vaikutus jäi vähäiseksi. Välillisesti ne saattoivat vaikuttaa asenteisiin ja edistää pannapeninkulma-käsitteen hyväksymistä. Pannapeninkulmasta puhumisen voidaan katsoa yhtäältä merkitsevän sitä, että valtiovalta ja kaupungit antoivat hiljaisen suostumuksensa tämän kielletyn alueen ulkopuolella harjoitettavalle käsityölle ja taipuivat näin olosuhteiden edessä. Täysin vapaaksi kaupunkien elinkelpoisuudesta huolestunut ja merkantilistiseen työnjakoon pyrkivä kruunu ei käsityötä voinut jättää. Niinpä Kustaa Vaasa pyrki vuonna 1546 vaikuttamaan asiaan säätämällä, että maalla saisivat vastaisuudessa työskennellä vain talonpojille tuiki välttämättömät ammattimiehet. Keitä he olivat ja paljonko heitä sai olla, sen kuningas jätti viisaasti määrittelemättä.³

Tähän samaan olosuhteiden säätelyyn pyrittiin myös Norrköpingin valtiopäivien päätöksellä vuonna 1604. Sen

² Lindberg 1964, 106-110, 201-203

³ Halila 1942, 29-30; Stiernman I 1747, 37 Stadga om Kiöphandelen 25.2.1546 § 7; Lindberg 1964, 109-110

lähtökohtana oli kuninkaan esitys kaiken käsityön keskittämisestä kaupunkeihin. Tämä ilmeisesti pelkästään keskustelun avaukseksi tarkoitettu esitys johti aatelin aloitteesta päätökseen, jossa määrättiin, että kuhunkin kihlakuntaan sai ottaa rahvaan välttämättä tarvitsemat ammattimiehet. Näiden "tarpeellisten ja välttämättömien" käsityöläisten tuli maksaa kruunulle taalarin suuruinen vuotuinen vero ja lunastaa näin oikeus käsityön harjoittamiseen. Ylimääräisten käsityöläisten edellytettiin vetäytyvän kaupunkeihin ja hakeutuvan niiden porvareiksi. Valtiopäivien päätös oli sanamuodoltaan niukka, eikä siinä puututtu laisinkaan kysymyksiin: keitä olivat välttämättömät ammattimiehet, montako heitä sai olla ja keiden tehtävänä oli rahvaan tarpeen määrittäminen. Kuninkaan saman vuoden lopulla antamien ohjeiden voidaan eräin osin katsoa poistaneen päätöksen puutteita, joskaan niissä ei annettu yksiselitteisen selviä ohjeita, edellytettiin vain voutien ja nimismiesten suorittavan maakunnissa tarkastuksia sekä keräilevän käsityöläisten maksettaviksi määrättyjä veroja ja häätävän samalla liiat ammatillaiset kaupunkeihin. Käsityötarpeen määrittelyssä näytetään tämän perusteella tähdytyn paikallisten erityispiirteiden huomioon ottamiseen. Koska tähän päämäärään päästiin vain harvoissa Ruotsin maakunnissa, välttämättömyys ja tarpeellisuus tulivat väljästi määritellyiksi ja Norrköpingin päätökset samalla avarasti tulkituiksi.⁴

Maaseutukäsityön säätelyn hajanaisuus ei tyydyttänyt kruunua, eikä varsinkaan kansleri Axel Oxenstiernaa. Tämä ryhtyikin 1620-luvun alussa suunnittelemaan käsityön keskittämistä Saksan mallin mukaisesti muutamiin kauppaloiksi tai pikkukaupungeiksi mainittuihin paikkoihin (fläckar) ja tilanteen selkiinnyttämistä aikaisempaa paremmin hallittavaksi. Kansleri edellytti samalla, että maaseudun käsityöläiset hakeutuisivat näihin keskuksiin ja palvelisivat näistä käsin ympäristön asukkaita. Keskuksia oli kuitenkin alistettava kaupunkien valvontaan. Tällaisina ne eivät olisi kanslerin mielestä haitanneet kaupunkien kehittymistä, vaan

4 Stiernman I 1747, 489 Mandat om Embets-Männerne udi häreden 9.12.1604; Stiernman I 1728, 557 Stockholms Riksdags Beslut 22.3.1604 § 9; Lindberg 1964, 114-117

olisivat pikemminkin parantaneet niiden asemaa ja tuoneet käsityöpalvelut riittävän lähelle maaseudun yhteistä rahvasta.⁵

Ajatus keskusten perustamisesta sisällytettiin Upplantia varten vuonna 1621 laadittuun ammattikuntajärjestykseen. Maakunnan käsityöläisten oli säädöksen mukaan asetettava omiin keskuksiinsa ja toimittava kunkin keskuksen alaisuuteen luettujen kihlakuntien alueella. Käsityöläiset saivat kierrellä asiakkaidensa luona, mutta eivät saaneet ulottaa matkojaan muihin kihlakuntiin. Rajoitusten vastapainoksi käsityöläisille taattiin oikeus ammatin häiriöttömään harjoittamiseen ja vapaus väenotoilta. Viimeksi mainittu olikin näinä sotaisina ja raskaiden väenottojen leimaamina aikoina ilmeisen painava etuus. Sotilaaksi joutuminen oli myös se uhka, jonka avulla uppiniskaisia taivuteltiin määräysten noudattajiksi.⁶

Ammattikuntajärjestyksessä luovuttiin näin ollen eräästä ammattikuntien keskeisestä vaatimuksesta: käsityön keskittämisestä kaupunkilaismestareiden yksinoikeudeksi. On kuitenkin huomattava, että kruunu sisällytti määräyksensä juuri ammattikuntajärjestykseen. Se näyttää näin halunneen korostaa keskittämisen tärkeyttä sekä pyrkiineen osoittamaan, että periaatteesta oli luovuttu vain välttämättömyyden pakosta. Tähän liittyy myös keskuksissa toimivien käsityöläisten alistaminen kaupunkien ammattikuntien ja oltermannien holhoukseen.

Upplannin ammattikuntajärjestyksen mukaisia sääntöjä vahvistettiin sittemmin myös erälle yksittäisille ammattialoille, muun muassa sepille vuonna 1622. Koko valtakuntaa koskevaa lakia ei sen sijaan saatu aikaiseksi. Vuoden 1621 ammattikuntajärjestyksen merkitys rajoittui tämän vuoksi vähiin, eikä tilanne saattanut tyydyttää vieläkään asianomaisia, ei sen paremmin kruunua kuin kaupunkejakaan. Viimeksi mainitut toivat tyytymättömyytensä myös esille ja korostivat vaatimuksiaan kertomalla, kuinka maaseudulla oli kaupunkien ilmeiseksi turmioksi ja kaikkien säädösten

5 Lindberg 1964, 203-205

6 Stiernman I 1747, 781-793 General Embetes Skrå 23.9.1621 § 14

hengen vastaisesti runsaasti eri alojen ammattilaisia. Valtaneuvosto pohti asiaa omalla tahollaan ja totesi, että käsityö oli saatava mitä pikimmiten ja kaikilta osiltaan "järjestykseen". Valtaneuvokset saivatkin vuonna 1642 käsiteltäväkseen uuden ammattikuntajärjestyksen. He keskustelivat ehdotuksesta useaan otteeseen mutta sivuuttivat maaseutukäsityön yliolkaisin huomautuksin keskittämisen tarpeellisuudesta ja asianmukaisten mestarikirjojen välttämättömyydestä.⁷

Keskustelut eivät johtaneet uuden lain vahvistamiseen. Talonpojat anoivat sen sijaan vuoden 1644 valtiopäivävalituksessaan lupaa kiertelevien ammattimiesten pitämiseen ja perustelivat anomustaan viittaamalla kaupunkilaismestareiden haluttomuuteen ja taitamattomuuteen valmistaa rahvaan kuosien mukaisia tuotteita, väittivätpä kaupunkilaisten pitävän itseään liian hienoina neulomaan rahvaan sarkatakkeja. Talonpojat käyttivät sanontaa: saada pitää kiertelevät ammattilaiset.⁸ He näyttävät täten katsoneen, että heillä oli oikeus pitää luonaan käsityöläisiä, ja pelänneen, että etuutta oltiin kaventamassa.

Mikäli talonpojat olivat tietoisia 1640-luvun alun keskusteluista ja olivat tämän vuoksi liittäneet asian valitukseensa, kuningattaren vastaus ei varmaankaan rauhoittanut heidän mieliään. Majesteetti korosti näet vastauksessaan maaseutukäsityön haitallisuutta ja kannatti käsityön keskittämistä kaupunkien yksinoikeudeksi. Hän ei omaksunut kuitenkaan tiukan kielteistä asennetta, vaan myöntyi välttämättömyyden edessä ja soi syrjäseutujen asukkaille oikeuden muutaman käsityöläisen pitämiseen. Syrjäisyys (fjärran ifrån städerna) jäi kuitenkin määrittelemättä ja rangaistukset määräysten rikkojille säätämättä. Kuningattaren vastausta voitiin tämän vuoksi tulkita väljästi ja osapuolille kulloinkin parhaiten soveltuvalla tavalla. Ratkaisu noudatti pääpiirteissään kruunun aikaisempia kannanottoja, korosti-

7 Lindberg 1964, 208-209; Riksrådets protokoll 2.4.1642, 30.8.1642, 6.9.1642; Söderlund 1949, 151-152

8 Stiernman II 1729, 106 Resolution på Allmogens Besvär 1644 § VII: Begäres underdånigst at Allmogen finge behålla theres gängande Embetsmän å landet.

han se periaatteiden tärkeyttä mutta tinki niiden ehdottomuudesta tarkemmin määrittelemättömissä kohdissa.⁹

Maaseutukäsityötä koskevat säädökset säilyivät tämän jälkeen ennallaan 1680-luvun alkuun saakka. On kuitenkin huomattava, että koko valtakuntaa varten vuonna 1669 vahvistetussa ammattikuntalaissa ei ollut enää vuoden 1621 järjestykseen verrattavia maaseutukäsityötä koskevia kohtia. Kun laki tavallaan "unohti" maaseutukäsityön, se saattoi samalla vahvistaa käsitystä, jonka mukaan käsityö oli tyypillinen kaupunkien elinkeino ja sellaisena kielletty maaseudulla. Se saattoi siten olla houkuttelemassa kaupunkia vuoden 1672 valtiopäiville osoitettuun valitukseen. Kaupungit korostivat siinä maaseutukäsityön yleisyyttä ja vaativat jälleen kerran käsityön kertakaikkista keskittämistä kaupunkiin. Kuningas ei myöntynyt esitettyihin vaatimuksiin, vaan piti parhaan tilanteen säilyttämisestä ennallaan. Kun hän pitäytyi omien tulkintojensa esittämisestä, hän antoi samalla ymmärtää, ettei hänen asenteissaan ollut tapahtunut minkäänlaisia muutoksia ja että hän suhtautui maaseutukäsityöhön edeltäjiensä tavoin.¹⁰

Talonpoikainen rahvas ryhtyi tässä tilanteessa vanhojen oikeuksiensa vahvistamiseen ja esitti vuoden 1680 valtiopäivävalituksessaan lupaa pitää maalla (få behålla på landet) lähikaupungeille tietyt maksut maksavat käsityöläiset. Kuningas myöntyi armollisesti anomukseen, mutta täsmensi oikeuden pelkästään räätäleitä ja suutareita koskevaksi, määräsipä vielä näiden luvun yhdeksi "aivan valtakunnan säätyjen vuonna 1604 tekemän päätöksen mukaisesti". Koska mainituissa päätöksessä ei puhuta mitään panna-panenkulmasta tai kaupunkien läheisyydestä, käsityöläiset saivat tämän jälkeen toimia missä maaseutukylässä tahansa. Vuoden 1604 päätöksestä poiketen Kaarle XI otti samalla omiin käsiinsä rahvaan tarpeen määrittelemisen. Hän käytti alueena toisaalta pitäjää, ei enää kihlakuntaa. Hän ei myöskään liittänyt vastaukseensa viittausta kaupungeille makset-

9 Stiernman II 1729, 1076 Resolution på Allmogens Besvär 1644 § VII; Riksrådets protokoll 22.10.1644

10 Stiernman III 1753, 733-755 Kongl. Maj:ts Allgemene Ordning och Skrå för Hantwården 1.3.1669; Stiernman II 1729, 1701 Resolution på Städernes Besvär 1671 § XXI

taviin veroihin, vaikka rahvas tämän vanhan käytännön jatkamista epäsuorasti esittikin. Kun kuningas päinvastoin edellytti, että ammattiverot suoritetaan tämän jälkeen suoraan kruunulle, hän tähdensi samalla kruunun merkitystä käsityöoikeuksien myöntäjänä ja jätti kaupungit ja niiden ammattikunnat periaatteessa sivustakatsojan asemaan.¹¹

Porvaristo ei hyväksynyt tehtyjä ratkaisuja, vaan pyrki heti vuoden 1686 valtiopäivillä vakuuttamaan kuninkaalle, miten vanha järjestelmä oli ollut kaikilta osiltaan parempi ja miten ammattilaiset olivat käyttäneet hyväkseen kuninkaan suoma mahdollisuutta ja kiirehtineet muuttamaan maalle. Koska kaupungit menettivät näin sekä kipeästi kaivattuja ammattimiehiä että veroja, ne heikentyivät ja olivat oman väittämänsä mukaan vaarassa joutua turmioon. Kuningas ei halunnut ymmärtää porvariston näkökantoja. Hän tyytyi vain toteamaan, etteivät periaatteet olleet hänen mielestään mitenkään muuttuneet; pitäjät olivat pelkästään saaneet vanhan valtiopäiväpäätöksen mukaisesti luvan pitää suojeluksessaan yhtä räätäliä ja yhtä suutaria. Kuningas ei tämän vuoksi pitänyt aiheellisena muuttaa vastaustaan, etenkin kun se perustui valtiopäivien aiemmin tekemään ratkaisuun ja kun se toi valtiolle sen tarvitsemia veroja.¹²

Talonpoikainen rahvas puolestaan pyrki hyötymään asioiden saamasta käänteestä ja anoi samaisilla vuoden 1686 valtiopäivillä, että sen räätälit ja suutarit saisivat ottaa oppipojan lisäksi myös oppirengin pystyäkseen tyydyttämään suuren kysynnän ja valmistakseen kaikki tilatut tuotteet. Kuningas myöntyi tähän, menipä vielä edemmäskin ja salli talonpoikien ottaa todetun tarpeen mukaisen määrän räätäleitä ja suutareita. Rahvas ei saanut kuitenkaan itse ratkaista, montako käsityöläistä se tarvitsi vaan joutui tyytymään läänin maaherran päätökseen.¹³

Kruunun maaseutukäsityötä koskevat asenteet säilyivät pääpiirteiltään muuttumattomina koko 1600-luvun ajan. Valtiovalta pyrki siten teoriassa saattamaan käsityön aiempaa paremmin valvontaansa ja toteuttamaan ihanteena ol-

11 Stiernman II 1729, 1832 Resolution på Allmogens Besvär 1680 § XIV

12 Stiernman II 1733, 2030 Resolution på Städernes Besvär 1686 § XIII

13 Stiernman II 1733, 2006–2007 Resolution på Allmogens Besvär 1686 § XVII

leen työnjaon periaatteet mahdollisimman hyvin. Se ei noudattanut aatteitaan kuitenkaan tiukasti, vaan antoi talonpoikaiselle rahvaalle tilaisuuden pitää kylissä muutamia käsityöläisiä. Se asetti myönnytykselleen tosin selvät rajat, mutta jätti samalla määrittelemättä, mitä se tarkoitti välttämättömyydellä ja mitä tarpeellisuudella. Ammattikuntapolitiikan voimistuminen tiukensi asenteita 1620-luvun alussa, mutta Kaarle XI palautti käytännön 1680-luvun alussa virallisestikin vanhoihin uomiinsa ja irroitti maaseudun käsityöläiset näennäisestäkin yhteydestä kaupunkeihin. Hylkäämällä vanhan kihlakuntasidonnaisuuden ja velvoittamalla maaherrat katsastamaan tarpeen suuruuden pitäjittäin hän loi mallin, jota noudatettiin tämän jälkeen lähes parin vuosisadan ajan. Kaarle XI käytti päätöksissään käsityöläisistä myös pitäjänräättälin ja -suutarin nimeä. Vastaavia nimityksiä esiintyy lähteissä tosin jo aikaisemminkin, joten Kaarle XI ei ottanut käyttöön mitään uutta termiä, vakiinnutti vain sen sisällön.

Maalla sai näiden kihlakunnan- ja pitäjänkäsityöläisten lisäksi olla myös aatelin suojeluksessa olevia ammattilaisia. Näiden niin kutsuttujen suojelusmiesten asemaan ja heitä koskevaan lainsäädäntöön on kuitenkin luontevinta puuttua myöhemmin kartanonkäsityöläisiä koskevan luvun yhteydessä.

3.2. Kruunu ja ammattikunnat

Keskiajan niukahkoista lähteistä ei käy selville, milloin Ruotsin ja Suomen käsityöläiset alkoivat liittyä ammattikunniksi. Ensimmäinen ammattikuntia koskeva maininta on Tukholmasta vuodelta 1356. Vuoden 1350 kaupunkilaissa ei ole kuitenkaan pienintäkään viittausta ammattikuntien toimintaan. Koska näille muualla uskotut tehtävät on laissa jätetty kaupunkien omien elinten, lähinnä raadin ja pormes-

tarin, hoitoon, on ilmeistä, etteivät ammattikunnat olleet tuolloin kovinkaan yleisiä. Edellä mainitut räätäleille vahvistetut säännöt näyttävät näin ollen edustavan pikemminkin poikkeusta kuin osoittavan ammattikunta-aatteen yleistymistä. Ammattikuntien leviämisen voidaan sen sijaan katsoa alkaneen viimeistään 1300-luvun alkupuoliskolla ja saavuttaneen ensin Tukholman ja vasta huomattavasti myöhemmin valtakunnan muut kaupungit. Suomesta ensimmäiset ammattikuntiin liittyvät maininnat ovat 1600-luvun alun Turusta ja Viipurista. Ensin mainitussa on tosin saattanut olla keskiajalta lähtien toiminnassa jonkinlainen käsityöläisten yleiskilta.¹⁴

Kruunun 1500-luvun ammattikuntapolitiikka oli passiivista, pääasiassa käsityöläisten itsensä esittämien yksittäisten ammattikuntajärjestysten vahvistamiseen rajoittuvaa. Kruunu ei täten pyrkinyt vaikuttamaan kehityksen kulkuun, nopeuttamaan sitä tai vastustamaan käsityöläisten toiveita. Se tyytyi korostetusti syrjästäkatsojan asemaan. Käsityöläiset puolestaan omaksuivat ammattikunta-aatteen perinteesen tiukasti sitoutuneessa saksalaisessa muodossa ja pyrkivät sen mukaisen "järjestyksen" luomiseen. Nämä Ruotsiin vitkaan levinneet ajatukset tähtäsivät ennen muuta ammattikunniksi järjestäytyneiden mestareiden toimeentulon takaamiseen ja tilanteeseen, jossa nämä saattaisivat elää mahdollisimman tasaveroisina. Päämäärä edellytti kaiken käsityön keskittämistä ammattikuntien yksinoikeudeksi ja samalla ulkoapäin tulevan kilpailun eliminoimista. Ammattikuntien oli tämän lisäksi pyrittävä kitkemään kaikki mestareita keskinäiseen kilpailuun yllyttävät tekijät ja annettava niin tarkat määräykset tuotannon laadusta, työta-voista, varastoiden suuruudesta ja oppipoikien ja kisällien lukumäärästä, ettei yksi mestari voinut nousta toista olennaisesti paremmin edellytyksin työskenteleväksi. Jotta saavutettu tasapaino olisi pysyvä, ammattikunnat ottivat ohjelmaansa numerus clausus -periaatteen: ammattikunnan sulkemisen ja mestareiden lukumäärän määräämisen vakioksi.

14 Lindberg 1964, 65-70; Bonsdorff 1894, 543-544; Ranta 1975, 391-392; Ruuth-Hallila 1974, 210-212

Ammattikunnat korostivat mielellään, kuinka ne huolehtivat tuotteiden laadusta ja hinnasta ja valvoivat kaikkien osapuolten etuja. Pohjimmiltaan ne olivat kuitenkin kiinnostuneita näistä asioista vain sikäli, kuin ne vaikuttivat mestareiden toimeentuloon, ja pyrkivät myös asettamaan ne tältä kannalta tarkasteltuna hyvänä pidettävälle tasolle. Ammattikunnat pyrkivät siten kartellin luomiseen ja käsityön täydelliseen säätelemiseen. Koska niiden oli Ruotsi-Suomessa saatava säännöilleen viranomaisten suostumus ja koska nämä eivät hyväksyneet tätä vaatimusta, haaveiltu kartelliasema jäi saavuttamatta. Koska kruunu ei ollut kuitenkaan varannut itselleen vielä ammattikuntasääntöjen ainoan vahvistajan asemaa, käsityöläiset kääntyivät milloin paikallisten viranomaisten milloin kuninkaan itsensä puoleen ja saivat vahvistetuiksi sisällöltään hyvin vaihtelevia sääntöjä. Ammattikuntien toimintaedellytyksetkin vaihtelivat tämän mukaisesti melkoisesti.¹⁵

Kruunu omaksui 1500-luvun aikana entistä aktiivisemmän osan käsityön järjestelijänä ja ulotti säätelynsä monasti jo sellaisiinkin asioihin, joista ammattikunnat eivät olleet esittäneet toiveita. Olennainen muutos tapahtui myös siinä, että kruunu alkoi määrätietoisesti edistää ammattikuntalaitoksen leviämistä ja otti tämän talouspolitiikkansa keskeiseksi osaksi. Se pyrki samalla valvomaan herkeämättä käsityöläisten toimintaan, ei tosin antanut tehtävää omille viranomaisilleen vaan velvoitti kaupunkien raadit ja pormestarit huolehtimaan muiden toimiensa ohella tästäkin tehtävästä. Koska se ei luovuttanut ammattikunnille minkäänlaisia hallintotehtäviä, näiden toiminta supistui joihinkin paikallistasolla annettuihin satunnaisiin neuvoihin eikä niistä muodostunut sisäisesti itsenäisiä instituutioita. Käsityöläisiä tiukka valvonta ei miellyttänyt. He väittivätkin viranomaisten sekaantuvan heidän sisäisiin asioihinsa ja riistävän heiltä keinot tuloerojen tasaamiseksi ja mestarien toimeentulon turvaamiseksi.¹⁶

15 Lindberg 1964, 95-98

16 Stiernman I 1747, 750 Stadga om Städernes Administration och upkomst i Rijket 26.12.1619 § 27; Halila 1942, 268-272; Lindberg 1964, 132-144

Kruunu ei kaikesta käsityötä kohtaan tuntemastaan mielenkiinnosta huolimatta saanut aikaiseksi yhtenäistä lainsäädäntöä. Käsityötä ohjailtiin tämän vuoksi pitkälle 1600-luvun puolelle hajanaisin, yksityisiä ammattikuntia ja kaupunkeja varten laadituin säädöksin. Koska yhtenäisen lainsäädännön aikaansaaminen näytti ylivoimaisen vaikealta, hallitus ryhtyi soveltamaan pienten askelten politiikkaa ja järjestämään käsityöoloja maakunta maakunnalta. Ensimmäisenä tuli vuoroon Upplanti vuonna 1621. Sille vahvistetuista säädöksistä piti tulla muiden vastaavien esitysten malli. Vuoden 1621 ammattikuntajärjestyksestä voidaan tämän vuoksi pitää eräänlaisena hallituksen ohjelmajulistuksena ja sen käsityöpolitiikan perustana.¹⁷

Ammattikuntajärjestyksen johtavana periaatteena oli tiukka ammattikuntasidonnaisuus: "Så wil Hans Kongl. Maj:t effter thenne dag icke tilstädiga nogen uthi Städerna arbeta, ehwad försvar han hafwer ej någon, med mindre han sworit sin Borgere Ed, eller undergodt Handtwercks Skrän uthi thet Handtwerck han är förfaren".¹⁸ Hallitus puuttui yksityiskohtaisesti myös ammattikuntien sisäisiin asioihin ja antoi ohjeita esimerkiksi raha-asioiden hoidosta, yhteisen talon rakentamisesta ja mestarien käyttöön varattujen viinien laadusta. Se sivuutti sen sijaan olennaisimman eli valtakunnan kaupunkien kehittymättömyyden ja tästä aiheutuneen käsityöläisten vähälukuisuuden eikä antanut ohjeita, miten menetellä, jos kaupungissa oli vain muutama harva ammattilainen. Tähän seikkaan puututtiin vasta eräille yksityisille ammattikunnille vahvistetuissa järjestyksissä. Niinpä seppien vuoden 1622 ammattikuntajärjestyksessä määrättiin, että kaupunkiin oli perustettava ammattikunta, mikäli siellä oli vähintään neljä alan mestaria. Muissa tapauksissa seppien oli hakeuduttava Tukholman ammattikuntien jäseniksi.¹⁹

Kruunu ei tyytynyt ammattikuntapakon vaatimiseen vaan sääsi säädösten rikkojille vielä ankarat rangaistukset,

17 Lindberg 1964, 186-191

18 Stiernman I 1747, 785 General Embetes Skrå 23.9.1621 § 6

19 Stiernman I 1747, 781-785 General Embetes Skrå 23.9.1621 § 1-5; Stiernman I 1747, 795 Smede Embetes Skrå 12.3.1622, toinen art. § 1

lähinnä raskaat sakot. Mikäli ne eivät tehonneet, uppiniskaisia uhkailtiin ammatin menettämisellä. Kruunu asetti näin tukemaan ammattikuntien keskeistä vaatimusta, mutta odotti samalla, että ammattikunnat ja oltermannit suorittaisivat osuutensa ja valvoisivat ammattikuntapakon noudattamista. Kruunu toteutti eräitä muitakin ammattikuntien toiveita, kielsi muun muassa raaka-aineiden varastoinnin ja määräsi, että kukin mestari sai ottaa vastaan vain ne työt, jotka oli mahdollista valmistaa sovitussa ajassa. Kun se antoi vielä määräyksiä oppirenkien lukumäärästä ja laati kisälli- ja mestarinäytteitä koskevat ohjeet, se oli osaltaan luomassa mahdollisuuksien tasa-arvoa ja yhtenäistämässä käsityöläismestareiden työskentelyoloja.²⁰

Upplannin ammattikuntajärjestys ei saanut rinnalleen muita maakuntia koskevia säädöksiä. Kun Upplannin säädökset olivat sanamuodoltaan niukkoja ja tulkinnoille tilaa jättäviä, käsityöhön ei saatu aikaan esivallan kaipaamaa "järjestystä". Koska sekavasta tilanteesta oli monia haittoja - maahan ei esimerkiksi tahdottu saada taitavia ulkomaalaisia mestareita omien mestareiden opettajiksi ja ruotsalaisten mestareiden oli joissakin tapauksissa hakeuduttava saksalaisten ammattikuntien jäseniksi - valtaneuvosto ryhtyi 1630-luvulla valmistelemaan uutta lakia. Asiaa käsiteltäessä tuotiin julki myös eräitä ammattikuntiin liittyviä epäkohtia. Näille arvosteleville lausunnoille on haluttu joskus antaa suuri paino ja nähty ne mielellään ammattikuntalaitokseen kohdistettuna kritiikkinä. *Söderlundin* mielestä lausunnot on kuitenkin asetettava oikeisiin yhteyksiinsä ja nähtävä ne pikemminkin yksittäisiin epäkohtiin puuttuvina mielenilmauksina, ei koko järjestelmän arvostelemisena. Kaikki valtaneuvoston pöytäkirjoihin 1640-luvun alussa merkityt asiaa käsittelevät puheenvuorot näyttävät myös tukevan tätä tulkintaa.²¹

Ammattikuntalain ilmoitettiin olleen syyskuun alussa vuonna 1642 "puhtaaksikirjoitusta vailla". Sen kerrottiin

20 Stiernman I 1747, 785-793 General Embetes Skrä 23.9.1621 § 6; Stiernman I 1747, 795-801 Smede Embetes Skrä 12.3.1622 toinen art. § 1.17, neljäs art. § 2

21 Riksrådets protokoll 8.5.1639; 17.5.1639; 11.7.1640; 30.8.1642; *Söderlund* 1949, 152-165

samalla perustuvan pääosin saksalaisiin esikuviin mutta ottavan tämän lisäksi huomioon myös kotimaisen käytännön. Laki olisi näin täyttänyt osan ammattikuntien toiveista mutta säilyttänyt toisaalta kruunun ja kaupunkien valvontaoikeuden. Valtaneuvokset näyttävät ennen muuta vastustaneen ammattikuntien kartelloitumispyrkimyksiä ja halunneen taata ammattikuntien jatkuvan avoimuuden. He halusivat estää ammattikuntien liiallisen itsenäistymisen ja välttää tilannetta, jossa ammattikunnat olisivat saaneet "hullun päänsä mukaan" (efter sitt galna huffvud) säädellä käsityön harjoittamista.²²

Lakiesitystä ei tuotu konsaan valtaneuvoston vahvistettavaksi. Miksi näin tapahtui, jää hämäräksi. Käsityö näyttää vain lakanneen kiinnostamasta esivaltaa. Kun porvaristo ei yrityksistään huolimatta pystynyt vaikuttamaan asiaan, se joutui tyytymään lupauksiin asioiden järjestämisestä jonakin myöhäisempänä ja ratkaisujen tekoon paremmin soveltuvana ajankohtana. Tällainen hetki koitti vasta 1660-luvulla. Kuninkaan kauppakollegiolle vuonna 1667 antama tehtävä tutkia, miten käsityötä maassa ylipäätään harjoitettiin, millaisia olivat ammattikunnat, olisiko ne säilytettävä ja kaipaisivatko ne perusteellisia uudistuksia, johti näet vuonna 1669 ensimmäisen koko valtakuntaa koskevan yleisen ammattikuntajärjestyksen syntyyn.²³

Kuninkaan uusia mahdollisuuksia avanneet evästykset tuottivat kuitenkin ehdotuksen, joka merkitsi vanhan käytännön vahvistamista. Uudessa laissa toistettiin siten vaatimus ammattikunnan pakollisuudesta, pyrittiin vastustamaan kartellin syntyä ja ammattikuntien sulkeutumista ja annettiin vuoden 1621 järjestyksen mukaisesti lukuisia yksityiskohtaisia ohjeita mitä moninlaisimmista ammattikuntien sisäiseen toimintaan liittyvistä asioista. Uutuutena lakiin liittyi pykälä, jossa käsiteltiin kustannusjärjestelmän omaksumista ja annettiin käsityöläisille mahdollisuus työkennellä kauppiaiden laskuun. Vuoden 1621 säädöksistä

22 Riksrådets protokoll 6.9.1642, 2.4.1642, 29.1.1640; Söderlund 1949, 152-165

23 Stiernman II 1729, 1099, 1160, 1206, 1262, 1528, 1542 Resolution på Städernes Besvär 1647 § 10, 1650 § 9, 1652 § 5, 1655 § 7, 1664 § 17; Stiernman III 1753, 506 Bref om Skräerne 19.4.1667; Söderlund 1949, 166-167

poiketen lakiin sisällytettiin myös nimenomaiset ohjeet ammattikuntien perustamisesta, mikäli kaupungissa oli vähintään kolme saman alan mestaria.²⁴

Kruunun ja ammattikuntien päämäärät poikkesivat pohjimmiltaan täysin toisistaan: kruunu pyrki mahdollisimman suureen tuotantoon, ammattikunnat taas mestarien toimeentulon turvaamiseen. Ammattikuntapakosta keskusteltaessa erilaiset lähtökohdat eivät aiheuttaneet vielä kitkaa, olihan kruunullekin edullista saada käsityöläiset helposti valvottaviin ammattikuntiin. Numerus clausus -vaatimuksen esittäminen toi sen sijaan erot näkyviin ja sai kruunun vastustamaan ammattikuntien pyrkimyksiä. Kruunu ei tosin pitänyt kaikin ajoin tiukasti kiinni kannastaan vaan vahvisti useita selvän numerus clausus -kohdan sisältäviä ammattikuntasääntöjä ja oli näin edistämässä haitallisena pitämäänsä ammattikunnan sulkeutumista. Vuoden 1669 lain valmistelujen yhteydessä väläytettiin myös mahdollisuus järjestää Tukholman läheisyyteen paikka, jossa käsityöläiset olisivat ammattikuntien kahlehtimatta saaneet harjoittaa ammatiaan. Ajatus ei toteutunut mutta jäi itämään ja johti vuonna 1672 niin kutsutun vapaamestarilain syntyyn. Kuningas toi siinä selvästi ilmi ammattikuntia kohtaan tuntemansa epäilyt toteamalla käsityön olevan ammattikuntien sitomana kehittymätöntä ja käsityöläisten määrän riittämätön kasvaneen kysynnän tyydyttämiseksi.²⁵

Ammattikuntien ja valtiovallan tavoitteet etääntyivät entisestään 1600-luvun lopulla. Koska ensin mainitut eivät taipuneet sovulla kruunun suosiman politiikan toteuttajiksi, niitä uhkailtiin vanhojen etuoikeuksien menettämällä. Ammattikuntien väitettiin samalla käyttäneen sääddöksiä pakon ja rajoitusten luomiseen ja ahtaan oman edun tavoitteluun. Näistä haitoista voitiin esivallan mukaan päästä vain luomalla valtakuntaan riittävän laaja vapaamestariluokka. Tämänkaltaiset väitteet herättivät porvaristossa vastustusta. Vapaamestarit olivat sen mukaan pikemminkin

24 Stiernman III 1753, 733-755 Skrå-Ordning för Handtwärckare 1.3.1669, artiklat I-X, artikla I § 2, artikla X § 21-22, 25 ja 34

25 Stiernman III 1753, 899-900 Kongl. Maj:ts Förordning och Frihet för allahanda Handtwärckare, som sigh på Munkelågret här widh Residents-Staden nedersättia willja 30.3.1672

laskemassa kuin nostamassa käsityöläisten ammattitaitoa, vähentämässä tuotantoa ja kohottamassa lopulta tuntuvasti myös hintoja. Vaikka porvaristo koetti turvautua perusteisiin, joiden voitiin olettaa parhaiten vakuuttavan kannanotoissaan horjuvaa esivaltaa, se ei onnistunut pyrkimyksissään vaan joutui taipumaan vuonna 1719 uusitun lain hyväksymiseen. Lain vaikutukset jäivät kuitenkin vähäisiksi, sillä se oli voimassa ainoastaan vajaan vuoden. Vuonna 1720 laadittu laki noudatteli sitä vastoin porvariston iloksi jälleen vanhoja periaatteita ja takasi ammattikunnille pääpiirteisään vuonna 1669 suodut oikeudet.²⁶

3.3. Käsityö kruunun talouspolitiikan kohteena

Käsityö oli vientiin rahavarojen kasvattajana ja tuontiin niiden kuluttajana uskovien 1600-luvun ruotsalaisten talouspoliitikkojen mieluinen elinkeino, olihan sen avulla mahdollista monipuolistaa ja kartuttaa kaupunkien usein pahoin kituvaa elinkeinoelämää. Voimakkaan ja ammattitaitoisen käsityöläisväestön luominen niveltvi siten luontevasti kruunun yleiseen talouspolitiikkaan. Käsityö tuli samalla ajoittain hyvinkin vilkkaan keskustelun kohteeksi. On kuitenkin huomattava, että 1600-luvun alun terminologia ei erottanut vielä lähimainkaan riittävästi käsityötä ja manufaktuureja toisistaan. Kun keskustelijat käyttivät näitä sanoja, he eivät aina antaneet niille käsitteiden myöhempää sisältöä, vaan saattoivat vaikkapa käsityöstä puhuessaan liittää termiin toimintoja, jotka viittasivat itse asiassa manufaktuureihin. Osa käsityön herättämästä mielenkiinnosta selit-

26 Borgareståndets riksdagsprotkoll I 1719-1720, 268-272 memorial i anledning av kommerskollegii till Kungl. Maj:t ingivna förslag rörande medel och utvägar till dyrhetens hämmande 23.4.1719; Söderlund 1949, 187-194

tyy tällä käsitteiden epäselvyydellä. Tutkijan on myös syytä muistaa, että termit alkoivat hiljalleen selkiintyä vuosisadan puolivälin aikoihin eli samoihin aikoihin, kun käsityö näyttää lakanneen kiinnostamasta päättäjiä ja sen "järjestäminen" jääneen hetkeksi unhoon.

Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan tarkoitus käsitellä käsityön asemaa ajan talouspolitiikassa sinänsä, vaan pohtia pikemminkin, miten kruunun käsityötä koskevat toimet soveltuvivat sen päämääriin. Jos tässä mielessä tarkastellaan aluksi vaatimusta kaiken käsityön keskittämisestä kaupunkilaismestareiden yksinoikeudeksi, pyrkimyksen havaitaan vastaavan erittäin hyvin ajan henkeä. Se olisi ensinnäkin toteuttanut tärkeänä pidetyn tiukan työnjaon ihanteen, mutta tuonut käsityöläiset samalla yhteen ja siten viranomaisen helposti valvottaviksi. Näin kruunu olisi kyennyt myös pitämään silmällä, että käsityöläiset toimivat yhteisen edun hyväksi, nostivat tuotteidensa laadun riittävän korkeaksi ja pitivät hintansa kohtuullisina. Koska valtakunnan kaupunkilaitos oli vielä kehittymätön, kaupungit pieniä ja harvassa, kruunu ei voinut toteuttaa tinkimättä ohjelmaansa vaan joutui taipumaan ja myöntymään käsityöläisten jäämiseen eräisiin maaseutukyliin. Se ei kuitenkaan poikennut johdonmukaiselta linjaltaan vaan korosti aina keskittämisen merkitystä ja salli poikkeukset vain tietyin edellytyksin.

Jos käsityön kaupunkeihin keskittäminen vastaakin täysin kruunun talous- ja käsityöpoliittisia vaatimuksia, ammattikuntien suosiminen herättää sitä vastoin kysymyksen: miksi. Vastausta etsittäessä on syytä muistaa, ettei Ruotsin kruunu joutunut suinkaan sopeuttamaan tavoitteitaan vahvan ammattikuntalaitoksen aatteiden mukaiseksi, vaan että se lähti itse luomaan ammattikuntia ja koetti ajoittain suorastaan pakottamalla pakottaa käsityöläiset ammattikunniksi. Koska kruunun tavoitteena oli mahdollisimman suuri tuotanto ja koska se edusti monessa mielessä jo uusia kokonaisuuden etuja tähdentäviä näkökantoja, keski-aikaisiin huoltoperiaatteisiin ja omien jäseniensä etujen valvontaan pohjaavien ammattikuntien ottaminen käsityöpolitiikan toiseksi pääperiaatteeksi vaikuttaa oudolta.

Kummasteluun voidaan kuitenkin vastata asettamalla kysymys toisin: mitä muita mahdollisuuksia kruunulla olisi

ollut, miten muuten kuin ammattikuntia suosimalla se olisi voinut edistää käsityötä, lisätä tuotantoa ja kohottaa tuotteiden laatua. On näet muistettava, että ammattikuntiin keskitetty käsityö oli sikäli mielekäästä, että se toteutti kaikilta osiltaan työnjaon keskeiset periaatteet, edellytti käsityön rajaamista kaupunkilaisten etuoikeudeksi ja erotti eri ammatit tiukasti toisistaan. Kun ammattikunnat lisäksi olivat perinteisesti huolehtineet jäsentensä ammattitaidon säilymisestä tietyllä tasolla ja saattaneet käsityöläisten väliset suhteet vakaiksi, osoittaneet kullekin oman paikkansa ja vahvistaneet tietyn hierarkian, ne vastasivat monessa suhteessa kruunun asettamia toiveita ja toteuttivat osaltaan sen päämääriä.

Ammattikuntien suosimista puolsivat eräät muutkin seikat. Kotimainen käsityö oli ensinnäkin monessa suhteessa 1600-luvun alussa varsin kehittymätöntä ja tarvitsi ulkomaalaisten mestareiden ohjausta kehittyäkseen hallituksen toivomalla tavalla. Kun keskiaikaisella ajattelulla ja ammattikunta-aatteella oli toisaalta 1500-luvulla vankka sija ihmisten mielissä, hallitus joutui ottamaan huomioon näiden suuntaiset odotukset ja luomaan maahan muuttaville ulkomaalaisille mestareille tutut ja turvalliset työskentelyolot eli takaamaan ammattikunnille mahdollisimman laajat etuudet.

Ammattikunnat soveltuivat näin ollen jokseenkin hyvin hallituksen suunnitelmiin, soivat mahdollisuuden järjestää käsityö entistä parempiin uomiin ja valvoa samalla keskitysti sen harjoittamista. Tämän viimeksi mainitun seikan kruunu pyrki takaamaan alistamalla ammattikunnat viranomaisten tarkkaan valvontaan. Se käytti siten hyväkseen selkiintymätöntä tilannetta ja esti ammattikuntien muodostumisen sisäisesti itsenäisiksi korporaatioiksi. Kruunu halusi toisin sanoen ottaa ammattikunnista irti kaiken sen hyvän, mihin ne antoivat mahdollisuuden, mutta rajoittaa haittapuolet vähiin pitämällä valvonnan tiukasti omissa käsissään ja asettumalla selvästi ammattikuntien suojelijaksi. Se oli näin ilmeisen tietoinen ammattikunnan ja omien päämääriensä ristikkäisyydestä ja pyrki karsimaan ammattikunnilta keinot, joilla nämä olisivat voineet edistää tärkeinä pitämässään tavoitteita, säädellä hintoja ja tuotantoa, sulkea ammat-

tikunnat ja pitää huolta mestariksi hyväksytyjen toimeentulosta.

Määräystensä toteuttajina kruunu joutui käyttämään paikallishallinnon usein vielä lujasti vanhassa pitäytyviä viranomaisia. Koska nämä eivät nähneet asioita aina valta-neuvoston tavoin, he eivät olleet erityisen innokkaita toteuttamaan uudistuksia ja hoputtamaan vastahakoisia niiden mukaiseen järjestykseen. Kun hallitus ei pitänyt aina itse-kään kiinni omaksumastaan linjasta vaan poikkesi siitä tuon tuosta - vahvasti muun muassa numerus clausus -kohdan sisältäviä ammattikuntajärjestyksiä - ei ole ihme, jos yhtenäisen ja lujan ammattikuntalaitoksen luominen sujui vaivalloisesti. Tiedon hidasta kulkua kuvastaa mainiosti se, ettei suurin osa Tukholman käsityöläisistä tuntenut vuonna 1671 laisinkaan vuonna 1669 voimaan tullutta uutta ammattikuntajärjestystä.²⁷

Kaikista vaikeuksistaan huolimatta kruunu sai 1600-luvulla aikaan ensimmäisen koko maata kattavan ammattikuntajärjestyksen ja kirjasi siihen käytännön keskeiset kohdat sekä menneiden vuosikymmenten valmistelutyön tulokset. Uusi ammattikuntajärjestys ja sen rinnalle 1680-luvulla kehitetty maaseudun pitäjänkäsityöläisjärjestelmä muodostivatkin tämän jälkeen perustan, jolla käsityö oli seuraavien parin vuosisadan ajan. Tämä seikka on otettava huomioon ammattikuntalaitosta ja pitäjänkäsityöläisjärjestelmää tarkasteltaessa ja muistettava, että kumpikin vastasi hyvin syntyäikansa asettamia tavoitteita ja täytti perustajiensa niihin kohdistamat toiveet.

27 Lindberg 1964, 102-103; Heckscher 1935, 520

4. 1600-luvun Satakunta — sen väestö ja elinkeinot

4.1. Maakunnan asutuskuva

Satakunnan asutus kehittyi 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa maan muista osista tutuksi käyneellä tavalla: tilojen määrä laski, kun katojen ja kasvavan verotaakan sekä toistuvien väenottojen köyhdyttämät talonpojat jättivät tilansa verohylyiksi. Monet tilat muuttuivat kehityksen seurauksena ikimuistoisiksi autioiksi tai tulivat liitetyiksi muihin tiloihin. Autoitumisen ja suurtilanmuodostuksen vaikutukset olivat Satakunnassa hyvin selvät, olihan täällä esimerkiksi vuonna 1605 kokonaista 60,2 % tiloista autioita.¹ Maakirjasta jouduttiin tämän seurauksena poistamaan 1560-luvun puolivälin ja vuoden 1631 välisenä aikana yhteensä 319 tilaa. Satakunnassa ei tämän vuoksi ollutkaan vuoden 1631 tarkastusmaakirjan mukaan kuin 2 643 tilaa, kun vastaava määrä vielä vuonna 1565 oli 2 962. (Taulukko 9)

Asutuksen kehitystä voidaan vuodesta 1634 lähtien tarkastella myös henkikirjojen pohjalta. He heijastelevat maakirjoja paremmin olosuhteiden vaihteluita, antavat tie-

1 Lehtinen 1961, 122-123; Jutikkala 1939, 251-254, 267-268

Taulukko 9: Satakunnan pitäjiä tilaluku vuosina 1565, 1631, 1634 ja 1695.

Pitäjät	1565	1631	1634	1695	1695
Eura	266	141	174	213	221
Eurajoki	197	217	140	152	146
Huittinen	313	302	249	321	312
Hämeenkyrö	402	393	155	178	170
Ikaalinen	.. ¹	.. ¹	177	192	178
Karkku	398	375	144	142	142
Kokemäki	249	243	169	210	205
Lappi	208	155	90	125	126
Loimaa	314	291	234	303	299
Mouhijärvi	.. ²	.. ²	108	153	143
Tyrvää	332	290	206	237	230
Ulvila	283	236	180	278	252
Tiloja yhteensä	2 962	2 643	2 026	2 504	2 424

Huomautuksia: mk = maakirjat, hk = henkikirjat.

1 Ikaalisten tilat Hämeenkyrön yhteydessä.

2 Mouhijärven tiedot Karkun yhteydessä

Lähteet: Suomen asutus 1560-luvulla, kyläluettelot ss. 84-105; VA 2582: 1-21 Ylä-Satakunnan vuoden 1630 maakirja; VA 2587: lv- 125 Ala-Satakunnan vuoden 1631 tarkastusmaakirja; VA 1918: 272-313 v. 1634 henkikirjat; TMA LKo 1695 års verificationer, Ala-Satakunnan ja Ylä-Satakunnan alisen osan henkikirjat, TMA LKo 1695 års jordebok, Ala-Satakunnan ja Ylä-Satakunnan alisen osan maakirjat.

toja isäntien muuttumisesta ja tilojen halkomisista ja soveltuvat tämän vuoksi hyvin asutuksen tarkasteluun. Henkikirjoja käytettäessä on tosin muistettava, että niissä on omat puutteensa ja ettei niihin ole merkitty aivan kaikkia tiloja. Aukot eivät näytä kuitenkaan nousseen kovin suuriksi eivät-

kä heikentäneen olennaisesti henkikirjojen luotettavuutta.² Vuoden 1631 tarkastusmaakirjojen tietoihin verrattuna 1630-luvun puolivälin tiedot - 2 026 tilaa - vaikuttavat kuitenkin yllättävän alhaisilta. Jos tällöin otetaan huomioon, että ajankohdan autiotilaluetteloissa on 664 tilan nimet³, erot supistuvat kuitenkin pieniksi. (Taulukko 9)

Tässä yhteydessä ei sen sijaan ole syytä pohtia, olivatko kaikki autioiksi ilmoitetut todella autioita vai oliko jossakussa vakituiset mutta veronmaksukyvyttömät asukkaat. Ylimalkaan voitaneen vain todeta, ettei autioiksi 1630-luvun puolivälissä mainittujen tilojen joukossa liene kovin monia ikimuistoisia autioita, sillä tokkopa tarkastuksen suorittaja olisi merkinnyt tällaisia tiloja enää luetteloihinsa. Tilojen voidaankin olettaa jääneen autioiksi lähimenneisyydessä ja olleen helposti uudelleen asutettavissa ja verotettavissa.

Kruunu pyrki täyttämään autioitumisen jättämät aukot, etsimään tiloille uudet asukkaat ja turvaamaan näin verotulojensa jatkuvuuden. Koska väenottojen määrä alkoi myös hiljalleen vähetä ja verotaakan kasvu laantua, tilojen määrä kääntyi varovaiseen nousuun. Vuoteen 1695 mennessä tilanne olikin korjautunut niin, että Satakunnassa oli henkikirjojen mukaan jo 2 504 tilaa. Mikäli maakirjat käydään vastaavalta vuodelta läpi nimi nimeltä, jätetään ikimuistoisiksi autioiksi merkityt huomioon ottamatta ja lasketaan useasta tilasta muodostuneeksi ilmoitetut kokonaisuudet mukaan yhtenä tilana, maakirjojen mukaan päädytään likipitäen samaan tulokseen ja saadaan alueelle kaiken kaikkiaan 2 424 tilaa. Tilaluvun lisäys ei riittänyt kuitenkaan palauttamaan tilannetta vielä 1560-luvun mukaiseksi, joten Satakunnan tilaluku oli 1600-luvun lopulla edelleen selvästi alhaisempi kuin 1560-luvun puolivälissä. (Taulukko 9)

Asutuskuvaan olivat 1600-luvun aikana vaikuttamassa myös torpat. Niitä sai tosin perustaa tuolloin pelkästään aatelin hallitsemmalle rälssimaalle. Torppien määrä jäi kuitenkin vähäiseksi, eikä niitä vuoden 1695 henkikirjan mukaan ollut maakunnan alueella kuin 20. Kruunu perusti mailleen

2 Jutikkala 1980, 160-165

3 VA 2582: 51-56 Ylä-Satakunnan vuoden 1630 autiotilaluettelot; VA 2584:96-101 Ala-Satakunnan vuoden 1631 autiotilaluettelot.

tämän lisäksi maakirjoissa kruunutorpiksi kutsuttuja uudistiloja. Satakunnassa näitä syntyi lähinnä alueen pohjoisosiin. Henkikirjat tuntevat 1690-luvun puolivälistä vain 22 kruunutorppaa, maakirjat sen sijaan 27. Kaikkiin jälkimmäisten mainitsemiin torppiin ei näin ollen ole merkitty henkiverotettua asukasta.⁴

Vuoden 1695 tilaluvun jääminen 1560-luvun puolivälin tasoa alhaisemmaksi merkitsee samalla sitä, ettei asutus vallannut 1600-luvun aikana kovinkaan runsaasti aivan uutta ja ennen asumatonta aluetta. Pitäjien ylämaille saattoi tosin kehittyä joitakin uusia tiloja ja rintamailta kadota suurtilamuodostuksen myötä vanhoja maakirjatiloja, mutta pääpiirteissään asutuskuva säilyi entisellään. Asutus keskittyi siten korostetusti aluetta halkovien vesistöjen rantamille. Sen selvänä valtasuonena oli Kokemäenjoki, joka keräsi pääuomansa ja sivuhaarojensa varsille enimmänsä osan Satakunnan asutuksesta ja lähes 77 % vuonna 1695 henkikirjoituksesta väestöstä. Kokemäenjoen vesistöalueen ulkopuolelle jäivät varsinaisesti vain Ulvilan ja Ikaalisten pohjoisosien harvaan asutut seudut sekä Euran, Eurajoen ja Lapin hallintopitäjät. (Liitekartta 1)

Asutuksen keskittyntä luonnetta on vielä vahvistamassa talojen ryhmittyminen tiiviiksi rykelmäksi kylien yhteiselle tonttimaalle. Kylät olivat keskikooltaan tosin pieniä, olihan enimmissä vain 2-5 tilaa. Suurimmillaan ne olivat Eurassa, Eurajoella ja Ulvilassa, pienimmillään Kokemäellä, jossa niiden keskikoko vaihteli vuonna 1695 kahdesta kolmeen tilaan. Koska kylät ahtautuivat enimmäkseen veraten kapealle rantakaistaleelle järvien tai jokien rannoille, pieni koko ei ollut hajoittamassa asutuksen keskittyntä ilmettä.⁵

4 TMA LKo 1695 års verificationer ja 1695 jordebok Ala-Satakunnan ja Ylä-Satakunnan alisen osan henki- ja maakirjat

5 Heino 1973, 25

4.2. Maaseudun väkiluku ja väestön rakenne

Sosiaalisten ja taloudellisten ilmiöiden ja niissä tapahtuneiden muutosten ymmärtäminen ja oikeisiin suhteisiin saattaminen edellyttää välttämättä samanaikaisen väestökehityksen tuntemusta. Koska ensimmäiset kutakuinkin luotettavat väkilukutiedot ovat 1700-luvun puolivälistä, tätä varhaisemmilta ajoilta on tyydyttävä sekundaarisiin lähteisiin ja niiden pohjalta laadittuihin arvioihin. Pienten yksiköiden, esimerkiksi yksittäisten pitäjiä kohdalla tällaiseen menettelyyn ei ole syytä turvautua. Laajoja alueita käsiteltäessä arviointiin liittyvien virhemahdollisuuksien voidaan sen sijaan katsoa kumoutuvan niin, että saatuja tietoja voidaan käyttää tarkastelun viitteellisenä pohjana.

Henkikirjat ovat parhaita 1600-luvun väkiluvun arviointiin soveltuvia lähteitä. Aiemmin käsitellyistä syistä niiden pohjalta ei tosin pystytä esittämään yhtäjaksoisia lukusarjoja, vaan tutkijan on tyytyminen joihinkin muita paremmiksi havaitsemiinsa luetteloihin - Satakunnassa lähinnä vuosien 1634 ja 1695 henkikirjoihin - ja arvioitava väkiluku vain parilta poikkileikkausvuodelta. Näiden muita luotettavampienkin henkikirjojen käyttö edellyttää tarkkuutta ja kriittisyyttä. Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan tarkoitus luoda perinpohjaista katsausta Satakunnan henkikirjoihin ja tarkastella, kuinka luotettavia ne ovat, vaan tyytyä Eino *Jutikkalan* Hämeen historiassa esittämiin periaatteisiin ja suorittaa niiden mukaiset korjaukset. Henkikirjoista on tosin tarkastettu, että kaikki kylät ovat mukana ja ettei mistään kylästä puutu epäilyttävän monia tiloja. Jutikkalan laskelmien mukaan henkikirjoitettujen määriä on vuoden 1634 osalta korotettava poisjätettyjen perhekuntien osuutena vähintään 5 % ja enintään 10 %, sotaretkellä olevien sotamiesten määränä 19 % sekä vanhusten ja lasten osuutena 15 % ja 60 %. Jos Satakunnan vuoden 1634 henkikirjoitettujen määrään - 9 262 henkeen - lisätään edellä mainitun mukaiset osuudet,

maakunnan väkiluvun voidaan arvioida nousseen 18 500 - 21 000 henkeen.⁶ (Liitetaulukko 1)

Vuoden 1695 väkiluvun arvioinnissa voidaan käyttää useita eri teitä. Ensinnäkin voidaan olettaa, että henkikirjoissa esiintyy tuolloin likipitäen yhtä suuri osa väestöstä kuin ensimmäisten väkilukutaulujen laatimisaikana vuonna 1749 eli 40,4 %. Koska Satakunnassa oli vuonna 1695 yhteensä 13 161 henkikirjoitettua, tämä oletus tuottaa tulokseksi 32 600 hengen väestön. Jutikkalan käyttämien periaatteiden mukaan laskettuna 1690-luvun puolivälin väkiluku näyttää sitä vastoin jäävän hivenen alhaisemmaksi, suunnilleen 30 500 henkeen.⁷

Väkiluvun suuruutta voidaan arvioida myös käyttämällä hyväksi 1690-luvun syntyneiden luetteloita, laskemalla niistä vuosina 1690-1694 syntyneiden määrät ja näiden mukainen vuotuinen keskiarvo sekä olettamalla, että 1690-luvun alkupuoliskon syntyvyys olisi ollut Jutikkalan 1720- ja 1730-luvuilta esittämällä tasolla, Satakunnassa 33,5 - 38,5 promillen vaiheilla. Syntyneiden luetteloita käytettäessä on kuitenkin muistettava, ettei niitä ole kaikista seurakunnista ja ettei niihin ole merkitty kaikkia syntyneitä. Kari Pitkäsen kolmea seurakuntaa koskevan tutkimuksen mukaan poisjätettyjen määrät saattavat nousta hyvinkin korkeiksi. Tarkkojen lukujen esittäminen vaatisi yksityiskohtaisia tutkimuksia. Koska sellaisia ei Satakunnasta ole käytettävissä ja koska niihin ei tämän työn puitteissa ole katsottu aiheelliseksi ryhtyä, tässä on nojauduttu Pitkäsen esittämiin tietoihin ja kerrottu syntyneiden määrät hänen saamallaan keskiarvoilla eli luvulla 1,21. Näin menetellen tarkasteltujen Satakunnan pitäjiä vuotuisiksi syntyneiden määräksi saadaan 829 henkeä. Mikäli syntyvyys olisi ollut yllä esitetyn promilleluvun suuruinen, Satakunnan väkiluku olisi noussut 1690-luvun puolivälissä 21 300 - 24 500 henkeen. Mikäli tätä lukua verrataan tarkastelujen pitäjiä henkikirjoitettuun väestöön, jälkimmäisen havaitaan jäävän 42-48 prosenttiin arvioidusta väestöstä. Kun tätä osuutta sovelletaan

6 Jutikkala 1957, 161-169, 177

7 Jutikkala 1980, 150-151; Jutikkala 1957, 173-177; Jutikkala 1949, 99; TMA LKO 1749 års verificationer f.2477, 3407 (hk)

koko maakuntaan, väkiluvuksi saadaan 27 300 - 31 500 henkeä. Mikäli edelleen oletettaisiin, että henkikirjoitusprosentti olisi 1630-luvulla ollut vastaavan suuruinen, vuosikymmenen puolivälin väkiluvuksi saadaan 19 300 - 22 000 henkeä.⁸

Esitetyt arviot perustuvat kuitenkin yleistyksiin ja oletuksiin, joiden mukaan 1600- ja 1700-lukujen väestöolot olisivat olleet sikäli vastaavat, että lasten ja vanhusten osuudet olisivat olleet samat ja syntyvyys säilynyt samoissa lukemissa. Tämän vuoksi onkin syytä korostaa, että esitetyt luvut ovat summittaisia arvioita, eivät todellisten olosuhteiden tarkkoja heijastajia. Koska ne ovat keskenään samansuuntaisia ja toisiaan tukevia, voitaneen kuitenkin pitää todennäköisenä, että Satakunnan asukasluku olisi 1630-luvun puolivälissä noussut vähintään 21 000 ja 1690-luvun puolivälissä 31 600 henkeen. Väkiluku olisi tämän mukaan lisääntynyt 50 %. Luku vaikuttaa sikäli uskottavalta, että se vastaa muualta Suomesta esitettyjä arvioita.⁹ 1690-luvun vaikeat nälkävuodet ja niitä seuranneet isonvihan ajat koettelivat sittemmin väestöä niin, että Satakunnan väkiluku näyttää vasta 1740-luvun lopulla yltäneen tälle 1690-luvun puolivälin tasolle.¹⁰

Väkiluvun kiistämätön kasvu heijastui luonnollisesti myös Satakunnan väentiheyteen, nosti sen 1690-luvun puolivälissä keskimäärin vähintään 2,1 - 2,5 henkeen kutakin tutkittavan alueen neliökilometriä kohti.¹¹ Koska asutus

8 Jutikkala 1980, 150; Jutikkala 1949, 123; Pitkänen 1977, 154. Pitkäsen tutkimat seurakunnat ovat Kitee, Veteli ja Urjala. Kiteen syntyneiden määrät olisi hänen mukaansa korjattava käyttämällä kerrointa 1,35; Vetelin 1,02 ja Urjalan 1,25. Pitkänen tutki vuosia 1722-1749. Satakunnan väkiluvun arvioinnissa käytetty kerroin (1,21) on näiden keskiarvo. - Satakunnasta on syntyneiden luetteloita 1690-luvun alkupuoliskon vuosilta seuraavista seurakunnista: Eura, Eurajoki, Porin ja Rauman maaseurakunnat, Ikaalinen, Karkku, Merikarvia, Luvia, Tyrvää, Säskylä, Mouhijärvi, Huittinen ja Loimaa. Hämeenkyröstä on käytetty vuosien 1687-1691 tietoja.

9 Jutikkala 1957, 182-184; Virrankoski 1973, 104-105

10 Jutikkala 1949, 99. Vuoden 1749 väkilukutaulujen mukaan Satakunnassa oli 33 680 asukasta. Luvussa ovat mukana myös maakunnat kaupungit Pori ja Rauma. Esityksissä arvioissa kaupunkeja ei ole otettu huomioon.

11 Tutkittavan alueen pinta-alaksi on Suomenmaa III:n pitäjakohtaisten tietojen mukaan saatu 12 890 km²

oli aiemmin todettuun tapaan varsin keskittyntä ja laajat alat asumattomaksi jättävää, tosiasiallinen väentiheys nousi esimerkiksi Kokemäenjoen varsilla huomattavasti esitettyä korkeammaksi. Jos voitaisiin pitää todennäköisenä, että henkikirjoihin olisi kaikissa pitäjissä merkitty yhtä suuri osa todellisesta väestöstä, edellä esitetyt väkilukuarviot voitaisiin jakaa pitäjien kesken henkikirjoitetun väestön jakaantumisen mukaisesti ja tarkastella näin myös yksityisten pitäjien väentihelyttä. Tähän oletukseen ei ole kuitenkaan aihetta, sillä kun esimerkiksi Ikaalisista saatettiin vuonna 1749 merkitä henkikirjoihin 30,5 % väkilukutaulujen asukasmäärästä, niin vastaava osuus nousi Kokemäellä 43,7 ja Merikarvialla 48,9 prosenttiin.¹² Koska erot ovat näiltä osin saattaneet olla 1600-luvulla yhtä suuria, väentihelyttä arvioitaessa on paras pysyä laajoissa yksiköissä ja jättää pitäjien vertailut sikseen.

Satakunnan väestö oli 1600-luvulla sikäli homogeenista, että vain sen vähäinen murto-osa kuului yhteiskunnan yläkerroksiin, aateliin ja papistoon. Ensin mainitun asema oli tosin vahva, olihan sen hallussa esimerkiksi 1600-luvun puolivälissä ja juuri ennen neljänneksenperuutusta 43,7 % Satakunnan manttaaleista.¹³ Näitä erilaisin ehdoin saatuja lahjoitusmaita hallitsivat muiden mukana myös monet valtakunnan todelliset mahtisuvut. Näiden edustajat eivät juuri käyneet satakuntalaisilla tiluksillaan, vaan jättivät ne enimmäkseen paikallisten tilanhoitajien ja voutien hoitoon. Pitäjissä vakituisesti asunut aateli kuului enimmältään säätynsä alimpaan kerrokseen. Se oli kuitenkin ylpeää ja oman arvontuntoista väkeä ja pyrki mahdollisuuksiensa mukaan elämään asemansa edellyttämällä tavalla ja erottumaan selvästi ympäriöivästä kansasta.

Papisto oli sekin jokseenkin vähälukuinen. Sen parhaimmassa asemassa olivat tuottoisia virkoja hallitsevat vanhojen emäseurakuntien kirkkoherrat. He pystyivät hyvien palkka-etujensa turvin varsin vauraaseen elämään. Kappalaisten ja apupappien mahdollisuudet olivat sen sijaan huomattavasti

12 TMA LKo 1749 års verificationer f.2477, 3407 (hk); Jutikkala 1949, 99

13 TMA LKo 1655 års jordbok 177-205, 237v.-246v

rajoitetummat, tulot vähäisemmät ja elämä kaikkineen lähellä yhteisen rahvaan ankeaa raadantaa, toisinaan jopa sitäkin niukempaa.¹⁴

Paikalliseen säätyläistöön voidaan aatelin ja papiston ohella lukea joukko aatelittomia, maanmittarien, kihlakunnantuomarien ja kruununvoutien kaltaisia virkamiehiä ja puustelleja asuvia upseereita. Vuoden 1695 henkikirjassa tällaisia henkilöitä ja heidän perheenjäseniään on 71 henkeä, papistoa 81 henkeä. Verovapaa aateli jäi henkikirjoittamatta, mutta luetteloihin merkittyjen muiden tietojen ja paikallishistorioiden perusteella saatetaan havaita, että aatelia asui tuolloin etupäässä Ulvilassa, jonne oli kotiutunut useita-kin eri sukuja, sekä jonkin verran Kokemäen, Rauman pastoraatin, Karkun, Tyrvään ja Mouhijärven kartanoissa. Aatelin lukumäärä ei voine nousta virkamiessäätyläistöä korkeammaksi, eikä Satakunnan väestöstä liene 1690-luvun puolivälissä kuin suunnilleen 1,5 - 2,0 % luettavissa näihin yhteiskunnan hyväosaisiin yläkerroksiin.¹⁵

Väestön valtaosan muodostava kansa saattoi ylhäältä tarkasteltuna vaikuttaa hyvinkin tasapäiseltä harmaalta massalta ja ansaita näin yhteisen rahvaan nimityksen. Siinä on kuitenkin havaittavissa omat ryhmänsä, tilallisensa ja tilattomansa. Kun väkiluku näyttää vielä kasvaneen tilalukua nopeammin - lisääntyihän tilaluku vuosien 1634 ja 1695 välisenä aikana 24 % mutta väkiluku arviolta 50 % - kasvava osa väestöä joutui tyytymään tilattoman osaan. Talonpoikien kohdalla kehitys kulki samanaikaisesti sikäli epäedulliseen suuntaan, että monet tilalliset menettivät verorästien vuoksi perintöoikeutensa ja muuttuivat joko kruununtilalliseksi tai aatelin lampuodeiksi. Talonpoikien keskuuteen oli toisaalta kehittymässä oma yläluokkansa: ratsutilalliset. Nämä varustivat armeijan tarpeisiin miehen ja ratsun ja saivat korvaukseksi vapauden tietyistä veroista. Koska ratsun ja miehen varustaminen ja ylläpitäminen edellytti

14 Suolahti 1919, 175-195

15 TMA LKo 1695 års verificationer f. 1501-54, 1977-2059 (hk); säätyläistön rajauksessa on noudatettu Wirilanderin esittämiä periaatteita. (Wirilander 1972, 1-11) Vertailun vuoksi todettakoon, että Porin alisessa ja ylisessä sekä Tyrvään rovastikunnassa oli Wirilanderin laskelmien mukaan vuonna 1782 säätyläisiä 3,0-3,8 % väestön kokonaismäärästä (Wirilander 1972, 465)

varallisuutta, ratsutilallisiksi pääsivät vain vauraimmat isännät. Rusthollarin titteli sai näin lisäarvoa ja osoitti jo sellaisenaan kantajansa lukeutuvan talollisväestön parhaiten toimeentulevaan kerrokseen.

Rusthollarin ja rusthollin arvo liittyi 1600-luvun lopun ruotujakolaitoksen toteuttamiseen liittyvien järjestelyiden jälkeen kiinteästi samaan tilaan ja sen kulloiseenkin asujaan. Ratsutilallisen titteli ei tämän jälkeen merkinnyt välttämättä enää sitä, että sen kantaja olisi ollut muuta rahvasta toimeliaampi. Kun osa rustholleista joutui 1690-luvulla vielä säätyläisten haltuun, niiden asujat eivät muodostaneet yhtenäistä ryhmää eivätkä olleet vanhaan tapaan mahtitalonpojiksi luonnehdittavia. Kaikki ratsutilan nimiinsä ostaneet säätyläiset eivät asettuneet asumaan mailleen, vaan antoivat ne talonpoikaisten lampuotien viljeltäviksi. Satakunnan 1690-luvun puolivälin rustholleista 44 eli 16 % olikin säätyläisten hoidossa, 49 tilalla oli säätyläisen lampuoti ja 185 tilalla talonpoikainen isäntä.¹⁶

Samanaikaiseen tilalukuun verrattuna ratsutiloja oli 1630-luvun puolivälissä eniten Lapissa, Eurassa, Kokemäellä ja Ulvilassa, vähiten Mouhijärvellä ja Huittisissa, eikä Eurajoella laisinkaan. Kun ratsutilojen määrä lisääntyi tuntuvasi ruotujakolaitoksen tulon myötä, niiden määrä oli tämän jälkeen korkein Loimaalla, Eurassa ja Karkussa, alhaisin Eurajoella ja Huittisissa. Loimaan ja Euran rusthollit olivat enimmäkseen myös talonpoikaisessa omistuksessa. Ulvilassa ja Kokemäellä rusthollit olivat sen sijaan usein säätyläisten tai näiden lampuotien hoidossa. (Taulukko 10)

Tilattomat itselliset ja palkolliset muodostivat 1600-luvulla yhteiskunnan nopeimmin kasvavan ryhmän. Koska he olivat monasti yhteisönsä köyhimpiä ja vähäväkisimpiä, heitä ei merkitty erityisen tunnollisesti henkikirjoihin eikä heidän määrästään ole saatavissa tarkkoja tietoja. Tilattomien ja tilallisten välinen ero oli 1600-luvun alussa tosin vielä sikäli vähäinen, että yritteliäs itsellismies saattoi pahimpina autoitumiskausina nousta hyvällä onnella talollis-

16 Rask 1978, 145-150; TMA LKo 1695 års verificationer 1501-1554, 1977-2059 (hk)

Taulukko 10: Satakunnan ratsutilat vuosina 1634 ja 1695 sekä vuoden 1695 ratsutilojen omistajat ja asujat.

Pitäjät	Ratsutilojen lukumäärä		Ratsutilojen osuus pitäjän tilaluvusta (%)		Vuoden 1695 ratsutilojen omistajat ja asujat		
	1634	1695	1634	1695	Säätyläinen	Talonpoika	Talonpoikainen lampuoti
Eura	23	35	13,2	16,4	2	30	3
Eurajoki	-	3	-	2,0	1	2	-
Huittinen	3	19	1,2	5,9	2	14	3
Hämeenkyrö	9	17	5,8	9,5	4	12	1
Ikaalinen	5	10	2,8	5,2	2	8	-
Karkku	10	24	6,9	16,9	5	16	3
Kokemäki	21	30	12,4	14,3	8	10	12
Lappi	17	14	18,9	11,2	2	11	1
Loimaa	25	52	10,7	17,2	4	47	1
Mouhijärvi	1	5	0,9	3,3	3	1	1
Tyrvää	11	27	5,3	11,4	3	20	4
Ulvila	21	39	11,7	14,0	8	11	20
Koko maakunnan luvut	146	275	7,2	11,0	44	182	49

Huomautuksia: Ratsutilaksi ja ratsutilalliseksi on tässä yhteydessä laskettu myös alkuperäisen ratsutilan osat ja näiden asujat. Mikäli ratsutilalle ei ole merkitty asukkaita, ratsutilaa ei ole otettu huomioon tilastoa laadittaessa. Vuoden 1695 tiedoista käyvät näin ollen ilmi kaikki ratsutilallisen tittelisiä käyttäneet ja ratsutilalla lampuoteina asuneet. Säätyläiset eivät tosin rusthollareina esiintyneet.

Lähteet: VA 1918: 272-313 (v. 1634 hk); TMA LKo 1695 års verificationer 1501-1554, 1977-2059 (hk).

ten joukkoon ja saada autiotilan hoitaakseen, moni köyhtynyt talollinen puolestaan vajota itsellisten monilukaiseen ja nimettömään laumaan. Kun autioituminen kävi vuosisadan mittaan harvinaiseksi, tämä sosiaalisen kohoamisen väylä tukkeutui ja tilallisten ja tilattomien välinen juopa aukeni aikaisempaa leveämpänä.

Pitäjien väliset erot saattoivat olla 1600-luvun Satakunnassa huomattavat. Niinpä Ulvila erosi aatelisten ja muiden säätyläisten runsaudessa selvästi maakunnan koillisosien pitäjistä mutta samalla myös Eurasta ja Eurajoesta. Mikäli oletetaan, että kulutustottumuksiltaan kansasta poikkeavien aatelisten ja säätyläisten tai muuta rahvasta varakkaampien rusthollareiden runsaus olisi vaikuttanut käsityöläisten toimintaedellytyksiin, käsityöläisten mahdollisuudet näyttävät tältä pohjalta tarkasteltuina vaihdelleen maakunnan eri osissa. Kokonaisuutena tarkasteltuna maakunnan väkiluvun kasvu heijastui luonnollisesti käsityöläisten toimintamahdollisuuksiin, merkitsihän se potentiaalisen asiakaskunnan lisääntymistä. Väestörakenteessa tapahtui tilattoman väestön kasvun myötä myös muutoksia. Missä määrin tämä kehitys suunta vaikutti käsityöläisten mahdollisuuksiin, riippui olennaisesti siitä, millaiset elämisen mahdollisuudet tilattomilla oli, oliko heidän tyytyminen toimimiseen maatalouden tilapäisenä työvoimana vai saattoivatko he hankkia jokapäiväisen leipänsä muista lähteistä ja pystyivätkö he omaksumaan uusia tapoja ja tottumuksia. Aatelin kohdalla puolestaan on otettava huomioon 1680-luvun peruutusten vaikutukset, ennen muuta monien sukujen köyhtyminen ja tämän kehityksen heijastuminen eri alueiden käsityöläisten työskentelyedellytyksiin.

4.3. Kaupunkiväestö

Porin ja Rauman 1600-luvun väkiluvun laskemiseen pyrkivän on muiden lähteiden puuttuessa tyydyttävä henkikirjoihin ja otettava huomioon henkikirjojen käyttöön edellä liittyviksi todetut seikat. Hänen on taivuttava samalla siihen, ettei kaupungeista ole esitettävissä tarkkoja ja yhtäjaksoisia väkilukutietoja. Arvioita hän voi sen sijaan esittää. Yhtenä arviointimahdollisuutena on tällöin otettava huomioon oletamus, jonka mukaan kaupungeissa olisi sovellettu tiettyä henkikirjaprosenttia ja merkitty veroluetteloihin suunnilleen 45 % kulloisestakin väkiluvusta. Oiva *Turpeinen* on 1700-luvun jälkipuoliskoa koskevissa tutkimuksissaan havainnutkin, että kaupungeille on esitettävissä tällainen henkikirjaprosentti, mutta hän on korostanut samalla painokkaasti, että prosentti vaihteli kaupungista toiseen ja että saatua lukua ei tule yleistää koskemaan edes 1700-luvun alkua, saati sitten 1600-lukua.¹⁷ Mikäli Porin ja Rauman henkikirjoitettujen määriä tarkastellaan tältä pohjalta, niiden havaitaan vaihtelevan vuosittain niin suuresti, että kaikkinaisten kiinteiden prosenttien soveltaminen vaikuttaa kyseenalaiselta ja olosuhteita turhan pitkälle yksinkertaistavalta ratkaisulta. (Vert. liitetaulukko 2) Tätä oletusta tukevat myös *Rannan* Turusta 1600-luvulta tekemät havainnot, onhan hän todennut henkikirjoitettujen määrissä esiintyvän vaihtelun liittyvän kiinteästi tunnollisuuteen, jolla itselliset merkittiin verotettujen joukkoon.¹⁸

Miten henkiverotettujen määrästä päästään kutakuinkin luotettavana pidettävään väkilukuarvioon? *Rannan* havaintojen mukaan näyttää ilmeiseltä, että tutkijan olisi ennen muuta tarkasteltava itsellisten luettelointia ja pohdittava, monetko itselliset ovat mukana ja monetko ovat jääneet

17 *Turpeinen* 1977, 114-115. *Turpeisen* tutkimusten mukaan Porin henkikirjaprosentti oli 1700-luvun jälkipuoliskolla 54,5 ja Rauman 55,8.

18 *Ranta* 1975, 147-148

veron ulkopuolelle. Henkikirjojen tietoja olisi tämän ongelman ratkaisemiseksi pystyttävä vertailemaan keskenään. Porin ja Rauman henkikirjojen niukkuus tekee vertailut kuitenkin enimmäkseen perusteettomiksi. Kaupunkien henkikirjoissa on näet runsaasti ammattimerkinnättä esiintyviä Matti Juhonpoikia ja Antti Laurinpoikia. Koska Matit ja Antit ovat eräissä tapauksissa tunnistettavissa porvareiksi, ammattimerkinnättä esiintyviä ei tule muutta mutkitta luokitella itsellisiksi. Toisena ongelmana on henkikirjojen termistön vaihtelevuus ja tästä aiheutuva vaikeus luoda samansäältöisiä käsitteitä. Kirkollisista lähteistäkään ei ole tässä suhteessa apua, sillä niihinkään ei ole kaikissa tapauksissa merkitty kaupunkilaisten ammatteja tai heidän sosiaalista asemaansa osoittavia tietoja.

Porin ja Rauman väkiluvun arviointia hankaloittaa vielä kaupunkien pienuus, olihan Porissa parhaimmillaankin 1640-luvun alussa vain 555 ja Raumalla 1670-luvun puolivälissä 418 henkikirjoitettua (liitetaulukko 2). Arviointeihin liittyvät virheet saattavat tällaisessa tapauksessa näet vääristää liikaa saatuja lukuja. Tämän vuoksi Porin ja Rauman osalta onkin parasta pidäytyä henkiverotettujen määrien korjailemisesta ja tyytyä pelkästään lisäämään muutamien poikkeileikkausvuosien lukuihin ikänsä puolesta henkiverosta vapautettujen arvioidut määrät. Näin päädytään luonnollisestikin hyvin karkeaan väkilukuarvioon, eikä saatuja lukuja voi käyttää muuhun kuin väestöpohjan laajuuden summittaiseen määrittelyyn. Väkiluvun kehityssuuntia on sen sijaan tyydyttävä tarkastelemaan henkiverotettujen määrien pohjalta.

Ikänsä puolesta vapautettujen määriä arvioitaessa voidaan käyttää apuna Turpeisen suorittamia tutkimuksia ja olettaa, että kaupunkiväestön ikärakenne olisi säilynyt 1600-luvulta Turpeisen tutkimalle 1770-luvulle saakka kutakuinkin samana ja että Porin ja Rauman väestö olisi jakaantunut kaupunkien keskimääräisen jakauman mukaisesti. Niiden väestöstä olisi tämän perusteella suunnilleen 62 % luettavissa 15-60 -vuotiaisiin aikuisiin. Koska 1630-luvun puolivälin henkikirjoista jätettiin pois kaikki alle 12- ja yli 63-vuotiaat, on vielä oletettu, että kunkin ikävuoden osuus olisi yhtä suuri, ja laskettu Turpeisen lukujen perusteella 12-63 -vuotiaiden osuudeksi 68 %. Mikäli lukuja verrataan Ruth *Hedlund-*

din Västeråsista 1690-luvulta laskemiin jakaumiin, niiden havaitaan tukevan varsin hyvin toisiaan, olihan Västeråsin asukkaista 65,6 % juuri 15-60 -vuotiaita.¹⁹ Turpeisen prosenttilukuja soveltamalla vuoden 1635 henkikirjoitettujen määrä tuottaa Porin asukasluvuksi suunnilleen 690 ja Rauman 470 henkeä. Vastaavalla tavalla laskemalla vuoden 1695 väkiluku olisi ollut Porissa 760 ja Raumalla 580 henkeä.²⁰

Porin ja Rauman henkiverotettujen määrät kehittyivät maakunnan pitäjistä poikkeavalla tavalla. Ne eivät olleet siten korkeimmillaan vuosina 1634-1635 ja 1695, vaan näyttävät kääntyneen Porissa hitaaseen laskuun 1640- ja 1670-luvun aikana. (Liitetaulukko 2) Mikäli näiden ajankohtien - Porissa vuoden 1640 ja Raumalla vuoden 1675 - henkiverotettujen määrään lisätään ikänsä puolesta verosta vapautettujen osuudet, Porin asukasluvuksi saadaan 900 ja Rauman vastaavasti 670 henkeä. Kummankin kaupungin väestöpohja näyttää näin ollen olleen jääneen parhaimmillaankin kapeaksi ja väkiluku kehittyneen mitä ilmeisimmin olennaisesti maaseudusta eroavaan suuntaan.

Kaupunkiväestössä oli myös omat kerrostumansa. Asukkaiden ytimen muodostivat porvarioikeuksia nauttivat kaupan ja käsityön harjoittajat. Porin ja Rauman kaltaisissa pikkukaupungeissa porvaristo oli tosin sikäli yhtenäinen, ettei siihen lukeutunut kovinkaan montaa ulkomaankauppaan keskittyntä varakasta valtaporvaria; Raumalla näitä saattoi olla samanaikaisesti kolme tai neljä, Porissa satunnaisesti yksi tai kaksi enemmän. Kaupungeissa oli myös joitakin säätyläisiä, lähinnä muutamia paikallisen papiston ja alemman virkamiehistön edustajia. Lähiympäristön aatelillakin oli eräissä tapauksissa kaupunkitalonsa, mutta tämän säädyn jäsenet eivät kuuluneet milloinkaan kaupunkien vakituisiin asukkaisiin. Säätyläistö rajoittui Porissa tämän vuoksi korkeintaan 20-25 ja Raumalla 10-20 henkeen. Tätä huomatta-

19 Hedlund 1980, 71-72. Hedlund on saattanut käyttää tutkimuksessaan Västeråsin rippikirjoja ja perustaa laskelmansa näiden tiedoille. - Porista ja Raumasta on maaseudusta poiketen käytetty vuoden 1635 henkikirjoja, koska niiden luvut olivat vuoden 1634 lukuja suuremmat.

20 Liitetaulukon 2 mukaan Porin vuoden 1635 henkiverotettujen määrä oli 470 ja Rauman 321 henkeä. Vuonna 1695 vastaavat luvut olivat 469 ja 357.

vasti suuremman ryhmän muodostivat palkolliset, kaupungin suojeluksessa toimivat työmiehet ja paikalla omin lupinsa oleskelevat irtolaiset. Kaupunkien sosiaalisessa rakenteessa ei tapahtunut 1600-luvun aikana muutoksia. Kaupunkilaisten elinolot ja mahdollisuudet saattoivat sen sijaan vaihdella vuosikymmenestä toiseen, mutta näiden muutosten taustalla vaikuttivat taloudelliset tekijät, lähinnä kaupan ja muiden elinkeinojen kulloinenkin tila.²¹

4.4. Satakunnan elinkeinoelämä

Käsityöllä oli kruunun lainsäädännössä kaksinainen asema. Kun kruunu näet käsitteli maaseudulla harjoitettua käsityötä ja korosti, miten käsityöläisten oli tuotettava eräitä talonpoikaisen rahvaan kipeimmin tarvitsemia tuotteita, se liitti käsityön näin tavallaan maatilatalouden osaksi. Se ei siten pyrkinyt kehittämään käsityötä elinkeinona vaan takaamaan, ettei tiettyjen palveluiden ja tavaroiden puuttuminen haitannut talonpoikien elämää ja jarruttanut maatalouden edistymistä. Kaupungeissa tilanne oli toinen, luettiinhan käsityö niissä kaupan rinnalla elinkeinoksi, jonka kukoistus vaikutti ratkaisevasti kaupunkien elämään, tuotti kauppiaille myytävää ja houkutteli paikalle eri ammattilaisten palveluksia tarvitsevia talonpoikia ja edisti täten kiinteiden asiakassuhteiden syntyä.

Talonpoikaisen kansan tarpeita palvelevan maaseutukäsityön edellytykset liittyivät kiinteästi näiden tarpeiden laatuun, suuruuteen ja muutoksiin sekä kansan kykyyn tyydyttää ne ja riippuivat siten ratkaisevasti pitäjissä harjoitettua elinkeinoista sekä näiden synnyttämästä varallisuudesta.

21 Ruuth-Jokipii 1958, 317-324, 412-421; Lähteenoja 1932, 146, 310-311; Jokipii 1974, 564-565; TMA LKo 1695 års verificationer f.1523-1527 (Pori hk), 1545-1549 (Rauma hk)

ta. Satakunnan 1600-luvun elinkeinoelämän perustana oli muun maan tapaan maatalous. Sen heikohkot tuotantomenetelmät jättivät viljelijän vielä mitä suurimmassa määrin luonnon oikkujen armoille, pakottivat hänet turvautumaan usein erilaisiin hätäruokiin ja alistumaan ankarien nälkävuosien koettelemuksiin. Pellot tuottivat kaikesta huolimatta normaalivuosina myyntiin liikeneviä viljamääriä. Talonpojat kykenivät viljan lisäksi myymään joko suoraan Tukholman markkinoille tai vaihtoehtoisesti läheisten kaupunkien porvareille myös karjanhoidon tuotteita, ennen muuta voita, vuo-tia ja lihaa. Kun he olivat vielä selvinneet 1600-luvun alun pahimmista vaikeuksista, pystyneet asuttamaan osan autioi-tuneita tiloja ja raivaamaan metsittyneitä peltoja, he näyt-tävät vuosisadan mittaan myös kyenneen kohentamaan maat-aloutensa tilaa ja tuottamaan aikaisempaa enemmän.²²

Vesistöt ja maakunnan pohjoisosien laajat erämaat tar-josivat satakuntalaisille myös omia ansiomahdollisuuksiaan. Kalastus tuotti ensinnäkin jokivarsilla, järvien tai meren rannikoilla asuville särkeä leivän päälle ja auttoi selviyty-mään katojen aikana. Monille rannikon asukkaille kalastus oli lähes pääelinkeinoon verrattava ansioiden antaja, olivat-han lohen, siian ja silakan ja hailin eli "sillin" tapaiset kalat kysytyä kauppatavaraa. Metsästys oli sitä vastoin Ikaalista kenties lukuun ottamatta menettämässä jo 1600-luvulla merkitystään, lopetettiinhan kruununmetsästäjäjärjestelmä-kin jo 1630-luvulla. Tukholman tarpeet ja Itämerenpiirin vilkastunut kauppa lisäsivät kuitenkin puutavaran, niin lauto-jen, lankkujen ja tukkipuiden kuin halkojen ja lehtereidenkin kysyntää ja antoivat talonpojille uusia metsistä saatavia tuloja. Lyhyet kuljetusmatkat ja vilkas talonpoikaispurjeh-dus keskittivät tämänkaltaisen metsäntuotteiden myynnin pääosin rannikon pitäjiin. Sisämaasta tuotiin myös jonkin verran myyntiin tarkoitettuja metsäntuotteita. Tervan merkitys oli sen sijaan jo selvästi vähenemässä.²³

Metsien runsaus ja sopivien vesistöjen läheisyys toivat Satakuntaan muunkinlaista taloudellista toimintaa, synnytti-vät sen rannikoille joitakin laivaveistämöitä ja sen koskien

22 Jokipii 1974, 51-63, 641-655; Jutikkala 1980, 171-177

23 Jokipii 1974, 328-332, 342-343, 371-386

partaille muutamia vähäisiä sahoja. Laivaveistämöt saattoivat Porin, Rauman ja Luvian kruununveistämöiden tapaan työllistää ajoittain kymmeniä kirvesmiehiä, tarvita muutamman rakennusmestarin, sepän ja köydenpunojan. Edellä mainittujen veistämöiden toiminta oli kuitenkin vilkkaimmillaan jo 1500-luvun aikana. Luvialla laivojen rakentamista jatkettiin tosin vielä vuosisadan vaihteen ylikin, olipa varvulla 1600-luvun vuosina runsaat kaksikymmentä kirves miestä, pari rakennusmestaria ja seppä. Vuosisadan ensimmäisen vuosikymmenen lopulla paikalla asui enää pelkästään Markus Matinpoika -niminen rakennusmestari. Hänkin näyttää asettuneen eräälle autiotilalle ja muuttuneen ainakin osittain talonpojaksi. Satakuntalaisen rahvaan, aatelin ja porvarien veistämöt olivat yleensä edellä mainittuja varveja pienempiä. Ne täyttivät kuitenkin tehtävänsä ja valmistivat satakuntalaisten tarpeisiin merikelpoisia aluksia ja tekivät osaltaan mahdolliseksi tuotteiden laivaamisen ja kaupan kehittämisen. Näiden varvien toiminta oli toisaalta monessa tapauksessa vilkastumassa 1600-luvun lopulla.²⁴

Satakuntaan oli 1600-luvun alkuun mennessä kehittynyt myös huomattava talonpoikainen kotiteollisuus: säkyläläiset valmistivat hiekkakivestään maanmainioita myllykiviä, vampulalaiset louhivat kalkkia, maakunnan lounaisosien asukkaat veistivät puuastioita ja loimaalaiset tekivät kuninkaankin kiittämiä satuloita, noormarkkulaiset löivät tiiliä ja karkkulaiset takoivat vaskea. Monet näistä toiminnoista olivat 1600-luvulla kuitenkin jo taantuvia. Niinpä puuastioidenteon saatetaan 1600-luvun puolivälistä lähtien katsoa kuuluneen talonpoikien haikeudella muistelemaan menneisyyteen ja Karkun vaskentaonnan huippukauden sijoittuneen kiistatta 1500-luvulle, vaskentaontaa harjoittaneiden talonpoikien määrän vähentyneen ja talonpoikien lopettaneen ennen niin kannattavan kiertelynsä pitäjistä ja kylästä toiseen.²⁵ (Kartta 2)

Merkittävimmän teollisen laitoksensa satakuntalaiset saivat vuonna 1689, kun maaherra Lorenz Creutz perusti

24 Jokipii 1974, 454-461

25 Jokipii 1974, 406-426

KARTTA 2: Satakunnan 1600-luvun tärkeimmät maantiet sekä keskeisimmät teollisuusalat. Kartta perustuu Viertolan tutkimukseen "Kustavilaisen ajan maantierakennukset" sekä teollisuuden osalta Jokipiin tutkimukseen "Satakunnan historia IV 1500- ja 1600-luvun talous".

Kauttuan koskeen Euran pitäjään vasarapajan ja ryhtyi jalostamaan siellä haurasta harkkorautaa hyväksi ja vientikelpoiseksi kankiraudaksi. Ruukki oli aluksi perin vaatimaton yhden vasaran ja ahjon käsittävä laitos. Sitä kohennettiin sittemmin vuosisadan lopulla ja sinne hankittiin muun muassa toinen ahjo. Työväkeä ruukissa oli kerrallaan kymmen-

kunta, vasaraseppä, hänen apunaan olevat kisällit, oppipojat ja rengit. Kauttuan ensimmäiset vasarasepät näyttävät tulleen ulkomailta, ilmeisesti Belgiasta. Myöhemmin ruukki turvautui ruotsalaisiin ammattimiehiin. Kauttuan ruukin toiminta oli alusta alkaen vilkasta ja heijastui laajalle alueelle. Se keräsi asiakkaita aina Raumaa, Uttakaupunkia ja Merikarviaa, Suoniemeä ja Ylöjärveä myöden ja teki Kauttuasta eräänlaisen päivirallisen markkinapaikan.

Ympäristön talonpojille ruukin merkitys oli kahtalainen. Raudan valmistus kysyi ensinnäkin runsaasti hiiltä ja edellytti tiiviitä yhteyksiä metsiä omistaviin talonpoikiin. Kun nämä eivät tahtoneet aina myydä sysiä ruukin tarjoamaan hintaan vaan polttivat ennemmin paremmat ansiot takaavaa tervaa, ruukin oli ryhdyttävä toimiin ja vedottava korkeaan esivaltaan, syytettävä rahvasta metsänhaaskauksesta ja esitettävä tervanpolton kieltämistä kruunun mahtikäskyllä. Tämä ruukin ja talonpoikien etujen ristikkäisyys synnytti useita katkeria riitoja. Ne päättyivät vuonna 1710 ruukin periaatteelliseen voittoon, etuoikeuteen ostaa sysiä lähikylän metsistä. Vaikka talonpojat eivät aina tervehtineetkään tyydytyksellä ruukin toimia, on kuitenkin muistettava, että ruukki takasi ympäristön asukkaille kaikesta huolimatta tietyt edut - muun muassa jatkuvan metsäntuotteiden kysynnän - ja antoi heille hyvän mahdollisuuden lisäansioiden hankintaan.²⁶

Satakunnan elinkeinoelämä oli kokonaisuudessaan 1600-luvulla jokseenkin monipuolista, ja kansa saattoi hankkia elantonsa hyvinkin vaihtelevalla tavalla, etupäässä kuitenkin maataloudesta ja sen sivuelinkeinoista. Täysin maatalouden ulkopuolella oli tänä aikana itse asiassa vain Kauttuan ruukki. Maanviljelyksen sekä sitä tukeneen kalastuksen ja metsänkäytön havaitaan toisaalta edistyneen vuosisadan aikana, monien kotiteollisuuden alojen sen sijaan taantuneen. Mitenkä nämä seikat vaikuttivat väestön taloudelliseen asemaan, kohensivatko sitä vai pitivätkö sen väkiluvun samanaikaisen kasvun vuoksi korkeintaan entisellään, tästä ei ole saatavissa selviä tietoja. Kun väestö saattoi raskaiden

26 Jokipii 1974, 483-500

sota-aikojen päätyttyä omistautua 1600-luvun jälkipuoliskolla kuitenkin entistä paremmin arkisiin askareihinsa, sen voitaneen katsoa pystyneen kohentamaan elintasoaan ja vaurastuneen vuosisadan loppua kohti. 1690-luvun puolivälin jälkeiset nälkävuodet toivat puutteen tosin takaisin, jos se koskaan oli kovin etäälle ennättänyt paetakaan.

Vaikka hyväksyttäisiinkin yllä esitetty oletus rahvaan vähittäisestä vaurastumisesta 1600-luvun jälkipuoliskolla, olisi vielä selvitettävä, oliko Satakunnan eri osien välillä havaittavissa eroja, olivatko elinkeinot yhtäällä tuottoisempia kuin toisaalla ja olivatko joidenkin pitäjien asukkaat naapureitaan vauraampia. Yksiselitteisin luvuin tätäkään kysymystä ei kyetä selvittämään, vaan tässäkin on tyydyttävä ylimalkaisiin selityksiin.

Maanviljelyksen ja karjanhoidon osalta asiaa voidaan tarkastella kiinnittämällä huomio vaikkapa talokohtaisiin vuotuisiin kylvöihin ja nautayksikkömäärien alueellisiin jakaumiin. Koska koko maakunnan kattavia tietoja on vain joiltakin 1600-luvun alkupuoliskon vuosilta, tarkastelu painottuu tämän mukaisesti ja rajoittuu 1620- ja 1630-lukuihin. Vuodelta 1631 olevien tietojen mukaan Satakunnan keskimääräinen vuosikylvö oli 4,0 tynnyriä. Tätä korkeampiin lukuihin ylsivät Kokemäki, Eurajoki, Ulvila ja Eura. Hieman keskimääräistä enemmän kylvivät myös Loimaan ja Huittisten talonpojat, ja pienimpiin kylvöihin tyytyivät Lapin ja Hämeenkyrön talot. Vuoden 1620 karjavarallisuus puolestaan jakaantui siten, että Eurajoen ja Kokemäen talot olivat näiltäkin osin maakunnan suurimpia, Hämeenkyrö, Tyrvää ja Karkku taas naapureitaan pienempiä. (Taulukko 11)²⁷

Koska maanviljelystä on kuitenkin pidettävä karjanhoitoa tärkeämpänä²⁸, nautayksiköt ja vuotuiset kylvöt eivät ole sinänsä vertailukelpoisia. Viimeksi mainituille on tämän vuoksi annettava vankempi painoarvo. Jos tällöin otaksutaan vaikkapa, että maanviljelyksen merkitys oli vähintään nelinkertainen ja kerrataan kylvömäärät tämän mukaisesti neljällä sekä pisteytetään saadut luvut ja nautayksikkömää-

27 Kts. Jokipii 1974, 159-166

28 Vert. Soininen 1974, 354-355

rät tämän jälkeen sellaisinaan, päädytään eräänlaiseen kehittyneisyyttä osoittavaan indeksilukuun.²⁹ Sen mukaan Eurajoki ja Kokemäki näyttävät erottuvan selvästi muista pitäjistä, Ulvila ja Eura muodostavan yhtä selvästi oman ryhmänsä, Huittinen ja Loimaa sijoittuvan seuraavaksi tunnustavasti Lappia, Karkkua, Tyrväättä ja Hämeenkyröä edistyneempinä. (Taulukko 11)

Kylvöalat ja nautayksikkömäärät mittaavat kuitenkin vain maatilatalouden eräitä puolia ja jättävät muun muassa kotiteollisuuden, kalastuksen ja metsänkäytön huomiotta. Koska mainitut elinkeinot olivat paikoin hyvinkin tärkeitä, niitä ei sovi unohtaa alueellisia vertailuja tehtäessä. Samalla on myös pidettävä silmällä ajallisten muutosten mahdollisuutta. Niinpä on havaittavissa, miten esimerkiksi kotiteollisuuden kohdalla erot näyttävät 1600-luvun aikana olleen kaventumassa, metsänkäytön ja kalastuksen osalta päinvastoin pikemminkin kasvamassa. Kotiteollisuuden merkitys oli 1600-luvun alussa suurinta Lapin ja Karkun seuduilla, olihan kummankin kotiteollisuus pitkälle erikoistunutta ja ilmeisen tuottavaa. Kun puuastioiden valmistus ja vaskentaonta taantuivat vuosisadan aikana, alueelliset erot tasoituivat eivätkä Lappi ja Karkku erottuneet enää entiseen tapaan muusta maakunnasta. Kalastus puolestaan oli merkittäväntä Kokemäenjoen suistossa ja siten Ulvilassa ja Kokemäellä. Eurajoella ja Lapissakin sen vaikutus oli vielä tuntuva, samoin niissä Huittisten, Tyrvään ja Karkun kylissä, jotka saattoivat osallistua tuottoisaan Kokemäenjoen toeypyyntiin. Muualla kalastusta harjoitettiin sitä vastoin pelkän kotitarpeen tyydyttämiseksi. Kun metsäntuotteiden

29 1600-luvun osalta ei ole saatavissa tietoja, jotka osoittaisivat kiistatta, suurenko osan tuloistaan talonpojat saivat maanviljelyksestä ja suurenko karjanhoidosta. Soinisen 1830-luvulta esittämien tietojen mukaan karjanhoito näyttää Turun ja Porin läänissä taanneen mainittuna ajankohtana puolta harvempien pitäjien pääasialliset tulot kuin viljanmyynti. Tämän mukaan kertoimen voitaisiin käyttää vähintään kahta. Koska karjanhoidon merkitys oli Soinisenkin toteaman mukaan aikaisempian vuosikymmeninä edelle esitettyä pienempi, kertoimen on kuitenkin mitä ilmeisimmin oltava kahta korkeampi. Onko tässä käytetty neljä lähimainkaan oikea, sitä ei ryhdytä tarkemmin pohtimaan. On vain huomattava, että vaikka kylvömääriä ei kerrottaisi laisinkaan pitäjien keskinäinen järjestys olisi sama. Koska maanviljelyksen korostunut asema on kuitenkin selviö, kertoimen käytöllä on haluttu korostaa alueellisia eroja ja pidetty neljää tällöin riittävän korkeana. (Soininen 1974, 357-364)

Taulukko 11: Satakunnan tilojen keskimääräiset kylvöt ja manttaalit vuosina 1630 ja 1631 sekä nautayksiköt vuosina 1621 ja 1636.

Pitäjä	Manttaali/tila	Keskimäär. kylvö/tila (tn)= a	Keskimäär. nautayks./tila = b	Indeksi 4a+b
Eura	0,83	5,2	13,9	34,7
Eurajoki	0,80	5,5	16,6	38,6
Huittinen	0,61	4,1	14,3	30,7
Hämeenkyrö	0,50	2,9	7,0	18,6
Karkku	0,50	3,0	8,9	20,9
Kokemäki	0,86	5,7	15,7	38,5
Lappi	1,06	2,8	12,8	24,0
Loimaa	0,69	4,3	13,3	30,5
Tyrvää	0,58	3,1	8,5	20,9
Ulvila	1,06	5,3	13,7	34,9
Koko maakunta	0,70	4,0	11,7	27,7

Huomautuksia: Karkun lukuihin sisältyy Mouhijärvi, Hämeenkyrön lukuihin Ikaalinen. Ylä-Satakunnan puoleisten pitäjien nautayksikköluvut perustuvat vuoden 1636 karjaveroluetteloon ja kylvö- sekä manttaaliluvut vuoden 1630 tarkastusmaakirjaan. Ala-Satakunnan puolelta on käytetty vuoden 1621 karjaveroluetteloita ja vuoden 1631 tarkastusmaakirjoja. Samoilta vuosilta tietoja ei näiltä alueilta ole saatavissa.

Lähteet: VA 2582 v. 1630; VA 2585 v. 1631; VA 2543a v. 1621; VA 7164 v. 1636.

myyntikin oli kannattavinta ja laajinta rannikon tuntumassa, rannikkopitäjien elinkeinoelämä oli 1600-luvulla ja etenkin sen lopulla olennaisesti sisämaata monipuolisempaa ja asukkaille useampia vaihtoehtoja tarjoavaa.³⁰

Ajan lähteet eivät kuitenkaan luonnu edellä esitettyjen erojen havainnollistamiseen ja kokonaiskuvan luomiseen. Eräänlaisina suunnannäyttäjinä voidaan käyttää tilojen keskimääräisiä manttaalilukuja, olihan niitä määrättäessä otettava pellon laadun lisäksi huomioon myös tilojen käytössä olevat kalavedet ja metsät. Näin tarkasteltuna Ulvilan, Lapin, Kokemäen, Euran ja Eurajoen havaitaan erottuvan maakunnan muista pitäjistä ja muodostavan manttaaliluvultaan muita korkeamman ja ilmeisesti siten taloudelliselta asemaltaan muita paremman alueen. Tyrvään, Karkun ja Hämeenkyrön manttaaliluvut puolestaan näyttävät jääneen selvästi edellä mainittuja pitäjiä alhaisemmiksi.³¹ (Taulukko 11) Manttaaleihin perustuva tarkastelu vahvistaa näin ollen edellä todettua rannikkoseudun taloudellisen aseman korostumista, joten hahmoteltu kuva vaikuttaa luotettavalta ja vastaisen käsittelyn pohjaksi soveltuvalta.

Satakunnan kaupungit sijaitsivat maakunnan rannikolla ja sen taloudellisesti edistyneimmäksi havaitulla alueella. Ne rikastuttivat siten omalta osaltaan rannikon elinkeinoelämää ja saattoivat hyötyä ympäristönsä sisämaata paremmasta taloudellisesta asemasta, mutta joutuivat toisaalta kilpailemaan eräillä alueilla talonpoikaisen rahvaan kanssa. Tällaisia kilpailutilanteita syntyi tapauksissa, joissa vilkasta talonpoikaispurjehdusta harjoittavat rannikkopitäjät kävivät porvarien mielestä turhan usein Tukholman markkinoilla ja tulkitsivat oikeuksiaan kaikin puolin liian avarasti. Koska talonpoikaispurjehdus hyödytti Tukholman kauppiaita, pääkaupungin etuja valvonut kruunu ei ryhtynyt tosissaan tukahduttamaan sitä, vaan antoi purjehduksen jatkaa entisessä laajuudessaan. Pori ja Rauma eivät tämän vuoksi saaneet välitettäväkseen lähimainkaan kaikkea takamaansa myytäväksi liikenevää ylijäämää. Niiden mahdollisuuksia olivat tämän lisäksi kaventamassa myös muut kaupungit, ennen muuta Turku ja Uusikaupunki. Nämä tunkeutuivat näet aivan Porin ja Rauman lähimpään takamaahan ja kävivät

31 Satakunnasta ei ole 1600-luvulta käytettävissä maakunnan verotusta käsittelevää erikoistutkimusta. *Matinollin Varsinais-Suomesta tekemän selvityksen mukaan* (*Matinollin* 1976, 8) manttaalia määrättäessä otettiin kuitenkin huomioon sekä pellon laatu että kalavedet ja metsät. Jokipii on Satakunnan historiassaan (*Jokipii* 1974, 331-332) todennut tähän samaan periaatteeseen viittaavia piirteitä.

kauppaa sen talonpoikien kanssa. Kun porilaisten ja raumalaisten yhteydet Hämeeseen ja Pohjanmaalle olivat samanlaisesti heikkenemässä, heidän kauppa-alueensa supistui 1600-luvun aikana tuntuvasti ja rajoittui viimein vain kaupunkien lähimmät pitäjät käsittäväksi.³²

Tämä kauppa-alueen kutistuminen liittyy osaltaan kruunun harjoittamaan politiikkaan. Talouspolitiikan päättäjät halusivat näet viedä työnjaon mahdollisimman pitkälle. Heille ei tämän vuoksi riittänyt elinkeinojen jakaminen maaseudulla ja kaupungeissa harjoitettaviin, vaan kauppakin oli ositettava ja oikeus ulkomaankaupan harjoittamiseen annettava vain muutamille nimetyille kaupungeille. Pori ja Rauma eivät olleet näiden armoitettujen joukossa. Ne menettivät päinvastoin vuosien 1614 ja 1617 kauppasääntöjen jälkeen oikeutensa ottaa vastaan ulkomaisia laivoja, saivat toki edelleen varustaa omia laivojaan ulkomaiden satamiin ja harjoittaa kauppaa passiivisin muodoin. Tämäkin oli jo omiaan heikentämään kummankin kaupungin mahdollisuuksia. Lopullisesti niiden edellytykset huononivat vasta vuonna 1636, kun ne menettivät passiivisetkin oikeutensa. Vaikka määräyksiä lievennettiin osin vuonna 1641 ja kaupunkien sallittiin viedä tämän jälkeen laivoillaan ulkomaille puuastioita ja muita puuvalmisteita ja tuoda paluumatkalla suolaa, kauppa ei palautunut enää entiselleen, vaan jäi vuosikymmeniksi vaatimattomaksi tavaroiden laivaamiseksi Tukholman markkinoille.

Porin ja Rauman kauppa vilkastui sittemmin hiljalleen 1660-luvulta lähtien, mutta koska useimpien porvareiden lähtökohdat olivat perin kehnot, pienetkin vastoinkäymiset riittivät tyrehdyttämään kaupan, viemään kehitystä taaksepäin ja pitämään kauppiaat köyhinä. Näitä vastoinkäymisiä puolestaan sattui Porissa ja Raumalla aika ajoin, joutuivatpa kaupungit 1600-luvun lopulla tulipalojenkin hävittäviksi, Rauma vuonna 1682 ja Pori vuosina 1666, 1692 ja 1698.³³

32 Ruuth-Jokipii 1958, 335-337, 359-364, 419-420; Lähteenoja 1932, 117-130; Ranta 1980, 276-282; Jokipii 1974, 578-590, 598-602

33 Jokipii 1974, 602-611; Ruuth-Jokipii 1958, 277-280, 335-336, 359-362; Lähteenoja 1932, 131-139

Porin ja Rauman vaatimaton kauppa ja kaupunkien ole-
maton teollisuus heikensivät kaupunkilaisten mahdollisuuksia
elää perinteisillä kaupunkielinkeinoilla. Koska porvareiden
anomukset kauppaoikeuksien laajentamisesta tai talonpoi-
kaispurjehduksen kaventamisesta eivät tuottaneet tuloksia,
heidän oli hankittava elantonsa osin maanviljelyksestä, kar-
janhoidosta ja kalastuksesta ja harjoitettava näin talonpojille
varattuja elinkeinoja. Reposaaressa hyväksi mainitun hailin
kalastus olisi tuottanut porilaisille huomattavat ansiot, mut-
ta heidän varattomuutensa ja kalavesien käyttöoikeuksista
syntyneet pitkälliset riidat häiritsivät tilanteen hyödyntä-
mistä. Pienten peltojen viljeleminen, vähäisen karjan kas-
vattaminen ja pienimuotoinen kalastus saattoivat siten taata
yhdessä kaupan kanssa kaupunkilaisille tietyt elämisen edel-
lytykset. Ne eivät kasvattaneet kuitenkaan heidän varalli-
suuttaan eivätkä pystyneet muuttamaan kaupunkien talou-
dellisesta tilasta saatavaa jokseenkin lohdutonta kuvaa.³⁴

34 Ruuth-Jokipii 1958, 371-382; Lähteenoja 1932, 175-183

5. Satakunnan käsityöläismäärät — niiden ajalliset, ammatilliset ja alueelliset jakaumat

5.1. Metallitöiden tekijät

Metallista valmistetut esineet kuuluivat puisten tarvekalujen ohella 1600-luvun ihmisten välttämättömyyksiin, käytettiin-
hän metallia lukuisten talousesineiden - muun muassa keit-
toastioiden - valmistukseen sekä lukkojen, naulojen ja sara-
noiden, hevosenkenkien, kirveiden ja monien muiden työkalu-
jen takomiseen. Kansa kykeni vanhan taitonsa pohjalta
valmistamaan itse suo- ja järvimalmista hyvää rautaa ja
pystyi myös jalostamaan sen erilaisiksi esineiksi. Yleisesti
ottaen metallien käsittely oli kuitenkin vaativaa ja edellytti
erityistietoja ja -taitoja eikä luontunut siten aivan jokaisen
talonpojan tai itsellismiehen käsissä. Metallien käsittely
kehittyikin tämän vuoksi vain harvoissa tapauksissa kotiteol-
lisuudeksi.¹

Satakunnassa näihin metallia kotiteollisuutena käsitte-
leviin poikkeuksiin kuuluivat lähinnä Karkun ja sen ympäris-

1 Jokipii 1974, 480-481; Virrankoski 1963, 398

tön vaskentaonta sekä Loimaan kuparinvalanta. Kummankin harjoittajien ammattitaito ylty erittäin korkeaksi ja asiakaspiiri laajaksi.² Koska tässä yhteydessä on tarkoitus käsitellä pelkästään lähteissä nimenomaan käsityöläisinä esiintyneitä, talonpoikina tai itsellisinä vaskentaontaa harjoittaneiksi mainitut voidaan jättää tarkastelun ulkopuolelle. Rajausongelmat koskevatkin lähinnä tapauksia, joissa lähteessä esiintyy joitakin nimeltä mainittuja vaskiseppiä ja pelttareita. Tällöin jää näet arvoitukseksi, ovatko nämä poikkeuksia sikäli, että ovat harjoittaneet taontaa naapureistaan erottuen täysin ammattimaisesti, vai ovatko lähteiden laatijat lisänneet ammattimerkinnän heidän nimiensä eteen mielivaltaisesti ja erottaneet heidät näin syyttä suotta muista takojista.

Satakunnan varsinaiselta vaskentaonta-alueelta on 1600-luvun ajalta tavattu kuitenkin vain kolme vaskiseppäksi tai pelttariksi mainittua, kaksi Karkusta ja yksi Tyrväältä (taulukko 13). Olivatpa nämä ammattimaisia takojia tai eivät, vaskentaonta ei lähteistä saatavien tietojen mukaan näytä 1600-luvulla synnyttäneen Karkun ympäristöön mainittavaa ammattimaista käsityötä. On myös huomattava, että muusta Satakunnasta on tavattu vain yksi vaskiseppä ja kaksi pelttaria (taulukko 13). Kun näistäkin yksi - Ulvilan Merikarvialta löytynyt Tyrgils Sveninpoika - näyttää nimestään päätellen tulleen ennemmin Ruotsin puolelta kuin suomenkielisestä sisämaasta, tiedot eivät viittaa vaskentaonnan ydinalueen takojien muuttamiseen muuhun maakuntaan, asettumiseen sinne alansa käsityöläisiksi tai erikoistumiseen pelttareina kulkusten tai erilaisten valjaan osien valajiksi. Maakunnasta on sitä vastoin jokin yksittäinen tieto vaskiseppästä tunnetun suvun jäsenten siirtymisestä muihin pitäjiin ja toimimisesta niissä tavallisina seppinä. Tällainen oli muun muassa Ulvilaan muuttanut Tuomas Kaarlenpoika Huida Mouhijärveltä. Tyrväältä Euraan siirtyneen Heikki Martinpojan tiedetään niin ikään tehneen aiemmin vaskiseppän töitä.³

2 Jokipii 1974, 417-426

3 VA mm 27: 394 Ulvila tk. 8-10.1.1695; nn 22: 153-153v Tyrvää tk. 1-2.3.1705

Taulukko 12: Satakunnasta eri vuosikymmeniltä vuosina 1600-1721 tavatut metallialan ammattilaiset.

Aika	Hakas- tentek.	Kann. tek.	Kello- seppä	Keng. seppä	Kulta- seppä	Pist. seppä	Sep- pä	Vasken- valaja	Alan am- mattilai- sia yht.
1600-09	-	-	-	1	3	-	32	2	38
1610-19	-	-	-	1	4	-	35	2	42
1620-29	-	-	-	1	4	-	38	1	44
1630-39	-	-	-	1	5	-	56	1	63
1640-49	-	-	-	5	3	-	53	1	62
1650-59	-	-	-	4	4	-	56	-	64
1660-69	1	-	-	3	1	1	52	-	58
1670-79	2	-	1	3	2	6	76	2	92
1680-89	1	1	1	5	1	5	88	-	102
1690-99	1	1	1	3	1	6	86	-	99
1700-09	-	1	-	6	1	2	62	-	72
1710-21	-	1	-	3	-	-	43	-	47
Koko maa- kunta yht.	3	2	2	22	15	9	330	7	390

Huomautuksia: Pelttarit eli siis lähinnä kulkusten, valjaan osien ja sillankaarien valajat on luettu erikoistuneiksi vaskisepiksi ja tilastoitu näiden mukana saman otsikon alle yhteiseen sarakkeeseen.

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Taulukko 13: Satakunnan kaupungeista eri vuosikymmeniltä vuosina 1600-1721 tavatut metallialan ammattilaiset.

Aika	Hakas- tentek.	Kello- seppä	Kulta- seppä	Pist. seppä	Seppä	Pelttari	Alan am- mattilai- sia yht.
1600-09	-	-	2	-	4	-	6
1610-19	-	-	3	-	5	-	8
1620-29	-	-	4	-	5	-	9
1630-39	-	-	4	-	12	1	17
1640-49	-	-	3	-	12	1	16
1650-59	-	-	4	-	12	-	16
1660-69	1	-	1	-	8	-	10
1670-79	2	1	2	2	10	1	18
1680-89	1	1	1	1	8	-	12
1690-99	1	1	1	-	12	-	15
1700-09	-	-	1	-	8	-	9
1710-21	-	-	-	-	9	-	9
Käsityöläi- siä yht.	3	2	13	2	39	2	61

Lähteet: Kuten taulukossa 3.

Tämä vaskentaannon ilmeisen vähäinen muuttuminen ammattimaiseksi käsityöksi liittyyne osaltaan kehitykseen, joka aiheutti vaskikattiloiden väistymisen rautavalmisteisten patojen tieltä, vei pohjan kotiteollisuutena harjoitetulta vaskentaonnalalta ja tyrehtytti 1600-luvun jälkipuoliskon aikana tämän pitkään kukoistaneen elinkeinon.⁴ Suurisuuntainen kotiteollisuus ei puolestaan näytä aikaisemmin jättäneen tilaa ammattimaiselle käsityölle.

Vaskenvalajat ja pelttarit tekivät vain osan metallialan ammattilaisille kuuluvista töistä. Raudan käsittely ja siten talouden tärkeimpien tarvekalujen valmistus kuuluivat näet seppien tehtäviin. Huomattava osa metallialan ammattilaisista esiintyykin lähteissä seppinä, useimmissa tapauksissa myös pelkkinä seppinä. Jotkut ammattilaiset tunnetaan lähteissä kuitenkin ajoittain hieno-, kärry- tai karkeisseppinä. Tämänkaltaiset määreet on liitetty vain kaupunkilaismestareiden yhteyteen. Niinpä esimerkiksi raumalaiset sepät Antti, Matti ja Jaakko tunnetaan lähteissä toisinaan hienoseppinä.⁵ Samalla on myös havaittavissa, että muutama maaseudun ja kaupunkien sepät ovat lähteissä enimmäkseen pistooli- tai kengitysseppinä. Nimitykset saattoivat olla näissäkin tapauksissa horjuvia, ja pistooliseppänä yleensä tunnettu ammattilainen esiintyä jonkin kerran pelkkänä seppänä.

Kengityssepät muodostavat sen sijaan monessa suhteessa omalaatuisen ryhmän. Heidän oli ammattikuntajärjestyksen mukaan perehdyttävä hevostenkenkien takomiseen ja noudatettava muiden käsityöläisten tavoin ammattikuntajärjestyksen säästöksiä. Heidän tehtäviinsä luettiin tämän ohella myös hevosten lääkitseminen, esimerkiksi paiseiden puhkaisseminen. Monet kengittäjät näyttävät myös viettäneen kiertelevää elämää ja siirtyneen veroja maksamatta paikasta toiseen. Heistä ei tämän vuoksi ole läheskään aina saatavissa tilastoitavia tietoja. Satakunnasta tilastoidut kengityssepät olivat kuitenkin kiinteästi paikallaan asuvia, hevostenkenkien takomisen taidot hallitsevia ja käsityöläisiksi luettavia ammattilaisia. He eivät olleet kuitenkaan ainoita

4 Jokipii 1974, 424-425

5 Esim. VA 7145:94 (Rauma hk 1635; Antti hienoseppä); 7229:191 (Rauma hk 1646 Matti hienoseppä); 7138:220 (Rauma karjaverol. 1635 Jaakko hienoseppä)

Taulukko 14: Satakunnan maaseudulta eri vuosikymmeniltä vuosina 1600-1721 tavatut metallialan ammattilaiset

Aika	Kann. tek.	Keng. seppä	Kulta- seppä	Pist. seppä	Seppä	Vasken- valaja	Alan am- mattilai- sia yht.
1600-09	-	1	1	-	28	2	32
1610-19	-	1	1	-	30	2	34
1620-29	-	1	-	-	33	1	35
1630-39	-	1	1	-	44	-	46
1640-49	-	5	-	-	41	-	46
1650-59	-	4	-	-	44	-	48
1660-69	-	3	-	1	44	-	48
1670-79	-	3	-	4	66	1	74
1680-89	1	5	-	4	80	-	90
1690-99	1	3	-	6	74	-	84
1700-09	1	6	-	2	54	-	63
1710-21	1	3	-	-	34	-	38
Käsityöläi- siä yht.	2	22	2	7	291	5	329

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

kenkien takomiseen pystyviä tai hevosten lääkintään kykeneviä, pystyiväthän sepät kenkien takomiseen ja kiinnittämiseen ja kiertelevät puoskarit eläinten lääkitsemiseen.⁶

Hakastentekijät ovat myös luettavissa talouden tarvekalujen valmistajiin, olihan heidän tehtävänäan erilaisten pienten, esimerkiksi vaatteiden kiinnitykseen tarvittujen hakasten valmistaminen. He joutuivat kiertämään ammatinsa vuoksi runsaasti ja tulivat tämän vuoksi usein luokitelluiksi kulkukauppiainksi, kamasaksoiksi tai rihkamakauppiainksi. 1600-luvulla titteli näyttää kuitenkin viitanneen vielä kantajansa käsityöammattiin. Niinpä Porin tuomiokirjoissa saatettiin vuonna 1674 todeta, kuinka hakastentekijän kal-

6 Kengitysseppä - hovslagare - on henkilö, joka sekä kengitti hevoset että takoi hevosten kengät (Svenska Akademiens Ordbok 11, H 1301). Seppiin vuoden 1622 ammattikuntajärjestyksessä annetaan määräyksiä kengitysseppiin kisällinäytteistä ja rinnastetaan nämä siten muihin käsityöläisiin (Stiernman I 1747, 796 Smede Embetes Skrä 12.3.1622 II art. §7). Tuomiokirjojen merkinnöistä puolestaan käy ilmi, kuinka kengityssepät lääkitsivät eläimiä ja saattoivat ulvilalaisen Antti Erkinpojan tavoin joutua vastaamaan hoidon epäonnistumisesta (VA mm 13, 77v Ulvila tk. 14.-15.2.1682)

Taulukko 15: Satakunnan pitäjistä ja kaupungeista vuosilta 1600-1721 tavatut metallien käsittelijät.

Pitäjä/ kaupunki	Kulta- seppä	Keng- seppä	Pist. seppä	Seppä	Muut me- tallin kä- sittelijät	Alan am- mattilaisia yht.
Eura	-	4	-	35	-	39
Eurajoki	-	7	-	30	-	37
Huittinen	-	3	-	41	-	44
Hämeenkyrö	-	-	-	21	-	21
Ikaalinen	-	-	-	16	-	16
Karkku	-	-	-	16	2	18
Kokemäki	-	1	2	18	1	22
Lappi	-	-	-	5	-	5
Loimaa	-	2	1	26	2	31
Mouhijärvi	-	-	-	26	-	26
Tyrvää	-	1	4	25	1	31
Ulvila	2	4	-	32	1	39
Pori	8	-	-	21	3	32
Rauma	5	-	2	18	4	29
Ammattilaisia yhteensä	15	22	9	330	14	390

Huom! Sarakkeeseen muut metallin käsittelijät on liitetty Loimaan kumpikin kannuksentekijä, Porin ja Rauman hakastentekijät, Rauman kaksi kelloseppää ja maakunnan pelttarit.

Lähteet: Kuten edellä taulukossa 2.

tainen käsityöläinen oli kaupungissa välttämätön.⁷ Yhtenä pitkälle erikoistuneina ammattilaisina voidaan mainita vielä kannuksentekijät. Heitä on tosin tavattu vain kaksi, kummatkin Loimaalta ja vuosisadan jälkipuoliskolta. Heidän toimintansa saattaa näin ollen liittyä pitäjän perinteiseen satuloiden valmistukseen (kts. ss. 102-4), tekiväthän he ratsumiesten varustukseen kuuluvia kannuksia ja muita vastavia välttämättömyksiä.

7 VA Pori tk. 16.9.1674 s. 53: så emedan sådan hantverkare är af nöden. Virallisissa lähteissä hakastentekijä, häktmakare, näyttää esiintyvän eri merkityksissä. Vuonna 1682 niissä puhutaan hakastentekijästä käsityöläisenä: att häktmakarne utan att vara benogde med samma vilkor som andre hantverkare i städerne... (Stiernman IV 1760, 485-486 Bref om häktmakare 14.2.1682), mutta vuonna 1756 tätä verrataan jo kamasaksoihin: ej måge de mindre städernes så kallade häktmakare eller små krämare på landet försäljande af något kram vad namn de vara på. Hakastentekijä näyttää näin ollen kehittyneen aikaa myöden eräänlaiseksi kulkukauppiaksi. Vaikka häntä 1600-luvulla näytetään sen sijaan vielä pidetyn käsityöläisenä, on huomattava, että hänen toimintaansa on tällöinkin liittynyt käsityölle vieraita piirteitä, olihan esimerkiksi raumalainen hakastentekijä samalla melkoinen kauppias ja kierteli myymässä erilaisia tuotteita maakunnan eri puolilla.

Kokonaan oman ryhmänsä metallin käsittelijöiden joukossa muodostavat erilaisia ylellisyyesineitä valmistaneet kultasepät. Säädösten mukaan kultaseppien olisi keskiajalta lähtien pitänyt työskennellä maistraatin valvonnassa kaupunkien alueella. Satakunnassa ei kuitenkaan näytetä 1600-luvun alussa piitatus tästä kiellosta, koskapa kahden kultasepän tiedetään asuneen maaseudulla, kummankin tosin Ulvilan Preiviikin kylässä ja kaupungin välittömässä läheisyydessä. Raumalta tunnetaan tämän lisäksi pari kellosepäksi mainittua. Toinen esiintyy lähteissä seijerien ja siten siis suurten seinäkellojen valmistajana, toinen "urmakarina" ja ilmeisesti pienten taskukellojen tekijänä. (Taulukko 15)

Tietyille aloille erikoistuneiden metallialan ammattilaisten lukumäärä jää 1600-luvulla vielä niin alhaiseksi, ettei sillä ole sanottavaa vaikutusta käsityöläismäärien ajalliseen kehitykseen. On tosin huomattava, että vaskenvalajia ja pelttareita on tavattu lähinnä vain vuosisadan alkupuoliskolta, hakasten- ja kannuksentekijöitä sekä pistooliseppiä vuosisadan lopulta. Kultaseppiä ja kengitysseppiä näyttää sen sijaan olleen kaikkina vuosikymmeninä, mutta vain muutamia harvoja saman vuosikymmenen aikana. Yleisesti sepiksi merkittyjä käsityöläisiä on selvästi muita alan ammattilaisia enemmän. Heitä on tavattu myös kaikilta vuosikymmeniltä ja kaikista pitäjistä. Seppien lukumäärien muutokset heijastuvat siten suoranaisesti koko metallialan ammattilaisten ajalliseen kehitykseen, antavat sille suunnan ja määräävät muutosten voimakkuuden. Metallialan ammattilaisten lukumäärän havaitaan näin ollen kasvaneen seppien lukumäärän mukaisesti vuosisadan loppua kohti ja kääntyneen viimeistään 1690-luvulla lievään laskuun. Alueellista erikoistumista on havaittavissa sikäli, että pistooliseppiä on eniten Tyrvällä, kannuksentekijöitä puolestaan pelkästään Loimaalla. (Taulukot 12-15)

5.2. Tekstiilien valmistajat ja käsittelijät

Satakunnan 1600-luvun lähteistä on tavattu kolmen tekstiili-alan ammattilaisia: pellavakankureita, räätäleitä ja hatuntekijöitä. Viimeksi mainituista on tosin vain pari yksittäistä mainintaa: huittislaisen Simon kerrotaan vannoneen hatuntekijänä vuonna 1653 porvarivalan Porin maistraatille ja raumalaisen Erkin valmistaneen asiakkaalleen rekipeitteen 1660-luvun lopulla.⁸ Vaikka maininnat ovatkin näin niukkoja, on selvää, että niin Simo kuin Erkkikin harjoittivat kaupungeissa ammattiaan. Sen sijaan on epäselvää, kuinka pitkään he Porissa ja Raumalla viipyivät; eihän esimerkiksi Simosta ole valan vannomisen jälkeen hatuntekemiseen viittaavia tietoja eikä Erkkikään esiinny ammattinsa harjoittajana myöhemmissä tuomiokirjoissa tai veroluetteloissa.

Kankurit kuuluvat sitä vastoin kiistatta maakunnassa asuviin ja siellä jatkuvasti toimiviin käsityöläisiin. Heistä ei ole tosin tietoja aivan kaikilta 1600-luvun vuosilta eikä heitä tunneta vuosisadan ajalta vielä kovinkaan monia; näyttääpä kutojan ammatti jääneen kaupungeissakin pitkään oudoksi ja Pori saaneen alan ensimmäisen 1600-luvun edustajan 1640- ja Rauma vasta 1680-luvulla. Pellavakankurien vähäisen lukumäärän vuoksi tässä yhteydessä ei ole syytä ryhtyä ajallisen kehityksen yksityiskohtaiseen tarkasteluun vaan tyytyä pelkästään toteamaan, kuinka kankurien määrä näyttää kasvaneen lievästi vuosisadan loppua kohti ja kuinka ammattimaisen kudonnan painopiste siirtyi samalla kaupunkeihin ja näiden kankurimäärä nousi 1700-luvun alussa jo maaseutua korkeammaksi. (Taulukko 16)

Räätäleitä Satakunnan 1600-luvun lähteissä on jo tuntuvasti kankureita enemmän, onhan maakunnan pitäjistä tavattu 185, sen kaupungeista 49 ja koko alueelta siten 234 alan ammattilaista. Räätälien lukumäärät näyttävät myös nousseen seppien tapaan vuosisadan loppua kohti, olleen kor-

⁸ VA Pori tk. 9.3.1653; TMA Rauma tk. 30.1.1669

Taulukko 16: Satakunnan maaseudulta ja kaupungeista vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut pellavakankurit ja räätälit.

Aika	Pellavakankurit			Räätälit		
	Maa-seutu	Kaupungit	Yht.	Maa-seutu	Kaupungit	Yht.
1600-09	-	-	-	7	5	12
1610-19	1	-	1	6	7	13
1620-29	1	-	1	10	12	22
1630-39	1	-	1	17	15	32
1640-49	1	1	2	19	11	30
1650-59	5	1	6	34	15	49
1660-69	3	2	5	25	10	35
1670-79	5	1	6	20	13	33
1680-69	10	6	16	50	11	61
1690-99	5	6	11	65	7	72
1700-09	4	5	9	51	8	59
1710-21	2	5	7	22	7	29
Yhteensä	20	10	30	185	48	233

Lähteet: Kuten taulukossa 2 ja 3.

keimmillaan 1680- ja 1690-luvuilla ja kääntyneen nälkävuosien ja lähestyvän sodan vauhdittamaan laskuun 1700-luvun alussa. (Taulukko 16) Räätälien määrät eivät kasvaneet kuitenkaan kauttaaltaan, vaan kehitys näyttää edenneen maaseudulla ja kaupungeissa toisistaan poikkeavalla tavalla: polkeneen kaupungeissa kutakuinkin ennallaan ja merkinneen maaseudulla räätälimäärien olennaista lisääntymistä. Eräänlaiseksi murroskohdaksi on tässä suhteessa nähtävä 1650-luku, kasvattihan se maaseuturäätälien lukumäärän tuntuvasti kaupunkeja suuremmaksi. Kun tämä maaseutua suosiva kehitys vauhdittui vielä 1680-luvulla, pitäjissä oli 1690-luvulla jo moninkerroin lukuisampia räätälin ammatin harjoittajia kuin kaupungeissa. (Taulukko 16)

Miksi räätälien määrät kasvoivat pelkästään maaseudulla ja pysyivät kaupungeissa ennallaan? Mikäli syitä etsitään yleisesti vaikuttavista tekijöistä, on huomattava, että niin väki- kuin tilaluvunkin kasvu lisäsi maaseudulla räätälien työtilaisuuksia ja saattoi näin houkutella pitäjiin alan uusia ammattilaisia. Sen sijaan on todettava, ettei räätälien lukumäärän kasvamista voida kytkeä muodin muutoksiin, sillä vaikkakin säätyläisten vaatetuksessa oli 1600-luvulla omia virtauksiaan, tässä suhteessa ei tapahtunut mitään sellaista,

joka olisi vaikuttanut korostetusti maaseudulla ja muuttanut sen yhteisen kansan tottumuksia.⁹

Maaseudulta on 1600-luvun lopulla osoitettavissa eräitä muitakin räätälimääriin mahdollisesti vaikuttaneita seikkoja. Ensinnäkin on muistettava, että räätälit olivat juuri niitä ammattilaisia, joita rahvas sai kuninkaan 1680-luvulla tekemien päätösten mukaan ottaa suojelukseensa. Mikäli nyt oletettaisiin, että maaseudulla oli tätä ennen havaittavissa patoutunutta räätälintarvetta, päätökset mitä ilmeisimmin purkivat tämän ja kasvattivat räätälien lukumäärää. Tilastoidut räätälimäärät näyttävät myös vahvistavan tätä oletusta, kasvoivathan ne äkillisesti ja voimakkaasti juuri 1680-luvun aikana. Mikäli kuitenkin otetaan huomioon lähdekatsauksessa todetut 1660- ja 1670-lukuja koskevat seikat ja verrataan 1680-luvun räätälimääriä 1650-luvun määriin, havaitaan, ettei kasvu ollut sittenkään äkillistä vaan pikemminkin hitaasti jatkuvaa ja ettei 1680-luvun päätösten voi tässä mielessä katsoa murtaneen minkäänlaisia patoja. Merkityksettömiä päätökset tuskin kuitenkaan olivat, onhan näet todennäköistä, että räätälien salliminen toi lähteisiin ammattilaisia, jotka olivat aiemmin jääneet huomiotta tai esiintyneet lähteissä räätäleinä vain tilapäisesti. Näin voidaan myös olettaa, että maaseudun ja kaupunkien väliset erot olisivat näiltä osin tasoittuneet ja räätälien määrät asettuneet oikeisiin suhteisiinsa. (Taulukko 16)

Talonpojat vetosivat räätäleitä anoessaan 1680-luvun alussa mielellään ruotuarmeijan tarpeisiin ja tähdensivät, etteivät kyenneet räätäleittä täyttämään heille asetettuja velvoitteita. Anomukset näyttävät näin ollen viittaavan siihen, että ruotuarmeija olisi lisännyt räätälien tarvetta ja että osa räätälimäärissä havaittavasta kasvusta olisi selitettävissä tältä pohjalta. Talonpoikien oli kuitenkin varustettava sotamiehensä vain tavanomaisin työvaattein, joten räätälitarpeen kasvu lienee lopulta jäänyt perin vähäiseksi. Satakunnassa on lisäksi huomattava, että sen ruodut järjestettiin vasta 1690-luvun puolella ja että järjestelyiden vaikutukset ovat siten nähtävissä korkeintaan aivan vuosisadan lopulla.¹⁰

9 Pykkänen 1970, 321-378; Gadd 1946, 106-107

10 Viljanti 1935, 163-164, 236-237

Taulukko 17: Satakunnan pitäjistä ja kaupungeista vuosilta 1600–1721 tavatut tekstiilialan ammattilaiset.

Pitäjä/ kaupunki	Pellava- kankurit	Räättälit	Hatun- tekijät	Tekstiilialan ammattilaisia yhteensä
Eura	1	21	-	22
Eurajoki	3	18	-	21
Huittinen	1	21	-	22
Hämeenkyrö	-	15	-	15
Ikaalinen	-	4	-	4
Karkku	2	12	-	14
Kokemäki	4	24	-	28
Lappi	-	11	-	11
Loimaa	2	27	-	29
Mouhijärvi	1	8	-	9
Tyrvää	3	9	-	12
Uvila	3	15	-	18
Pori	8	23	1	32
Rauma	2	25	1	28
Koko maa- kunta	30	233	2	265

Lähteet: Kuten taulukossa 16.

Kaupunkien ja maaseudun toisistaan poikkeavan kehityksen syyt saattavat piillä myös kaupunkien tarjoamien mahdollisuuksien heikkenemisessä. Koska Porin ja Rauman elinkeinoelämä oli 1600-luvun jälkipuoliskolla ylipäättään kituvaa, niiden väestöpohja ajoittain jopa aikaisempaa kaapeampi ja väestö entistä köyhempää, nämä seikat ovat ilmeisesti vaikuttaneet osaltaan räättälien määriin. Toisaalta on tietenkin huomattava, että maaseuturäättälien yleistymisen on jo sinänsä heikentänyt kaupunkilaismestareiden asemaa, vähentänyt työtillaisuuksia ja vauhdittanut taantuvaa kehitystä.

Räättälien lukumäärissä on myös huomattavia pitäjien välisiä eroja: Ikaalisista on tutkittavalta ajalta tavattu vain neljä, mutta Loimaalta 27 ja Kokemäeltä 24 räättäliksi merkittyä (taulukko 17). Kokonaisuutena tarkasteltuna räättäleitä nävttää olleen eniten pitäjissä, joiden elinkeinoelämän on havaittu olleen vireintä ja monipuolisinta, asutuksen tiheintä ja vakiintuneinta. Ulvila muodostaa tässä suhteessa tosin poikkeuksen, jähän se räättäliensä lukumäärässä aina

Hämeenkyrön tasolle ja siten tuntuvasti esimerkiksi Koke-
mäkeä alhaisemmaksi. Tähän voidaan esittää joitakin aja-
teltavissa olevia syitä. Ulvilan kartanot olivat enimmältään
pienehköjä ja niiden aateliset asujat säätynsä köyhälistöä.
Tämän vuoksi onkin oletettavissa, etteivät he pystyneet
aina palkkaamaan omia räätäleitä, vaan käyttivät hyväkseen
myös porilaisia mestareita. Ei liene myöskään mahdotonta,
että Porin läheisyys olisi johtanut räätälien piilottelemiseen
eli siihen, että räätäleitä ei olisi porilaisten vastatoimien
pelosta merkitty käsityöläisinä veroluetteloihin tai kihlakun-
nаноikeuden pöytäkirjoihin. Minkäänlaisia selviä viitteitä
tämän oletuksen todentamiseksi ei lähteistä ole kuitenkaan
saatavissa. Mikäli se tästä huolimatta hyväksyttäisiin, kävi-
si ymmärrettäväksi, miksi pitäjän ainoa lähteissä 1650-
luvulla ja vielä alun seuraavaakin vuosikymmentä esiintynyt
räätäli saattoi asua hankalien matkojen takana Merikarvian
Ylikylässä ja miten kolmannes pitäjän tunnetuista räätäleis-
tä toimi joko Merikarvialla tai Ahlaisissa ja siten varsin
etäällä pitäjän rintamaista ja vankimmasta asutuksesta.
(Liitetaulukko 13)

Räätälien alueellisessa jakaumassa havaittavat erot
tasoittuvat huomattavasti 1680-luvun aikana. Niinpä Ulvi-
lankin kyliin ilmaantui tuolloin jo niin monia räätäleitä,
ettei pitäjä erottunut enää mitenkään esimerkiksi Eurasta
tai Huittisista, saipa räätälitä ollut Ikaalinenkin näihin
aikoihin alan ensimmäisen ammattilaisensa. (Liitetaulukot
2-13) Koska tälle ilmiölle ei ole löydettävissä sellaisia
paikallisesti vaikuttaneita tekijöitä, jotka selittäisivät, miksi
Ulvilan räätälitä kasvoi 1680-luvun aikana mutta Euran
pysyi ennallaan, on oletettava, että oikeus räätälin ottami-
seen vaikutti tuntuvimmin juuri kaupungin välittömässä
läheisyydessä ja toi lähteisiin uusia alan käsityöläisiä, osin
vaikkapa kylissä entuudestaan asuneita ja osin niihin vast-
ikään tulleita.

5.3. Nahan muokkaajat ja käsittelijät

Nahkaa käyttäviksi ja käsitteleviksi ammattilaisiksi on tässä luettu suutarit, satulasepät, nahkurit, parkitsijat ja säämiskäntekijät.¹¹ Viimeksi mainitut muokkasivat kaikki nahkoja mutta tekivät työnsä toisistaan poikkeavin menetelmin, säämiskäntekijät esimerkiksi pehmittivät lähinnä lampaan- ja vuohennahkoja ja käyttivät apunaan erilaisia rasvoja, parkitsijat puolestaan turvautuivat puiden kaarnaan ja nahkurit suoloihin. Erilaisista menetelmistä johtuen lopputuloksetkin poikkesivat toisistaan: pehmeän taipuisa säämiska soveltui mainiosti vaikkapa muodinmukaisiksi polvihousuiksi, nahkurien käsittelemät vuodat turkkien aineksiksi.¹²

Ammattien väliset erot näyttävät kuitenkin olleen 1600-luvun Satakunnassa näiltä osin vielä horjuvia. Säämiskäntekijät saattoivatkin loimaalaisen Matti Olavinpojan tavoin valmistaa asiakkaalleen sudennahkaisia rukkasia tai hankkia elantonsa kiertelemällä kokemäkeläisen Jaakko Sipinpojan tavoin kylillä nahkurin töitä tekemässä. Nahkurit puolestaan näyttävät monissa tapauksissa tainneen myös suutarin työt ja esiintyneen lähteissä ajoittain myös suutari-
na, karkkulainen Olavi muun muassa useina 1600-luvun alun

11 Satulat valmistettiin 1600-luvulla osin eri materiaaleista: rahvaan satulat puusta, muiden nahasta. Satulaseppien sijoittaminen on tämän vuoksi hankalaa, olisivathan he hyvin perustein luettavissa sekä nahka- että puualan ammattilaisiin. Koska Satakunnan lähteistä tavatut satulasepät näyttävät kuitenkin valmistaneen nahkaisia satuloita ja kruunu pitäneen esimerkiksi 1600-luvun alussa huolen heidän nahnan saannistaan ja olleen myös valmiiden tuotteiden tilaaja, satulasepät on tässä yhteydessä luettu nahka-alan käsityöläisiksi. (Vert. Vuorela 1975, 691; Jokipii 1974, 414; Gothe 1950, 4) - Nahkurien kohdalla vaikeuksien aiheuttajana on skinnare-sanana vääntyminen muotoon Skinnar, Skinnari yms. ja tuleminen kantajansa sukunimeksi. Lähteissä esiintyy kuitenkin myös henkilöitä, joista käytetään muotoa skinnare ja joiden kerrotaan olleen esimerkiksi varattomia (oförmögen skinnare, vert. VA 2472:95v v. 1606 nokkaveroluettelo) tai harjoittaneen nahkurin ammattia talollisena (bonde och skinnare, VA 7222:137 vuoden 1644 henkikirja). Tällaisissa tapauksissa termi viittaa mitä ilmeisimmin nahkurin ammattiin. Tilastoitaessa on tämän mukaisesti otettu huomioon käsityöläisinä kaikki skinnarena pääsääntöisesti esiintyneet. Nahkureiksi on seuraavassa luettu vain skinnareiksi nimetyt ja parkitsijoiksi lähteiden nimellä barkare kutsumat käsityöläiset. On huomattava, ettei garvare-nimitystä näytetä lähteissä vielä käytetyn.

12 Granlund 1970. 514-519

vuosina.¹³ Tarkan tilaston laatiminen on tämän vuoksi hankalaa. Jos kuitenkin menetellään siten, että luetaan kukin käsityöläinen sen alan ammattilaiseksi, jona hän useimmiten esiintyy, päädytään mahdollisimman oikeaan tulokseen. Rajauksen häilyvyys on kuitenkin otettava huomioon yksityisten ammattien ajallisia ja alueellisia jakaumia vertailtaessa.

Nahan käsittelijät näyttävät kokonaisuudessaan jakaantuneen varsin tasaisesti 1600-luvun vuosikymmenille. Pieniä vaihteluita vuosikymmenten käsityöläismäärissä on tosin havaittavissa, mutta ne liittyvät enimmäkseen lähdepohtajan samanaikaisiin muutoksiin eivätkä nivelly nousevan tai laskevan kehityslinjan osiksi. Erityisen silmiin pistävää tämä ennallaan pysyminen on suutarien kohdalla, onhan heidän määränsä säilynyt lähes koko 1630-luvun jälkeisen ajan kuta-kuinkin samana. 1680-luvun päätökset eivät - päinvastoin kuin räätälien kohdalla - näytä siten edes nimellisesti heijastuneen suutarien määriin, eivät ainakaan kasvattaneen niitä, koskapa maakunnasta on 1690-luvulta tietoja 27 mutta 1680-luvulta 34 suutarin toiminnasta. (Taulukko 18)

Nahkurien, parkitsijoiden ja säämiskäntekijöiden lukumäärät puolestaan ovat yksinään niin alhaisia, ettei niiden perusteella ole syytä ryhtyä yksityiskohtaiseen ajallisen kehityksen tarkasteluun. Yleisesti voidaan vain todeta, että nahkureiksi mainittuja ammattilaisia on tavattu lähinnä vain 1600-luvun alkupuoliskolta, säämiskäntekijöitä sen lopulta. Nahkurit näyttävät myös sijoittuneen etupäässä maakunnan koillisosiin, ennen muuta Mouhijärvelle (Taulukko 19). Tämä taas viittaa siihen, että ammatti perustui täällä edellisellä vuosisadalla kukoistaneeseen eräkuulttuuriin sekä saatujen turkisten käsittelyyn. Kun ammattimainen metsästys kuihtui sittemmin 1600-luvun puolella petojen jahtaamiseksi¹⁴, nahkuria ei tarvittu enää entisessä mitassa. Menneen muistona pitäjiin jäi kuitenkin useita skinnarensanasta juontuvia sukunimiä.

13 VA 2444:70 suutari v. 1601, 2458:11 nahkuri v. 1604; 2486:11v suutari v. 1608; 2444:52v Martti-suutari v. 1601; 2472:59v Martti-nahkuri v. 1606

14 Suvanto 1973, 250-267; Jokipii 1974, 336-344

Taulukko 18: Satakunnasta vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut nahkojen muokkaajat ja käsittelijät.

Aika	Nahku- rit	Parkit- sijat	Satula- sepät	Suuta- rit	Säämis- kän- te- kijät	Nahka- alan ammattilai- sia yht.
1600-09	9	-	2	15	-	26
1610-19	5	-	2	22	-	29
1620-29	5	-	2	18	-	25
1630-39	4	1	5	31	-	41
1640-49	6	-	4	35	2	47
1650-59	3	-	2	40	3	48
1660-69	3	-	2	35	2	42
1670-79	1	-	2	35	1	39
1680-89	1	-	-	34	9	44
1690-99	1	-	1	27	8	37
1700-09	1	-	2	34	8	45
1710-21	-	1	-	20	1	22
Yhteensä	21	2	13	168	20	224

Lähteet: Kuten taulukossa 16.

Metsästyksen väheneminen ei riitä vielä yksinään selittämään nahkureiden häviämistä. Toisena samaan suuntaan vaikuttaneena tekijänä on otettava huomioon muoti ja sen vaatimukset. Näin voidaankin todeta, kuinka muoti oli 1600-luvun alkupuoliskolla muuttumassa ja turkikset menettämässä vanhoja asemiaan. Muutos näkyy käsityöläisten määrissä muullakin tavoin: kasvattaa säämiskän teon taitavien määrää. Säämiskäiset housut alkoivat näet kuulua vuosisadan aikana yhä useamman rahvaanmiehenkin asusteisiin. Kun ne olivat samalla osa sotamiesten sotasovasta ja kuuluivat olennaisena osana niin säätyläisten kuin porvariainkin vaatevarastoon, säämiskäntekijöiden tarve kasvoi.¹⁵ Kovin ilmeiseksi tämä kehitys Satakunnassa ei 1600-luvulla vielä tullut, joskin on huomattava, että maakunnassa oli 1680-luvulla jo yhdeksän säämiskäntekijää, kun heitä vielä edellisellä vuosikymmenellä oli yksi ainoa. (Taulukko 18)

Suutarien ja muiden nahkaa käsittelevien käsityöläisten alueellisessa jakaumassa on sitä vastoin huomattaviakin

¹⁵ Vuorela 1975, 571-572

Taulukko 19: Satakunnan pitäjistä ja kaupungeista vuosilta 1600-1721 tavatut nahka-alan ammatillaiset.

Pitäjä/ kaupunki	Nahku- rit	Parkit- sijat	Satula- sepät	Suuta- rit	Säämis- kän- te- kijät	Nahka-alan ammattilai- sia yht.
Eura	2	-	-	24	1	27
Eurajoki	-	-	-	19	1	20
Huittinen	-	-	3	10	5	18
Hämeenkyrö	1	-	-	7	1	9
Ikaalinen	2	-	-	6	1	9
Karkku	2	-	-	2	-	4
Kokemäki	1	-	-	18	4	23
Lappi	1	-	-	2	-	3
Loimaa	-	-	6	7	1	14
Mouhijärvi	5	-	-	3	-	8
Tyrvää	1	-	1	7	-	9
Uvila	1	1	1	15	3	21
Pori	3	1	2	28	3	37
Rauma	2	-	-	20	-	22
Koko maa- kunta	21	2	13	168	20	224

Lähteet: Kuten taulukossa 16.

Taulukko 20. Satakunnan kaupungeista vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut nahkojen muokkaajat ja käsittelijät.

Aika	Nahku- rit	Parkit- sijat	Satula- sepät	Suuta- rit	Säämis- kän- te- kijät	Alan amat- tillaisia yht.
1600-09	1	-	-	6	-	7
1610-19	1	-	1	12	-	14
1620-29	-	-	1	7	-	8
1630-39	1	-	1	10	-	12
1640-49	3	-	1	13	2	19
1650-59	1	-	1	15	2	19
1660-69	-	-	-	15	2	17
1670-79	-	-	-	10	1	11
1680-89	-	-	-	12	-	12
1690-99	-	-	-	11	-	11
1700-09	-	-	-	8	1	9
1710-21	-	1	-	6	-	7
Käsityöläisiä yhteensä	5	1	2	48	3	59

Lähteet: Kuten taulukossa 3.

eroja, onhan Eurasta tavattu 27 mutta Lapista vain kolme ja Karkusta neljä näiden alojen ammattilaista. Pitäjillä oli myös joitakin erityispiirteitä. Loimaalla nämä liittyivät pitäjän vanhoihin perinteisiin ja sen asukkaiden jo 1500-luvulla kotiteollisuutena harjoittamaan satuloiden tekoon. Koska loimaalaisten valmistamat satulat tyydyttivät vaate-
liasta kruunuakin, heidän taitonsa olivat ilmeisen hyvät ja loivat sellaisina hyvän pohjan ammattikäsityön synnylle. Samalla on huomattava, että Loimaalla oli muutamia satulasepiksi mainittuja vielä 1600-luvun lopullakin ja pitkään senkin jälkeen, kun kotiteollinen satuloiden teko oli jo kuitunut.¹⁶ Huittisissa ja Kokemäellä mutta myös Porissa ja Ulvilassa näyttää sen sijaan olleen säämiskäntekijöitä enemmän kuin muissa pitäjissä tai Raumalla, Mouhijärvellä ja muualla koillisen Satakunnan pitäjissä nahkurin ammatin harjoittajia. (Taulukko 19)

Mistä nämä nahkaa raaka-aineena käyttävien käsityöläisten alueellisessa jakaumassa havaittavat erot johtuvat? Edellä on jo viitattu nahkurien toimintaan liittyviin alueellisiin seikkoihin sekä perinteiden merkitykseen Loimaan satulaseppien kohdalla. Huittisten ja Kokemäen säämiskäntekijöiden osalta voidaan vedota pitäjien lampaiden ja vuohien runsauteen ja olettaa hyvin säämiskäntekoon soveltuvan raaka-aineen runsauden vaikuttaneen käsityöläisten määrään. Vaikka maakunnan karjamäärät tätä oletusta osaltaan tukevatkin, ovathan molemmat pitäjät vuohiensa määrän puolesta naapureistaan erottuvia, on samalla huomattava, ettei esimerkiksi Lapista ole sen suuresta vuohimäärästä huolimatta säämiskäntekijöitä koskevia tietoja. Porissa piirre voitaneen sen sijaan liittää kaupungin Raumaan verrattuna vilkkaaseen karjakauppaan.¹⁷ Kiistatonta ja yleistä selitysperstusta säämiskäntekijöiden esiintymiseen ei näin ollen ole esitettävissä.

Suutarimäärien vaihteluiden kohdalla on myös tyydyttävä vihjeellisiin selityksiin. Yhtenä alueellisesti mahdollisesti vaikuttaneena tekijänä voidaan kuitenkin ottaa esille kartanot, ennen muuta niiden lukuisat piijat ja rengit. Koska nämä

16 Jokipii 1974, 410-415; Jokipii 1956, 4-6

17 Jokipii 1974, 154-155

Taulukko 21: Satakunnan pitäjistä vuosikymmenittäin vuosina 1600–1721 tavatut nahkojen muokkaajat ja käsittelijät.

Aika	Nahku- rit	Parkit- sijat	Satula- sepät	Suuta- rit	Säämis- kän- te- kijät	Alan ammat- tilaisia yht.
1600-09	8	-	2	9	-	19
1610-19	4	-	1	10	-	15
1620-29	5	-	1	11	-	17
1630-39	3	1	4	21	-	29
1640-49	3	-	3	22	-	28
1650-59	2	-	1	25	1	29
1660-69	3	-	2	20	-	25
1670-79	1	-	2	25	-	28
1680-89	1	-	-	22	9	32
1690-99	1	-	1	16	8	26
1700-09	1	-	2	26	7	36
1710-21	-	-	-	14	1	15
Käsityöläisiä yhteensä	16	1	11	120	17	165

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

saivat palkkansa osana kenkäparin, on ajateltavissa, että tämä olisi kasvattanut kartanopitäjien suutarientarvetta ja lisännyt niiden suutarien määrää. Tilastoidut tiedot näyttävät myös tukevan tätä oletusta, kävisihän samalla ymmärrettäväksi, miten taloluvultaan suuret Loimaa ja Huittinen saattoivat tulla toimeen tuntuvasti harvempien suutarien avulla kuin esimerkiksi Eura tai Eurajoki (taulukko 19).

5.4. Puutöiden tekijät ja rakennusalan ammattilaiset

Puu oli 1600-luvun talouksissa tuiki tärkeä raaka-aine, käytettiin sitä sekä talouden välttämättömien tarvekalujen valmistukseen että myös varsinaisten rakennusten pystyttämiseen. Jokaisen rahvaanmiehen tuli tämän vuoksi hallita vähintäänkin puun käsittelyn alkeet ja pystyä monien erilais-

ten puuesineiden tekoon. Kaikki puun käsittely ei jäänyt kuitenkaan maatilatalouksien omiksi tarpeiksi harjoitetuksi nikkaroinniksi, vaan Satakunnasta on 1600-luvulta tavattu jo useita puuta käyttäneitä eri alojen ammattilaisia, puuseppiä, sorvareita, tynnyrintekijöitä ja puuastioiden valmistajia. Kansan tiedot kehittyivät eräissä tapauksissa niin pitkälle, että ne tarjosivat väestölle mahdollisuuden lisäansioiden hankintaan ja kotiteolliseen toimintaan. Satakunnassa näin tapahtui ennen muuta puuastioiden valmistuksessa.

Puuastioiden teko kehittyi merkittäväksi kotiteollisuudeksi lähinnä Laitilan, Pyhämaan, Kalannin ja Lapin pitäjiä alueella eli niin kutsutussa Vakka-Suomessa. Näiden pitäjiä talonpojat erikoistuivat usein tiettyihin tuotteisiin - lappilaiset esimerkiksi sankojen ja vakkojen tekemiseen - ja hankkivat tuotteillaan huomattavat tulot. Lappilaiset saattoivatkin eräässä 1660-luvun valituksessaan todeta, kuinka he olivat aikaisemmin saaneet sekä elannon että varat veron maksamiseen puuastioita myymällä. Valituksen sanamuoto osoittaa, että elinkeino oli noihin aikoihin taantumassa jo hyvää vauhtia, siirtymässä talonpoikien haikeudella muistelemaan menneisyyteen.¹⁸

Miten vilkas kotiteollisuus vaikutti ammattimaiseen käsityöhön? Kysymystä voidaan lähestyä kahdesta näkökulmasta: kiinnittämällä ensin huomio maakunnan puuastioiden keskukseen eli Lapin pitäjään ja siihen liittyviin Euran eteläisiin kyliin ja ulottamalla tarkastelu tämän jälkeen mainitun alueen ulkopuolelle. Edellä mainitulla ydinalueella kotiteollisuuden vaikutus näyttää erittäin voimakkaalta, onhan siltä tavattu yksi ainoa lähteissä erityisesti puuastiantekijäksi mainittu käsityöläinen, Lapin Ruonassa asunut Simo 1610- ja 1620-luvuilta. Alueen ulkopuolisista pitäjistä on sen sijaan tietoja 12 ja kaupungeista 1 puuastiantekijästä. Missä määrin nämä ovat kyenneet tyydyttämään puuastioiden kysynnän, jää hämäräksi. Todennäköiseltä kuitenkin vaikuttaa, etteivät ulvilalaiset voineet tulla toimeen koko vuosisataa kahden ja ylisen Satakunnan pitäjät yhden puuastiantekijän palveluksin. Näin lieneekin oletettavissa, että vakkasuomalaiset kävivät myymässä tuotteitaan maakunnan

18 Papunen 1959, 393-396; Virrankoski 1963, 250-256; Jokipii 1974, 406-410

Taulukko 22: Satakunnan pitäjistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut puu- ja rakennusalan ammattilaiset.

Aika	Lasi- mest.	Maa- lari	Muu- rari	Puu- seppä	Puu- ast. tek.	Rak. mest.	Tiil. lyöjä	Tynn. tek.	Muut	Alan amat- til. yht.
1600-09	-	-	1	2	-	2	-	-	-	5
1610-19	-	1	-	1	1	2	-	2	-	7
1620-29	-	1	2	4	1	2	-	4	-	14
1630-39	1	-	4	3	4	1	-	5	1	19
1640-49	3	2	4	9	4	2	2	5	-	31
1650-59	2	-	3	12	5	6	4	5	-	37
1660-69	-	-	2	12	2	5	4	3	-	28
1670-79	-	-	4	12	-	4	5	7	1	33
1680-89	2	1	2	16	-	5	4	3	-	33
1690-99	4	-	3	17	2	6	2	4	-	38
1700-09	4	-	4	8	1	4	-	6	-	27
1710-21	1	-	-	3	1	1	-	2	-	8
Käsityöläi- siä yht.	9	5	17	53	13	24	13	29	2	165

Huomautuksia: Sarakkeeseen "Muut" on luettu Ulvilasta 1630-luvulta mainittu kontin-tekijä ja Karkusta 1670-luvulta mainittu vakantekijä.

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Taulukko 23: Satakunnan kaupungeista vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut puu- ja rakennusalan ammattilaiset.

Aika	Lasi- mest.	Maa- lari	Muu- rari	Puu- seppä	Puu- ast. tek.	Rak. mest.	Sor- vari	Tiil. lyöjä	Tynn. tek.	Alan amat- til. yht.
1600-09	1	-	-	-	-	1	-	-	1	3
1610-19	-	1	2	1	-	-	1	-	4	9
1620-29	-	1	2	2	3	1	-	-	2	11
1630-39	1	1	3	4	4	2	1	-	2	18
1640-49	1	1	3	6	5	2	1	-	-	19
1650-59	2	1	3	8	4	2	1	1	1	23
1660-69	1	1	3	7	3	2	-	-	2	19
1670-79	2	2	3	7	3	4	-	-	3	24
1680-89	2	1	4	5	5	3	-	-	1	21
1690-99	4	2	2	6	4	3	-	-	1	22
1700-09	4	2	2	3	2	5	-	-	1	19
1710-21	1	-	2	2	1	2	-	-	1	9
Käsityöläi- siä yht.	7	7	15	19	13	15	2	1	8	87

Lähteet: Kuten taulukossa 3.

markkinoilla ja pitivät ammattimaisen puuastioiden valmistuksen useimmissa pitäjissä olemattomana (taulukko 22). Tässä yhteydessä on kuitenkin korostettava, ettei lähteiden vaikenemista tule välttämättä yhdistää puuastioita ammatikseen valmistaneiden täydelliseen puuttumiseen ydinalueen kylistä. On näet pikemminkin oletettavissa, ettei kenenkään lappilaisen ammatiksi katsottu aiheelliseksi - tai ei tohdittu - merkitä puuastiantekijää ja erotella häntä muista samat taidot hallinneista kyläläisistä.

Kotiteollisen puuastioidenteon vaikutuksia ei ole kuitenkaan syytä pitää yksistään ammattimaisen käsityön syntyä ehkäisevinä. Edellä mainitun ydinalueen reunamilla on näet havaittavissa merkkejä puuastioidenteon muita alueita vilkkaammasta harjoituksesta. Niinpä Euran pohjoisosien kylistä on tietoja neljän ja Raumalta 12 puuastiantekijän toiminnasta (taulukot 22-23). Vaikka lähteistä ei suoranaisesti käykään ilmi, ovatko nämä seikat liitettävissä toisiinsa, vaikuttaa todennäköiseltä, ettei kyseessä ole pelkkä sattuma, vaan että Lapin läheisyys on tuonut Raumalle tämän sille ominaisen ja sen Porista erottavan piirteen. Todennäköisyyteen viittaamalla ei sitä vastoin ole pääteltävissä, ovatko raumalaiset ottaneet oppia naapureistaan ja ryhtyneet näiden esimerkin mukaisesti valmistamaan erilaisia puuastioita vai ovatko lappilaiset mahdollisesti muuttaneet Raumalle ja jatkaneet siellä kotona oppimaansa puuastioiden tekemistä.

Puutyöt perustuivat joissakin tapauksissa seudun muuhun elinkeinoelämään, Satakunnassa lähinnä kalastukseen. Tervanpoltto saattoi tosin sekin synnyttää tuntuva puisten säilytysastioiden tarpeen, mutta koska 1600-luvun satakuntalaiset polttivat tervaa enää vähäisessä määrin ja lähinnä kotitarpeikseen, tämä toiminta ei näytä luoneen riittäviä työtilaisuuksia eikä tuoneen maakunnan sisäosien pitäjiin tynnyrintekoon erikoistuneita ammattilaisia. Kokemäenjoen suiston ja rannikon merialueen kalastus sitä vastoin tuotti jo runsaasti myyntiin liikenevää kalaa ja edellytti rinnalleen vilkasta tynnyrientekoa. Tämä puolestaan toi Ulvilaan ja Poriin mutta vähäisessä määrin myös Eurajoelle alalle erikoistuneita käsityöläisiä ja antoi niiden käsityölle selvän erityispiirteen. (Taulukko 24)

Taulukko 24: Satakunnan pitäjistä ja kaupungeista vuosina 1600-1721 tavatut puu- ja rakennusalan ammattilaiset.

Pitäjä/ kaupunki	Lasi- mest.	Maa- lari	Muu- rari	Puu- sep- pä	Puu- ast. tek.	Rak. mest.	Sor- vari	Tiil- lyö- jä	Tynn. tek.	Muut	Alan am- mattilaisia yhteensä
Eura	1	1	2	9	4	4	-	1	1	-	23
Eurajoki	-	-	1	7	1	9	-	6	4	-	28
Huittinen	1	-	4	5	1	1	-	2	2	-	16
Hämeenkyrö	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
Ikaalinen	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Karkku	-	-	1	3	-	1	-	-	1	1	7
Kokemäki	-	3	1	9	2	1	-	3	1	-	20
Lappi	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	3
Loimaa	-	-	3	5	1	2	-	-	-	-	11
Mouhijärvi	-	-	-	3	-	-	-	-	1	-	4
Tyrvää	-	-	4	2	-	-	-	-	2	-	8
Ulvila	7	-	1	7	2	5	-	1	17	1	41
Pori	4	2	10	10	1	6	1	1	8	-	43
Rauma	3	5	5	9	12	9	1	-	-	-	44
Käsityöläi- siä yhteensä	16	12	32	72	26	39	2	14	37	2	252

Lähteet: Kuten taulukossa 16.

Merkittävimmän puuta käyttäneen yksityisen ammattiryhmän muodostavat kuitenkin puusepät. Heitä on myös tavattu Lappia lukuun ottamatta kaikista maakunnan pitäjistä ja kaupungeista. Kovin monia puuseppiä pitäjissä ei 1600-luvun mittaan näytä tosin toimineen, koskapa Ikaalisistakin on tietoja vain yhden sekä Eurasta ja Kokemäeltä, joista on eniten puuseppiä koskevia mainintoja, kuitenkin ainoastaan yhdeksän puusepän toiminnasta. Kokonaisuudessaan puuseppien lukumäärä nousee sitä vastoin niin suureksi, että tässä yhteydessä voidaan tarkastella puuseppien ajallisen kehityksen suuntaviivoja ja todeta heidän lukumääriensä kasvaneen 1600-luvun alkupuoliskon aikana ja jähmettyneen tämän jälkeen kutakuinkin ennalleen. Samalla on myös havaittavissa, että kasvu liittyy maaseudulla toimineiden puuseppien yleistymiseen. Tämä taas lienee yhdistettävissä rahvaan asumistason vähittäiseen kohentumiseen, mutta ilmeisesti tätäkin enemmän säätyläisväestön elinympäristön muutoksiin, huoneiden entistä parempaan kalustamiseen ja huomion kiinnittämiseen moniin puuseppien ammattitaitoa

vaativiin yksityiskohtiin.¹⁹ Tämän olettamuksen mukaista on myös puuseppien keskittyminen toisaalta Satakunnan kartanopitäjiin ja toisaalta Loimaalle ja Huittisiin, osin rusthollien ja osin ylisen Satakunnan pitäjiin verrattuna edistyneen maatalouden pitäjiin. (Vert. ss. 106-8) (Taulukko 24)

Lähteissä on tietoja myös useista rakennusmestareista, saatetaanpa joku puuseppäkin mainita niissä jonkin kerran rakennusmestarin ammatin harjoittajana. Rakennusmestareita on myös tavattu kaikilta 1600-luvun vuosikymmeniltä, joskaan ei aivan puuseppiin verrattavia määriä. Useimmat maakunnan rakennusmestarit näyttävät myös asuneen meren tuntumassa, joko Porissa tai Raumalla, Ulvilassa tai Eura-joella (taulukko 24). Heidän työllistäjänään oli näissä tapauksissa usein meri ja työpaikkanaan rannikon varvit. Koska lähteiden merkinnät ovat paikoin epäselviä ja niukkoja, on mahdoton ratkaista, moniko rannikkoalueen rakennusmestareista toimi pääasiassa laivojen ja moniko kirkkojen rakentajana. Jos pitäydytään tiukasti lähteiden tietoihin, kahdeksan mainitun alueen rakennusmestarin voidaan todeta toimineen laivaveistämöillä, yhden rakentaneen myllyjä ja seitsemän työskennelleen kirkonrakentajina. Mikäli otetaan huomioon rannikon laivanrakennusperinteet, on todennäköistä, että jäljelle jääneistä kolmestatoista rakennusmestarista osa on toiminut laivanrakentajina ja että meri on näin ollut osaltaan monipuolistamassa rannikon ammattimaista käsityötä. Yhtä todennäköistä on kuitenkin, että kirkkojen rakentaminen ja korjaaminen on ollut varsin monen Satakunnan 1600-luvun rakennusmestarin pääasiallisena ammattina.

Puuseppien ja rakennusmestareiden toimintaan liittyvät läheisesti eräät muut rakennusalan ammattilaiset, esimerkiksi maalarit, muurarit, lasimestarit ja tiilenlyöjät, jotka kaikki olivat mukana kirkkoja ja kartanoita rakentamassa ja sisustamassa. Yhtenä ryhmänä tarkasteltuna näiden rakennusalan ammattilaisten määrän havaitaan kasvaneen lievästi vuosisadan aikana. Koska itseasiassa vasta ulosläm-

¹⁹ Lähteenoja 1932, 311-313; Gadd 1946, 120-121; Ruuth-Jokipii 1958, 386; Jokipii 1961, 40-52; Lehtinen 1967, 741; Viikki 1973, 638-641; Vuorela 1975, 332-336; Talve 1979, 39-42

piävien uunien ja samalla myös muurarien alkava yleistymisen mahdollisti huoneiden entistä paremman sisustamisen, puuseppien ja edellä mainittujen rakennusalan ammattilaisten lukumäärän samansuuntainen kehittyminen on itsestäänselvyys. Puuseppien kohdalla todettuun tapaan lasimestareiden, maalareiden ja muurarien määrät ovat lisääntyneet myös pääasiassa vain maaseudulla ja pysyneet kaupungeissa ennallaan. (Taulukot 22 ja 23)

Puu- ja rakennusalan ammattilaisten alueellisessa ja-kaumassa on joitakin alueellisia eroja. Edellä on jo todettu, miten puuastiantekijöiden runsaus on Rauman, tynnyrintekijöiden lukuisuus Porin ja Ulvilan erityispiirre. Ikaalisissa, Hämeenkyrössä, Lapissa ja Mouhijärvellä pitäjät muista erottavana tekijänä on käsityöläisten vähyys, eihän esimerkiksi Ikaalisista ole 1600-luvulta tavattu kuin yksi ainoa puuseppä ja puuastiantekijä, Hämeenkyröstä kaksi puuseppää ja Lapista maalari, puuastiantekijä ja rakennusmestari. Eniten alan ammattilaisia on löydetty Ulvilasta, Eurajoelta, Eurasta ja Kokemäeltä. Näissä pitäjissä alan ammattirakenne on myös monipuolisin ja kustakin on tietoja useiden alojen ammattilaisten toiminnasta. Porissa ja Raumalla ammattilaisten määrät näyttävät olevan yksittäisiä pitäjiä korkeammat, mutta kokonaisuutena kaupunkien ja maaseudun erot ovat vähäiset ja sorvari ainoa pelkästään kaupungista tavattu puu- ja rakennusalan ammattilainen. (Taulukko 24)

5.5. Muut ammattilaiset

Porissa ja Raumalla oli edellä ammattiryhmiin jaettujen käsityöläisten lisäksi muutama jaon ulkopuolelle jäävä käsityöläinen, Porissa kirjansitoja, nyöripunoja ja hampunkehrääjä, Raumalla kaksi hampunkehrääjää. Koska viimeksi mainittujen työ liittyy läheisesti merenkulkuun ja laivanrakentajien toimintaan, heidät olisi hyvin perustein voitu liittää puu- ja rakennusalan yhteyteen. Heidän toimintansa

on kuitenkin katsottu eroavan niin paljon alan muista käsityöläisistä, että heidät on kaikesta huolimatta haluttu pitää omana ryhmänään. Hampunkehruu ja nyöripunonta eivät tärkeydestään huolimatta kehittyneet Porissa ja Raumalla 1600-luvun aikana erityisen merkittäviksi käsityöaloiksi, eikä Poriin kaupungissa vuosina 1639-1650 käsityöläisenä vaikuttaneen nyöripunojan jälkeen asettunut enää alan uutta ammattilaista. Hampunkehruukaan ei näytä muodostuneen Porissa jatkuvaksi toiminnaksi eikä hampunkehrääjäs-tä ole kuin jokin yksittäinen hajatieto 1700-luvun alun vuosilta. Raumalla alan käsityöläinen kuului sitä vastoin 1600-luvun lopulla jo kaupungin vakituisiin ammattilaisiin, onhan Grels Långin toiminnasta tietoja 1680-luvulta ja Juho Erkinpoika Långin työskentelystä vuosilta 1698-1708.²⁰

Kirjansitojan Pori sai 1700-luvun alussa, kun Turussa opissa ollut Lauri Niilonpoika Ahlqvist palasi kotikaupunkiinsa ja alkoi harjoittaa siellä ammattiaan. Hänen toimintamahdollisuuksistaan ei ole tietoja. Ilmeistä on, että hänen tulonsa riippui vähintäänkin yhtä paljon sukulaisuussuhteista - olihan hänen isänsä arvostettu kauppias, seppä ja raatimies - kuin välttämättömäksi tunnetusta tarpeesta. Toisaalta on kyllä nähtävissä, miten esimerkiksi ulvilalaiset käyttivät Lauria 1700-luvun alussa kirkonkirjojensa sitojana eivätkä lähettäneet töitään enää turkulaisten mestarien tehtäviksi.²¹

20 Porissa nyöripunojana toiminut Tuomas maksoi henkiveroa vuosina 1630-1650 (esim. VA 7195:258 sekä 7241:323); hampunkehrääjä Tuomas Mikonpoika esintyy Porin kirkontileissä vuonna 1709 (VA JK 392 kirkontilit 4.2.1709); Juho Erkinpoika Långi puolestaan oli Rauman henkikirjoissa vuosina 1698-1710 ja kaupungin omissa veroluetteloissa (esim. TMA Rauman maistr. ark. GAL:1 v. 1699 veroluettelot)

21 VA Pori tk. 29.3.1712; VA JK 145 Ulvilan kirkontilit v. 1712

5.6. Käsityöläisten lukumäärän ajallisen kehityksen pääpiirteet

Yksittäisten lähteiden on edellä havaittu antavan käsityöläismäärien kehityksestä toisiaan tukevan kuvan. Kun samalla on myös todettu, etteivät hajamaininnatkaan ole vinnouttaneet käsityöläisten ajallista jakaumaa, lähdepohjan on katsottu tarjoavan lujan pohjan käsityöläismäärien ajallisen kehityksen tarkastelulle (s. 64). Niinpä kun eri lähde-ryhmistä yhdistelemällä saadut käsityöläismäärät ovat kasvaneet yksityisten lähdesarjojen tietojen mukaisesti 1600-luvun loppua kohti, saatua kuvaa voi pitää näiltä osin oikeana. Kasvun nopeudesta ei sitä vastoin tule tehdä päätelmiä eikä esimerkiksi väittää Satakunnan käsityöläismäärien kasvaneen 1630- ja 1690-lukujen välisenä aikana tarkalleen tilastojen osoittamalla vauhdilla eli 57,1 %. (Taulukko 25)

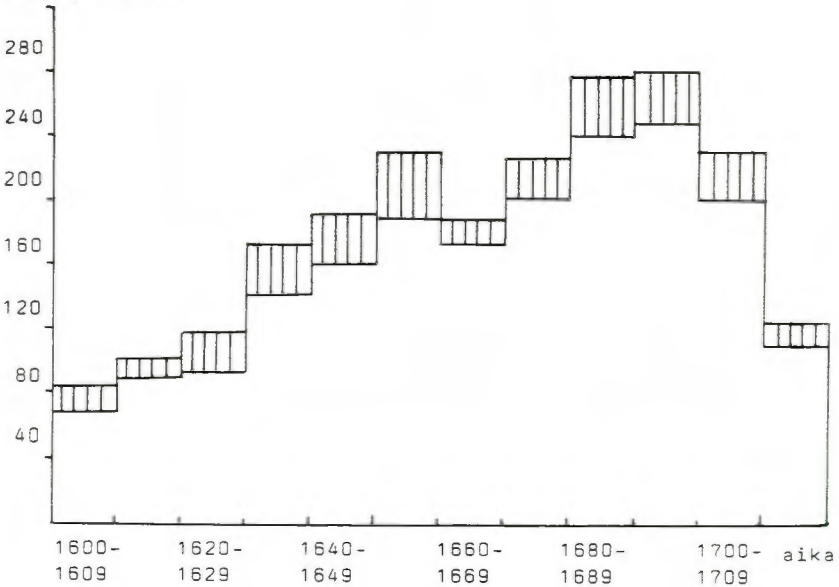
Eri lähteistä saatujen tietojen yhdisteleminen ei ole kuitenkaan tasannut kehityksen kulkua, vaan käsityöläismäärissä on edelleen havaittavissa huomattavia vaihteluita ja

Taulukko 25: Satakunnan maaseudun ja kaupunkien vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600-1721.

Aika	Maaseutu	Kaupungit	Koko maakunta
1600-09	63	21	84
1610-19	63	38	101
1620-29	77	40	117
1630-39	112	63	175
1640-49	125	67	192
1650-59	153	76	229
1660-69	129	59	188
1670-79	160	67	227
1680-89	215	63	278
1690-99	218	62	280
1700-09	181	53	234
1710-21	85	39	124
Käsityöläisiä yhteensä	864	272	1 136

Lähteet: Taulukko perustuu taulukoiden 12-23 tiedoille.

käsityöläisiä

KUVIO 4: Satakunnan vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600 - 1721. Viivattuina yhden maininnan varaan jääneiden määrät.

1600-luvulla siten vuosikymmeniä, joiden käsityöläismäärät näyttävät kehittyneen muista poikkeavalla tavalla. Tällaisina poikkeavina aikoina voidaan mainita 1630-, 1660- ja 1680-luvut sekä 1700-luvun alku. (Taulukko 25, kuvio 4) Vastaako lähteistä näiltä vuosikymmeniltä saatu kuva todellisuutta ja ovatko esimerkiksi 1660-luvun käsityöläismäärät todella laskeneet tilastoitujen lukujen osoittamalla tavalla? Kysymykseen ei ole annettavissa yksiselitteistä vastausta. 1630-luvun osalta voidaan tosin viitata lähdepohjan selvään parantumiseen ja väittää tilastojen mukaisen kasvun aiheutuneen juuri tästä seikasta. Eri lähteistä saatujen tietojen yhdisteleminen ei näytä myöskään täyttäneen lähdepohjassa 1660-luvulla havaittavia aukkoja eikä tuoneen käsityöläismääriä täysin 1650- ja 1670-lukuun verrattavissa olevalle tasolle. Samankaltaiset lähdepohjaan liittyvät seikat selit-

tänevät suureksi osaksi myös 1700-luvun alun käsityöläismäärien laskemisen, joskaan lähenevän sodankaan vaikutuksia ei tule jättää kokonaan huomioon ottamatta. 1680-luvun osalta selityksiä on sen sijaan etsittävä muualta ja kiinnitettävä huomio niin paikallisesti kuin yleisestikin vaikuttaneisiin tekijäihin ja pidettävä samalla mielessä, että vuosikymmenen käsityöläismäärät ovat lisääntyneet pelkästään maaseudulla ja pysyneet kaupungeissa ennallaan.

Käsityöläismääriä yleisestikin tarkasteltaessa on havaittavissa, että ne ovat nousseet pelkästään maaseudulla. Näin onkin kysyttävä: mitkä seikat ovat aiheuttaneet kasvun keskittymisen maaseudulle ja vauhdittaneet sen 1680-luvulla havaittuihin mittoihin? Kaupunkien osalta on tällöin viitattava edellä todettuun elinkeinoelämän kitumiseen, kaupan vähyyteen ja väestön köyhyteen, ja oletettava, että nämä tekijät ovat osaltaan olleet kääntämässä käsityöläismääriä laskuun. Autioituneiden tilojen asuttaminen ja väkiluvun lisääntyminen ovat sitä vastoin mitä ilmeisimmin parantaneet maaseudulla käsityöläisten toimintaedellytyksiä, luoneet uusia työtilaisuuksia ja edistäneet käsityöläismäärien kasvua. Rahvaan elintavoissa havaittavien vähittäisten muutosten voidaan myös katsoa vaikuttaneen samaan suuntaan, olihan talonpoikainen kansa esivaltansa suruksi omaksumassa joitakin säätyläisten elinympäristön piirteitä ja muuttamassa elinolojaan entistä mukavammiksi. Käsityöläismäärien muutoksia tarkasteltaessa on myös otettava huomioon, että juuri havaittu maaseutukäsityöläisten lisääntyminen on saattanut heikentää kaupunkilaismestareiden mahdollisuuksia ja että tämä seikka on yhdessä kaupunkien oman kysynnän heikkenemisen kanssa vähentänyt käsityöläisten määrää. Tämänkaltaiset muutokset vaikuttivat kuitenkin hitaasti ja heijastuivat useiden vuosien viiveellä kehityksen kulkuun. Niiden ei siten voi olettaa kasvattaneen äkillisesti jonkin tietyn ajankohdan käsityöläismääriä ja vaikuttaneen tässä tapauksessa korostetusti vain 1680-luvun käsityöläismääriin. (Taulukko 25)

Erilaiset keinotekoiset esteet, lähinnä lait ja asetukset, saattoivat kuitenkin padota edellä esitetyn kaltaisten tekijöiden kasvattaman käsityötarpeen tai vähintäänkin hidastaa niiden vaikutuksia. Mikäli nämä esteet poistettiin, kysynnän

ja tarjonnan voidaan olettaa tasapainottuneen nopeasti ja käsityöläismäärien nousseen sekä äkillisesti että voimakkaasti. 1680-luvun aikainen kehitys viittaakin tähän suuntaan, ja kansa näyttää todella käyttäneen hyväkseen saamaansa oikeutta ottaa joitakin käsityöläisiä suojelukseensa ja suoda näille turvatut toimintaedellytykset.

Eri alojen käsityöläismääriä tarkasteltaessa on kuitenkin havaittu, etteivät 1680-luvun säädösten sallimien suutarien määrät kääntyneetkään nousuun, vaan että lisäystä tapahtui vain räätälien määrissä. Tekstiilialan ammattilaisten käsittelyn yhteydessä esitetyt räätälimääriin vaikuttaneeksi arvelleet tekijät eivät puolestaan riittä selittämään, miksi juuri suutarien määrät pysyivät ennallaan ja räätälien määrät kasvoivat. Lähteistä ei ole myöskään saatavissa asiaa suoranaisesti valaisevia tietoja, eipä edes mainittavia viitteitä oletusten pohjaksi. Kun rahvas 1680-luvun valituksissaan pyysi oikeutta käsityöläisten pitämiseen, anomuksen sanamuodosta ei ole selityksen antajaksi. On kuitenkin huomattava, että kun talonpojat anoivat vuonna 1644 oikeutta kiertelevien ammattimiesten pitämiseen, he perustelivat esitystään erityisesti räätälitarpeeseen vetoamalla (kts. ss. 71). Tämä näyttäisi viittaavan siihen, että rahvas kaipasi kipeimmin juuri räätäleitä ja että määräysten myöhempi lieventäminen saattoi tämän vuoksi heijastua pelkästään räätälien lukumääriin. Pohjimmiltaan nämä ovat kuitenkin todentamatta jääviä oletuksia.

Mitenkä tämä käsityöläismäärissä havaittu kasvu suhtautui väkiluvun kehitykseen, saiko maakunta enemmän uusia käsityöläisiä kuin väestöä vai pitikö lisääntyneen väestön tulla toimeen sitä hitaammin kasvaneen käsityöläismäärän palveluksin? Näihinkään kysymyksiin ei ole lähdepohjan hataruuden vuoksi annettavissa tarkkoja vastauksia. Jos lähtökohdaksi otetaan kuitenkin 1630- ja 1690-lukujen arvioidut väkiluvut - 22 300 ja 32 700 henkeä - voitaneen näitä käyttämällä hahmotella kehityksen yleispiirteet. On kuitenkin korostettava, että koska lähteistä ei niiden horjuvien mainintojen vuoksi ole syytä ryhtyä laskemaan minkään tietyn ajankohdan käsityöläismäärää, tässä on päädytty käyttämään vuosikymmenittäisiä lukuja ja vertamaan arvioituun väkilukuun siten koko 1630- ja 1690-lukujen käsityö-

Taulukko 26: Satakunnasta 1630- ja 1690-luvuilta tavatut käsityöläiset kutakin 1 000 arvioitua asukasta ja 100 tilaa kohti laskettuna.

Alue	1 6 3 0 - l u k u		1 6 9 0 - l u k u	
	Käsityöläisiä/ 1000 asukasta	Käsityöläisiä/ 100 tilaa	Käsityöläisiä/ 1000 asukasta	Käsityöläisiä/ 100 tilaa
Maaseutu	5,33	5,53	5,44	7,27
Kaupungit	48,46	..	34,71	..
Koko maakunta	7,85	8,64	7,25	9,46

Huomautuksia: Käsityöläismääristä on 1690-luvulta poistettu kirkollisten lähteiden perusteella tälle vuosikymmenelle tilastoidut. Asukasluvut ja tilojen määrät perustuvat aikaisemmin esitettyihin arvioihin ja tietoihin.

läismääriä. Viimeksi mainituista on tosin poistettu ne käsityöläiset, jotka ovat tulleet tilastoiduksi vuosikymmenen lukuihin kirkollisten lähteiden perusteella, ja pyritty näin menetellen saattamaan vuosikymmenten tiedot jotakuinkin vertailukelpoisiksi.

Arvioituun väkilukuun verrattuna Satakunnassa näyttää 1630-luvulla olleen 7,85 ja 1690-luvulla vastaavasti 7,25 käsityöläistä / 1 000 asukasta. Vaikka luvut perustuvatkin väkiluvun karkeaan arviointiin ja käsityöläisten minimimääriin, niiden perusteella voitaneen kuitenkin todeta, ettei käsityöläismäärissä ole väkilukuun verrattuna tapahtunut ainakaan nousua, jos ei kovin merkittävää laskuakaan, vaan tilanne näyttää pysyneen kaikinensa lähes ennallaan. Maaseudulla käsityöläismäärät tuntuvat sitä vastoin nousseen hivenen väkilukua nopeammin, mutta muutos on merkitysettömän pieni eikä oikeuta minkäänlaisten päätelmien tekoon, ei edes kasvu-sanan käyttöön. Kaupungeissa tilanne on sikäli toinen, että käsityöläismäärät näyttävät niissä vähentyneen ja väkiluku vastaavasti hivenen nousseen. Muutoksen suuruudesta ei voi kuitenkaan sanoa mitään, ovathan asukasluvun arviointiin liittyvät riskit kaupungeissa erityisen suuret ja saattavat sellaisina aiheuttaa lukuihin huomattaviaakin vääristymiä.

Tilaluku on monessa suhteessa väkilukua parempi käsityöläismäärien mittaaja, olivathan tilat sekä tuottavia että kuluttavia yksiköitä ja talolliset maaseudun käsityöpalvelusten tärkeimpiä käyttäjiä ja tarvitsijoita, eivät kylien vähävikiset itselliset, köyhät ja vanhukset. Mikäli se eräissä

yhteyksissä esitetty oletus, jonka mukaan henkiverotettujen määrät heijastelisivat suoranaisesti huonoja ja hyviä vuosia ja antaisivat käsityksen väestön varakkaimman ja ostokykysimmän osan suuruudesta, pitäisi paikkansa, voitaisiin käsityöläismäärät suhteuttaa myös henkikirjoitettujen määriin, mutta koska verotettujen määrien on havaittu vaihdelleen monista syistä, tällaiseen vertailuun ei ole mahdollisuutta.²² Tilaluku on muiden etujensa lisäksi sitä vastoin sikälkin hyvä mittari, että siitä on saatavissa luotettavat ja yksiselitteiset luvut.

Maakunnan 1630- ja 1690-lukujen puolivälin tilalukuihin suhteutetut käsityöläismäärät antavat viitteitä käsityöläisten lukumäärän tilalukua ripeämmästä kasvusta. Niinpä Satakunnassa oli 1630-luvun puolivälissä 8,64 ja 1690-luvulla 9,46 käsityöläistä / 100 tilaa. Pelkästään maaseutua koskevia lukuja käyttäen kehitys näyttää vielä selvemmältä, ovathan vastaavat luvut tällöin 5,53 ja 7,27. On kuitenkin muistettava, että esitetyt luvut eivät ole käsityöläismäärän todellisia osoittajia, vaan pelkän ajallisen kehityksen suunnan kuvastajia. Niitä ei tämän vuoksi tule suoraan verrata muihin alueisiin eikä myöhempiin aikoihin eikä tehdä niihin perustuvia tiukkoja päätelmiä Satakunnan käsityöläismäärien alhaisuudesta tai korkeudesta.

Ajallisten ja alueellisten vertailujen tekeminen olisi muutenkin vaikeaa, eihän maan muista maakunnista ole käytettävissä 1600-lukua koskevia systemaattisesti kerättyjä tietoja eikä 1700-luvulta saatuja tietoja voi lähdepohjan poikkeavuuden vuoksi rinnastaa 1600-lukuun. Niinpä vaikka tiedetäänkin, että Huittisten ja Loimaan suurpitäjissä oli 100 tilaa kohti laskettuna 1740-luvulla 5,7 ja 1760-luvulla 14,9 käsityöläistä²³ ja vaikka voitaisiinkin laskea, että vastaava luku olisi 1690-luvulla 6,9, lukuja ei tule käyttää osoittamaan 1690-luvun ja 1740-luvun välisten erojen suuruutta. Sen sijaan ne näyttävät vahvistavan sitä sinänsäkin todennäköistä oletusta, jonka mukaan käsityöläismäärät olisivat

22 Vert. Jutikkala 1957, 160

23 Laakso 1974, Huittisten ja Loimaan luvut on laskettu sivuilla 6 ja 46 olevien tietojen avulla käyttämällä 1690-luvun Satakunnan tavoin koko vuosikymmenen eli siis 1740- ja 1760-lukujen käsityöläismääriä ja vuosien 1749 ja 1760 tilalukuja.

laskeneet 1700-luvun alun sotaisina vuosikymmeninä niin alhaisiksi, että ne palautuivat entiselleen vasta 1700-luvun puoliväliin mennessä.

Kaupunkien kohdalla vertailumahdollisuudet ovat yhtä heikot, eikä Suomen kaupungeista ole saatavissa Porin ja Rauman käsityöläismääriin rinnastettavia tietoja. Mikäli tyydytään 1690-luvun tilanteen tarkasteluun, vertailukohdeeksi voidaan valita ruotsalainen Västeråsin kaupunki, josta on käytettävissä kirkollisiin lähteisiin perustuvat systemaattisesti kerätyt tiedot. Tästä Poria ja Raumaa selvästi suuremmasta kaupungista on saatu tietoja 106 käsityöläisestä, mikä merkitsee, että kaupungin 1108 hengen väestöstä oli käsityöläisiä 9,6 %.²⁴ Porista ja Raumalta ei ole käytettävissä Västeråsin rippikirjoihin verrattavia lähteitä, eivätkä tiedot ole tämän vuoksi keskenään samanveroisia. Mikäli pohjana käytetään kaikkien lähteiden mukaista käsityöläismäärää, Porin henkiverotetuista näyttää 3,4 % ja Rauman 7,8 % olleen jonkin käsityöammatin harjoittajia. Kummankin kaupungin käsityöläismäärät näyttävät siten jääneen Västeråsia alhaisemmiksi, Porin paljon ja Rauman jonkin verran. Koska käytettävissä ei ole tietoja Porin ja Rauman henkikirjoituksen luotettavuudesta ja sen suhtautumisesta Västeråsin kirkolliseen väestön kirjaamiseen, vertailut ovat perin hataralla pohjalla ja täysin kuriositeetin luontoisia.

Samat vaikeudet tekevät mahdottomaksi myös käsityöläismäärien ajallisen kehityksen vertaamisen. Joistakin kaupungeista on tosin saatavissa muutamien yksittäisten vuosien käsityöläismäärät. Niiden perusteella on esimerkiksi Vaasan ja Turun käsityöläismäärien todettu kasvaneen 1600-luvun lopulle saakka, mutta Viipurin kehittyneen päinvastaiseen suuntaan ja sen käsityöläismäärien vähentyneen 1650-luvulta lähtien.²⁵ Vaikka näistä kaupungeista saadut tiedot perustuvatkin lähinnä pelkkiin henkikirjoihin, niiden voitaneen kuitenkin katsoa heijastaneen kehityksen pääpiirteitä ja oikeuttavan toteamaan, ettei kaupunkien kohdalla tule puhua yleisestä ja kaikkia koskevasta suuntauksesta, vaan

24 Hedlund 1980, 61

25 Luukko 1971, 87; Ruuth-Halila 1974, 84-85; Ranta I 1975, 170-174

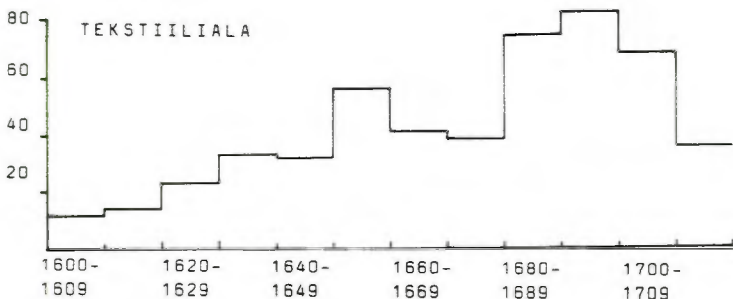
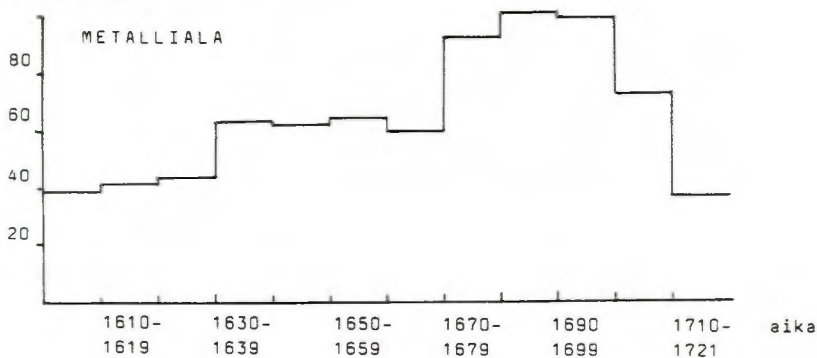
kukin kaupunki näyttää kehittyneen omien edellytystensä varassa. Poria ja Raumaa ei näin ollen voi luokitella sen paremmin aikansa tyypillisiksi esimerkeiksi kuin yleisestä suuntauksesta poikkeaviksikaan kaupungeiksi.

5.7. Käsityöläisten ammattirakenne

Satakunnan 1600-luvun käsityöläisiä on lähteiden horjuvien merkintöjen ja tästä aiheutuvien määrittelyvaikeuksien vuoksi päädytty käsittelemään ammattiryhmittäin ja jaoteltu käsityöläiset tämän vuoksi metalli-, tekstiili-, nahka- sekä puu- ja rakennusalan ammattilaisiin ja otettu viidennä ryhmänä vielä mukaan muiden alojen ammattilaiset. Tämä sama ryhmitys on pohjana myös, kun ryhdytään etsimään käsityöläisten ammattirakenteen erityispiirteitä ja hahmottelemaan niissä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia.

Kokonaisuutena tarkasteltuna Satakunnan käsityölle oli 1600-luvulla ominaista metallialan ammattilaisten runsaus sekä tekstiili-, nahka- sekä puu- ja rakennusalojen käsityöläismäärien nouseminen keskenään likipitäen yhtä suuriksi. Maaseudun ja kaupunkien jakaumat poikkeavat näiltä osin kuitenkin selvästi toisistaan. Niinpä seppiä ja muita metalleja käsitteleviä ammattilaisia oli maaseudulla tuntuvasti enemmän kuin kaupungeissa, 38,1 % pitäjien käsityöläisistä. Kaupungeissa vastaava osuus oli 22,4 %. Toinen maaseutua ja kaupungeja erottava tekijä oli puu- ja rakennusalan ammattilaisten lukuisuus viimeksi mainituissa ja näiden osuuden kasvaminen niissä 32 %:iin ja siten tuntuvasti niin maaseudun vastaavaa lukua (19,1 %) kuin myös kaupunkien muita aloja korkeammaksi. Tekstiili- ja nahkalan osalta kaupunkien ja maaseudun ammattirakenne on sitä vastoin hyvin samankaltainen, tiedetäänhän 19,1 % maaseudulta tilastoiduista käsityöläisistä käsitelleen nahkaa ja 23,7 % tekstiilejä. Kaupungeissa vastaavat luvut ovat 21,7 % ja 22,1 %. (Taulukko 27)

käsityöläisiä

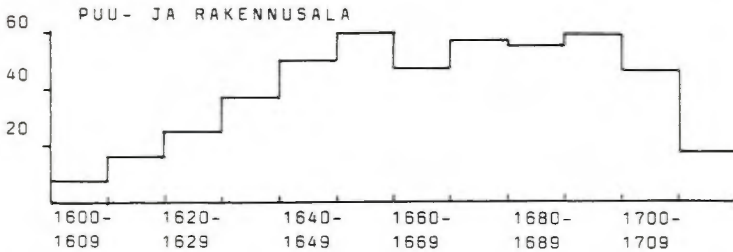
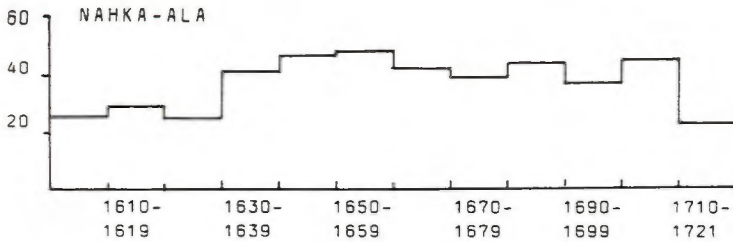

Taulukko 27: Satakunnan maaseudulta ja kaupungeista vuosilta 1600-1721 tavatut eri ammattialojen käsityöläiset.

Ammattiala	Maaseutu		Kaupungit		Koko maakunta	
	I	II	I	II	I	II
Metalliala	329	38,1	61	22,4	390	34,3
Tekstiiliala	205	23,7	60	22,1	265	23,3
Nahka-ala	165	19,1	59	21,7	224	19,7
Puu- ja rak.ala	165	19,1	87	32,0	252	22,2
Muut alat	-	-	5	1,8	5	0,4
Yhteensä	864	100	272	100	1 136	100

Huomautuksia: I = kunkin alan ammattilaisten lukumäärä, II = kunkin alan ammattilaisten prosenttiosuus maaseudun, kaupunkien ja koko maakunnan käsityöläisten kokonaismäärästä.

Lähteet: Taulukko perustuu taulukoiden 12-23 tiedoille.

KUVIO 5 : Satakunnan eri alojen ammattilaisten vuosikymmenittaiset lukumäärät vuosina 1600 - 1721.

Käsityöläisten kokonaismäärien mukainen ammattirakenne ei kuitenkaan vastaa 1600-luvun yksittäisten vuosikymmenten aikaista jakaumaa, vaan eri alojen käsityöläismäärät kehittyivät toisistaan poikkeavalla tavalla ja toivat jakaumaan omia erityispiirteitään. Vuosikymmen vuosikymmeneltä tarkasteltuna muutokset näyttävät myös hyvin selviltä: räätälien ja heidän mukanaan koko tekstiilialan käsityöläisten määrät nousivat esimerkiksi äkillisesti 1650-luvun aikana ja laskivat yhtä pikaisesti 1660-luvulle tultaessa. Käsityöläisten kokonaismääriin verrattuna tämä merkitsi, että räätäleitä oli 1640-luvulla 16,7 %, 1650-luvulla 24,5 % ja 1660-luvulla 20,6 %. Tämänkaltaisiin tilapäisiksi jääviin nousuihin tai laskuihin ei tule kuitenkaan kiinnittää erityistä huomiota. Lähde pohja on nimittäin saattanut muuttua näinä aikoina olennaisesti ja vaikka edellä lähdekatsauksen yhteydessä on todettukin, etteivät yksityiset lähdesarjat ole sanottavasti väärentäneet käsityöläisten ammattirakennetta, tämä koko aineistoa koskeva toteamus ei välttämättä pidä paikkaansa yksittäisten vuosikymmenten koh-

dalla. Näiltä osin on päinvastoin pikemminkin oletettavissa, että jonkin lähderyhmän puuttuminen heijastuu ajankohdan ammattirakenteeseen ja että esimerkiksi pelkästään 'muihin' veroluetteloihin perustuvat tiedot korostavat seppien merkitystä ja määrää. Tämänkaltaisten tekijöiden vuoksi tarkastelussa on pitäydyttävä yleisten suuntaviivojen etsimiseen ja jätettävä yksittäisten vuosikymmenten aikaiset muutokset vähälle huomiolle.

Käsityöläisten ammattirakenteessa tapahtuneet muutokset eivät jääneet kaikissa tapauksissa kuitenkaan tilapäisiksi eikä kehitys myöskään vaihdellut aina suuntaansa satumanvaraisesti vuosikymmenestä toiseen. Koko 1600-luvun aikaista kehitystä tarkasteltaessa onkin havaittavissa, kuinka metalli-, tekstiili- sekä puu- ja rakennusalan ammattilaisten määrät kasvoivat vuosisadan loppua kohti. Lisäys oli voimakkainta eri aikoina: tekstiiliala kasvatti käsityöläismääriään nopeimmin 1650- ja 1680-luvuilla, metalliala 1670-luvulla. Puu- ja rakennusalan ammattilaisten määräätkasvoivat sitä vastoin lähes yhtäjaksoisesti 1600-luvun alkupuoliskon ajan ja jähmettyivät sittemmin 1650-luvulla saavuttamalleen tasolle. Nahka-alalla kehitys näyttää viimeistään 1630-luvulta lähtien polkeneen kutakuinkin paikallaan. (Kuvio 5) Käsityöläisten kokonaismäärien kasvaminen 1600-luvun jälkipuoliskolla merkitsi tämän vuoksi nahka-alan ammattilaisten osuuden kaventumista 1630- ja 1640-lukujen 21-24 %:sta vuosisadan lopun 13-18 %:iin. Räättäli-määrien voimakas lisääntyminen puolestaan nosti tekstiilialan käsityöläisten osuuden vuosisadan alun 16-20 %:sta sen lopun 27-29 %:iin. (Taulukko 28 ja kuvio 6)

Ammattirakenteen muutokset koskevat korostetusti tekstiili- ja nahka-alan ammattilaisia. Metalli- sekä puu- ja rakennusalan käsityöläistenkin määrissä tapahtui tosin 1600-luvun aikana joitakin muutoksia, olivathan ensin mainittujen määrät pitkään likipitäen samoja ja heidän osuutensa tämän vuoksi 1600-luvun puolivälissä alhaisempia kuin 1630-luvulla. Puu- ja rakennusalalla muutokset olivat päinvastaisia ja heidän osuutensa vuosisadan puolivälissä korkeampia kuin aikaisemmin. Vuosisadan jälkipuoliskon kehitys palautti suhteet sittemmin ennalleen ja toi kummankin alan käsityöläisten osuudet 1600-luvun lopulla 1630- ja 1640-

Taulukko 28: Satakunnasta vuosikymmenittäin vuosilta 1600-1721 tavatut eri alojen käsityöläiset.

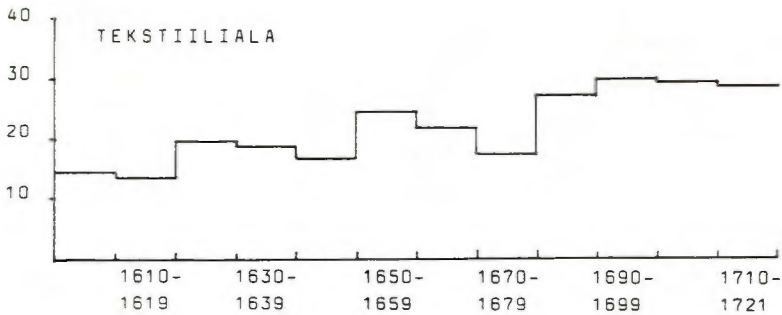
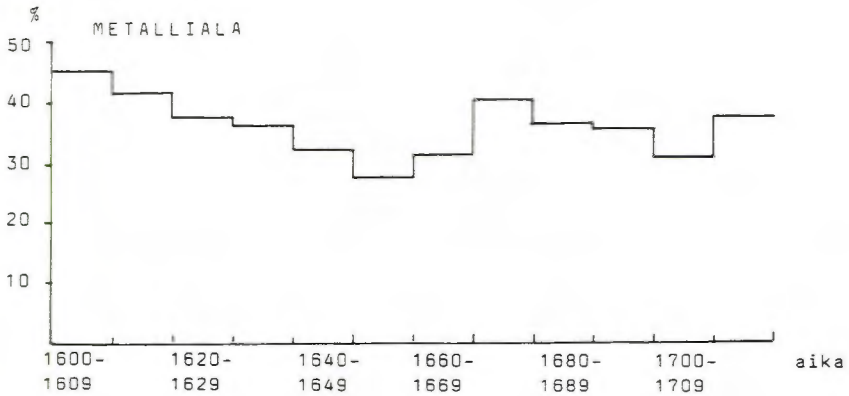
	Metalliala		Tekstiiliala		Nahka-ala		Puu- ja rakennusala		Muut alat		Käsityö- yht.
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	
1600-09	38	45,2	12	14,3	26	30,9	8	9,5	-	-	84
1610-19	42	41,6	14	13,9	29	28,7	16	15,8	-	-	101
1620-29	44	37,6	23	19,7	25	21,4	25	21,4	-	-	117
1630-39	63	36,0	33	18,9	41	23,4	37	21,1	1	0,6	175
1640-49	62	32,3	32	16,7	47	24,5	50	26,0	1	0,5	192
1650-59	64	27,9	56	24,4	48	21,0	60	26,2	1	0,4	229
1660-69	58	30,8	41	21,8	42	22,3	47	25,0	-	-	188
1670-79	92	40,5	39	17,2	39	17,2	57	24,9	-	-	227
1680-89	102	36,7	77	27,7	44	15,8	54	19,4	1	0,4	278
1690-99	99	35,4	83	29,6	37	13,2	60	21,4	1	0,4	280
1700-09	72	30,8	68	29,1	45	19,2	46	19,7	3	1,3	234
1710-21	47	37,9	36	29,0	22	17,7	17	13,7	2	1,6	124
Käsityöläi- siä yht.	390	34,3	265	23,3	224	19,7	252	22,2	5	0,4	1 136

Huomautuksia: I = kunkin alan käsityöläismäärä, II = alan käsityöläismäärän prosentuaalinen osuus vuosikymmenen ja alarivillä koko vuosisadan käsityöläismäärästä.

Lähteet: Taulukko perustuu taulukoiden 12-23 tiedoille.

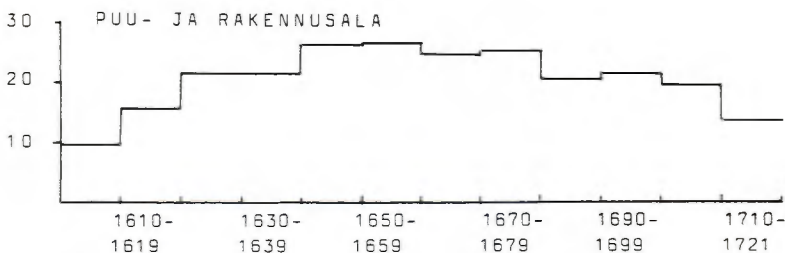
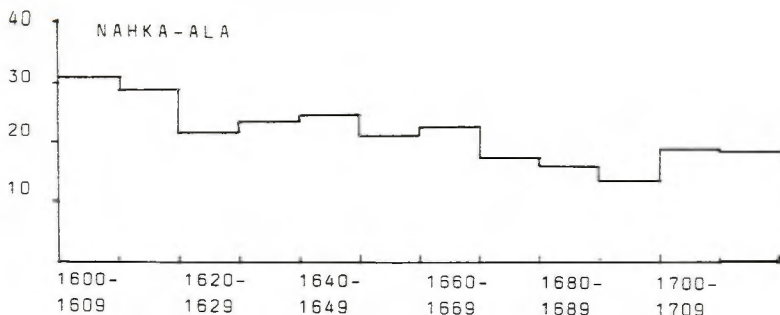
lukujen tasolle. On huomattava, että vertailussa ei tule kiinnittää huomiota vuosisadan alun vuosiin. Tämä johtuu lähdepohjan muuttumisesta ja vertailumahdollisuuksien olennaisesta parantumisesta henkikirjojen alkamisen myötä 1630-luvulla.

Ammattirakenteen muutokset eivät selvydestään huolimatta tuoneet Satakunnan käsityöhön entisestä täysin poikkeavia piirteitä, eivät karsineet tyystin pois vanhoja muotoja tai tuoneet mukaan uusia toimintoja. Joitakin muutoksia näissä suhteissa tosin tapahtui, mutta ne koskivat etupäässä pelkästään maaseutua tai vaihtoehtoisesti ainoastaan kaupunkeja, eivät kumpaakin samanaikaisesti. Niinpä maaseudulta katosivat kultaseppien siellä asumiseen viittaavat merkit. Nahkurien määrä supistui ajan myötä myös pieneksi. Toisaalta maaseutu saattoi 1600-luvun jälkipuoliskolla käyttää säännöllisesti hyväkseen joidenkin lasimestareiden, tiilenlyöjien, pistooliseppien ja säämiskäntekijöiden palveluksia. Edustettujen alojen määrä pysytteli lähes ennallaan, olihan pitäjissä 1610-luvulla jo neljäntoista ja 1690-

luvulla seitsemäntoista alan ammattilaisia. Kaupunkeihin kehitys toi pellavakankurit, hampunkehrääjät ja säämiskäntekijät. Satakunnan käsityölle oli siten ominaista melkoinen monipuolisuus. Monien alojen edustus jäi kuitenkin kapealle pohjalle, yhden tai kahden mestarin varaan. Eri alojen ammattilaisten esiintyminen osoittaa kuitenkin, että maakunnassa tunnettiin useiden ammattilaisten taidot ja että siellä myös tarvittiin lukuisten alojen mestareita.

Vastaavalla tavalla kerättyjen tietojen puuttuminen tekee mahdolliseksi päätellä, oliko Satakunnan käsityöläisten ammattirakenteessa joitakin vain tälle maakunnalle tyypillisiä piirteitä, noudatteliko ammattijakauma mahdollisesti yleisiä suuntaviivoja ja olivatko jakauman muutokset näiden mukaiset. Koko aineiston mukaista jakaumaa voidaan

KUVIO6: Eri ammattialojen käsityöläisten osuudet Satakunnan 1600-luvun vuosikymmeniltä tavattujen käsityöläisten määrästä.

tosin verrata Pohjanmaalta sekä Loimaan ja Huittisten pitä-
jistä 1700-luvulta saataviin tietoihin. Mikäli vertailu suori-
tetaan Pohjanmaalta käytettävissä olevien tietojen mukai-
sesti jakamalla käsityöläiset neljään ryhmään, räätäleihin,
seppiin, suutareihin ja muihin ammattilaisiin, saatetaan
havaita, että satakuntalaisella maaseudulla oli 1700-luvun
Pohjanmaahan verrattuna varsin runsaasti ryhmään muut
ammattilaiset luettavia käsityöläisiä, mutta sitä vastoin
suhteellisen vähän suutarin ammatin harjoittajia. Huittisten
ja Loimaan suurpitäjiin verrattuna erot ovat suurimmillaan
räätälien ja muiden käsityöläisten kohdalla: ensin mainittuja
näyttää olleen 1600-luvulla vähemmän kuin 1700-luvulla
ja jälkimmäisiä puolestaan 1600-luvun Satakunnassa enem-
män kuin 1700-luvun Loimaalla ja Huittisissa. (Taulukko
29)

Taulukko 29: 1600-luvun Satakunnan ja sen maaseudun, 1700-luvun Pohjanmaan maaseudun sekä Loimaan ja Huittisten pitäjiä käsityöläisten ammattirakenne (% koko käsityöläismäärästä).

Ammatit	Koko Satakunta	Satakunnan maaseutu	Pohjanmaan maaseutu	Huittinen ja Loimaa
Räätälit	20,6	21,4	25,9	32,6
Sepät	29,0	33,7	30,9	25,0
Suutarit	14,8	13,9	21,9	26,0
Muut ammattilaiset	35,6	31,0	21,3	16,4

Lähteet: Satakunnan luvut perustuvat taulukoiden 12-23 tiedoille, Pohjanmaan jakaukset Rannan julkaisemiin lukuihin (Ranta 1978, 274 taulukko 59), Loimaan ja Huittisten tiedot Laakson tutkimuksiin (Laakso 1974, 39 taulukko 2). Ryhmittely perustuu Pohjanmaalla käytettyyn malliin.

Vaikka 1600- ja 1700-lukujen lähteistä koottuja tietoja ei käsityöläismäärien osalta voikaan verrata keskenään, lähdepohjan ei suurista eroistaan huolimatta voi olettaa vääristelevän sanottavasti harjoitettuja ammatteja koskevia tietoja, antavan niistä harhaanjohtavan kuvan ja tekevän vertailut perusteettomiksi. Niinpä lieneekin todettavissa, että 1600-luvun Satakunnassa oli seuraavan vuosisadan Pohjanmaahan sekä Loimaan ja Huittisten pitäjiin verrattuna runsaasti muiden alojen käsityöläisiksi taulukossa 25 luettuja ammattilaisia. Muun vertailumateriaalin puuttuessa on sen sijaan mahdoton päätellä, oliko tilanne vastaava muualakin 1600-luvun aikana, oliko kehitys 1700-luvulla kasvatamassa erityisesti räätälien, seppiä ja suutarien määriä tai olivatko Pohjanmaa sekä Loimaa ja Huittinen ylipäätään edustavia ja sellaisina luotettavan vertailupohjan tarjoavia.

5.8. Käsityöläisten alueellinen jakauma

5.8.1. Maaseudun käsityöläiset

Lähdepohjan aiheuttamat vaikeudet korostuvat käsityöläisten alueellisia jakaumia tarkasteltaessa. Tämä johtuu pääosin kahdesta tekijästä. Pitäjistä on ensinnäkin käytettävissä erilaisia lähteitä, toisista pelkkiä veroluetteloita ja tuomiokirjoja ja toisista tämän lisäksi vielä kirkollisia lähdesarjoja. Pitäjien tiedot eivät ole tämän vuoksi kaikissa tapauksissa lähimainkaan vertailukelpoisia. Toinen tarkastelua yleisesti haittaava tekijä on yksittäisten pitäjien käsityöläismäärien vähyys. Niinpä kun Lapista on tietoja kaiken kaikkiaan 22 ja Ikaalisista 31 käsityöläisen toiminnasta, näin harvojen mainintojen perusteella on mahdoton tehdä minkäänlaisia käsityöläismäärien ajallisen tai ammatillisen kehityksen suuntaa koskevia päätelmiä ja vertailla pitäjiä tältä pohjalta toisiinsa.

Mikäli käsityöläisten alueellista jakaumaa halutaan vaikeuksista huolimatta tarkastella, voidaan huomio lähdepohjan asettamat rajoitukset tiukasti muistaen kiinnittää käsityöläisten kokonaismääriin ja näiden mukaisiin jakauksiin. Pitäjien käsityöläismäärien havaitaankin vaihtelevan erittäin selvästi. Erot johtuvat osin lähdepohjasta mutta kuvastelevat osin myös vallinnutta tilannetta. Jos Ulvilasta esimerkiksi on tietoja 119 ja Tyrväältä 60 käsityöläisestä ja jälkimmäisestä on Ulvilasta poiketen käytettävissä joukko kirkollisia lähteitä, Ulvilan käsityöläismäärien voidaan mitä ilmeisimmin katsoa nousseen 1600-luvulla korkeammiksi kuin Tyrvään ja tilastoitujen tietojen heijastelevan näin todellisia olosuhteita. Kun vielä otetaan tarkasteltaviksi ne pitäjät, joissa käsityöläismäärät näyttävät olleen maakunnan suurimpia eli Ulvila, Eura, Eurajoki, Huittinen ja Kokemäki sekä näiden lisäksi vielä Loimaa, ainoastaan Ulvilan ja Kokemäen käsityöläismäärien havaitaan perustuvan pelkkiin veroluetteloihin ja tuomiokirjoihin. Näiden pitäjien käsityöläismäärät eivät siten voi olla muihin verrattuina ainakaan liian korkeita. Sen sijaan tässä yhteydessä ei ole

Taulukko 30: Satakunnan pitäjien vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600-1721.

Aika	Eura	Eura-joki	Huit-tinen	Hä-meen-kyrö	Ikaa-linen	Kark-ku	Koke-mäki	Lap-pi	Loi-maa	Mou-hijär-vi	Tyr-vää	Ul-tila
1600-09	7	5	6	10	4	5	6	-	2	3	6	9
1610-19	7	9	7	3	3	5	6	-	7	3	3	10
1620-29	8	9	8	4	3	3	11	2	7	6	3	13
1630-39	18	7	14	3	2	2	12	2	12	9	5	26
1640-49	30	14	19	2	2	3	7	7	15	8	2	16
1650-59	31	18	20	5	1	2	21	3	18	10	5	19
1660-69	24	16	14	5	1	2	14	2	12	11	14	14
1670-79	25	21	16	11	3	7	16	2	9	11	21	18
1680-89	25	25	22	8	6	11	32	2	25	15	16	28
1690-99	25	35	21	5	6	14	20	6	22	13	19	32
1700-09	27	31	23	8	13	8	10	5	19	11	8	18
1710-21	16	19	8	2	2	4	4	3	13	3	6	5
Pitäjissä kä-sityöläisiä yhteensä	111	106	100	47	31	43	93	22	85	47	60	119

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

minkäänlaisia mahdollisuuksia arvioida lähdepohjan muita vaikutuksia ja asettaa pitäjiä selvään suuruusjärjestykseen.

Jos huomio kiinnitetään tämän jälkeen käsityöläismää-
riltään pieniin pitäjiin, Lappiin, Ikaalisiin, Hämeenkyröön,
Karkkuun ja Mouhijärveen, vain Lapin käsityöläismäärien
havaitaan jäävän veroluetteloista ja tuomiokirjoista koottu-
jen mainintojen varaan. Sen käsityöläismäärät ovat siten
jääneet muihin pitähiin verrattuina turhan alhaisiksi. Koska
Lapin, Ulvilan ja Kokemäen lähdepohja on kuitenkin saman-
kaltainen, Lappi on epäilyksittä luettavissa käsityöläismää-
riltään pieniin pitäjiin. Näillä samoilla perusteilla voidaan
myös Lapin rinnalla lueteltujen pitäjien käsityöläismäärien
katsoa olleen olennaisesti Ulvilaa ja Kokemäkeä pienempiä.
On myös huomattava, että vaikka kirkollisissa lähteissä
onkin tuntuvia paikallisia eroja, nämä eivät selitä esimerkiki-
si Euran ja Ikaalisten käsityöläismäärissä havaittavia suuria
poikkeamia ja aseta kyseenalaiseksi edellä tehtyä jakoa
käsityöläismääriltään suuriin ja pieniin pitäjiin. (Taulukko
30)

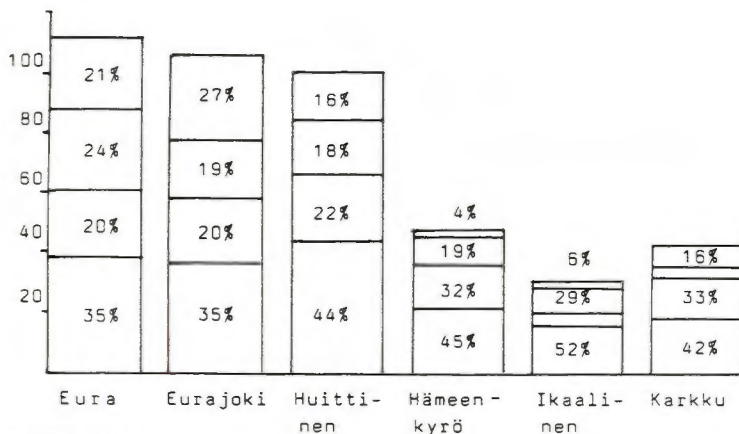
Taulukko 31: Satakunnan pitäjistä vuosilta 1600–1721 tavatut eri alojen ammattilaiset.

Pitäjät	Metalli- ala	Tekstiili- ala	Nahka- ala	Puu- ja rakennus- ala	Eri alojen ammattilai- sia yht.
Eura	39	22	27	23	111
Eurajoki	37	21	20	28	106
Huittinen	44	22	18	16	100
Hämeenkyrö	21	15	9	2	47
Ikaalinen	16	4	9	2	31
Karkku	18	14	4	7	43
Kokemäki	22	28	23	20	93
Lappi	5	11	3	3	22
Loimaa	31	29	14	11	85
Mouhijärvi	26	9	8	4	47
Tyrvää	31	12	9	8	60
Ulvila	39	18	21	41	119
Koko maakunta	329	205	165	165	864

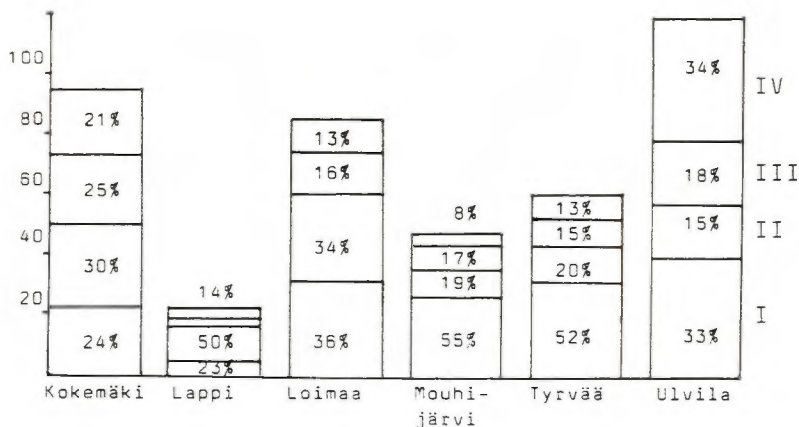
Lähteet: Taulukot 12–23.

Käsityöläisten ammattirakenteessa on myös huomattavia paikallisia eroja. Jos tarkastellaan aluksi eri ammattiloihin ryhmiteltyjen käsityöläisten määriä, Euran, Eurajoen, Huittisten, Kokemäen, Ulvilan ja Loimaan ammattirakenteen havaitaan olevan kutakuinkin tasapainoinen. Pitäjissä on tosin runsaasti metallialan ammattilaisia mutta samalla myös lukuisia muiden alojen käsityöläisiä. Niiden ammattirakenne noudattaakin karkeasti kaavaa, jonka mukaan kolmannes käsityöläisistä toimi metallialalla ja loput jakaantuvat jokseenkin tasaisesti muiden alojen kesken. Jakauma ei ole kuitenkaan täysin yhdenmukainen, vaan pitäjien ominaispiirteet painottavat joidenkin alojen merkitystä. Tynnyrintekijöiden runsaus kasvatti esimerkiksi Ulvilan puualan ammattilaisten osuutta ja laivanrakennus lisäsi saman alan käsityöläismääriä Eurajoella. Loimaalla ja Kokemäellä puolestaan näyttää olleen räätäleitä enemmän kuin muissa pitäjissä. Pitäjät voidaan näistä eroista huolimatta liittää kuitenkin yhteen alueeksi, jossa käsityöpalvelut painottuvat vain lievästi seppiä ja muiden metallialan ammattilaisten puolelle ja jossa on samalla suhteellisen runsaasti muidenkin alojen ammattilaisia. (Taulukko 31, kuvio 7)

käsityöläisiä

käsityöläisiä

Kuvio 7: Satakunnan pitäjistä vuosilta 1600-1721 tavatut metalli- (I), tekstiili- (II), nahka- (III) sekä puu- ja rakennusalan (IV) ammattilaisten määrä. Kuvioista käyvät samalla selville eri alojen ammattilaisten prosentuaaliset osuudet.

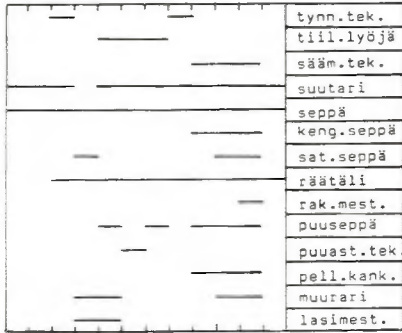
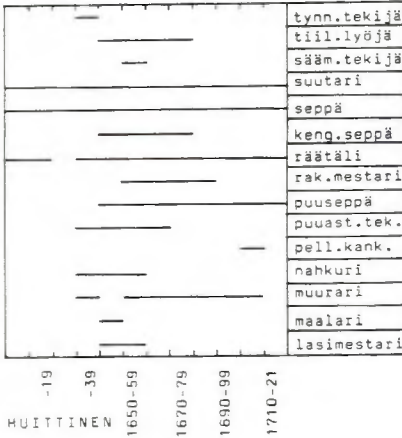
Hämeenkyrön, Ikaalisten, Karkun, Mouhijärven ja Tyrvään ammattirakenteelle on sitä vastoin ominaista seppien runsaus. On myös huomattava, että pitäjien ammattirakenne ei Tyrväättä lukuun ottamatta ole muiltakaan osiltaan

tasapainoinen, vaan että niistä puuttuu jonkin tai joidenkin alojen ammattilaisia. Karkussa esimerkiksi näyttää toimineen vain muutamia harvoja nahka-alan ammattilaisia, Hämeenkyrössä ja Mouhijärvellä olleen niukalti puu- ja rakennusalan käsityöläisiä ja Ikaalisissa vähän sekä tekstiili- että puu- ja rakennusalan ammattilaisia. Lapissa metallialan käsityöläisten määrä näyttää sitä vastoin jääneen alhaiseksi ja räätälien määrä nousseen suurimmaksi. Muuten pitäjän ammattirakenne vastaa piirteiltään mainittuja ylisen Satakunnan pitäjiä. (Taulukko 31, kuvio 7)

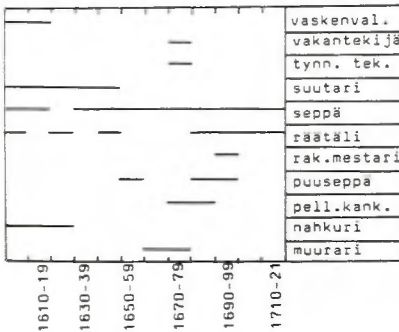
Pitäjien väliset erot korostuvat vielä kun tarkastellaan niissä edustettuina olevien alojen määrää ja havaitaan, miten ulvilalaiset saattoivat käyttää 1600-luvun aikana hyväkseen kylissään asuneiden 18 eri alan ammattilaisten palveluksia ja miten hämeenkyröläiset joutuivat samanaikaisesti tyytymään kuuden alan käsityöläisiin. Vaikka Ulvila ja Hämeenkyrö edustavatkin näiltä osin äärimmäisiä pitäjiä - Ulvila oli ammattirakenteeltaan monipuolisin ja Hämeenkyrö suppein - erot ovat havaittavissa muuallakin ja pitäjät jaetavissa kahteen ryhmään. Toiseen kuuluvat Ulvilan tapaiset ammattirakenteeltaan monipuoliset pitäjät, Kokemäki, Eura, Huittinen, Loimaa ja Eurajoki, ja toiseen Hämeenkyrö, Ikaalinen, Lappi ja Mouhijärvi. Tyrvää ja Karkku erottuvat myös hyvin viimeksi mainituista, mutta ovat ammattirakenteeltaan ensin mainittuihin verrattuina suppeita. Ne voidaan lukea eräänlaiseksi välialueeksi, mutta liittää sellaisina sittenkin likeisimmin Ulvilan ja siihen rinnastettujen pitäjien kuin Hämeenkyrön kaltaisten pitäjien yhteyteen. (Kuvio 8)

Pelkästään edustettujen alojen määrään perustuva tarkastelu ei anna vielä riittävän hyvää kuvaa pitäjien ammattirakenteesta ja asukkaiden mahdollisuuksista, vaan asiaa pohdittaessa tulisi tämän lisäksi kiinnittää huomio myös kylissä vakituisesti asuneisiin ammattilaisiin. Näinkään suoritettu tarkastelu ei hävitä pitäjien eroja. On näet havaittavissa, että siinä missä Euran, Eurajoen, Huittisten, Kokemäen, Loimaan ja Ulvilan asukkaat saattoivat lähes kaikkina 1600-luvun vuosikymmeninä turvautua vähintään yhden räätälin, sepän tai suutarin apuun, Ikaalisista tai Mouhijärveltä löytyi tavallisimmin vain seppiä ja ainoastaan

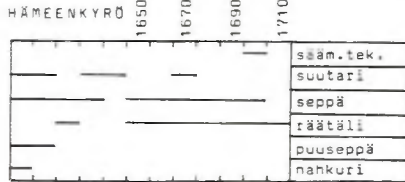
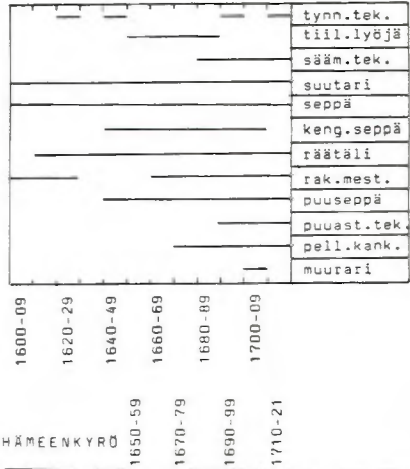
EURA

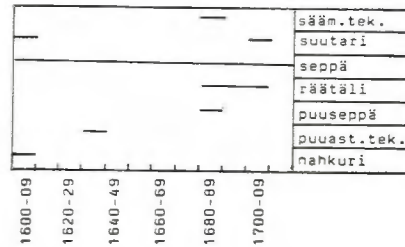
KARKKU

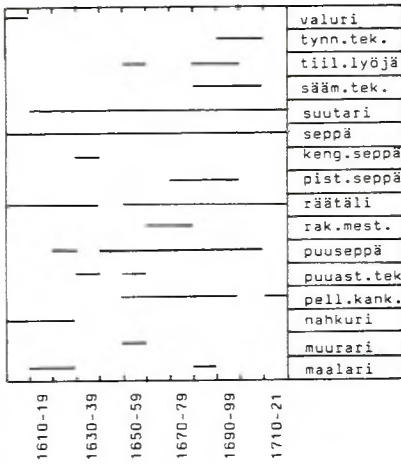
EURAJOKI

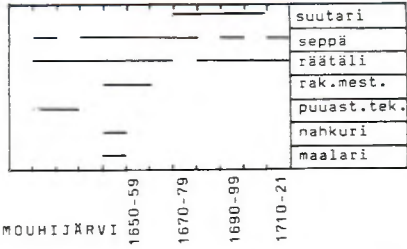
IKKAALINEN

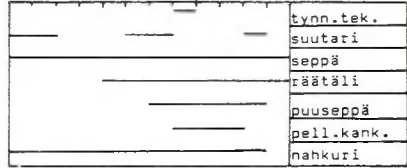
KOKEMÄKI

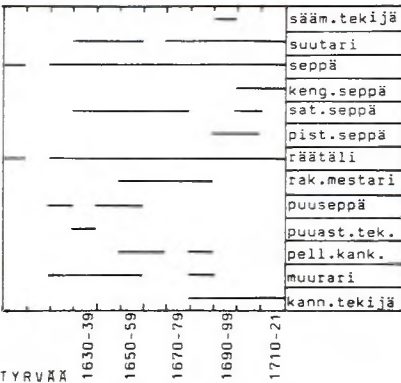
LAPPI

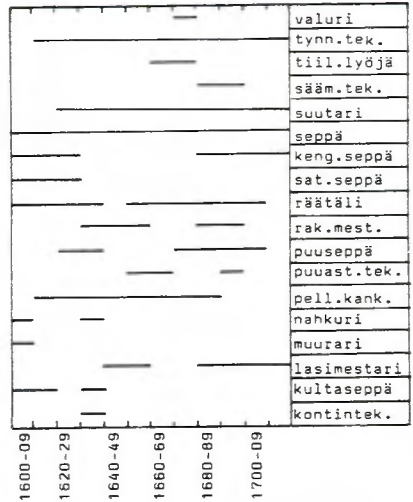
MOUHIJÄRVI

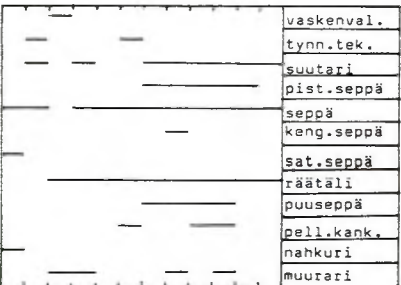
LOIMAA

ULVILA

TYRVÄÄ

KUVIO 8 : Satakunnan pitäjistä vuosilta 1600-1721 eri vuosikymmeniltä tavatut käsityöammatit. Kuvio perustuu liitetäulukoiden 2 - 13 tiedoille.

ajoittain jokin räätäli tai suutari. Ensin mainituissa pitäjissä oli räätälin, sepän ja suutarin lisäksi muitakin säännöllisesti tai vähintäänkin useimpina 1600-luvun vuosikymmeninä toimineita käsityöläisiä. Ulvilassa tällaisia olivat tynnyrintekijät ja pellavakankurit, Kokemäellä puusepät ja pellavakankurit, Eurassa puusepät ja muurarit, Eurajoella rakennusmestarit ja puusepät. (Kuvio 8)

Käsityöläismäärien mukainen tarkastelu riittää sellaisenaan osoittamaan, kuinka jonkin pitäjän alueelta on 1600-luvulta tavattu jotakuta toista pitäjää enemmän käsityöammattia harjoittavia, useampia seppiä, räätäleitä tai suutareita kuin naapuripitäjästä. Se ei kuitenkaan kerro vielä mitään siitä, joutuivatko esimerkiksi karkkulaiset tyytymään asukaslukuunsa nähden harvempien räätäleiden palveluksiin kuin ulvilalaiset tai saivatko eurajokelaiset tiloilleen sepän helpommin kuin hämeenkyröläiset. Koska 1600-luvulta ei ole tarkkoja väkilukutietoja, tässä yhteydessä ei voida ilmoittaa, montako käsityöläistä pitäjissä asukasta kohti eri aikoina oli. Koska tilojen määrästä on saatavissa pitäjittäiset ja vertailun pohjaksi kelpaavat tiedot, eri alojen käsityöläismäärät on suhteutettava niihin. Käsityöläismäärät ovat itsessään kuitenkin ongelma, vaihtelevathan ne lähteiden mukaisesti vuosikymmenestä toiseen eivätkä ole koko vuosisadankaan osalta täysin vertailukelpoisia. Jotta päästäisiin edes suuntaa näyttäviin tietoihin, tässä on päädytty vertaamaan toisiinsa koko 1600-luvun käsityöläismäärää ja 1690-luvun puolivälin tilalukua. Tuloksia tarkasteltaessa on pidettävä mielessä lähteiden vaikutukset ja huomattava, ettei lukuja tule missään tapauksessa käyttää yksityiskoh- taisten johtopäätösten tekoon ja muiden vertailujen suorittamiseen.

Tilalukuun suhteutetut käsityöläismäärät näyttävät noudattavan pääpiirteissään edellä todettua aluejakoa. Eura, Eurajoki, Kokemäki ja Ulvila erottuvat siten selvästi maakunnan muista pitäjistä ja Ikaalinen ja Lappi jäävät yhtä selvästi käsityöläismääriltään muita pienemmiksi. Koko maakunnan lukuihin verrattuna Eurassa, Eurajoella, Kokemäellä ja Ulvilassa oli myös keskimääräistä enemmän niin metalli- kuin nahka- sekä puu- ja rakennusalan- kin ammattilaisia. Huittisten, Karkun, Loimaan, Mouhijärven ja

Taulukko 32: Satakunnan pitäjien käsityöläiset kutakin sataa vuoden 1695 tilaa kohti laskettuna.

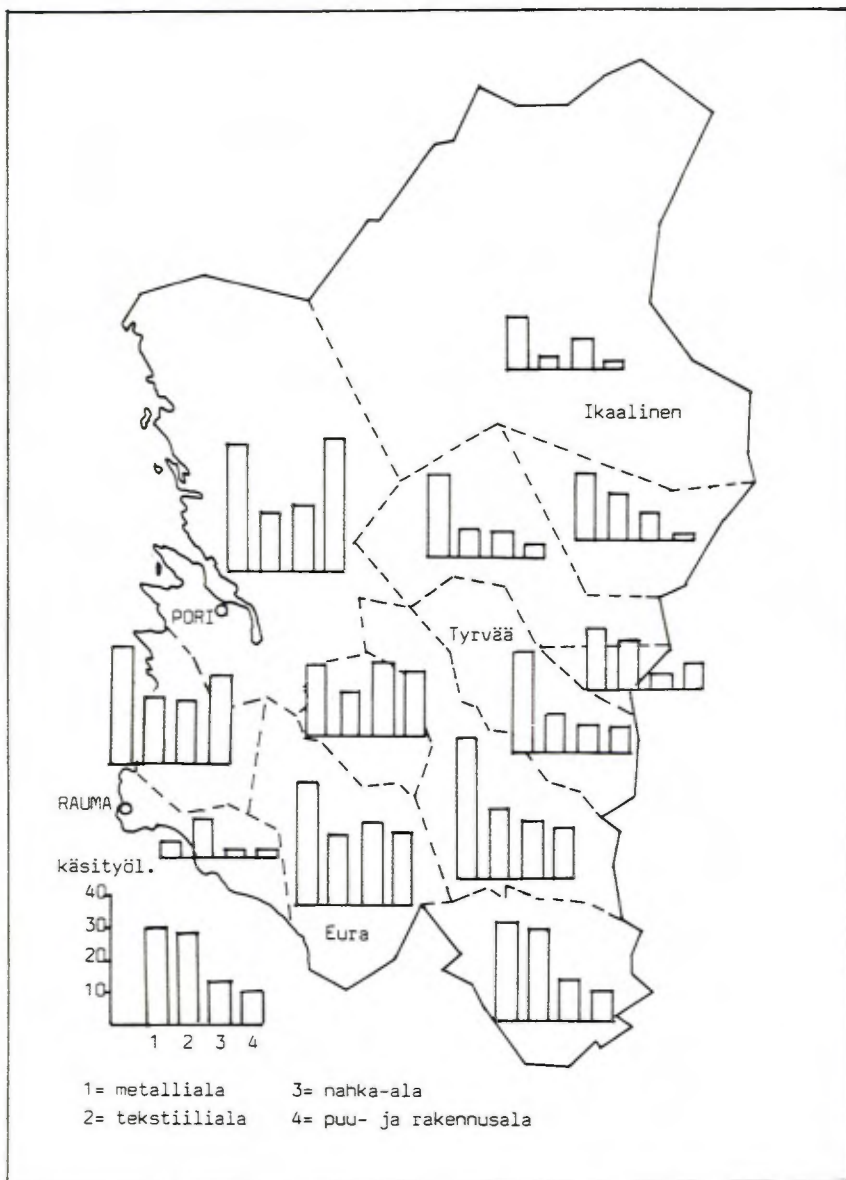
Pitäjät	Metalli- ala	Tekstiili- ala	Nahka- ala	Puu- ja rakennus- ala	Eri alojen ammattilai- sia/100 tilaa
Eura	18,3	10,3	12,7	10,8	52,1
Eurajoki	24,3	13,8	13,2	18,4	69,7
Huittinen	13,7	6,8	5,6	5,0	31,1
Hämeenkyrö	11,8	8,4	5,1	1,1	26,6
Ikaalinen	8,3	2,1	4,7	1,0	16,1
Karkku	12,7	9,9	2,8	4,9	30,3
Kokemäki	10,5	13,3	10,9	9,5	44,3
Lappi	4,0	8,8	2,4	2,4	17,6
Loimaa	10,2	9,6	4,6	3,6	28,0
Mouhijärvi	17,0	5,9	5,2	2,6	30,7
Tyrvää	13,1	5,1	3,8	3,4	25,3
Uvila	14,0	6,5	7,5	14,7	42,8
Koko maakunta	13,1	8,2	6,6	6,6	34,5

Huomautuksia: Tilalukuna käytetty vuoden 1695 henkikirjojen mukaista lukua.

Lähteet: Taulukon luvut on laskettu taulukoiden 12-23 ja taulukon 9 tilalukujen avulla.

Tyrvään käsityöläismäärissä ei sen sijaan näytä olleen kovin suuria eroja. Lukujen suuruuteen ei tässä yhteydessä tule kiinnittää huomiota, vaan tyytyä pelkästään karkean keskinäisen järjestyksen hahmottelemiseen. (Taulukko 32)

Satakunta näyttää näin olevan jaettavissa kahteen tai kolmeen alueeseen: rannikon rintapitäjiin, välialueeseen ja sisämaan pitäjiin. Ensin mainittuja ovat Eura, Eurajoki, Kokemäki ja Ulvila eli pitäjät, joista on tavattu eniten käsityöläisiä ja joissa ammattirakenne oli sekä tasapainoisin että monipuolisin. Välialueeseen puolestaan liittyvät Loimaa, Huittinen, Tyrvää ja Karkku. Kahden ensin mainitun käsityöläismäärät nousevat tosin olennaisesti jälkimmäisiä korkeammiksi, mutta jäävät tilalukuun verrattuna niiden tasolle ja selvästi alhaisemmiksi kuin rintapitäjiksi luetuissa. Ammattirakenteeltaan pitäjät ovat hivenen kapeampia kuin rintapitäjät. Ikaalinen, Hämeenkyrö, Mouhijärvi ja Lappi taas erottuvat muista ennen muuta ammattirakenteen kapeuden ja yksipuolisuuden vuoksi. Niiden käsityöläismäärätkin ovat alhaisia, joskaan Hämeenkyrö ja Mouhijärvi eivät tilalukuihin suhteutettujen käsityöläismääriensä perusteella

KARTTA 3 : Satakunnan pitäjien eri alojen ammattilaisten määrä vuosina 1600-1721.

eroa mitenkään välialueen pitäjistä. (Taulukko 32)

Hahmotellut alueet eivät ole keskenään täysin yhdenmukaisia, vaan pitäjien erikoispiirteet aiheuttavat niihin omia painotuksiaan. On myös huomattava, että vaikka sisämaan pitäjiä onkin luonnehdittu seppävaltaisiksi, tämä ei suinkaan merkitse sitä, että niissä olisi ollut enemmän sepän ammatin harjoittajia kuin rannikkoalueen pitäjissä, vaan sitä, että olennainen osa pitäjien harvoista käsityöläisistä oli seppiä. Metalliala oli myös ainoa ala, jossa nämä pitäjät olivat rinnastettavissa rannikon pitäjiin. (Kartta 3)

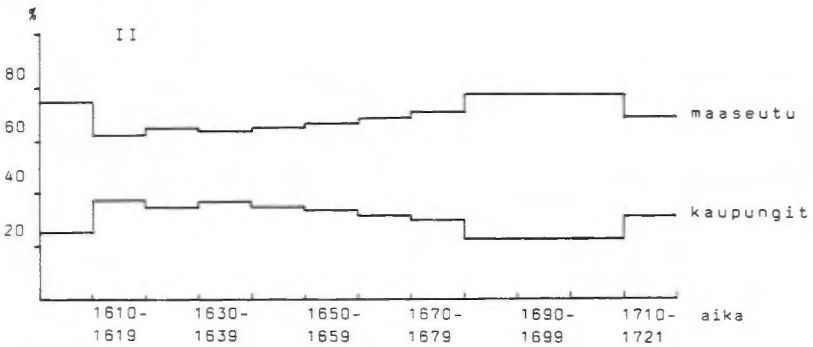
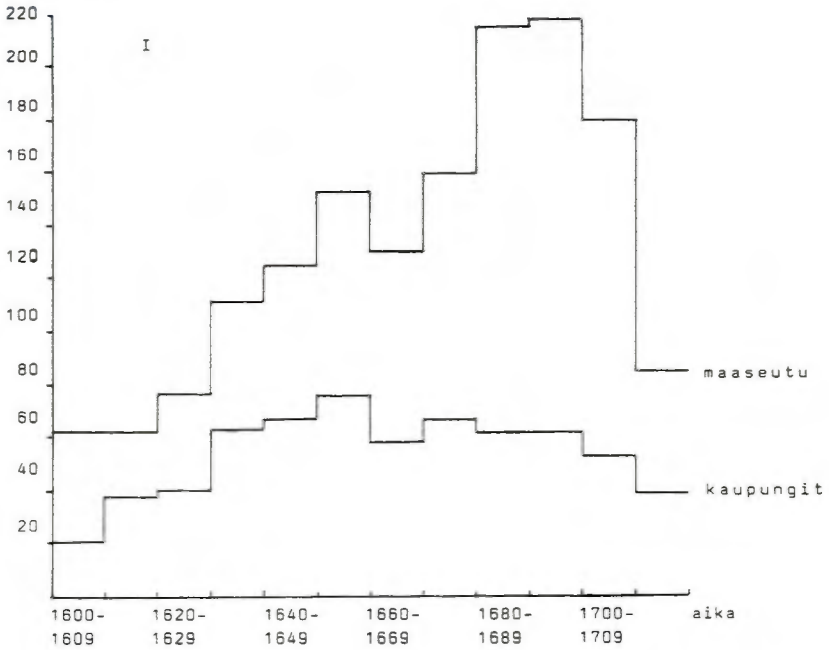
5.8.2. Kaupunkien käsityöläiset

Porin ja Rauman käsityöläismäärät nousivat niin kokonaisuudessaan kuin useimpina 1600-luvun vuosikymmeninäkin Satakunnan yksittäisiä pitäjiä korkeammiksi ja kaupungit tältä pohjalta tarkasteltuina kruunun toivomusten mukaisiksi ympäristönsä tärkeimmiksi käsityöpalveluiden välittäjiksi. Kaupunkien ja pitäjien väliset erot olivat paikoin kuitenkin pieniä, tunnetaanhan muun muassa Ulvilasta vuosilta 1600-1721 yhteensä 119 ja Eurasta 111, mutta Raumalta 125 ja Porista 147 käsityöläistä. Kun kaupungeissa toimi näin 272 ammattilaista, kaiken kaikkiaan vajaa neljännes (23,9 %) maakunnan ammattilaisista näyttää asuneen ja vaikuttaneen kaupungeissa. Koska on oletettavissa, että kaupunkien käsityöläiset päätyivät periaatteessa luvatta ja laittomasti toimivia maaseudun ammattiveljiä useammin veroluetteloihin ja jättivät itsestään enemmän jälkipolvien tilastoiviksi kelpaavia jälkiä, on myös ilmeistä, että lähteet vääristelevät enemmän maaseudun kuin kaupunkien käsityöläismääriä ja antavat turhankin korostetun kuvan viimeksi mainittujen käsityöstä. Vaikka edellä esitetyn perusteella ei mainittua prosenttilukua tulekaan pitää oikeana, sen voidaan kaikesta huolimatta katsoa ilmentävän kruunun käsityöpolitiikan epäonnistumista ja osoittavan, kuinka huonosti käsityön keskittäminen kaupunkien 1600-luvun Satakunnassa onnistui.

Kaupunkien ja maaseudun käsityöläismäärien kehitys ei sekään vastannut kruunun toiveita, olivathan maaseudun käsityöläismäärät kaikista rajoituksista huolimatta lähes koko 1600-luvun ajan nousussa ja kaupunkien pysähtyneet 1630-luvulla saavutetulle tasolle. Nämä toisistaan poikkeavat kehityssuunnat heijastuivat selvinä myös kaupunkien ja maaseudun käsityöläismäärien suhteeseen ja siirsivät käsityön painopistettä vuosisadan lopulla entistä selvemmin maaseudun puolelle. (Taulukko 25 ja kuvio 9) Koska kaupunkien henkiverotettujen määrä ja samalla ilmeisesti myös niiden asukasluku oli 1600-luvulla useita pitäjiä alhaisempi (kts. liitetaulukko 1), mutta niiden käsityöläismäärä vastaavasti korkeampi, niissä oli asukasta kohti laskettuna kuitenkin maaseutua useampia käsityöläisiä. Näin tarkasteltuina kaupungit näyttävätkin olleen kruunun toivomia käsityökeskuksia ja tarjonneen sellaisina asukkailleen yksittäisiä pitäjiä runsaammat ja helpommin tavoitettavissa olevat käsityöpalvelut.

Maaseudun ja kaupunkien ammattirakenteen on havaittu poikkeavan toisistaan selvimmin puu- ja rakennusalan sekä metallialan kohdalla, ovathan ensin mainitun alan ammattilaisten määrät nousseet kaupungeissa jokseenkin korkeiksi ja jälkimmäisten jääneen niissä maaseutuun verrattuna alhaisiksi. Mikäli tarkastelu ulotetaan yksittäisiin ammatteihin, kaupungeista havaitaan tavatun 25 ja maaseudulta 22 alan ammattilaisia. Maaseudun ja kaupunkien väliset erot jäävät näiltä osin siten pieniksi. Tätä erojen pienuutta on vielä korostamassa se, että kaupungeja ja maaseutua toisistaan erottavien ammattilaisten määrät jäävät yleensä alhaisiksi. Niinpä kaupungeista tunnetaan vain muutama maalta puuttuva hakastentekijä, kirjansitoja tai sorvari, hatuntekijä, hampunkehrääjä tai nyöripunoja ja maaseudulta jokin harva kannuksentekijä tai vakkojen ja konttien tekoon erikoistunut ammattilainen. Poikkeuksena ovat vain kengityssepät, joita on tilastoitu pitäjistä yhteensä 22 eikä kaupungeista ainoatakaan. Koska nämä ammattilaiset eivät kengitysseppiä lukuun ottamatta kuuluneet myöskään alueen vakituisten käsityöläisten joukkoon, he eivät antaneet kaupunkien tai maaseudun käsityölle mitään erityisen leimallisia ominaispiirteitä. (Taulukko 33 ja kuvio 10)

käsityöläisiä

KUVIO 9 : Satakunnan maaseudun ja kaupunkien vuosikymmenittaiset käsityöläismäärät vuosina 1600-1721 (I) sekä maaseutu- ja kaupunkikäsityöläisten osuus kunkin vuosikymmenen koko käsityöläismäärästä (II).

Taulukko 33: Satakunnan maaseudulta ja kaupungeista vuosilta 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

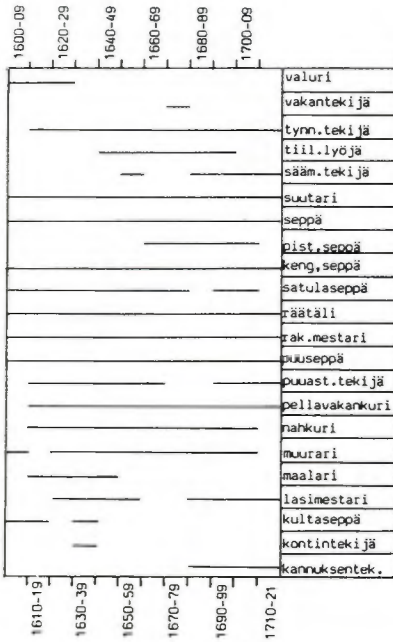
Ammatit	Maaseudun käsityöläisiä	Kaupunkien käsityöläisiä	Kaupunkien käsityöläisiä (%) maakunnan käsityöläisistä	Koko maakunnan käsityöläiset
Hakastentekijä	-	3	.	3
Hampunkehrääjä	-	3	.	3
Hatuntekijä	-	2	.	2
Kannuksentekijä	2	-	.	2
Kelloseppä	-	2	.	2
Kirjansitoja	-	1	.	1
Kontintekijä	1	-	.	1
Kultaseppä	2	13	.	15
Lasimestari	9	7	.	16
Maalari	5	7	.	12
Muurari	17	15	46,9	32
Nahkuri	17	6	26,1	23
Nyöripunoja	-	1	.	1
Pellavakankuri	20	10	33,3	30
Pelttari	5	2	.	7
Pistooliseppä	7	2	.	9
Puuastiantekijä	13	13	50,0	26
Puuseppä	53	19	26,4	72
Rakennusmestari	24	15	38,5	39
Räätäli	185	48	20,9	234
Satulaseppä	11	2	.	13
Kengitysseppä	22	-	-	22
Seppä	291	39	11,8	330
Sorvari	-	2	.	2
Suutari	120	48	28,6	168
Säämiskäntekijä	17	3	15,0	20
Tiilenlyöjä	13	1	.	14
Tynnyrintekijä	29	8	21,6	37
Vakantekijä	1	-	.	1
Käsityöläisiä yhteensä	864	272	23,9	1 136

Huomautuksia: Yksittäisten pitäjien ja kaupunkien käsityöläismäärät ilmenevät liitetaulukoista.

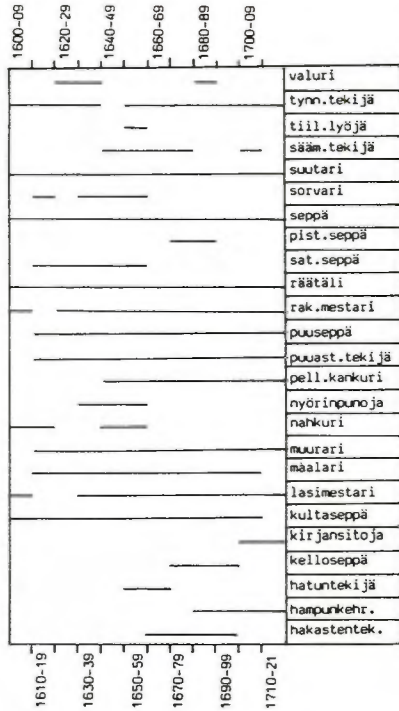
Lähteet: Kuten taulukoissa 2-3.

Tämä samankaltaisuus koskee myös säännöllisesti toimineita käsityöläisiä, jollaisiksi ovat seppiä, räätäliä ja suutaria lisäksi maalla ja kaupungeissa luettavissa muurarit, puusepät, rakennusmestarit, tynnyrintekijät ja puuastioiden valmistajat. Maaseudulta on tosin tietoja myös pellavakankurien ja satulaseppiä ja kaupungeista kultaseppiä,

MAASEUTU

KAUPUNGIT

KUVIO 10: Satakunnan kaupungeista ja maaseudulta eri vuosikymmeniltä vuosilta 1600-1721 tavatut käsityöammatit.

maalarien ja lasimestarien jatkuvasta toiminnasta. Koska maaseudulta on samalla lukuisia lasimestareiden työskentelyyn viittaavia tietoja ja koska pellavankankureiden havaitaan viimeistään 1640-luvulta lähtien kuuluneen kaupungeissa kiinteästi asuneiden käsityöläisten joukkoon, erot supistuvat varsin vähiin ja kaupunkien ja maaseudun erityispiirteet jäävät olemattomiksi. Merkittävimmäksi eroksi näyttääkin näin ollen jäävän kultaseppien ja maalarien vakinaisuus kaupungeissa ja kengitysseppien kuuluminen maaseudun vakinaisten käsityöläisten joukkoon. (Taulukko 33 ja kuvio 10)

Kaupunki- ja maaseutukäsityön ominaispiirteitä voidaan tarkastella myös kiinnittämällä huomio käsityön voimakkuuteen. Satakunnasta on 1600-luvulta kuitenkin tilastoitu

useimmiten niin harvoja käsityöläisiä, ettei tietoja ole syytä käyttää kovin sitovien päätelmien tekemiseen. Mutta jos jätetään hajamaininnat huomiotta ja tyydytään tarkastelemaan esimerkiksi vain niitä ammatteja, joista on tietoja vähintään kymmenen käsityöläisen toiminnasta, voitaneen hahmotella joitakin suuntaviivoja. Kaupunkien osalta on ensinnäkin todettavissa, kuinka edellä mainitut kultasepät näyttävät keskittyneen korostetusti niihin ja kuinka kaupungeissa näyttää tämän lisäksi olleen selvästi enemmän maalarin ammatin harjoittajia kuin maaseudulla. Taonta, nahkojen muokkaus ja niiden valmistus esimerkiksi satuloiksi sekä tiilien lyönti ovat sen sijaan liittyneet maaseutuun. Jos lähtökohdaksi otetaan kaupunkikäsityöläisten osuus koko maakunnan käsityöläismäärästä - 23,9 % - ja verrataan tähän yksittäisten ammattien vastaavia jakaumia, on vielä havaittavissa, että kaupungeissa oli suhteellisen runsaasti lasimestareita, muurareita, rakennusmestareita ja pellavakankureita ja jonkin verran vertailukohtana olevaa yleistä jakaumaa enemmän puuseppiä, nahkureita ja suutareita. Rääätäleitä kaupungeissa näyttää sitä vastoin olleen suhteellisesti tarkasteltuna enemmän kuin esimerkiksi seppiä mutta tästä huolimatta vähemmän kuin mitä yleinen kaupunkija maaseutukäsityöläisten jakauma edellyttäisi. (Taulukko 33)

Edellä todetun mukaisesti onkin havaittavissa, että maaseudulla keskityttiin ennen muuta välttämättömien tarvekalujen valmistukseen. Tämä maaseudulle ominaisin käsityö näyttää liittyneen elimellisesti maatilatalouden osaksi, tuottaneen joko maanviljelyksen tarvitsemia työkaluja tai käsitelleen esimerkiksi karjatalouden tuotteita. Nämä maaseudun omimmat käsityöalat olivat samalla niitä, joita talonpojat eivät mitenkään voineet etsiä kovin etäältä ja vaikkapa päivämatkojen päässä sijaitsevista kaupungeista. Tämä koskee ennen muuta seppien toimintaa. Kaupungit tuottivat sitä vastoin sinänsä kylläkin tarpeellisia ja tärkeitä tavaroita ja palveluksia, mutta lisäsivät lähinnä vain elämän mukavuutta, valmistivat esimerkiksi kultaisia tai hopeisia ylellisyystavaroita ja kohensivat asuinympäristöä.

Porin ja Rauman käsityöllä oli myös eräitä erikoispiirteitä. Niinpä jos tarkastellaan käsityöläismääriä, niiden

voidaan todeta nousseen Porissa korkeimmilleen 1630- ja 1640-luvuilla ja kääntyneen vuosisadan puolivälin jälkeen laskuun. Raumalla käsityöläismäärät kasvoivat sen sijaan lähes yhtäjaksoisesti ja nousivat huippuunsa aivan vuosisadan lopulla. Mistä tämä kaupunkien toisistaan poikkeava kehitys johtui? Yhtenä mahdollisesti vaikuttaneena tekijänä voidaan mainita ajan merkantilistinen kauppapolitiikka. Se näivetti tosin kummankin kaupungin elinkeinoelämää, mutta muodostui Porissa erityisen tuntuva ja tyypisti sen purjehduksen Rauman merenkulkua olennaisesti vaatimattommaksi.²⁵ Kun Pori joutui 1600-luvun lopulla vielä kolmasti tulipalon hävittämäksi ja oli pakotettu keskittämään vähäiset voimavaransa syntyneiden tuhojen peittämiseen, käsityön edellytykset säilyivät kehoina eivätkä kaupunkilaiset kyenneet tarjoamaan työtä enää entisen suuruiselle käsityöläismäärälle. Toisaalta on myös huomattava, että Rauman lähteet ovat säilyneet paremmin kuin Porin ja etteivät käsityöläismäärät etenäkään 1600-luvun lopulla ole tämän vuoksi täysin vertailukelpoisia. Tämä ei kuitenkaan muuta mitenkään edellä esitettyä käsitystä Porin käsityöläismäärien laskusta, haittaa vain vertailujen tekemistä.

Kaupunkikäsityön voimakkuus ei liity kuitenkaan pelkästään kaupunkien omaan kysyntään, vaan on yhtä paljon sidoksissa myös läheiseen maaseutuun. Porin ja Rauman kohdalla olosuhteet olivat tässä suhteessa 1600-luvulla sikäli täysin erilaiset, että Ulvilan käsityö oli tuntuvasti voimakkaampaa kuin Lapin ja että porilaisten mahdollisuudet olivat tältä pohjalta tarkasteltuna heikommat kuin raumalaisten. Viimeksi mainitut ovat näin ollen hyvin saattaneet täyttää myös lappilaisten käsityötarpeen ja päästä kasvattamaan käsityöläismääriään maaseudun tavoin vuosisadan loppua kohti. Tämänkaltaisen oletuksen todentaminen edellyttäisi Lapin ja Rauman yhteyksien osoittamista joko kiinteämmiksi tai muuten erilaisiksi kuin Ulvilan ja Porin. Tältä osin voidaan kummankin kaupungin ja niiden lähimmän takamaan suhteiden poikkeavuuteen, olihan Pori seurakunnallisesti edelleen Ulvilan yhteydessä ja olihan Ulvila aikoi-

25 Jokipii 1974, 610-617

Taulukko 34: Porista ja Raumalta vuosilta 1600-1721 tavatut eri ammattialojen käsityöläiset.

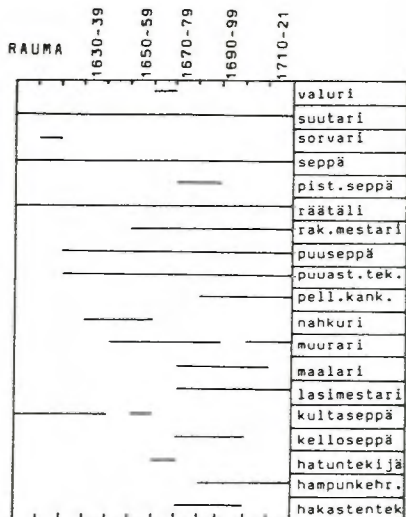
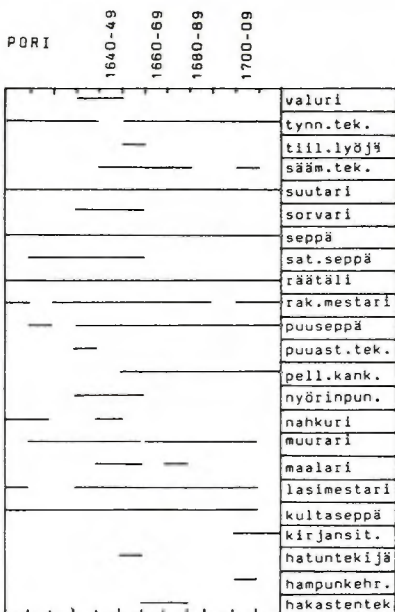
Ammattialat	P o r i		R a u m a		Kaupungit yhteensä	
	I	II	I	II	I	II
Metalliala	32	21,8	29	23,2	61	22,4
Tekstiiliala	32	21,8	28	22,4	60	22,1
Nahka-ala	37	25,2	22	17,6	59	21,7
Puu- ja rakennus- ala	43	29,2	44	35,2	87	32,0
Muut alat	3	2,0	2	1,6	5	1,8
Käsityöläisiä yhteensä	147	100,0	125	100,0	272	100,0

Huomautuksia: I = kunkin alan käsityöläismäärä, II = edellisen osuus kaupungin koko käsityöläismäärästä.

Lähteet: Tiedot perustuvat liitetaulukoille 15-16.

naan kaupunki ja tärkeä keskuspaikka. Lapilla ei tällaisia perinteitä ollut. Se oli päinvastoin suhteellisen nuori seurakunta. Kun osa sen kylistä oli vielä Rauman seurakunnan yhteydessä, sen ja kaupungin suhteet saattoivat tämänkin vuoksi kehittyä Porista ja Ulvilasta poikkeavalla tavalla ja Lappi jäädä enemmän kuin Ulvila kaupunkinsa takamaaksi.²⁶

Porin ja Rauman käsityöläisten ammattirakenne muistuttaa sikäli toisiaan, että tekstiilialan ammattilaisten osuus on kummassakin kaupungissa likipitäen sama - Porissa 21,8 % ja Raumalla 22,4 % - ja että luvut ovat metallialankin kohdalla lähes vastaavat: 21,8 % ja 23,2 %. Sen sijaan Porin käsityöläisistä toimi puu- ja rakennusalalla 29,2 % mutta Raumalla 35,2 %. Nahka-alan ammattilaisten osuus oli Porissa puolestaan korkeampi kuin Raumalla. (Taulukko 34) Yksityiskohdissaan kaupunkien ammattirakenteessa on sitä vastoin jo selviäkin eroja. Ne liittyvät korostetusti kaupunkien muuhun elinkeinotoimintaan, Raumalla lähiympäristön perinteiseen puuastioidenvalmistukseen ja Porissa läheisen merialueen kalastukseen ja sen synnyttämään tyn-

KUVIO 11: Porista ja Raumalta eri vuosikymmeniltä vuosina 1600 - 1721 tavatut eri käsityöammatit.

nyriensä tarpeeseen. Porin käsityöläisten joukkoon liittyy tämän vuoksi säännöllisesti jokin tynnyrintekijä, Raumalla puuastioidenvalmistaja. On myös huomattava, että Porista on vain hajatieta puuastiantekijän toiminnasta ja ettei Raumalta tunneta laisinkaan tynnyriensä sitoja. Erot ovat näiltä osin siten hyvin selvät. (Kuvio 11)

Toinen Porille ominainen piirre on pellavakankurien toiminta. Alan ammattilaisia tunnetaan tosin kummastakin kaupungista, mutta Raumalta on tietoja vain kahden ja Porista kahdeksan kutojan työskentelystä. Rauman kankureista toisen tiedetään lisäksi viipyneen kaupungissa vain hetken ja lähteneen etsimään muualta leveämpää leipää ja parempia työmahdollisuuksia.²⁷ Koska Porissa saattoi vuosisadan lopulla olla samanaikaisesti neljäkin kankuria, kudonnan voidaan sanoa olleen voimakasta ja kaupungille käsityölle oman piirteensä antavaa. Ilmiölle ei ole esitettävissä kiis-

27 TMA Rauma tk. 7.12.1696

tattomia selityksiä; Porin osalta voidaan vain viitata sen vanhoihin yhteyksiin Hämeeseen ja erityisesti sen pellavanviljelyn keskuksiin ja olettaa porilaisten tuoneen markkinoilta palatessaan mukanaan pellavia ja luoneen kaupunkiinsa näin kudonnan kehittymiselle soveltuvan pohjan. Samalla on kuitenkin muistettava, että Pori menetti Hämeen markkinansa 1630-luvulla ja joutui kilpailemaan vanhasta takamaastaan Turun kanssa.²⁸

Porin ja Rauman käsityöläisten ammattirakenteessa tapahtui 1600-luvun aikana käsityöläismäärien kehitykseen verrattavia muutoksia. Ne merkitsivät lähinnä Porin ammattirakenteen kaventumista ja Rauman monipuolistumista. Muutokset karsivat Porista kuitenkin vain kaupungissa ennen vain tilapäisesti tai korkeintaan vuosikymmenen ajan toimineita ammattilaisia ja veivät lähteistä näin sorvarin, tiilenlyöjän, puuastiantekijän, nyörinpunojan, nahkurin ja pelttarin ammattien harjoittajat. Ammattirakenteen perusteet säilyivät sitä vastoin pääpiirteissään muuttumattomina. Raumalle 1600-luvun lopulla ilmaantuneista käsityöläisistä hamppunkehrääjä, pellavakankuri ja lasimestari näyttävät sitä vastoin jääneen kaupunkiin vakituisesti ja monipuolistaneen pysyvästi sen ammattirakennetta. Muutokset merkitsivät Porin ja Rauman ammattirakenteen yhdenmukaistumista ja antoivat niiden asukkaille pääosin yhtäläiset mahdollisuudet käyttää hyväkseen eri alojen ammattilaisten palveluksia. (Kuvio 10 ja liitetaulukot 15-16)

28 Jokipii 1974, 648-650, 93-95 pellavanviljely oli merkittävintä Oriveden ja Längelmäen seuduilla Hämeen suunnalla. Israel Nesselius esitti ilmeisesti juuri näihin Porin pellavankudontaperinteisiin perustuen 1710-luvulla Porin kehittämistä pellavankudontakeskukseksi ja kudonnan ottamista yhdeksi kaupungin hyvinvoinnin perustaksi. (Nesselius 1949, 94-95)

6. Erityisoikeuksia nauttivat käsityöläiset

6.1. Kaupunkilaismestarit

— porvareita vai nurkkamestareita

Kruunun talouspolitiikka liitti käsityön kiinteästi kaupunkielinkeinojen joukkoon ja edellytti jokaisen käsityöläisen etsiytyvän jonkin kaupungin porvariksi, anovan porvarioikeuksia ja vannovan asianmukaisen valan. Säädökset antoivat maaherroille oikeuden valvoa porvariksiottoa, mutta myönsivät vanhoille porvareille tilaisuuden oman mielipiteensä ilmaisemiseen.¹ Raastuvanoikeuden pöytäkirjoista tulisi siten löytyä kaikki kaupungeissa esitetyt anomukset ja vannotut valat. Porin ja Rauman pöytäkirjat eivät ole kuitenkaan säilyneet aukottomina kaikki kokoukset ja vuodet kattavina sarjoina eikä niistä tämän vuoksi ole myöskään saatavissa täydellisiä tietoja. Tämän lisäksi on vielä huomattava, että monen anomuksen tekijäksi ja valan vannojaksi on merkitty Matti Simonpoika tai Antti Laurinpoika. Kun kaupungissa saattaa asua samanaikaisestikin useitakin pelkkinä Matteina tai Antteina muuten tunnettuja, tämänkaltaisia ammattimerkinnästä olevia mainintoja on hankala tunnistaa eikä anomuksia tai valoja voi niin vain yhdistää paikalla mahdollisesti asuvaan Matti-suutariin tai Antti-räätäliin.

1 Halila 1942, 211-217

Raastuvanoikeuden pöytäkirjoista on edellä mainituista syistä tavattu vain 50 porvarivalansa vannoneen tai anomuksensa tehneen porilaisen ja raumalaisen käsityöläisen nimet. Ennen kuin lähdetään tarkastelemaan, keitä tässä joukossa oli, on syytä tehdä lyhyesti selkoa, keitä siinä ei ollut, ja todeta, ettei mukaan ole mahtunut ainoatakaan maaseudulla asuvaksi ilmoitettua ammattilaista. Kun muistakaan lähteistä ei käy ilmi, että maaseutukylien käsityöläiset olisivat hakeutuneet kaupunkien porvareiksi, satakuntalaiset eivät näytä näiltä osin piitanceen määräysten kirjaimesta eivätkä saattaneen käsityötään säädösten edellyttämiin muotoihin.

Porissa ja Raumalla porvarioikeuksia anoneet tai valansa vannoneet olivat näin ollen jommankumman kaupungin asukkaita tai niihin muuttavia käsityöläisiä. Kahden Rauman raastuvanoikeudessa asioineen kohdalla on tosin huomattava, ettei kaupungista ole tavattu vastaavanimisiä käsityöläisiä. Voiluodosta muuttanutta Sipi Antinpoikaa ei siten pystytä tunnistamaan ajan lähteistä, vaikka hän valaa vuonna 1649 vannoessaan sitoutuikin viipymään kaupungissa vähintään kuuden vuoden ajan ja palvelemaan sen asukkaita rehellisenä puuastioidentekijänä.² Vaasasta Raumalle vuonna 1670 saapunut Mäns Simonpoika puolestaan näyttää havainneen kaupungin messinkisepälle tarjoamat mahdollisuudet vähäisiksi, koska hän ei saamastaan tilapäiseen työskentelyyn oikeuttavasta luvasta huolimatta näytä asettuneen kaupungin asukkaaksi.³ Sipin kohdalla tilanne on hyvinkin saattanut olla sama ja Sipi kadota kaupungista ennen vapaavuosien päättymistä eroanomusta esittämättä. Toisaalta on kuitenkin huomattava, että 1650-luvun lähteet ovat jokseenkin kehnot ja mahdollisuudet Sipin tavoittamiseen näin tavallistakin heikommat.

Käsityöläisten porvarivaloja koskevat tiedot hajaantuvat laajalle alalle ja kattavat niin useimmat 1600-luvun vuosikymmenet kuin Porissa ja Raumalla edustetut ammatitkin. Koska mainintoja on kuitenkin vain 50, eri vuosikymmeniltä saatavat tiedot jäävät niukoiksi. Niinpä kun Porista ja Raumalta tunnetaan 1650-luvulta 81 porvarivalaa,

2 TMA Rauma tk. 21.9.1649

3 TMA Rauma tk. 1.9.1670

Taulukko 35: Porissa ja Raumalla vuosina 1600-1709
vannotut porvarivalat.

Aika	Käsityöläisten vannomat valat			Porvarivalo- ja kaiken kaikkiaan
	Pori	Rauma	Yhteensä	
1600-09	-	-	-	2
1610-19	-	1	1	6
1620-29	1	-	1	2
1630-39	2	-	2	30
1640-49	-	1	1	10
1650-59	3	6	9	81
1660-69	-	-	-	46
1670-79	4	3	7	59
1680-89	5	11	16	93
1690-99	2	3	5	55
1700-09	8	-	8	27
Valoja yhteensä	25	25	50	411

Lähteet: Porin ja Rauman raastuvanoikeuksien pöytäkirjat vuosilta 1600-1709. Porvarivaloja laskettaessa apuna on käytetty myös Lähteenojan Rauman historiaa sekä Granit-Ilmoniemen teosta Porin kaupungin porvarit ja kauppiat 1600-1880.

vannojen joukosta on tavattu vain yhdeksän käsityöläistä. Kaikista Porissa ja Raumalla vannotuiksi mainituista valoista 12,2 % tunnistetaan täten käsityöläisten tekemiksi. Käsityöläisistä puolestaan olisi tämän mukaan vain 18,4 % vannonut heiltä edellytetyn valan. Koska pöytäkirjoista ei aiemmin mainituista syistä voi olettaa löytyvän kaikkia oikeuksia hakeneita käsityöläisiä, on selvää, ettei saatujen tietojen nojalla voi tehdä sitovia päätelmiä tai edes summittaisia arvioita nurkkamestareiden ja vastaavasti porvareina toimineiden käsityöläisten määrästä 1600-luvun Porissa ja Raumalla, ei liiain käsityöläisten osuudesta kaupunkien porvarioikeuksia nauttivien asukkaiden joukossa. Aineiston

Taulukko 36: Porissa ja Raumalla porvarivalansa vuosina 1600-1709 vannoneet eri alojen käsityöläiset.

Ammatti	Pori	Rauma	Valoja yhteensä
Hakastentekijä	1	1	2
Hampunkehrääjä	-	1	1
Kultaseppä	1	-	1
Muurari	1	-	1
Pellavakankuri	3	2	5
Puuastiantekijä	-	5	5
Puuseppä	2	-	2
Rakennusmestari	-	1	1
Räättäli	6	6	12
Seppä	4	6	10
Suutari	6	3	9
Tynnyrintekijä	1	-	1
Yhteensä	25	25	50

Lähteet: Kuten taulukossa 35.

pienuuden vuoksi on myös mahdoton sanoa, minkä alan käsityöläiset olivat innokkaimpia valan vannonjia ja oikeuksien hakijoita. (Taulukot 35 ja 36)

Porvariston maksettavaksi määrättiin 1600-luvulla myös eräitä kollektiivisesti suoritettavia veroja. Niiden kantoluetteloista on siten mahdollista laskea porvariksi katsottujen ja ilmeisesti samalla myös asianmukaisia oikeuksia nauttineiden käsityöläisten määrä, joskin on syytä huomata, ettei kaikilla muissa lähteissä käsityöläisinä esiintyneillä ole näissä luetteloissa ammattimerkintää ja ettei kaikkia käsityöläisiä ole tämän vuoksi mahdollista tunnistaa riittäväällä varmuudella. Kun nämä luettelot ovat vielä säilyneet Porista ja Raumalta eri tavoin, kummastakin on katsottu parhaaksi ottaa tarkasteltavaksi parhaiten säilyneet vuodet, Porista vuosien 1659-1671 karjaveroluettelot ja

Raumalta 1690-luvun takseerausluettelot. Koska ensin mainituista on tavattu 29 ja jälkimmäisistä 26 käsityöläiseksi tunnustettua ja koska Porissa oli tarkasteltuna aikana 39 ja Raumalla 34 käsityöläistä, 76,4 % niiden käsityöläisistä näyttää tämän mukaan suorittaneen porvariuteen liittyviä veroja. Jos tämän lisäksi otetaan vielä huomioon, että neljä Rauman 1690-luvun käsityöläistä maksoi mainitut veronsa heti 1700-luvun alussa, vähintään neljän viidesosan (81,4 %) kaupunkien käsityöläisistä voidaan katsoa ottaneen jonakin elämänsä vaiheessa kantaakseen porvariuteen liittyvät velvoitteet ja viidenneksen toimineen luvattomina nurkkamestareina.⁴

Kummastakin kaupungista on säilynyt myös jokin harva porvareita koskeva luettelo, Porista käyttökelpoisin vuodelta 1675. Rauman maistratin arkistossa on vastaavan kaltainen mutta päiväämätön luettelo. Mikäli sen tietoja verrataan henkikirjoihin, se voidaan ajoittaa 1690-luvulle ja todennäköisesti myös jollekulle vuosikymmenen puolivälin vuodelle. Mainittu luettelo käsittää Porissa 104 ja Raumalla 108 porvarin nimet. Käsityöammatin harjoittajiksi näistä mainitaan 10 porilaista ja 17 raumalaista. Lueteltujen porvareiden joukosta voidaan varmuudella tunnistaa käsityöläiseksi vielä viisi miestä. Porvarioikeuksia nauttivien käsityöläisten määräksi saadaan näin 32. Koska kaikkien lähteiden mukaan kaupungeissa olisi tarkasteltuina ajankohtina ollut 40 käsityöläistä, vähintäänkin 80 % porilaisista ja raumalaisista ammattilaisista näyttää tämän perusteella olleen porvarioikeuksien haltijoita. Tämän lisäksi on vielä huomattava, että pari käsityöläistä asui luetteloiden laatimishetkellä joko isänsä tai appensa luona, harjoitti ammattiaan tämän kanssa ja hakeutui porvariksi vasta tämän kuoltua. Mikäli nämä lasketaan porvareiksi, nurkkamestareiden määrä puutoa kuuteen ja siten 15 %:iin käsityöläisten määrästä.⁵

4 TMA LKo 1666-1671 års verificationer, boskaps- och mantalslengder (Pori), 1691-1699 års verificationer, mantalslengder (Rauma); TMA Rauman maistr. ark. Gak1 1690-1699 års taxeringslengder; VA 7275:140 (v. 1659); 7279:425 (v. 1660); 7289:1281 (v. 1663); 7292:1449 (v. 1664); 7296:1349 (v. 1665)

5 VA FR 222 Städernes acta, Björneborg 1675; TMA Rauman maistr. ark. Bd:1 porvareita koskevat asiapaperit 1690-luku.

Käsiteltyjen vero- ja porvariluetteloiden tiedot koskevat osin samoja aikoja ja samoja käsityöläisiä. Lähteet on kuitenkin laadittu toisistaan riippumatta, joten niistä on saatavissa vertailukelpoisia tietoja. Näin ei olekaan pidettävä merkityksettömänä sitä, että kummankin tarkasteltavan mukaan nurkkamestareina toimivien määrä nousee likipitään yhtä suureksi. Tarkasteltu aineisto on kuitenkin pieni, kattaahan se ensimmäisessä tapauksessa 21,7 % ja jälkimmäisessä vain 11,8 % kaupunkikäsityöläisten kokonaismäärästä. Sen nojalla ei siten tule esittää kovin pitkälle meneviä päätelmiä. Varovasti arvioiden tietojen pohjalta voitaneen kuitenkin olettaa, että vajaa viidennes kaupunkien käsityöläisistä työskenteli ilman porvariuden suomaa suojaa. Tietojen hataruuden vuoksi on myös mahdoton sanoa, keitä nämä nurkkamestarit olivat. Tarkasteltuina ajankohtina tällaisina oikeudettomina käsityöläisinä toimi sekä pari säämiskäntekijää että hatuntekijää, lasimestari ja tynnyrintekijä, kolme suutaria ja neljä puuseppää. Povariorikeuksista työskenteli näin ollen sekä harvinaisiksi jääneiden että kaupungeissa yleisesti tavattujen alojen ammattilaisia. Kun valan vannoneidenkin joukossa oli harvinaisten alojen edustajia, muun muassa hakastentekijä ja hampunkehrääjä, porvariorikeuksia ei voi liittää kiinteästi tiettyihin aloihin tai käsityöläismäärien suuruuteen tai pienuuteen. Sen sijaan on havaittavissa, etteivät oikeuksista toimineet viipyneet kaupungeissa kovin pitkää aikaa.

6.2. Käsityöläiset porvarioikeuksien hakijoina ja haltijoina

Porvarivalan vannoneet käsityöläiset olivat lakien ja asetusten mukaan muiden valanvannojen veroisia, nauttivat samoja etuuksia ja joutuivat vastaamaan samoista rasituksista. Heiltä edellytettiin näin ollen sekä puhdasta mainetta että kunniallista syntyperää, tiettyä varallisuutta ja luotettavia takuumiehiä. Yksityiskohdissaan vaatimukset saattoivat vaihdella huomattavasti kaupungista ja ajankohdasta toiseen. Porissa vuonna 1689 hyväksytyjen periaatteiden mukaan porvarioikeudet tuli suoda entisten porvariain pojille ja vävyille sekä heidän leskiensä kanssa avioituneille. Mikäli oikeuksien anoja tuli kaupungin ulkopuolelta, hänen oli ennen hyväksytyksi tuloaan esitettävä maistraatille aikaisemman asuinpaikkansa viranomaisten vahvistama muuttolupa. Anojan tuli lisäksi sitoutua asumaan kaupungissa tietyt vuodet ja tehdä tarkka selko niin varallisuudesta kuin tulevaisuuden suunnitelmistaankin.⁶

Maistraatin piti myös valvoa säädösten noudattamista. Periaatteessa sen tehtäviin kuului myös hakijoiden ammattitaidon toteaminen. Mikäli tältä osin tyydyttiin kirjallisiin tai suullisiin todistuksiin, käsityöläiset olivat muiden anojien veroisia ja saattoivat osoittaa ammattitaitonsa vain antamalla maistraatin tutkittavaksi entisen mestarinsa tai ammattikuntansa vanhimman laatiman todistuksen. Mutta mikäli käsityöläisiltä vaadittiin suoranaisia näyttöjä ja edellytettiin, että he toivat kaupunkilaisten katsastettaviksi valmistamansa kenkäparin tai röijyn, tilanne oli toinen ja käsityöläinen joutui helposti tiukempaan tarkastukseen kuin kauppiaksi hakeutuva.

Porin ja Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjoista ei käy kuitenkaan ilmi, kuinka tarkasti kaupungit annettuja

6 Halila 1942, 211-271; VA Pori tk. 23.12.1689 s. 89

säädöksiä noudattivat ja kuinka katsastivat anojien rehellisyyden ja aiemman vaelluksen nuhteettomuuden. Varsinaisia porvarianomuksia on myös säilynyt niukalti, eikä valan vannomisesta tiedottaviin pöytäkirjojen kohtiin ole merkitty juuri muuta kuin vannomisen ajankohta, vannojalle myönnettujen vapaavuosien määrä ja hänen takuumiestensä nimet.⁷ Joissakin harvoissa tapauksissa porvariksi anovista käsityöläisistä on saatu muitakin tietoja. Pellavakankuri Eskil Sipinpojasta esimerkiksi on kerrottu, että hän oli syntynyt Lammin pitäjässä Hämeen läänissä ja palvellut 1690-luvun alussa parin vuoden ajan uskollisesti jalosukuista rouva Gert-rud Bosinia. Koska tämänkaltaisia tietoja annetaan tavallisesti vain kaupunkiin muualta muuttaneista käsityöläisistä, vaikuttaa todennäköiseltä, että tarkastus kohdistui vain outoihin tulijoihin. Käytäntö ei ollut kuitenkaan johdonmukainen, eikä pirkkalalaiselta Juho Yrjänänpojalta näytetä tivatun yllämainitun kaltaisia tietoja, kun hän pyrki vuonna 1675 Porin porvariksi. Kaupunkilaiset tyytyivät päinvastoin toteamaan pelkästään, kuinka Juhon sepänammatti oli heille tuiki tärkeä, ja kehottivat häntä kääntymään vanhan tavan mukaisesti asiassa seuraavaksi maaherran puoleen.⁸

Käytettävissä olevista lähteistä ei niinkään käy ilmi, miten kaupunkilaiset tarkastivat käsityöläisten ammattitaidon. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa ammattitaito ylipäätään mainittiin, tyydyttiin toistelemaan anojan maistraatille ilmeisesti toimittamien todistusten sisältö. Näin esimerkiksi Erkki-kankuri osoitti hallitsevansa alansa työt. Täysin tyhjiksi kirjaimiksi kaupunkilaiset eivät säädöksiä jättäneet, vaan saattoivat toisinaan äityä hyvinkin hankaliksi ja asettaa hakijan koeajalle sekä myöntyä vasta tämän jälkeen tehtyyn anomukseen. Koska tällaiseen menettelyyn viittaavia tietoja on Porista ja Raumalta itse asiassa vain yksi, on mahdoton päätellä, oliko kyse täysin poikkeuksellisesta tapahtumasta vai noudatetusta mutta sittenkin ilmeisen harvinaisesta käytännöstä. Tämä porilaisten Ruotsin puolelta saapuneelle muurari Johan Perssonille vuonna 1674

7 Esim. VA Pori tk. 22.11.1685; 6.8.1659; 30.6.1683; 19.5.1655; TMA Rauma tk. 25.2.1657, 29.3.1652; 7.12.1674

8 VA Pori tk. 15.1.1696; 16.9.1674; 31.10.1674; 20.2.1675

esittämä vaatimus näyttää lisäksi liittyneen kaupunkilaisten huonoihin kokemuksiin. Porissa jouduttiin näet samoihin aikoihin häätämään muurarin töistä tunariksi mainittu Lauri Paavalinpoika.⁹

Jos porilaiset olivatkin Johan Perssonin kohdalla ankaria, niin he saattoivat tuntemiensa käsityöläisten anomusta käsiteltäessä olla valmiita pitkälle meneviin myönnytyksiin. Vuonna 1691 he hyväksyivätkin porvarikseen Juho Jaakonpojan, vaikka totesivat nimenomaan, että Jaakon opinkäynti oli vielä pahoin kesken ja ettei hän kyennyt mitenkään selviytymään kaikista räätäilille kuuluvista töistä. Koska tästä oli selvää haittaa myös Juholle itselleen, porilaiset katsoivat parhaaksi mennä myönnytyksissään vielä edemmäksi ja soivat Juholle vuoden ylimääräisen verovapauden korvatakseen näin puutteellisen ammattitaidon käsityöläiselle aiheuttamat vahingot.¹⁰

Kaupungeissa ennestään asuvien käsityöläisten mahdollisesti kaventuviin työtilaisuuksiin vedoten porilaiset ja raumalaiset eivät porvarioikeuksia sitä vastoin evänneet. Tähän mahdollisuuteen viitattiin tosin epäsuorasti Raumalla vuonna 1670, kun raastuvankokouksessa käsiteltiin Vaasasta tulleen messinkiseppä Måns Simonpojan anomusta saada harjoittaa kaupungissa ammattiaan vähintään edessä olevan talven yli. Raumalaiset myöntivät anomukseen, "koska hänen käsityöstään ei voisi olla kenellekään vahinkoa".¹¹

Porvariuteen liittyi useita kiistattomia etuja mutta samalla myös joitakin raskaita velvollisuuksia. Ensin mainittuja olivat lähinnä oikeus osallistua kaupungin hallintoon ja mahdollisuus harjoittaa ammattia kenenkään estelemättä. Rasitteet eli velvollisuus osallistua veroja maksamalla yhteisten menojen peittämiseen olivat kuitenkin painavia ja saattoivat pelottaa kaupunkiin asettumista suunnittelevia tai itsenäistä elämäänsä aloittelevia kaupungissa entuudestaan asuvia. Tämän pelon voittamiseksi ja alkuvaikeuksien lieventämiseksi tulokkaille myönnettiin muutaman vuoden vapaus kaupungille maksettavista veroista. Käsityöläisille

9 Pori tk. 2.5.1674, 27; 6.6.1674, 33

10 VA Pori tk. 17.12.1691

11 TMA Rauma tk. 1.9.1670

näitä vuosia myönnettiin yleisen tavan mukaan ja raastuvanoikeuden harkinnan jälkeen yhdestä kuuteen. Pöytäkirjoista ei sitä vastoin ilmene, mitkä seikat olivat milloinkin tärkeitä ja millä perusteilla ratkaisut tehtiin. Joidenkin mainintojen perusteella on tosin pääteltävissä, että muualta tulleet saivat syntyperäisille myönnettyjä useampia vapaavuosia. Näin on esimerkiksi todettavissa, kuinka porilaiset soivat kaupungissa vanhastaan asuneille vuonna 1702 yhden mutta muille kahden vuoden vapaudet ja perustelivat ratkaisuaan juuri viittaamalla tulokkaiden suuriin vaikeuksiin.¹²

Vapaavuosien myöntämiseen liittyi erinäisiä vaaroja, saattoivathan käsityöläiset poistua niiden umpeuduttua vähin äänin kaupungista, hakeutua muuanne ja toimia uudella asuinpaikallaan jälleen muutaman vuoden verovapauden turvin. Jotta tällainen menettely kävisi mahdollisimman hankalaksi ja jotta siitä ei ainakaan koituisi haittaa kaupungille, jokaisella valansa vanhojalla tuli olla taatut ja luotettaviksi tunnetut takuumiehet. Näiden oli korvattava kaupungin mahdollisesti kärsimät vahingot mutta oltava toisaalta uusien porvareiden tukena ja autettava heitä alun vaikeuksissa. Takaajien vaatiminen ei riittänyt vielä turvaamaan kaupungin etuja, vaan uusien porvareiden oli etuuksiensa vastapainoksi sitouduttava myös asumaan kaupungissa muutaman vuoden ajan, Porissa ja Raumalla tavallisimmin viisi tai kuusi vuotta.

Käsityöläiset eivät porvariuden eittämättömistä eduista ja myönnettyjen vapaavuosien tuesta huolimatta olleet aina halukkaita vannomaan heiltä edellytettyä valaa ja ottamaan kantaakseen porvariuden rasitteita. Muut porvarit eivät luonnollisesti katselleet tämänkaltaista menettelyä mielihyvällä, sälyttihän se heidän kannettavakseen kohtuuttoman raskaan taakan. Tämä muiden mielipaha ilmeni monissa yhteyksissä ja tuli erityisen hyvin esille humalaisten välisissä kiistoissa. Niinpä Simo Pertunpojankin oli saavuttava raastuvanoikeuteen selvittämään, mitä hän oli tarkoittanutkutsamalla suutari Sipi Ambrosiuksenpoikaa kelmiksi ja kanaljaksi ja väittämällä tätä velvollisuksiensa laiminlyöjäksi.

12 Esim. VA Pori tk. 6.8.1659; 30.6.1683; 23.8.1675; 20.4.1708; 15.1.1702; 24.5.1684

Simo puolusti omaa käyttäytymistään luonnehtimalla itseään "vanhanaikaiseksi" henkilöksi, joka piti kiinni laista ja ase-
tuksista eikä pyrkinyt välttelemään niissä asetettuja vaati-
muksia. Raastuvanoikeus ei osoittanut aina ymmärtävänsä
esille tuotuja riitoja, eikä raumalainen räätäli Jooseppi An-
tinpoikakaan saanut sitä vakuuttumaan porvarioikeuksista
toimineen ja räätälin töitä tehneen Petteri Mikonpojan työs-
kentelyn turmiollisuudesta, vaikka hän yritti tähdentää eri-
tyisesti Petterin veronkiertoa ja tämän toiminnan haitalli-
suutta Joosepin kaltaisten rehellisten porvareiden toimeen-
tulomahdollisuuksien kaventajana.¹³

Kaupunkien maistraatit eivät kuitenkaan jättäytyneet
pelkiksi syrjästäkatsojiksi, vaan koettivat kiirehtää porvari-
si hakeutumista uhkailemalla vitkuttelijoita sakoilla ja suo-
jeluksen kertakaikkisella menettämisedellä. Raumalaiset
patistelivatkin tämän mukaisesti Jaakko-puuseppää valan
vannontaan vuonna 1651 ja porilaiset kovistelivat Sipi-suuta-
ria ja Reko-kankuria. Uhkaukset jäivät kuitenkin näissäkin
tapauksissa tehottomiksi, sillä niiden esittäjät eivät olleet
kovinkaan kärkkäitä muuttamaan sanojaan teoiksi. Sipi
ja Reko pystyivät tämän vuoksi pitkittämään valaa runsaalla
vuodella, "sairastumaan" aina sopivasti ja välttymään myös
sakoilta ja muilta vastaavilta toimilta. Maistraatin asentei-
ta kuvaa hyvin se, että monasti kovistellulle Sipille oltiin
valmiit myöntämään yllättävän monta (5) vapaavuotta,
kun hän viimein vuonna 1683 saapui raastuvankokoukseen
ja vannoi valansa. Sen verran kaupunkilaiset kuitenkin tinki-
vät, että aloittivat vapaavuosien laskemisen vuodesta 1679
ja ajasta, jona Sipi oli saapunut paikkakunnalle. Samanlaisen
suhtautumisen seurausta oli sekin, että tilapäisen oleskelulu-
van saanut Heikki-räätäli voi rauhassa venyttää "tutustumis-
taan" uuteen kaupunkiin ja oleskella Raumalla käsityöläisenä
runsaan kahden vuoden ajan ja taipua vasta tämän jälkeen
valan vannomiseen.¹⁴

Porin ja Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjoista on
todettu tavatun 50 porvarioikeuksien saamista koskevaa

13 VA Pori tk. 28.2.1681; TMA Rauma tk. 30.5.1670

14 TMA Rauma tk. 22.12.1651; 29.3.1652; 18.11.1661; VA Pori tk. 25.9.1680;
28.1.1681; 30.6.1683; 18.11.1701; 5.5.1647

anomusta tai oikeutensa saaneen vannomaa valaa. Pöytäkirjojen välittämät tiedot ovat useissa tapauksissa perin niukoja: Juho Erkinpoika vannoi valan asetuksen säätämällä tavalla. Koska tällaisia merkintöjä on useita¹⁵, muutamien laveampisanaisten avulla ei ole mahdollista hahmotella kuvaa käsityöläisten kohdalla noudatetusta käytännöstä. Näin ei ole myöskään todettavissa, oliko yhtenäistä käytäntöä ylipäätään olemassa, kohdeltiinko käsityöläisiä muista porvareiksi hakeutuvista poiketen, oliko ammattien välillä eroja ja muuttuivatko menettelytavat vuosisadan aikana.

6.3. Pitäjänkäsityöläiset

Pitäjänkäsityöläisillä on tutkimuksissa yleisesti ymmärretty kuninkaan rahvaan valitukseen vuosina 1680 ja 1686 antamien vastausten mukaisesti ja maaherran myöntämän luvan turvin maaseudulla toimineita ammattilaisia. Lähteissä pitäjänkäsityöläisistä puhutaan kuitenkin jo huomattavasti aikaisemmin. Niinpä Tyrvällä vaikutti 1620-luvulla pitäjänseppäksi kutsuttu Yrjänä ja Laitilan Ytön pitäjänseppän kerrotaan kierrelleen 1650-luvulla Eurajoen kylillä ja tehneen rahvaalle erilaisia alansa töitä. Loimaalaiset puolestaan esittivät käräjille vuonna 1666 suoranaisen pitäjänräätilinottoa koskevan anomuksen. He perustelivat esitystään viittaamalla velvollisuuteensa valmistaa sotamiehille 230 manttelia ja totesivat painokkaasti, että tämä oli räätilien vähyiden vuoksi sula mahdottomuus. Jotta heidän räätiliksi ehdottamansa Reko Heikinpoika pystyisi työskentelemään rauhassa ja tehokkaasti, hänelle anottiin vapautusta väenotoista.¹⁶

15 Esim. TMA Rauma tk. 7.12.1674; 25.2.1657; 29.3.1652; 3.4.1682; 2.4.1687; 22.4.1695; VA Pori tk. 11.12.1626; 30.4.1632

16 VA nn 2: 293v Tyrvää tk. 1629; mm 9:405 Eurajoki tk. 25.6.1657; TMA Loimaan tuomiokunnan ark. Loimaa tk. 10.-13.3.1666 s. 46; vert. myös Jokipii 1974, 403

Valtaneuvostokin puhui tahollaan pitäjänkäsityöläisistä, totesi muun muassa vuonna 1638, kuinka käsityöläisellä tuli olla vakituinen asuinpaikka, jotta hänet voitaisiin lukea oikeaksi pitäjänkäsityöläiseksi, "han måste haffva sin visse väningh och hemvist om han ville vara een rätt sochne- eller häradskräddare".¹⁷ Pappissäädyn pöytäkirjoihin vuonna 1672 liitetty anomus valaisee osaltaan myös pitäjänkäsityöläistermin sisältöä. Siinä luetaan pitäjänkäsityöläisiksi näet kaikki ne ammattilaiset, jotka saivat toimia kaukaisissa maaseutukylissä, mutta joiden tuli hakeutua samalla kaupunkien porvareiksi.¹⁸ Määritelmä muistutti suuresti vuoden 1621 ammattikuntajärjestyksen säädöksiä ja niihin liitettyjä maaseutukäsityötä koskevia kohtia (kts. s. 69). Porin ja Rauman asiapapereissa ei ole kuitenkaan tämänkaltaiseen menettelyyn viittaavia mainintoja. Kun muutkin lähteet vaikenevat asiasta, ei ole mahdollista ratkaista, tähtäisivätkö esimerkiksi loimaalaiset anomuksellaan siihen, että käräjäyleisö ja kruunun viranomaiset olisivat todenneet räätälipulan suuruuden ja suositelleet sen perusteella Rekon hyväksymistä Porin, Rauman tai Turun porvariksi ja hänen ottamistaan näin lailliseksi pitäjänkäsityöläiseksi, vai ajattelivatko he käräjien ja viranomaisten suostumuksen riittävän Rekon oikeuksien takaamiseksi.

Pappissäädysessä esitetyn tulkinnan pohjalta tarkasteltuna vuosien 1680 ja 1686 resoluutiot näyttävät luoneen monessa suhteessa entisestä poikkeavan järjestelmän, omaksuneen vanhan pitäjänkäsityöläisnimityksen mutta muuttaneen muun. Kuningas kiisti porvaristolle antamassaan vastauksessa ottaneensa käyttöön uuden järjestelmän, korosti päinvastoin pyrkivänsä pelkäästään Norrköpingin valtiopäivien vuonna 1604 tekemän päätöksen mukaisen käytännön palauttamiseen. Vaikka kuninkaan vastaukset olivat kauttaaltaan niukkasanaisia, ne vakiinnuttivat pitäjänkäsityöläisten ot-

17 Riksrådets protokoll 14.11.1638 § 7. Valtaneuvosto näyttää pitäneen pitäjän- ja kihlakunnankäsityöläisinä tässä yhteydessä eräänlaisia suojelusmiehiä ja edellyttäneen, että näiden oli pysyttävä paikoillaan ja vältettävä paikaista toiseen kiertelemistä.

18 Borgarståndets riksdagsprotokoll v. 1672, pöytäkirjojen liite 4 kohta VIII. Papisto halusi tässä tulkita suojelusmiesten ja pitäjänkäsityöläisten eron niin, ettei ensin mainittuja voisi lukea pitäjänkäsityöläisten joukkoon, edellyttämällä viimeksi mainittujen maksavan veronsa kaupunkiin.

tamisen piankin selviin uomiin ja loivat mallin, jonka mukaan toimittiin aina 1870-luvulle saakka. Pitäjänkäsityöläiseksi haluavan oli sen mukaisesti käännättävä ensin käräjien puoleen ja saatava niiltä asiaa koskeva lausunto ja pyydetty vasta tämän jälkeen läänin maaherralta virallista valtakirjaa. Kun pitäjänkäsityöläisnimityksen voidaan katsoa saaneen näin uuden sisällön, pitäjänkäsityöläisiksi on tässä luettu 1680-luvun resoluutioiden myöntämin valtuuksin toimineet ja pitäjänkäsityöläisten tarkastelussa pitäytytty 1680-lukuun ja sen jälkeisiin vuosikymmeneihin.

Jos pitäjänkäsityöläiset käsitetään ammattilaisiksi, jotka ovat anoneet käräjillä oikeuksia ja ne myös saaneet, 1600-luvun osalta on todettava, ettei näin tiukkaan rajaukseen ole mahdollisuuksia. Turun ja Porin läänin lääninhallituksen arkisto on ensinnäkin palanut, eikä jälkikäteen ole toisaalta mahdollista tarkastaa, moniko käräjillä käynyt kääntyi maaherran puoleen ja sai haluamansa valtakirjan. Koska pitäjänkäsityöläisluetteloita ei ole säilynyt kaikilta vuosilta, säädetyn veronkaan maksamista ei voi pitää rajauksen perustana. Toinen tiukan rajauksen estävä seikka paljastuu, kun verrataan toisiinsa eri lähteistä saatuja tietoja. Satakunnan kahden kihlakunnan tuomiokirjoista on näet tavattu seitsemäntoista käsityöläisen anomukset, mutta käsityöläisveroluetteloista löydetty 25 käsityöläisen nimet. Tässä joukossa on kuusitoista sellaista ammattilaista, joita ei ole tavattu oikeuksien anojina. Kaikki käräjillä käyneet eivät näytä näin ollen ilmaantuneen asianmukaisen veron maksajiksi. Tällaisia tapauksia on kaiken kaikkiaan kahdeksan. On tosin huomattava, että pitäjänkäsityöläisluetteloiden merkinnät ovat paikoin niin niukkoja, ettei niiden perusteella ole mahdollista tunnistaa veronsa maksaneita ja päätellä esimerkiksi, kuka oli nimettömänä veron maksajana mainittu seppä. Henkikirjoissa ja ajan muissa lähteissä on vielä kolmetoista pitäjänkäsityöläiseksi mainittua. Koska tietojen perusteella on mahdoton tarkastaa, mitkä maininnat ovat luotettavia ja mitkä eivät, pitäjänkäsityöläisiksi on katsottu parhaaksi lukea kaikki lähteissä sellaisiksi mainitut.

Eri lähteiden tiedoissa havaitut poikkeamat saattavat osaltaan viitata pitäjänkäsityöläistermin vakiintumattomuuteen ja käytäntöön, joka liitti nimityksen oikeuksista toimi-

neen, mutta muuten paikkakunnalla vakituisesti työskennelleen ammattilaisen yhteyteen. Tähän mahdollisuuteen näyttää viittaavan se, että Ala-Satakunnasta vuonna 1690 laaditussa verorästiluettelossa luettiin pitäjänkäsityöläisiksi muun muassa lasimestari ja säämiskäntekijä ja viitattiin tällöin ylimalkaisesti näiden vakituiseseen asumiseen paikkakunnalla. Veron perusteeksi esitettiin tosin sekä vuoden 1604 päätös että vuoden 1680 resoluutio, mutta ei mainittu mitään pitäjänkäsityöläis oikeuksien anomisesta tai myöntämisestä.¹⁹

Pitäjänkäsityöläisnimitys näyttää joka tapauksessa omaksutun sikäli nopeasti, että loimaalainen Yrjänä Heikinpoika esiintyi vuoden 1682 henkikirjassa pitäjänkäsityöläisenä ja tyrväälinen Antti Paavalinpoika mainitaan pitäjänräähtälinä erään oikeusjutun todistajana. Ensimmäiset oikeuksien anomista koskevat tiedot tulevat sen sijaan vasta vuosikymmenen lopun tuomiokirjoihin, ja käytettävissä olevien tietojen mukaan voidaan Hämeenkyrön syyskäräjillä 1688 oikeuksien anojana esiintynyttä seppä Matti Klemetinpoikaa ja Kokemäen vastaavilla käräjillä pitäjänräähtäliksi esitettyä Juho Markuksenpoikaa pitää maakunnan ensimmäisinä laillisella tavalla pitäjänkäsityöläisiksi otettuina ja päässeinä ammattilaisina. Jos järjestelmän yhtenä vakiintumisen merkinä pidetään pitäjänkäsityöläisluetteloiden laatimista, kuninkaan resoluutioiden mukainen menettely näyttää tulleen omaksutuksi Satakunnassa viimeistään 1680-luvun loppuun ja vuoteen 1688 mennessä. On tosin huomattava, että sisällöltään ja muodoltaan luettelot olivat pitkään jokseenkin vakiintumattomia (kts. ss. 2 3-4).²⁰

Kuningas myönsi vuoden 1680 resoluutiossaan rahvaalle oikeuden ottaa suojelukseensa pitäjänräähtälin ja -suutarin. Kun hän vetosi samalla Norrköpingin vuoden 1604 päätök-

19 VA 7386:872 1690 års ransakning. Ulvila Ruskila: Jöran Eriksson glaskestare uppförs för en handverkare 1683, 1685, 1686, 1687, 1688 att betala årligen 1 d^r s.m. efter 1604 års Norrköping beslut. Huittinen, Huittistenkylä: Anders sämskmakare kommer att betala efter Norrköpings beslut och sampliga allmogens besvär 1680 årligen 1 d^r s.m. altså upförs för 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686.

20 TMA LKo 1682 års verificationer f. 620v (hk), 1683 års verificationer f. 955v (hk), VA nn 6: Tyrvää tk. 14.-17.8.1682; nn 7, 155 Kyrö tk. 22.-24.9.1688; mm 14: 395-396 Kokemäki tk. 24.-26.9.1688

seen, hän loi pohjan ristiriitaisille tulkinnoille. Valtiopäivien päätöksessä puhutaan näet vain ylimalkaisesti rahvaan tarvitsemista käsityöläisistä.²¹ Miten tämä säädösten ristiriitaisuus on ymmärrettävissä ja miten määräyksiä käytännössä tulkittiin? Oliko ne esimerkiksi käsitettävä niin, etteivät sepät saaneet toimia laisinkaan maaseudulla ja että talonpoikien oli aina seppää tarvitessaan käännyttävä kaupunkilaismestareiden puoleen?

Jos ajatellaan vuoden 1604 päätöksen toteamusta käsityöläisten tarpeellisuudesta ja pidetään seppiä käsityöläisinä, on selvää, että nämä olivat talonpoikien kipeästi tarvitsemia ammattilaisia ja siten mitä ilmeisimmin päätöksen tarkoittamiksi käsityöläisiksi luettavia. Aivan eri asia on, jos 1600-luvun taontaa ei *Rannan* tulkinnan mukaisesti lueta käsityöhön, vaan pidetään sitä talonpoikien ikivanhana oikeutena.²² Tässä tapauksessa seppää ei tietenkään tarvinnut mainita erikseen 1680-luvun resoluutioissa, vaan kuningas saattoi rahvaan toivomuksen mukaisesti turvata vain kahden välttämättömimmän käsityöläisen - räätälin ja suutarin - vastaisen toiminnan. Vaikka seppää ei näin jyrkästi luetaisikaan ammattimaisen käsityön ulkopuolelle, on kuitenkin todennäköistä, että sepän toimintaa pidettiin maaseudulla niin itsestään selvänä asiana, ettei sitä tarvinnut ryhtyä mitenkään varmentamaan. Ilmeistä on myös, etteivät talonpojat tunteneet seppiensä asemaa edes uhatuiksi, sillä tottapa he olisivat tällaisessa tapauksessa kiirehtineet ensimmäiseksi turvaamaan tämän maatalouden harjoittamiselle tuiki tärkeän ammattilaisen pysymisen kyliensä asukkaana.

Vuoden 1860 resoluutiota näytetään toteutetun ja tulkitun hyvin väljästi, eivätkä sen paremmin käräjille kokoontuneet talonpojat kuin kruunun viranomaisetkaan kaihtaneet niukan sanamuodon tulkitsemissa siten, että pitäjänkäsityöläisoikeudet voitiin myöntää myös sepille. He pitivät seppää näin ollen käsityöläisenä, joka tarvitsi räätälin ja suutarin tavoin yhteisön suojelusta ja ottivat seppiä suojelukseensa

21 Stiernman III 1733, 1832 Resolution på Allmogens Besvär 1680 § 15: "så will Kongl. Maj:tt dem nådigst hafva efterlätit en skräddare och skomakare otribulerade uthi hvar sochn få behålla alldeles efter riiksens ständers beslut aff åhr 1604".

22 Ranta 1978, 88

Taulukko 37: Pitäjänkäsityöläisanimuksensa esittäneet, ammattiveronsa maksaneet ja eri lähteissä pitäjänkäsityöläisinä esiintyneet Satakunnan vuosien 1680-1721 pitäjänkäsityöläiset.

Ammatti	Esitetyt anomukset	Ammatti- veron maksajat	Pitäjänkäsityöläisinä esiintyneet
Lasimestari	-	1	1
Räätäli	7	11	22
Seppä	7	8	15
Suutari	3	4	7
Säämiskäntekijä	-	1	1
Tietoja yhteensä	17	25	46

Huomautuksia: Koska eri lähteiden tiedot ovat ristiriitaisia ja osin eri aikoja kattavia, anomusten esittäjien ja ammatti-
veron maksajien määrä ei välttämättä vastaa lähteissä pitäjänkäsityöläisenä esiintyneiden määriä eikä viimeksi mainittujen luku ole siten edellisten summa.

Lähteet: Kuten taulukossa 2 mutta vain vuosien 1680-1721 ajalta.

jopa enemmän kuin suutareita. Ulvilalaiset ja huittislaiset olivat tämän lisäksi valmiit käyttämään pitäjänkäsityöläisen nimeä lasimestarista ja säämiskäntekijästä. Vaikka pitäjänkäsityöläisiä koskevia mainintoja on suhteellisen vähän - ainoastaan 46 - ne osoittavat kuitenkin, että 1680-luvun resoluutioita tulkittiin etupäässä vuoden 1604 päätöksen pohjalta, mutta katsottiin välttämättömän tarpeen silttenkin koskevan lähinnä vain räätäleitä, suutareita ja seppiä. (Taulukko 37)

Käytettävissä olevien tietojen niukkuus haittaa pitäjänkäsityöläisten otossa noudatetun käytännön seuraamista. Vähäisetkin maininnat osoittavat kuitenkin, että rahvas oli näkyvästi esillä asian käsittelyssä. Vaikka se ei aina itse esittänyt käsityöläisen ottamista, sen lausumat toivo-

mukset olivat puhemiehinä esiintyneiden kirkkoherrojen ja nimismiesten julkituomien anomusten takana. Samalla on myös huomattava, että kaksi asiansa itse käräjille tuonutta käsityöläistä puolsi anomustaan korostamalla, miten kanssa oli anellut heitä käsityöläisikseen ja miten he olivat suostuneet sitkeisiin pyyntöihin ja halusivat nyt julkisesti lausutun suostumuksen kääntyäkseen asiassa seuraavaksi maaherran puoleen. Vain kaksi käsityöläistä näyttää tulleen käräjille täysin omatoimisesti.²³

Rahvas, kirkkoherrat ja nimismiehet perustelivat esityksiään monilta eri puolilta. Heidän keskeisenä lähtökohtanaan oli luonnollisesti kyseisen alan ammattilaisen puute. Tämän lisäksi he tähdensivät erinäisiä muitakin seikkoja, kertoivat esimerkiksi, miksi tarve oli ajankohtainen juuri nyt. Ulvilassa käräjäyleisö merkitytti tuomiokirjoihin maininnan seppiä puuttumisesta tykkänään puolentoista peninkulman säteellä pitäjän keskustasta. Koska rahvaan käytössä ei tämän vuoksi ollut ainoatakaan peltokalujen valmistukseen pystyvää ammattilaista, se pyysi lupaa pitäjänsepän ottamiseen. Loimaalaisten perustelut olivat vuonna 1701 samansuuntaiset, todistelivathan he, etteivät seudun rustholarit saaneet töitään tehdyiksi, koska pitäjässä ei ollut kelloista sepän töiden taitajaa. Tyrvääläiset puolestaan väittivät, että heidän oli kunnan jalkineita tarvitessaan mentävä joko lähimpään kaupunkiin tai ulotettava matkansa aina Turkuun saakka, ja pyysivät tähän vedoten itselleen omaa suutaria.²⁴

Sota-aika toi anomuksiin oman lisänsä ja sai rahvaan perustelemaan anomuksiaan vetoamalla muun muassa siihen, ettei se kyennyt räätälin tai suutarin puuttumisen vuoksi valmistamaan ruotusotamiesten tarvitsemia varusteita ja täyttämään sitoumuksiaan. Karkkulaiset menivät tätäkin edemmäs ja esittelivät erään ehdokkaan avuja toteamalla tämän olleen sotilaan opissa ja perehtyneen erinomaisesti

23 VA mm 25:356 Eura tk. 6.-8.10.1698, mm 27:225 Eurajoki tk. 6.-8.6.1695; mm 25:356 Eurajoki tk. 1.-2.10.1694; mm 42:398-399 Kokemäki tk. 24.2.1704; mm 14:395-396 Kokemäki tk. 24.-26.9.1688; nn 7:744 Kyrö tk. 22.-24.9.1688; nn 17:459v-460 Kyrö tk. 6.-7.10.1703; nn 17:273-274 Karkku tk. 18.-19.5.1701

24 Va mm 43:162v-164 Ulvila tk. 8.-9.11.1704; nn 17:1-2 Loimaa tk. 12.-13.2.1701; nn 23:138 Tyrvää tk. 30.6.1705

juuri sotilasvaatteiden valmistukseen. Kun karkkulaisten suosittama Mikko Heikinpoika taisi vielä suutarintöidenkin alkeet, hän oli käräjäleisön mielestä ihanteellinen pitäjänkäsityöläinen. Loimaalla nimismies toi perusteluihin vielä muita mielenkiintoisia piirteitä väittämällä, että sotilaat olivat rauhanaikana valmistaneet pitäjäläisten tarvitsemia vaatteita ja jalkineita. Kun nämä räätäleinä ja suutareina toimineet sotamiehet olivat vihollisuuksien puhjettua marsineet rintamalle, rahvas ei saanut enää teetetyksi tarvitsemiaan tuotteita, saati sitten täytetyksi armeijan tilaukset. Kun loimaalaiset pyrkivät perustelemaan sepän ottamista vetoamalla erityisesti rusthollareiden vaikeuksiin, he halusivat varmasti viitata samalla epäsuorasti armeijan etuihin, sillä eihän huonosti voipa rusthollari kyennyt mitenkään täyttämään velvollisuuksiaan ja varustamaan kunnan rakuunaa.²⁵

Paikallisten tekijöiden lisäksi satakuntalaiset vetosivat myös kuninkaan päätöksiin. He eivät näytä kuitenkaan käyttäneen tätä mahdollisuutta hyväkseen kaikissa tapauksissa, eivät ainakaan liittäneet sitä kaikkien anomusten perusteluihin. Vähäisten tietojen vuoksi on mahdoton todeta, onko tämän perustelun käytössä havaittavissa jonkinlaista tarkoituksenmukaisuutta vai onko peruste mukana vain "sattumalta". Kuninkaan päätökseen vedoten esitettiin joka tapauksessa kahden sepän ja kolmen räätälin ja suutarin ottamista pitäjän suojelukseen. 1680-luvun resoluutioihin vedottiin kaikissa tapauksissa hyvin lyhyesti; hämeenkyröläiset tosin katsoivat kuninkaan suosivan erityisesti kaukaisiin pitäjiin asettuvia käsityöläisiä ja pyrkivät tähän vedoten hankkimaan suostumuksen pitäjänsepän otolle.²⁶

Ulvilan käräjillä vuonna 1704 käyty keskustelu osoittaa, että pitäjänkäsityöläisen ottamiseen liittyi eräitä arveluttavina pidettyjä piirteitä. Nämä liittyivät paikallisen nimis-

25 VA nn 23:138 Tyrvää tk. 30.6.1705; nn 20:459v-460 Kyrö tk. 6.-7.10.1703; nn 26:55v Kyrö tk. 14.-17.1.1706; nn 9:273-274 Karkku tk. 18.-19.5.1701; nn 8:1327 Loimaa tk. 7.-8.5.1700; mm 42:398-399 Kokemäki tk. 24.2.1704

26 VA nn 7:744 Kyrö tk. 22.-24.9.1688; nn 20:459v-460 Kyrö tk. 6.-7.10.1703; nn 23:138 Tyrvää tk. 30.6.1705; mm 25:356 Eurajoki tk. 1.-2.10.1694; mm 27:225 Eurajoki tk. 6.-8.6.1695; mm 34:62-63 Eura tk. 6.-8.10.1698; mm 14:395-396 Kokemäki tk. 24.-26.9.1688

miehen mukaan pitäjänkäsityöläisaseman mahdollistamaan sotaväen pakoilemiseen. Nimismies pelkäsi, että monet irtolaiset tulisivat vastaisuudessa ilmoittautumaan pitäjänkäsityöläisiksi, välttyisivät näin väenotoilta mutta heittäytyisivät heti mahdollisen sodan päätyttyä takaisin irtolaiselämän viettäjiksi. Nimismiehen mielestä pitäjänsepäksi pyrkivän Pomarckin tapaiset irtolaiset olisi paras sitoa maahan, tarjota heille asuttavaksi autiotila ja edellyttää, että he toimisivat tämän ohella käsityöläisinä. Menettely olisi nimismiehen tulkinnan mukaan ollut sekä koko yhteisön että myös yksityisen käsityöläiseksi pyrkineen irtolaisen edun mukainen. Huomattavaa sen sijaan on, että vaikka nimismies pohtikin laajasti pitäjänkäsityöläisen ottoon liittyviä ongelmia, hän ei asettanut kyseenalaiseksi sepän ottamista pitäjän suojelukseseen.²⁷

Pitäjänkäsityöläiseksi otettavalta ei näytetä vaaditun erityisiä ammattitaidon osoituksia. Tämä olikin sikäli luonnollista, että rahvas esitti usein itse soveliaan ehdokkaan nimen ja oli siten jo entuudestaan perillä tämän taidoista. Anomuksiin saatettiin tosin liittää maininta opinkäynnistä ja havaitusta ammattitaidosta ja tuoda nämä seikat esille ehdokkaan soveltuvuutta lisäävänä tekijänä. Rahvas tähdenesi esityksissään toisinaan myös ehdokkaansa rehellisyyttä, syntyperän kunniallisuutta ja elämän nuhteettomuutta. Se saattoi näin todeta, kuinka Euraan pitäjänsepäksi ajateltu Heikki Martinpoika oli tunnettu työteliääksi ja taitavaksi mieheksi tai kuinka eurajokelainen Matti Matinpoika oli taitavan ja raittiin miehen maineessa ja siten erinomaisen sopiva pitäjänsuutariksi. Kokemäkeläiset puolestaan pitivät Juho Markuksenpojan hyvänä puolena hänen kaikkinaista tuttuuttaan, olihan hän oman pitäjän asukkaita.²⁸

Käsityöläiset ja rahvas solmivat käräjillä kaksipuolisen sopimuksen: ensin mainitut sitoutuivat palvelemaan taidoiltaan pitäjäläisiä ja nämä teettämään työnsä suojeluksensa ottamallaan käsityöläisillä. Sopimusta ei tosin välttämättä

27 VA mm 43:162v-164 Ulvila tk. 8.-9.11.1704

28 VA nn 12:146 Karkku tk. 29.-30.7.1695; nn 23:138 Tyrvää tk. 30.6.1705; mm 34:62-63 Eura tk. 6.-8.10.1698; mm 25:356 Eurajoki tk. 1.-2.10.1694; mm 14:395-396 Kokemäki tk. 24.-26.9.1688

kirjattu tässä muodossa tuomiokirjoihin, mutta se oli kuitenkin olemassa. Joissakin poikkeustapauksissa käsityöläinen saattoi Hämeenkyrön pitäjänsepäksi ehdotetun Matti Kleminpojan tavoin vaatia, että rahvaan oli virallisesti sitouduttava teettämään kaikki sepän työt hänellä. Juho Markuksenpoika puolestaan sitoutui vastavuoroisesti työskentelemään ahkerasti ja halvalla. Jos käsityöläinen ei noudattanut tätä joko kirjoitettua tai kirjoittamatonta sopimusta, hän saattoi joutua hankalaan asemaan ja havaita saaneensa alueelleen pahan kilpailijan. Näin tapahtui Huittisten ja Tyrvään yhteiseksi pitäjänräättäliksi otetulle Jaakko Costenille. Koska hän oli haluton kiertelemään pitäjissä, tyrvääläiset ottivat pianikin itselleen toisen räättälin ja pienensivät Jaakon toimialueen pelkän Huittisten pitäjän käsittäväksi. Loimaalainen Heikki Eskelinpoika käsitti tahollaan pitäjänkäsityöläisten velvollisuudet niin sitoviksi, että hyökkäsi vihoissaan pitäjänsepäksi otetun Klaus Klausinpojan kimppeen ja pieksi tämän pahanpäiväisesti epäillessään, että Klaus vältteli ehdoin tahdoin hänen tilaansa ja pakotti hänet teettämään työnsä milloin missäkin. Käsityöläiset eivät sitä vastoin näytä ryhtyneen valvomaan sopimuksen noudattamista ja nostamaan haasteita töiden teettämisestä sen vastaisesti.²⁹

Kaikki maaseudun käsityöläiset eivät kuitenkaan hakeuneet pitäjänkäsityöläisiksi, eikä heitä näytetä tähän liioin patistellunkaan. Viranomaiset näyttävät päinvastoin vedonneen päätösten mukaiseen käytäntöön vain tapauksissa, joissa he katsoivat käsityöläisten aiheuttavan haittaa ympäristölleen. Huittisissa nimismies pyrkikin tähän vedoten häätämään säämiskäntekijä Antti Reonpojan. Hän väitti, että Antti myyskenteli viinaksia ja aiheutti näin epäjärjestyä. Koska Antilla ei ollut käsityöläisioikeuksia, hänet oli nimismiehen mielestä karkotettava heti pitäjältä. Antti kykeni kuitenkin osoittamaan, että hän piti viinoja vain vieraidensa iloksi. Koska lähiympäristön talonpoikien kerrottiin vielä käyttävän ahkerasti säämiskäntekijän palvelusia ja tarvitsevan Anttia kipeästi vuotiensa muokkaajaksi

29 VA nn 7:744 Kyrö tk. 22.-24.9.1688; mm 14:395-396 Kokemäki tk. 24.-26.9.1688; nn 17:260-261 Tyrvää tk. 15.-16.5.1701

ja säämiskän valmistajaksi, nimismies perääntyi ja luopui kanteestaan. Antti näyttää kuitenkin säikähtäneen tapauksesta siinä määrin, että merkitytti itsensä parin vuoden ajan pitäjänkäsityöläisluetteloihin ja maksoi vuoden 1604 päätöksen mukaisen veron.³⁰

Olivatko pitäjänkäsityöläisoikeuksiin liittyvät edut painavampia kuin aseman mukanaan tuomat velvoitteet, lähinnä käsityöläisen maksettavaksi määrätty hopeatalarin-suuruinen vuotuinen vero? Yleisesti tarkasteltuna on huomattava, että oikeudet takasivat kantajalleen mahdollisuuden ammatin häiriöttömään harjoittamiseen. Loimaalaisten jo 1660-luvulla esittämästä anomuksesta käy kiistatta ilmi, että armeijan pakko-ottojen välttäminen tunnettiin erittäin tärkeäksi. Tähän samaan seikkaan joskin päinvastoin muotoiltuna viittaavat myös Ulvilan nimismiehen vuonna 1704 esittämät näkökohdat. Pitäjänkäsityöläisanomusten sisältö tai niiden ajallinen jakauma ei kysymystä selvennä. Kymmenen kaiken kaikkiaan seitsemästätoista tunnetusta anomuksesta on tosin esitetty Suuren Pohjan sodan aikana, mutta aineisto on liian pieni ja järjestelmän voimassaoloaika liian lyhyt, jotta anomusten pohjalta voitaisiin tehdä yleistäviä päätelmiä. Sotatilauvuoksi anomukset oli myös viisainta muotoilla niin, että niistä kävi selvästi ilmi huoli armeijan tilausten täyttämistä ei niinkään pelko käsityöläisen joutumisesta sotilaaksi. Anomusten sisältöä ei tämänkään vuoksi tule käyttää käsityöläisten todellisten vaikutteiden peilaamiseen.

Pitäjänkäsityöläisnimitykseen liittyviä myönteisiä puolia tarkasteltaessa on tämän lisäksi otettava huomioon myös se, että nimityksellä on ilmeisesti jo sinänsä ollut oma merkityksensä, onhan se osoittanut, että sen kantajalla oli hyväksyty paikka yhteisössä, että häntä tarvittiin ja että hänellä oli kiistattomat oikeutensa ja velvollisuutensa. Häntä ei näin ollen voinut lukea siihen itsellisten enimmäkseen nimettömänä pysyvään joukkoon, jonka väitettiin viettävän päivänsä turmiollisessa laiskuudessa ja jota viranomaisten oli pakolla taivutettava työhön ja toimintaan.

30 VA mm 13:488 Huittinen tk. 8.-11.12.1683

6.4. Kartanonkäsityöläiset — keitä he olivat

Privilegiot vahvistivat aatelille monen muun hyvän lisäksi oikeuden ottaa suojelukseensa eri alojen käsityöläisiä. Näiden niin kutsuttujen suojelusmiesten ei tarvinnut maksaa kruunulle meneviä veroja, mutta ei heidän toisaalta edellytetty myöskään työskentelevän muiden kuin aatelin ja sen asuinkartanoiden väen tarpeisiin. Tätä aatelille suotua oikeutta aikalaiset eivät asettaneet kyseenalaiseksi. Sitä enemmän heillä oli sen sijaan valittamista tavasta, jolla aateli tätä oikeutta sovelsi, ja suojeluksen myöntämisestä lähes kenelle tahansa aatelin hallinnassa olevalle maalle asettuvalla käsityöläiselle. Koska huomattava osa maasta oli esimerkiksi 1600-luvun puolivälissä aatelin hallussa (ss. 92), oikeuksien lavea tulkinta toi aatelin siipien alle helposti useimmat maaseudulla toimivat käsityöläiset, romutti pohjan kruunun käsityöpolitiikalta ja teki käsityöläisten työskentelyn mahdolliseksi aatelin mieleisillä paikoilla ja sen hyväksi katsomassa laajuudessa.

Privilegioiden lavea tulkinta olisi näin antanut aatelille mahdollisuuden käsityön ohjailmiseen ja tuonut sen kruunun asemesta käsityöpolitiikan muotoilijaksi ja toteuttajaksi. Tämä ei voinut olla sen paremmin keskittämiseen pyrkivän kruunun kuin kaupunkien etuja valvovan porvaristonkaan mielen mukaista. Porvaristo koettikin muuttaa epäkohdaksi tuntemaansa käytäntöä ja valitti toistuvasti aatelin toimista kuninkaalle. Se sai valituksiinsa enimmäkseen myös haluamansa kaltaiset vastaukset. Kuningas pahoitteli näet hänkin tahollaan aatelin menettelyä. Koska hän rajoittui kuitenkin pelkkään säädösten tarkan noudattamisen tähdentämiseen, tilanne säilyi ennallaan ja porvariston valituksenaiheet samoina.³¹

31 Stiernman II 1729, 1148 Resolution på Städernes Besvär 31.3.1649 § XII; Stiernman II 1729, 1751 Resolution på Städernes Besvär 3.10.1675 § XIII; Stiernman II 1729, 1701 Resolution på Städernes Besvär 10.12.1672 § XXI, Stiernman V 1766, 5 Bref om förswars Skräddare 9.3.1689; Riksrådets protokoll 14.11.1638, 6.2.1639

Privilegioiden tiukan tulkinnan mukaan kartanonkäsityöläisiksi olisivat yksiselitteisesti luettavissa vain aatelin omaan tarpeeseen sen kartanoissa työskentelevät ammattimiehet.³² Kartanonkäsityöläisten joukkoon olisivat siten liitettävissä Kokemäen Vitikkalan säterissä palvelleen pistooliseppä Juho Mikonpojan kaltaiset miehet. Ulvilan pitäjän Merikarvian kylästä tunnettua puuseppä Erkki Matinpoojaa ei sitä vastoin voisi luokitella kartanonkäsityöläiseksi, vaikka hänen ilmoitetaankin nauttineen saman pitäjän Kellahden kylään säterinsä rakentaneen Otto von Grothusenin suojelua. Erkki ei useiden kymmenien kilometrien päässä Kellahdelta asuvana voinut näet olla mitenkään Grothusenin kokopäiväinen ja kokovuotinen palvelija.³³

Mitenkä Erkki ja monet hänen kaltaisensa käsityöläiset tulisi ryhmitellä, olisiko heidät luettava kartanonkäsityöläisiksi vai jätettävä näin otsikoidun tarkastelun ulkopuolelle? Koska Erkin ja monen muun käsityöläisen nauttima suojelus on kiistatonta, on selvää, ettei pelkkiin kartanoissa työskenteleviin käsityöläisiin rajoittuva tarkastelu voi antaa kattavaa kuvaa aatelin vaikutuksesta käsityön muotoutumiseen. Koska toisaalta on vähintäänkin yhtä selvää, että tällaisen kokonaiskuvan hahmottelemiseen olisi kaikin keinoin pyrittävä, tarkasteltava joukko on laajennettava käsittämään sekä kartanoissa työskentelevät että muualla aatelin suojeluksessa asuneet ja toimineet käsityöläiset.

Kartanonkäsityöläiset on tämän perusteella periaatteessa mahdollista määritellä jokseenkin tarkasti. Käytännössä rajaus tuottaa kuitenkin vaikeuksia, eikä lähteiden niukkojen merkintöjen perusteella ole läheskään aina pääteltävissä, onko kyseessä kartanonkäsityöläinen vai maalla omin lupinsa

32 Svenska Riksdagsakter I:2 1932, Adelsprivilegier 10.1.1612 § 30: "Thet må och vara Ridderskapet och Adelen frijt at hafva och hålla i sitt försvar och tjenst allehanda Ämbetzmän, som til hushåldz uppehälle, tarff och förbättring kunne tjänlige wara, dogh icke heller flere antaghe och under sitt namn försvara, än skäligen och sielff behöfwer."

33 TMA LKo 1695 års verificationer f. 1508 (hk), Juho Mikonpoika mainitaan Vitikkalan suojelusmiehenä, vuoden 1698 henkikirjat (Va 7412:1505) tuntee Juhon sen sijaan seppänä ja Vitikkalan lampuotina. Vuoden 1692 henkikirjoissa mainitaan Vitikkalan seppän vaimo Anna (TMA LKo 1692 års verificationer f. 1682). Myös pistooliseppä Juho Mikonpojan vaimo oli Anna. VA 7143, 64v Ulvilan henkikirja 1635.

toimiva muu ammattilainen. Määrittelyvaikeudet ovat tuttuja 1600-luvun kaikilta vuosikymmeniltä. Erityisen suuriksi ne käyvät vuoden 1640 jälkeen, kun aateli sai suojelushenkilönsä muun väkensä mukana verovapaiksi ja kun nämä katosivat kokonaan henkiverotettujen joukosta. Ongelmaksi tulevat tällöin jo lähdekatsauksen yhteydessä käsitellyt käsityöläisten vaimot. Koska nämä on periaatteessa katsottu jo tilastointikelpoisiksi - mikäli muut tiedot eivät tee tilastointia perusteettomaksi - tässäkin on päädytty pitämään niitä vaimoja, jotka asuvat aatelille kuuluvalla maalla kartanonkäsityöläisten puolisoina, ja tilastoitu maininnat. Näin esimerkiksi Köyliönkartanon mailla asunutta ja lähteissä 1650-luvulla muurarin vaimoksi mainittua Agnesta koskevat tiedot on liitetty 1660-luvulla lähteissä lyhyen aikaa esiintyneen muurari Matti Hannunpojan yhteyteen. Tietoja yhdisteltäessä on noudatettu aikaisemmin esiteltyjä tapoja (kts. ss. 41-44).³⁴

Kartanonkäsityöläisten erottaminen edellyttää lähteen tarkan käymisen lisäksi joidenkin periaatteiden hyväksymistä, esimerkiksi kartanokäsitteen tarkentamista. Koska tässä yhteydessä ei ole mahdollista rajoittaa vain todella asuttujen säterien tarkasteluun, kartanoksi on luettu kaikki säterioikeuksia nauttineet tilat, olivat ne sitten rakennettuja tai rakentamattomia. Jos viimeksi mainitun kaltainen säteri menetti 1600-luvun lopun reduktioissa oikeutensa, sitä ei ole enää tämän jälkeen laskettu kartanoiden joukkoon. Sitä vastoin kartanoksi on edelleen luettu ne rustholleiksi muutetut säterit, jotka jäivät aatelin haltuun tai muuten säätyläisten omistukseen.³⁵ Kartanonkäsityöläisiksi puolestaan on katsottu vain kartanoissa tai kartanon torpissa asuneet ammattilaiset sekä käsityöläiset, joista on käynyt selvästi ilmi jokin suojeluksen nauttimiseen viittaava seikka. Tällaiseksi ei kuitenkaan ole luettu asumista aatelille läänitettyllä maalla.

34 VA 7267:137v (hk 1657; Agnes muurarin vaimo); TMA LKO 1670 års verificationer f. 685 (hk: Agnes muurarin vaimo); VA 7283:164 (hk 1661: Matti-muurari ja hänen Agnes-vaimonsa)

35 Vert. Jutikkala 1932, 2-3; Paavola 1977, 4

Aateli ratkoi riitojaan pääsääntöisesti hovioikeudessa. Käräjien tuomiokirjoissa ei tämän vuoksi ole kartanonkäsityöläisten asemaa suoranaisesti valaisevia tietoja. Koska Satakunnan 1600-luvun kartanoiden arkistot ovat Eurajoen Vuojokea lukuun ottamatta hävinneet, kartanonkäsityöläisten ja heidän suojelijoidensa suhteista on käytävissä perin niukat tiedot. Vuojoelta on säilynyt vain yksi käsityöläisen ja hänen aatellisen isäntänsä välinen sopimus, mutta tämän kreivi Axel Wachtmeisterin ja laivanrakentaja Sipi Matinpojan vuonna 1696 vahvistaman kontrahdin perusteella ei ole tehtävissä yleistäviä päätelmiä. Kartanonkäsityöläisiä tutkittaessa on tämän vuoksi tyydyttävä toissijaisiin lähteisiin. Niiden avulla voidaan tarkastella esimerkiksi sen kaltaisia kysymyksiä kuin käsityöläisten asuinpaikkoja tai pyrkiä merkintöjen jatkuvuuden perusteella arvioimaan palvelussuhteiden kiinteyttä. Tietojen perusteella ei sitä vastoin voi päätellä, tekivätkö aateliset ja käsityöläiset keskenään selviä kirjallisia sopimuksia vai tyytyivätkö järjestämään suhteensa suullisen välipuheen - jos senkään - pohjalta.

Kartanonkäsityöläisiksi luokiteltavien havaitaan esiintyvän lähteissä joko räätäli Simo Tuomaanpoika Liuhan tapaan kartanon torppariksi merkittyinä tai kokemäkeläisen kankuri Juho Jannenpojan tavoin kartanon suojelusmiehenä ja puolivuosispalvelijana.³⁶ Kolmannen ryhmän muodostavat Ulvilan Merikarviolla asuneen Erkki-puusepän kaltaiset etäällä kartanosta ja suojeluksen myöntäjästä asuneet käsityöläiset. Mikäli tämäntapaiset merkinnät otetaan ryhmittäytymisen perustaksi, 26 kartanonkäsityöläistä on luettavissa samalla torppariksi, kymmenen lampuotitilan asujaksi ja 75 kartanoiden ulkopuolella eläjäksi. Koska lähteiden maininnoissa on lukuisia tulkinnan varaisia kohtia ja monia ristiriitaisuuksia, esitettyjen tietojen perusteella ei tule väittää, että tarkalleen 57,5 % Satakunnan 1600-luvun 193 kartanonkäsityöläisestä olisi asunut ja työskennellyt kartanoiden ulkopuolella. Sitä vastoin luvut oikeuttavat toteamaan, että huomattava osa kartanonkäsityöläisiksi luokitelluista ammattimiehistä asui säterien ulkopuolella, ei nauttinut

36 TMA LKo 1695 års verificationer f. 2031 (Karkku hk); f. 1508 (Kokemäki hk)

päivittäistä ruokaansa aatelisen herransa pöydästä ja kuului siten kiistatta siihen porvariston ja kruunun käsityöpolitiikkaa hoitavien mieltä hiertävään joukkoon, joka toimi maaseudulla kaikkien säädösten vastaisesti.

Oliko kartanonkäsityöläisten asemassa ja palkkauksessa eroja sen mukaan, missä he asuivat? Olivatko esimerkiksi sätereissä asuvat kiinteämmin herransa valvonnassa kuin suojelijansa mailla muualla asuvat? Vaikka lähteet eivät annakaan kysymyksiin suoria vastauksia, voidaan kuitenkin olettaa, että asuinkartanoissa työskennelleiden valvonta olisi ollut tiukinta ja asema ja elämä epäitsenäisintä. Heidän voidaan olettaa myös saaneen talosta jokapäiväisen ruokansa ja katon päänsä päälle sekä nauttineen muiden palkollisten tavoin tiettyä vuosipalkkaa. Muualla asuville ammattimiehille aateli näyttää joissakin tapauksissa maksaneen työpanoksen mukaan, Kokemäenkartanon tiilenlyöjä Juho Jaakonpoika esimerkiksi saaneen vuotuisen palkan vasta 20 000 tiilen polttamisesta. Juho näyttää näin ollen sitoutuneen valmistamaan vuodessa tietyn tiilimäärän ja kartano maksamaan siitä kiinteän vuotuisen korvauksen. Järjestelmä ei tosin toiminut aivan kivuttomasti, sillä Juho jätti toisinaan osan tiiliä lyömättä, kartano puolestaan osan palkkaa maksamatta.³⁷ Lähteistä ei käy kuitenkaan selville, miten yleistä tämänkaltaisen menettely oli ja kuinka monet kartanonkäsityöläiset olivat tehneet vastaavankaltaisen sopimuksen.

Kartanonkäsityöläisten asuttavaksi ja viljeltäväksi annettiin toisinaan myös torppa tai lampuotitila. Tällainen mahdollisuus avautui tosin vain muutamille harvoille. Järjestelmä näytetään kuitenkin omaksutun kaikissa kartanopitäjissä, onhan käsityöläisten asumista torpista tietoja niin Ulvilasta ja Kokemäeltä kuin Eurasta, Eurajoelta, Karkusta, Mouhijärveltä ja Tyrväältäkin. Torppa tai lampuotitila uskottiin käytettävissä olevien tietojen mukaan enimmäkseen sepän hoitoon. Tällaisia tapauksia maakunnasta tunnetaan kahdeksantoista. Tämän lisäksi torpparina tai lampuotina

37 VA mm 14:338-345 Kokemäki tk. 28.5.1688; mm 22:432-433 Kokemäki tk. 4-6.12.1962

mainitaan viisi räätäliä ja suutaria, kolme puuseppää sekä yksi säämiskäntekijä, puuastioidentekijä, rakennusmestari, muurari ja tynnyrienvyöttäjä.³⁸

Lähteistä ei sen sijaan käy ilmi, millaisin ehdoin käsityöläiset torppia asuivat, olivatko he tehneet yhtä tiukan sopimuksen kuin eurajokelainen Sipi Matinpoika vai saattoivatko asua torppaansa yhtä löyhin perustein kuin euralainen Heikki Matinpoika. Viimeksi mainitun kerrotaan näet saaneen torppansa osin siksi, että hän kykeni hyödyntämään räätälin taidoillaan kartanoa, ja osin siksi, että hän oli tunnettu hiljaiseksi ja sävyisäksi mieheksi. Sipin ja kreivi Wachtmeisterin sopimuksessa luettiin sitä vastoin tarkoin Sipin etuudet ja velvollisuudet, mainittiin Sipin käyttöön varatut pellot ja asuttavaksi annetut rakennukset, mutta todettiin samalla, että Sipin oli valmistettava kaikki kreivillisen armon tilaamat laivat. Sipille taattiin sopimuksessa myös oikeus asua mökissä vanhuuden päivinään. Kartanoherran hyväntahtoisuus soi Heikillekin katon pään päälle hänen kuolemaansa saakka. Suopeus loppui tämän jälkeen pikaisesti, ja Heikin "kaikkien hävyttömäksi, ahneeksi ja itsekkääksi ihmiseksi tunteman" vaimon tuli muuttaa torppasta heti miehensä kuoleman jälkeen.³⁹

Koska kartanonkäsityöläiset nauttivat useina 1600-luvun vuosikymmeninä verovapauden eduista, heistä ei ole periaatteessakaan saatavissa muihin käsityöläisiin rinnastettavia tietoja. Maininnat jäävät tämän vuoksi tavallistakin hajanaisemmiksi, eikä niiden perusteella ole luotavissa tarkkaa kuvaa palveluajan pituudesta. Vaikka siis todettaisiinkin, että 50 kartanonkäsityöläisestä on yksi ainoa tieto,

38 Torppareina asuneita käsityöläisiä koskevia tietoja mm. VA 7244:102v (Eura hk 1951, säämiskäntekijä); VA mm 7:206v Kokemäki tk. 17.-18.6.1651 (räätäli); TMA LKo 1666 års verificationer f. 282 (aatelin lahjoittamat tilat, Kokemäki puuseppä ja Ulvila seppä); 1683 års verificationer f. 963v (Karkku hk seppä); Va mm 20:275 Eurajoki tk. 12.-14.9.1691 (puuseppä); TMA LKo 1695 års verificationer f. 2027 ja 2031 (Karkku hk puuseppä, räätäli ja seppä); 1696 års verificationer f. 1592 (Ulvila hk suutari); VA 7421:1858 (Eurajoki hk 1701 suutari); 7423:2189 (Eurajoki hk 1702 seppä); 7429:3262 (Mouhijärvi hk 1704 seppä); 7423:2163 (Kokemäki hk 1702 tynnyrintekijä); TMA Eurajoen kirkonarkisto I C:3 synt.luett. 25.7.1711 suutari

39 Va mm 44, 185-190v Eura tk. 12.-15.3.1705; mm 37:581-585 Eurajoki tk. 15.-17.6.1701; VA Vuojoen kartanon ark. Ha4, f. 514-516 kreivi Axel Wachtmeisterin ja laivanrakentaja Sipi Matinpoika Lagmanin Tukholmassa 27.10.1696 vahvistama kontrahti. Vert. myös Jokipii 1974, 464, 466

tämän perusteella ei tule vielä väittää, että suunnilleen joka neljännen kartanokäsityöläisen palveluaika olisi jäänyt yhteen vuoteen. Päinvastoin on pikemminkin todettavissa, että koska kartanokäsityöläisistä kaikesta huolimatta on useissa tapauksissa lukuisia eri lähteistä saatuja tietoja, palvelusuhteet eivät ole voineet olla kovin irrallisia, vaan monet käsityöläiset ovat mitä ilmeisimmin olleet suojelijansa palveluksessa usean vuoden ajan. Niinpä eurajokelaisesta suutari Heikki Heikinpojasta on tällaisia tietoja vähintäänkin vuosilta 1689-1701 ja karkkulaisesta Sipi-sepästä vuosilta 1687-1691. Kun Sipi mainitaan vielä usean vuoden ajan Kuljun kartanon Kimmalan torpan asukkaana, palvelussuhde jatkui ainakin vuoteen 1696. Kokemäkeläinen puuseppä Matti Blodigh puolestaan asui ratsumestari Baranoffin omistamaa tilaa vuosina 1666-1675.⁴⁰

Kartanokäsityöläiset eivät näytä kaikissa tapauksissa pysyneen koko elämänsä suojelummiehen asemassa, vaan jotkut kartanokäsityöläisinä esiintyneet saattavat ilmaantua lähteisiin tyrvääläisen Rautajoen seppänä toimineen Matti Martinpojan tavoin myös pitäjänkäsityöläisenä. Tällaisia tapauksia tunnetaan Satakunnasta kuitenkin ainoastaan kolme.⁴¹ Huomattavasti useammin lähteistä on sen sijaan tavattavissa tietoja, jotka liittävät käsityöläiset toisinaan kartanokäsityöläisten, toisinaan taas itsellisenä eläneiden käsityöläisten joukkoon. Minkäänlaista säännönmukaisuutta mainintojen vaihtumisessa ei ole havaittavissa, eikä niiden

40 TMA LKo 1689 års verificationer f. 823v (hk), 1687 års verificationer f. 1670 (hk); 1695 års verificationer f. 1543; VA 7421:1858 (Eurajoki hk 1701); TMA LKo 1696 års verificationer f. 2124 (hk); TMA LKo 1666 års verificationer f. 282, 1675 års verificationer f. 1044

41 Seppä Matti Martinpojan kerrotaan v. 1705 (TMA LKo 1705 års verificationer f. 2272) olevan rouva kapteenskan palveluksessa Kankaanpäässä. Vuoden 1702 henkikirja (VA 7423:2218) tuntee hänet Hornin väkeen kuuluvana seppänä. Vuonna 1710 Matti mainitaan (TMA LKo 1710 års verificationer f. 2544) Kankaanpään kylässä asuvana pitäjänseppänä. Vuonna 1707 hän maksoi myös pitäjänkäsityöläisvero (1707 års verificationer f. 2877). Eurajokelainen räätäli Sakarias Borg oli vuoden 1689 henkikirjassa itsellisenä (TMA LKo 1689 års verificationer f. 822v), vuonna 1695 Lavilan puolivuosispalvelijana (1695 års verificationer f. 1543) ja vuonna 1697 Lavilan pitäjänräätälinä (!) (1697 års verificationer f. 1717). Pitäjänkäsityöläismaksuja Sakarias maksoi vuosina 1688-89, 1699-1703. Tyrvääläinen seppä Matti Martinpoika tunnetaan vuonna 1695 Rautajoen seppänä ja vuonna 1696 pitäjän seppänä (1695 års verificationer f. 2023, 1695 års verificationer f. 2118).

perusteella ole pääteltävissä, ovatko käsityöläiset tulleet seudulle ensin suojelusmiehinä ja ryhtyneet vasta tämän jälkeen harjoittamaan ammattiaan itsellisinä vai onko kehitys kulkenut päinvastaiseen suuntaan.⁴² Näiltä osin on tosin otettava huomioon sekin mahdollisuus, että käytännössä suojelusmiehen ja itsellisen välinen raja on saattanut olla hämärä ja että merkintöjen vaihtelut johtuvat pelkästään käsitteiden selkiintymättömyydestä.

Aatelin suojele oli käsityöläisille monessa suhteessa edullista. Se antoi heille ensinnäkin työtä ja takasi ainakin osan jokapäiväisestä leivästä, antoipa monasti myös katon pään päälle. Tärkeintä oli kuitenkin, että käsityöläiset saivat suojelusmiehinä oman paikkansa yhteiskunnassa sekä välttyivät irtolaisuussyytteiltä ja niiden myötä tulevalta vaaralta päätyä äkillisesti armeijan rulliin. Nämä etuudet näyttävät houkuttelleen käsityöläisiä myös väärinkäyttöksiin. Suojelusmiesten tulkinnanvaraiseen asemaan vedoten olikin helppo jättäytyä veronkannon ulkopuolelle ja tulkita säädöksiä ulvilalaisen räätäli Mikko Erkinpojan tavoin niin, että osa-aikainenkin aatelin töissä toimiminen toi käsityöläiselle kaikki suojelusmiesten oikeudet. Viranomaiset eivät olleet kuitenkaan valmiit yhtymään käsityöläisten tulkintoihin vaan tuomitsivat esimerkiksi kokemäkeläisen Yrjänä Yrjänänpojan maksamaan henkirahan. Niinikään kokemäkeläinen Volter Moliis joutui samassa yhteydessä huomaamaan, etteivät viranomaiset tyytyneet pelkästään tietoon suojeluksen olemassaolosta vaan tivasivat tarkempaa mainintaa sen laadusta. Koska Volter-räätäli saattoi tässä tilanteessa vain "muistella" saaneensa astelisen suojelejan mutta ei voinut nimetä tätä eikä ottaa asiaa myöskään valalleen, hän menetti omavaltaisesti hankkimansa etuudet. Rangais-
tuksia Yrjänälle tai Volterille ei kuitenkaan määrätty.⁴³

42 Esim. Samuli Kling mainitaan vuonna 1689 Vuojoen kutojana (TMA LKo 1689 års verificationer f. 823v) mutta vuonna 1702 itsellisenä (VA 7423:2188). Kokemäkeläinen Perttu Matinpoika oli vuonna 1670 Kiettareen seppä (TMA LKo 1670 års verificationer f. 669v) mutta vuonna 1694 suojelusmiehenä (1694 års verificationer f. 1422). Euralainen Juho Reonpoika oli itsellisseppänä vuoden 1695 henkirjassa (1695 års verificationer f. 1537) mutta suojelusmiehenä vuonna 1696 (1696 års verificationer f. 1611) ja Köyliönkartanon seppänä vuonna 1699 (1699 års verificationer f. 880). Euran rippikirja (TMA Euran kirkonark. rk 1708-1713:139) mainitsee hänet jälleen itsellisenä ja seppänä.

43 VA mm 22:463 Ulvila tk. 10.-11.10.1692; mm 13:889v Kokemäki tk. 27.-20.9.1686

Aateli puolestaan pystyi suojelusmiehen ottamalla taakanaan itselleen ja alustalaisilleen tietyt käsityöpalvelut. Se pyrki tämän vuoksi tulkitsemaan määräyksiä mahdollisimman väljästi ja oli ulvilalaisen Axel Jordanin tavoin valmis väittämään, että sillä oli sekä oikeus että velvollisuus pitää suojeluksessaan puolivuosispalvelijoita ja tyydyttää näin sekä omat että alustalaisensa käsityötarpeet. Näille kartanoissa vain osin vuotta työskenteleville oli paikallisen aatelin mielestä suotava kaikki suojelusmiehille yleensä myönnettyt etuudet. Vastaavalla tavalla privilegioita tulkittiin myös Eurajoella ja Kokemäellä. Ensin mainitussa ei esimerkiksi pidetty mitenkään arveluttavana, että Lavilan sepän todettiin käräjillä tekevän kartanon töiden lisäksi myös koko Irjanteen kylän tarvitsemat työkalut ja että rahvas yksimielisesti todisti Heikin tehneen työnsä aina suurella taidolla ja uutteruudella. Aateli pyrki myös valvomaan oikeuksiaan ja asettui hanakasti käsityöläistensä rinnalle, mikäli näiden asema kävi tukalaksi. Eurajoella näin tapahtui vuonna 1689, kun manttaalikomissaari erehtyi kirjaamaan räätäli Sakarias Samulinpojan ja kankuri Samuli Matinpajan irtolaisiksi, vaikka kummatkin olivat Vuojoen käsityöläisiä. Asian tärkeyttä kuvastaa osaltaan se, että korjauspyynnön tekijänä ei ollut suinkaan kartanon inspehtori vaan että se toimitettiin käräjille hänen armonsa valtaneuvos Johan Soopin nimissä.⁴⁴

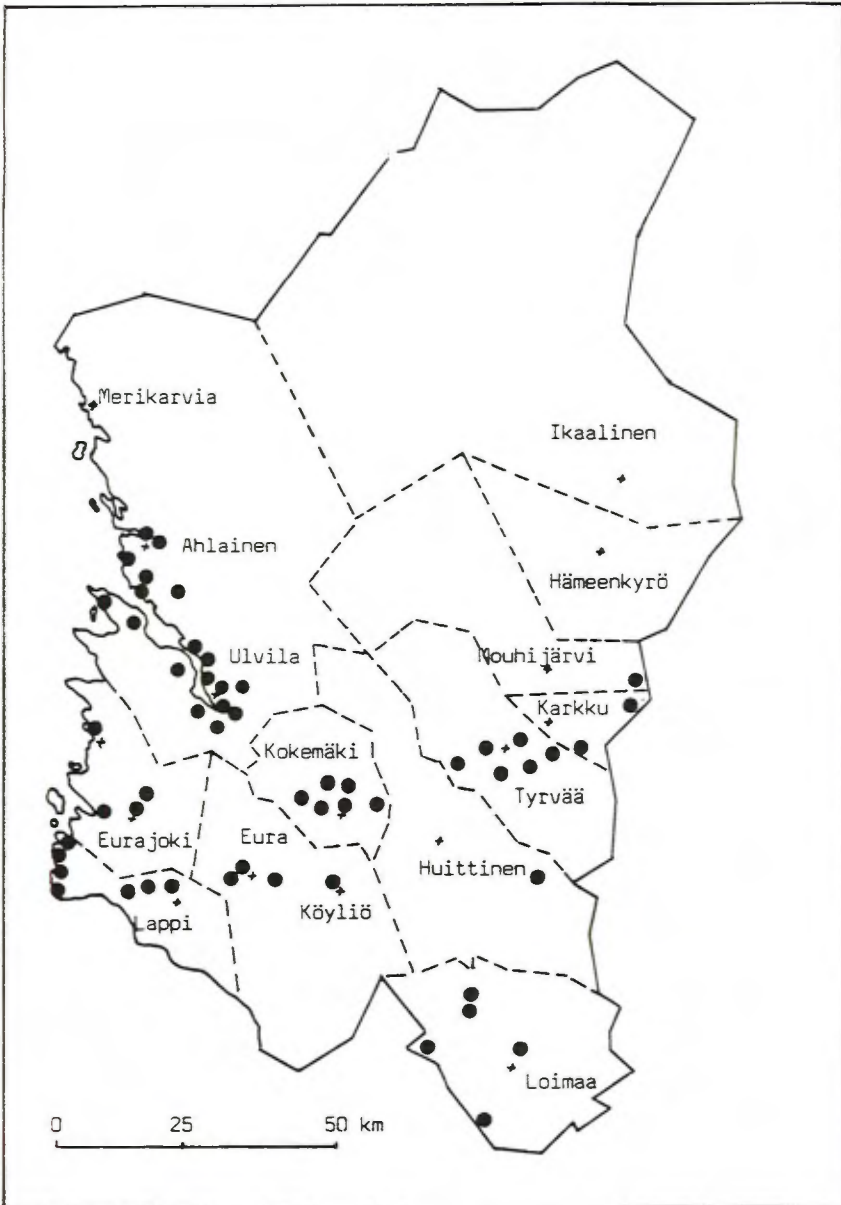
44 VA mm 22:463 Ulvila tk 10.-11.10.1692; mm 12:43 Ulvila tk. 25.-26.6.1680; mm 13:889v Kokemäki tk. 27.-30.9.1686; mm 18:20 Eurajoki tk. 28.-30.1.1689; mm 18:2 Eurajoki tk. 28.-30.1.1689

6.5. Kartanokäsityöläisten lukumäärä ja ammattirakenne

Satakunnassa oli 1600-luvulla sekä useita kartanoita että laajoja läänityksiä. Osaa näistä hallitsivat maan todellisten mahtisukujen edustajat, Bjelket, Hornit, Kurjet, Wrangelit, Wittenbergit ja Wachtmeisterit, Natt och Dag-, Tott- sekä De La Gardie-suvun jäsenet. Nämä valtakunnan mahtajat eivät kuitenkaan asettuneet asumaan maakuntaan käväisivät korkeintaan täkäläisillä tiluksillaan ja viipyivät jonkin aikaa vaikkapa Ulvilan Anolassa, Euran Köyliönkartanossa tai Eurajoen Vuojoella ja Lavilassa. Maittensa hoidon he jättivät yleensä tilanhoitajien käsiin. Useimmat Satakunnan kartanot kuuluivat kuitenkin pionaatelille. Nämä Grothusenien, Ramien, Mummien, Jordanien, Baranoffien, Stefkenien, Böningien ja Ehrenskiöldien (kts. liitetaulukko 18) asumat kartanot erosivat taloutensa suuruuden ja elämäntapojensa puolesta talonpoikaisen rahvaan asumuksista mutta jäivät kauas siitä, mihin vauras ylhäisaateli pyrki ja pääsi.⁴⁶ (Kartta 4)

Aatelin kartanoista ja sen Satakunnan eri puolilla hallitsemilta läänityksiltä on tavattu 193 suojelusta nauttivaksi ilmoitettua käsityöläistä. Koska osa kartanokäsityöläisistä jää lähdepohjan puutteellisuuden ja suojelusmiesten ajoittaisen verovapauden vuoksi sekä tavoittamatta että tunnistamatta, esitettyä lukua on pidettävä vain karkeana minimiarviona. Lähdepohjan hajanaisuus haittaa myös edellä todettua enemmän kartanokäsityöläisten ajallisen ja ammatillisen jakauman tarkastelua. Käsittelyssä on tämän vuoksi tyydyttävä ylimalkaisesti johtopäätöksiin ja vältettävä yksityiskohtaisia vertailuja. Koska 1630- ja 1690-luvulta on saatavissa luotettavia tietoja, niiden perusteella voidaan kuitenkin tehdä varovaisia ajallista kehitystä koskevia päätelmiä. Muilta osin on sitä vastoin tyytyminen yleisen ammattirakenteen ja yksityisten kartanoiden käsityöläismääri-

46 Jokipii 1956, 251-252, 267-268, 275; Koivisto 1966, 177-189; Lehtinen 1967, 92-109; Roiha 1976, 14-16.

KARTTA 4: Satakunnan itsenäisenä kokonaisuutena hoidetut 1600-luvun säterit.

en tarkasteluun. Tähän lähdepohjan voidaan katsoa antavan hyvät mahdollisuudet, sillä tokkopa on oletettavissa, että jonkin kartanon käsityöläiset tai tiettyjen alojen ammattilaiset olisivat sekaantuneet useammin käräjillä puituihin riitoihin kuin muut tai joutuneet vaihtoehtoisesti naapureitaan useammin verotetuiksi.

Kartanonkäsityöläisistä laadittuja tilastoja käytettäessä on otettava huomioon, että yksityisten kartanoiden käsityöläisiksi on luettu sekä nimenomaan kartanoiden väkeen kuu-

Taulukko 38: Satakunnan kartanoissa tai muuten sen aatelin suojeluksessa vuosina 1600-1721 toimineiksi ilmoitetut käsityöläiset.

Kartano tai suojelija	Käsityöläisiä	Kartano tai suojelija	Käsityöläisiä
Eura		Mouhijärvi	
Köyliönkartano	27	Selkee	9
Vaani	1	Ulvila	
Kustaa Horn	2	Ahlainen	3
Suojelija tuntematon	1	Anola	14
Eurajoki		Kellahti	4
Vuojoki		Koivisto	1
Irjanne	31	Lyttylä	1
Lavila		Noormarkku	1
Nils Bjelke	5	Pietniemi	4
Huittinen		Saari	4
Baranoff	1	Sunniemi	5
Erkholz	1	Suolisto	2
Rautajoki	1	Söörmarkku	2
Suojelija tuntematon	1	Vanhakartano	1
Karkku		Villilä	2
Kulju	10	Yyteri	4
		Lammaisten	
		rustholli	1
		Suojelija tuntematon	3

Kartano tai suojelija	Käsityö- läisiä	Kartano tai suojelija	Käsityö- läisiä
Kokemäki			
Kokemäenkartano	7	Tyrvää	
Vitikkala	14	Raukko	4
Säpilä		Rautajoki	3
Vuoltee	5	Akseli Kurki	1
Juho Kurki	2		
Suojelija tun- tematon	4		
Loimaa			
Jakob De La Gardie	4	Suojelusmiehiä	
Vesikoski	5	ja kartanoiden	
Jöns Kurki	1	käsityöläisiä	
Buse	1	yhteensä	193

Huomautuksia: Huittisten kohdalla mainittu Rautajoki tarkoittaa Tyrvällä sijaitsevaa samannimistä kartanoa. Koska sen suojelusmieheksi mainittu käsityöläinen asui Huittisten puolella, hänet on tässä tilastossa liitetty vain Huittisten lukuihin. Kartanoita toisiinsa vertailtaessa käsityöläinen on sen sijaan otettu huomioon Tyrvään Rautajoen suojelusmiehenä. Tilastossa on liitetty yhdeksi kokonaisuudeksi tilat, jotka olivat joko koko 1600-luvun ajan tai ainakin sen useimpien vuosikymmenien ajan olleet saman omistajan hallussa.

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

luviksi ilmoitetut että myös kartanoiden tai niiden omistajien suojeluksessa oleviksi mainitut ammattilaiset. Luvut eivät tämän vuoksi anna tietoja kartanon päivittäiseen palveluskuntaan kuuluvan käsityöläisväestön suuruudesta tai monipuolisuudesta. Sen sijaan ne osoittavat, minkälaisia palveluksia kullakin kartanolla oli käytössään. Selvään kartanoissa asuvien ja muualla niiden mailla toimivien jaoitte-luun käytettävissä olevien lähteiden perusteella ei kaikilta osin ole edes mahdollisuuksia.

Satakunnan 1600-luvun käsityöläisten suojelijoina olivat sekä vauraan ylhäisaatelin että maakunnassa sijaitsevia kartanoitaan asuvan pionaatelin edustajat. Useimmat käsityöläiset - 116 ammattilaista tunnetuista 193 käsityöläisestä - näyttävät löytäneen suojelijansa ensin mainittujen joukosta. Erityisesti käsityöläisiä sijoittui näissä tapauksissa kartanoihin, jotka olivat peräisin vilkkainta läänityskautta edeltäneeltä ajalta ja siten vähintään 1600-luvun alusta ja jotka olivat enimmäkseen myös asuttuja. Asujan ei tosin tarvinnut olla kartanon omistaja vaan yhtä hyvin myös hänen edustajansa. Tällaisia kartanoita olivat ennen muuta Euran Köyliönkartano, Eurajoen Vuojoki ja Lavila sekä Ulvilan Anola. Kahden ensin mainitun kohdalla on vielä huomattava, että ne sijaitsivat laajojen omistusten keskellä. Wittenberg-suvun Loimaan Vesikoski täytti sekin viimeksi mainitun ehdon mutta oli läänityskauden synnyttämä eikä ehtinyt vakiinnuttaa asemaansa Vuojoen tai Köyliönkartanon veroiseksi. Sen käsityöläismäärät jäivätkin tuntuvasti edellä mainittuja alhaisemmiksi. (Taulukko 38)

Satakunnassa vakituisesti asuneiden Grothusenien, Ramién, Jordanien ja muiden heidän veroistensa aatelisten kartanoista on niin ikään tavattu varsin harvoja käsityöläisiä. Niiden käsityöläismäärät ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta jääneet kahteen tai kolmeen, korkeintaan neljään ammattilaiseen. Näitä mainittuja poikkeuksia olivat lähinnä Karkun Kulju ja Kokemäen Vitikkala, joista edellisestä on eversti Mellinin ja hänen perillistensä isännöimänä aikana 1600-luvun lopulla tietoja kymmenen ja jälkimmäisestä yhdessä Baranoffien omistaman Säpilän kanssa neljäntoista käsityöläisen toiminnasta. (Taulukko 38)

Satakunnasta tunnetaan myös käsityöläisiä, joita ei ole voitu tilastoida minkään tietyn kartanon yhteyteen. Lähteen mainitsemalla suojelijalla on joissakin tapauksissa ollut maakunnassa tosin oma kartano, onpa hänellä saattanut olla niitä Juho Kurjen tapaan useampiakin. Mikäli kartanot ovat kuitenkin sijainneet toisissa pitäjissä, käsityöläiset on käytettyjen periaatteiden mukaisesti tilastoitu niihin pitäjiin, joissa he ovat lähteen tietojen mukaan asuneet ja toimineet. Osa käsityöläisistä jää tämän vuoksi irrallisiksi suojelusmiehiksi. Tilastoja laadittaessa on kuitenkin tar-

kistettu, ettei saman omistajan toisessa pitäjässä olevassa kartanossa ole ollut samannimistä saman ammatin harjoittajaa.

Yhdentoista käsityöläisen suojelija jää sen sijaan joko kokonaan nimeämättä tai suojelijan ilmoitetaan olleen luutnantti Erkholzin tai J. Busen tapainen muuten oudoksi jäävä mies. Näiden mainintojen tilastoiminen on kyseenalaista, onhan näet mahdollista, että kyseiset käsityöläiset ovat vain pistäytyneet Satakunnassa ja joutuneet lähteisiin - lähinnä tuomiokirjoihin - aivan sattumalta. Koska maininnat liitetään enimmäkseen tiettyihin kyliin, koska niistä ei käy ilmi, että käsityöläinen asuisi jossakin maakunnan ulkopuolella, ja koska nämä käsityöläiset ovat tehneet maakunnassa alansa töitä, heidän jättämisensä tarkastelun ulkopuolelle olisi sekin kyseenalaista. Heidät on tämän vuoksi otettu mukaan, joskin samalla on pidetty silmällä, ettei aatelin suojeluksessa ole muualla ollut samannimisiä alan edustajia. Tätä ratkaisua puoltaa osaltaan muun muassa se, että Busen suojelusmieheksi ilmoitetusta loimaalaisesta satulaseppä Simo Tuomaanpojasta on yhtä useampi tieto ja että hänen tiedetään asuneen pitäjässä vähintäänkin vuosina 1641-1644.

Aateliset näyttävät ottaneen suojelukseensa myös monien eri alojen ammattilaisia, eniten kuitenkin seppiä, räätäleitä ja suutareita. Näiden lisäksi suojelusta nauttivien joukossa on useita puuseppiä ja tynnyrintekijöitä. Rakennusmestareita, pellavakankureita ja tiilenlyöjiä on sitä vastoin jo tuntuvasti vähemmän kuin edellä mainittuja ammattilaisia, eivätkä kartanot näytä 1600-luvulla tarvinneen töidensä suorittajiksi vielä kuin muutaman harvan lasimestarin, maalarin, muurarin, nahkurin, pistooliseppän, puuastiantekijän, vaskenvalajan tai säämiskäntekijän. Kun Satakunnasta tunnetaan 1600-luvulta kahdeksantoista ja 1700-luvun jälkipuoliskon varsinaissuomalaisista kartanoista kahdenkymmenenkolmen alan ammattilaisia, eroa voidaan tältä osin pitää pienenä ja Satakunnan kartanonkäsityöläisten ammattirakennetta luonnehtia seuraavaan vuosisataan verrattuna monipuoliseksi. (Taulukko 39)

Erot käyvät sen sijaan selviksi, jos tarkastellaan, paljonko eri alojen ammattilaisia Satakunnan ja Varsinais-Suomen kartanoissa oli. 1600-luvun Satakunnassa suurimman

Taulukko 39: Satakunnan pitäjien kartanonkäsityöläiset vuosina 1600-1721.

Ammatti	Eura	Eura-joki	Huit-tinen	Karkku	Ko-ke-mäki	Loi-maa	Mou-hijär-vi	Tyr-vää	Ul-vila	Yh-teen-sä
Lasimestari	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Maalari	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2
Muurari	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Nahkuri	2	-	-	-	-	-	-	-	1	3
Pellavakankuri	1	1	-	-	3	1	-	1	2	9
Pelttari	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Puuastiantekijä	2	1	-	-	-	1	-	-	-	4
Puuseppä	2	2	-	2	4	1	2	-	7	20
Rakennusmestari	1	6	-	-	-	1	-	-	2	10
Räättäli	7	4	-	2	7	4	-	1	5	30
Satulaseppä	-	-	1	-	-	3	-	-	-	4
Kengitysseppä	-	2	-	-	1	-	-	-	1	4
Pistooliseppä	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Seppä	7	12	2	5	5	-	7	4	8	50
Suutari	3	4	-	-	6	-	-	1	9	23
Säämiskäntekijä	1	-	-	-	1	-	-	-	1	3
Tiilenlyöjä	1	4	-	-	2	-	-	-	-	7
Tynnyrintekijä	-	-	1	1	1	-	-	-	15	18
Käsityöläisiä yhteensä	31	36	4	10	32	11	9	8	52	193

Lähteet: Kuten edellä taulukossa 2.

yksityisen ammattiryhmän muodostavat näet sepät, 1700-luvun Varsinais-Suomessa suutarit. Räättäileitä on kumpaisessakin toiseksi eniten. Kolmanneksi suurimpana ryhmänä erottuvat Satakunnassa suutarit, Varsinais-Suomessa sepät. Yhteensä seppiä, räättäileitä ja suutareita oli Satakunnan kartanoissa 102 eli 52,8 %, Varsinais-Suomessa 386 eli 77,4 % kartanonkäsityöläisten kokonaismäärästä. Näin tarkasteltuna Satakunnan ammattirakennetta voidaan pitää jopa 1700-luvun jälkipuoliskson Varsinais-Suomen vastaavaa monipuolisempaa ja sitä vähemmän keskittyneenä.⁴⁷

Satakunnan ja Varsinais-Suomen kartanonkäsityöläisten ammattirakenteessa havaittavat erot johtuvat suureksi osaksi siitä, että Satakunnan joissakin kartanoissa oli 1600-luvul-

⁴⁷ Varsinais-Suomen luvut ovat peräisin Paavolan tutkimuksesta (Paavola 1977, 23-26)

la selvää erikoistumista tietyille aloille. Parhaiten tämä ilmenee Ulvilan Anolassa, josta tunnetaan vuosisadan ajalta useita tynnyrintekijöitä. Tämä toiminta perustui jo aiemmin mainittuun Kokemäenjoen ja sen suistoalueen voimaperäiseen kalastukseen. Vuojoen mailla taas rakennettiin laivoja ja lyötiin tiiliä. Viimeksi mainitut näyttävät kuuluneen myös Kokemäenkartanon tuotteisiin. Laivojen rakentaminen ja tiilien lyöminen saivat ajoittain hyvinkin laajat mittasuhteet. Kokemäenkartanon tiilenlyöjänä toimineen Juho Jaakonpojan olisikin pitänyt sopimuksen mukaan valmistaa vuosittain 20 000 tiiltä. Hän ei kuitenkaan pystynyt aina täyttämään sitoumuksiaan, vaan joutui esimerkiksi vuoden 1685 aikana tyytymään 12 000 ja seuraavana vuonna enää vaivasten 6 000 tiilen tilittämiseen. Vuojoen Lauri Pentinpojan kerrotaan sen sijaan polttaneen vuonna 1686 kokonaista 31 000 tiiltä. Näistä hän luovutti kartanolle 30 000 ja piti "rikkoutuneina" itsellään 1 000 kappaletta.⁴⁸

Satakunnan kartanoiden muu elinkeinoelämä vaikutti näin ollen merkittävästi niiden käsityöläisväestön ammatilliseen rakenteeseen, lisäsi ennen muuta tuotantoon välittömästi osallistuvien ammattilaisten määrää. Jos tältä pohjalta koetetaan ryhmitellä käsityöläisiä ja luetaan tällöin sepät, tynnyrientekijät, kengityssepät, tiilenlyöjät sekä kartanoiden laivoja ja myllyjä valmistaviksi ilmoitetut rakennusmestarit näiksi työllään tuotantoa suoranaisesti hyödyntäviksi ammattilaisiksi, tähän ryhmään on luettavissa 89 käsityöläistä eli 46,1 % Satakunnan 1600-luvun kartanonkäsityöläisistä. Koska Varsinais-Suomen vastaava osuus jäi 1700-luvun lopulla 23,2 %:iin⁴⁹, kulutustavaroita valmistavien käsityöläisten osuus jäi 1600-luvun Satakunnassa tuntuvasti Varsinais-Suomea alhaisemmaksi. Tämä selittyy kartanoiden erityispiirteiden lisäksi elämän kaikkinaisella monipuolistumisella ja vaatimustason nousulla 1700-luvun puolella ja tämän aiheuttamalla suutarien, räätälien ja kammantekijöiden, peruukkimestareiden, hatuntekijöiden

48 VA mm 14:338-345 Kokemäki tk. 28.5.1688; mm 14:447-449 Eurajoki tk. 29.10.-3.11.1687

49 Luku on laskettu Maija Paavolan vuonna 1977 valmistuneen pro gradu -työn ss. 23-26 olevien tietojen pohjalta.

ja monien vastaavien ammattilaisten tulolla entistä välttämättömmiksi.

Millaisia ja kuinka monia käsityöläisiä kartanoissa katsottiin tarvittavan, ja kuinka hyvin satakuntalaiset kartanot pystyivät tarpeensa 1600-luvulla tydyttämään? Jos tarkastelun lähtökohdaksi otetaan Ruotsissa 1700-luvun puolivälissä painettu kartanoiden taloudenhoitoa koskeva kirjanen, jokaisessa hyvinhoidetussa kartanotaloudessa tuli olla vähintään yksi räätäli ja suutari, erilaisiin töihin pystyviä seppiä, pellavakankuri, villankarstaaaja, pyöräntekijä ja puuseppä.⁵⁰ Jos näitä vaatimuksia sovelletaan Satakunnan kartanoihin, niiden hoitoa voitaisiin täydellä syyllä luonnehtia kehnoksi, suorastaan ala-arvoiseksi. Ohjeet koskivat kuitenkin 1600-lukua myöhäisempää aikaa ja Satakunnassa vallinneita kehityneempiä oloja, kuvastivat esittäjänsä henkilökohtaisia näkemyksiä eivätkä tällaisina kelpaa ankaran arvostelun pohjaksi. Jos taas pyritään määrittelemään, mikä oli satakuntalaisen kartanon käsityön tarve, törmätään tutuksi käyneeseen seikkaan: tietojen puuttumiseen. Ainoat tätä kysymystä valaisevat lähteet ovat maakunnan kahdesta kuninkaankartanosta - Porista ja Kokemäenkartanosta - 1600-luvun alusta.

Kuninkaankartanoiden oma, niissä vakituisesti asuva käsityöläisväestö supistui veroluetteloiden mukaan kuitenkin vähiin, jäi muutamaan Porissa toimivaan tynnyrintekijään. Kartanot tarvitsivat toki useiden muidenkin käsityöläisten palveluksia, mutta turvautuivat tällöin ulkopuolelta tuleviin ammattilaisiin ja jättivät piippujenteon ja muurien korjauksen usein merikarvialaisen Jaakko-muurarin huoleksi, kutsuivat lähikylistä suutareita valmistamaan piikojen ja renkien palkkaetuihin kuuluvia kenkiä ja tarjosivat ajoittain päivittäisen ruoan myös takomassa käyneille sepille sekä rakennuksiin pieniä ikkunaruujuja toimittaneille lasimestareille. Kutakuinkin säännöllisiä ruokavieraita olivat myös räätälit ja puusepät. Satulaseppä oli kartanoiden ruokapöydässä sen sijaan jo jokseenkin harvinainen vieras.⁵¹

⁵⁰ Boije 1756, 392

⁵¹ Esim. VA 2455:92-100, 108-109 (v. 1604: lasimestari, puuseppä, seppä, muurari, suutari); 2460:64-64v, 71-77 (v. 1605: lasimestari, seppä, puuseppä, muurari, suutari); 2465:61 (v. 1605: puuseppä, muurari, seppä, lasimestari, suutari); 2469:103 (v. 1606: puuseppä, muurari, seppä, lasimestari, suutari); 2489:54v (1609: suutari, muurari, seppä)

Kuninkaankartanoiden asema poikkesi olennaisesti muista kartanoista. Koska ne saattoivat muun muassa teettää huomattavan osan töistään päivätöinä ja velvoittaa ympäristön talonpojat lähettämään paikalle töihin kykenevät miehet, niistä saatavat tiedot antavat pelkästään viitteitä siitä, millaisia käsityöläisiä kartanoissa tarvittiin, mutta eivät siitä, mistä nämä palvelut oli tapana noutaa. Yksityisten kartanoiden osalta onkin tämän vuoksi tyydyttävä tuomiokirjojen tietoihin. Näin voidaan esimerkiksi todeta, kuinka Ahlasiin noudettiin räätäli Porista ja kuinka Eurajoen Lavilan vouti haetutti luokseen raumalaisen räätälin ja teetti tällä tarvitsemansa vaatekappaleet tai kuinka Kokemäen Vitikkalan rouva etsiskeli aatelissäädyn käyttämiin kuoseihin perehtynyttä räätäliä Turusta saakka. Niukkojen tietojen perusteella on mahdoton sanoa, kuinka yleistä tällainen ulkopuolisiin käsityöläisiin turvautuminen oli. Selvää on vain se, että niin pieniaatelin asumissa kuin ylhäisaatelin omistamissa ja tilanhoitajien viljelemissä sätereissä jouduttiin ainakin ajoittain turvautumaan vieraisiin käsityöläisiin ja käyttämään apuna joko maaseuturahvaan tai kaupunkien mestareita.⁵²

Kartanonkäsityöläisten lukumäärissä ja ammattirakenteessa 1600-luvulla tapahtuneen kehityksen tarkastelu käy lähdepohjan hataruuden vuoksi pääosiltaan perusteettomaksi. Jos 1630- ja 1690-lukujen likipitäen samoin periaattein laadittujen henkikirjojen tietoja käytetään vertailujen pohjana, on todettavissa, että kartanonkäsityöläisten määrä näyttää kasvaneen 1600-luvun loppua kohti. Sen sijaan ei ole syytä väittää, että kartanonkäsityöläisten määrät olisivat lisääntyneet aivan henkikirjojen osoittamalla voimalla eli 87,5 %, ei edes kaikkien lähteiden osoittamalla nopeudella eli 67,6 %:lla. Kartanonkäsityöläisten ammattirakenteessa saataan myös havaita joitakin muutoksia: nahka-alan ammattilaisten määrät näyttävät pysyneen 1630-luvun jälkeisinä vuosikymmeninä kutakuinkin ennallaan ja muiden kasvaneen. Puu- ja rakennusalan sekä tekstiilialan ammattilaisten mää-

52 VA 7427:2508 rästlengd år 1703; mm 27:151-152 Ulvila tk. 21.-22.5.1695; mm 12:138v Eurajoki tk. 28.-29.11.1679; mm 12:127 Kokemäki tk. 30.-31.7.1677; mm 29:344-345 Eurajoki tk. 5.-6.10.1696; Jokipii 1973, 85

Taulukko 40: Satakunnan kartanonkäsityöläisten henkikirjojen ja kaikkien lähteiden mukaiset vuosikymmenittaiset lukumäärät vuosina 1600-1721.

Aika	Henkikirjojen kartanonkäsityöläismäärä	Kaikkien lähteiden mukainen kartanonkäsityöläismäärä
1600-09	-	3
1610-19	-	6
1620-29	-	13
1630-39	24	37
1640-49	9	37
1650-59	14	38
1660-69	14	27
1670-79	15	32
1680-89	29	53
1690-99	45	62
1700-09	20	41
1710-21	5	17
Käsityöläisiä yhteensä	114	193

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

rät ovat tosin pysyneet vuosisadan puolivälistä lähtien jokseenkin entisellään. (Taulukot 40-41)

Käsityöläisiä ei ole kuitenkaan tavattu maakunnan kaikista sätereistä. Tämän vuoksi onkin ajateltavissa, että käsityöläisittä jääneiden kartanoiden tarkastelu toisi esiin tekijöitä, jotka olisivat olleet osaltaan vaikuttamassa niin käsityöläisten lukumääriin kuin heidän ammatilliseen jakumaansakin. Koska osa tarkasteltaviksi tulevista kartanoista on Ulvilan Lintin kaltaisia vain muutaman vuoden säterioikeuksia nauttineita ja usein kokonaan rakentamatta jääneitä tiloja ja osa Rauman kartanoiden tapaisia pitkään asuttuja sätereitä, kartanoista ei tämän perusteella ole löydettävissä

Taulukko 41: Satakunnan kartanonkäsityöläisten ammattirakenne vuosina 1600-1721.

Aika	Metalli- ala	Tekstiili- ala	Nahka- ala	Puu- ja ra- kennusala
1600-09	2	-	-	1
1610-19	3	2	-	1
1620-29	5	3	1	4
1630-39	12	5	12	8
1640-49	10	4	9	14
1650-59	6	12	6	14
1660-69	7	6	2	12
1670-79	7	6	2	17
1680-89	15	14	6	18
1690-99	21	14	9	18
1700-09	14	7	8	12
1710-21	8	2	3	4
Eri alojen ammattilaisia	56	39	33	65

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

yhteisiä piirteitä. Mikäli kuitenkin voitaisiin olettaa, että Rauman seudun kartanoiden käsityöläisettömyys johtuisi lähteistä, tarkasteltava joukko kävisi olennaisesti yhtenäisemmäksi.

Käsityöläisten puuttumista ei voi kuitenkaan selittää kaikilta osiltaan lähteiden kehnoudella. Rauman seudun kartanoista on tosin 1690-luvun puolivälin vuosilta pelkästään ytimekkäät merkinnät: kartanoita hoidetaan niiden oman väen voimin.⁵³ Koska henkikirjoissa ei eritellä, keitä tähän omaan väkeen luettiin, on periaatteessa mahdollista, että jotkut käsityöläiset ovat jääneet niukkojen mainintojen

53 TMA 1694 års verificationer f. 1372: Rohdaisten säterin hoitajina mainitaan vain kaksi nimeämätöntä lampuotia sekä kolme muuta henkilöä, f. 1382: Haapasaaren hoidosta vastaa Adolf Jordanin palveluskunta. Vuonna 1695 tiedot ovat yhtä niukat (1695 års verificationer f. 1551, 1552)

peittämiksi. Toisaalta on kuitenkin korostettava, että jos kartanoissa olisi ollut lukuisia käsityöläisiä, olisi todennäköistä, että heistä olisi muista pitäjistä havaittuun tapaan jäänyt jälkiä myös muihin lähteisiin. 1630-luvun osalta taas on todettava, että kartanoista saatavat tiedot ovat muuten muihin pitäjiin verrattavat, käsityöläisiä ei vain esiinny luetellun väen joukossa.⁵⁴

Käsityöläisten puuttuminen voidaan liittää myös muihin tekijöihin, ennen muuta kaupungin sijaintiin ja olettaa esimerkiksi kaupungin läheisyyden tai Tukholman suhteiden vilkkauden vaikuttaneen kartanoiden omaksumaan käyttöön ja totuttaneen ne turvautumaan kaupunkilaismestareiden palveluksiin. Koska Rauman seudun kartanot eivät poikkea tässä suhteessa mitenkään käsityöläisiä ottaneista Ulvilan monista pienehköistä kartanoista, tämänkään seikan ei voi olettaa vaikuttaneen käsityöläisten puuttumiseen.

Käsityöläisittä jääneitä kartanoita ei näin ollen pystytä liittämään täysin yhtenäiseksi joukoksi, joskin on huomattava, että jotkin lähteisiin liittyvät seikat erottavat Rauman seudun kartanoita muista sätereistä. Tässä onkin sen vuoksi tyydyttävä aikaisemmin esitettyjen tekijöiden korostamiseen ja todettava käsityöläismäärien nousseen korkeimmilleen ja ammattirakenteen monipuolisimmilleen pitkään asutuissa sätereissä. Lähteistä ei sen sijaan käy ilmi, hakeutuivatko käsityöläiset oma-aloitteisesti aatelin ja ennen muuta ylhäisaatelin suojelukseen vai pyrkivätkö aateliset suojelun suomiin etuuksiin ja mahdolliseen torpan saamiseen vetoamalla hankkimaan mailleen sekä omiin että alustalaistensa tarpeisiin työskenteleviä käsityöläisiä.

54 VA 1918:141-142v, 159-160; VA 7195:40v-47

6.6. Lailliset käsityöläiset kysynnän tyydyttäjinä

Säädösten mukaan niin talonpoikaisen rahvaan, porvariston kuin muihinkin säätyihin luettujen satakuntalaisten olisi 1600-luvulla pitänyt tulla toimeen porvarioikeuksia nauttivien käsityöläisten, aatelin suojelusmiehinä työskentelevien ammattilaisten ja vuosisadan lopun pitäjänkäsityöläisten tarjoamien palvelusten turvin. Edellä on kuitenkin todettu, ettei säädöksiä täysin noudatettu miltään osalta, etteivät kaikki kaupunkien käsityöläiset näytä hakeutuneen porvareiksi, että pitäjänkäsityöläisiksi luettiin muitakin kuin säädösten mainitsemia räätäleitä ja suutareita ja että suojelusmiehet saattoivat asua kaukana kartanoiden ulkopuolella talonpoikaisen kansan joukossa. Tämän vuoksi onkin mahdoton sanoa, moniko 1600-luvun satakuntalainen käsityöläinen

Taulukko 42: Erityisoikeuksia nauttineiden ja Satakunnan muiden käsityöläisten vuosikymmenittaiset määrät vuosina 1600-1721.

Aika	Kaupunki- käsityö- läiset	Kartanon- käsityö- läiset	Pitäjän- käsityö- läiset	Erityis- oikeuksia nauttavia yhteensä	Maakunnan muut kä- sityöläi- set
1600-09	21	3	-	24	60
1610-19	38	6	-	44	57
1620-29	40	13	-	53	64
1630-39	63	37	-	100	75
1640-49	67	37	-	104	88
1650-59	76	38	-	114	115
1660-69	59	27	-	86	102
1670-79	67	32	-	99	128
1680-89	63	53	15	128	150
1690-99	62	62	19	141	139
1700-09	53	41	26	118	116
1710-21	39	17	12	68	56
Käsityöläi- siä yhteensä	272	193	47	506	630

Huomautuksia: Kartanonkäsityöläisten ja pitäjänkäsityöläisten joukossa on joitakin samoja käsityöläisiä. Sarakkeiden yhteissumma ei tämän vuoksi vastaa erityisoikeuksia nauttivien yksityisten käsityöläisten määrää.

Lähteet: Taulukko perustuu taulukoiden 33 ja 40 tiedoille sekä pitäjänkäsityöläisten osalta muissa taulukoissa mainituille lähteille.

Taulukko 43: Erityisoikeuksia nauttineet Satakunnan eri alojen käsityöläiset vuosina 1600-1721.

Ammattialat	Erityisoikeuksia nauttineita käsityöläisiä	Erityisoikeuksia nauttineiden osuus ammattilaisista (%)
Metalliala	135	34,6
Tekstiiliala	113	42,6
Nahka-ala	100	44,6
Puu- ja rakennusala	153	60,7
Muut alat	5	100,0
Käsityöläisiä yhteensä	506	44,5

Lähteet: Taulukot 33, 37 ja 40.

toimi aivan säädösten mukaisesti. Mikäli kuitenkin oletetaan, että lähteissä pitäjänkäsityöläisiksi mainituilla, suoje-lusmiehinä tunnetuilla ja kaupunkien käsityöläisillä oli aika-laisten käsitysten mukaan oikeus harjoittaa ammattiaan kenenkään häiritsemättä, ja luetaan tämän mukaisesti kaikki erityisoikeuksia nauttiviksi laillisiksi käsityöläisiksi, kysymystä voidaan tarkastella toiselta kannalta ja liittää tähän ryhmään 506 satakuntalaista ammattilaista. (Taulukko 42)

Mitenkä nämä 506 käsityöläistä ovat vaikuttaneet maa-kunnan käsityöpalveluiden ajalliseen ja ammatilliseen ja-kaumaan? Ensin mainitun osalta on todettava, että sekä erityisoikeuksia nauttineiden että muiden käsityöläisten lukumäärät näyttävät olleen koko vuosisadan ajan lähes yhtä suuret, jälkimmäisten 1630-, 1640- ja 1690-lukua sekä 1700-luvun ensimmäistä vuosikymmentä lukuun ottamatta hivenen edellisiä korkeammat. Kun otetaan huomioon, että juuri 1630- ja 1690-luvulta on saatavissa keskimääräistä luotettavammat tiedot, vaikuttaa todennäköiseltä, että nämä lailliset käsityöläiset ovat tuottaneet vähintäänkin puolet mutta mahdollisesti hieman tätä enemmänkin maa-

Taulukko 44: Erityisoikeuksia nauttineet ja muut Satakunnan vuosien 1600-1721 käsityöläiset.

Ammatit	Kaupun- käsityö- läiset	Kartanon- käsityö- läiset	Pitäjän- käsityö- läiset	Erityis- oikeuksia nauttineita yhteensä	Maakun- nunnan muut kä- sityö- läiset
Hakastentekijä	3	-	-	3	-
Hampunkehrääjä	3	-	-	3	-
Hatuntekijä	2	-	-	2	-
Kannuksentekijä	-	-	-	-	2
Kelloseppä	2	-	-	2	-
Kirjansitoja	1	-	-	1	-
Kultaseppä	13	-	-	13	2
Lasimestari	7	2	1	10	6
Maalari	7	2	-	9	3
Muurari	15	2	-	17	15
Nahkuri	6	3	-	9	14
Nyöripunoja	1	-	-	1	-
Pellavakankuri	10	9	-	19	11
Pelttari	2	1	-	3	4
Pistooliseppä	2	1	-	3	6
Puuastiantekijä	13	4	-	17	9
Puuseppä	19	20	-	39	33
Rakennusmestari	15	10	-	25	14
Räätäli	48	30	22	98	135
Satulaseppä	2	4	-	6	7
Kengitysseppä	-	4	-	4	18
Seppä	39	50	16	101	229
Sorvari	2	-	-	2	-
Suutari	48	23	7	78	90
Säämiskäntekijä	3	3	1	7	13
Tiilenlyöjä	1	7	-	8	6
Tynnyrintekijä	8	18	-	26	11
Vakan- ja kontintekijä	-	-	-	-	2
Käsityöläisiä yhteensä	272	193	47	506	630

Lähteet: Kuten edellä taulukossa 42.

kunnan 1600-luvun käsityöpalveluista. He ovat tuoneet käsityöläisten ammattirakenteeseen myös joitakin omia piirteitään, korostaneet ennen muuta puu- ja rakennusalan merkitystä ja kasvattaneet alalla toimineiden käsityöläisten osuutta. Sen sijaan on huomattava, että laillisten oikeuksien turvaamina toimi vain harvoja sellaisten alojen käsityöläisiä, joita Satakunnasta ei muuten tavattu. Nämä poikkeukset ovat lisäksi toimineet kaupungeissa, eivät maalla aatelin suojeluksessa. Toisaalta on myös havaittavissa, että metal-

lialan ammattilaiset ja ennen muuta sepät näyttävät tilas-
toituun lukumääräänsä verrattuna hakeutuneen erityisoi-
keuksien suojiin harvemmin kuin muut ammattilaiset. (Tau-
lukot 43 ja 44)

7. Käsityö ammattina

7.1. Käsityöammatin oppiminen

Kruunu pyrki käsityön muun säätelyn lisäksi saattamaan myös käsityöammatin oppimisen mieleistensä periaatteiden mukaiseksi ja sisällyttämään ammattikuntajärjestyksiinsä joukon tämän mukaisia yksityiskohtia. Näin menetellessään sillä oli kaksi päämäärää: se tähtäsi ensinnäkin ammattitaidon saattamiseen hyväksyttävälle tasolle, mutta pyrki samalla - etenkin vuoden 1669 ammattikuntajärjestyksessä - varmistumaan myös siitä, ettei opinhaluisten tietä katkaistaisi keinotekoisin estein ja ammattikuntia saataisi tätä kautta suljettua. Ensin mainitun päämäärän mukaisia olivat määräykset, jotka koskivat oppiajan pituutta, kisällivaelluksia, mestarinäytteitä ja muita vastaavia opinkäynnin ulkoisia muotoja; jälkimmäisen taas kohdat, joissa tähdennettiin, ettei oppipojan varattomuus saanut estää oppikirjan saamista, että pormestarin ja raadin oli toimittava välittäjänä, mikäli oppipoika ei kyennyt maksamaan mestarin vaatimaa korvausta, ja että mestarin oli maksettava oppikirjan hankkimisesta aiheutuvat kulut, mikäli oppipoika oli liian köyhä. Omansa mestari sai toki takaisin, velvoitettiinhan oppipoika näissä tapauksissa pysymään vanhan mestarinsa luona oppirenkinä velan kuittaamisen saakka.¹

1 Stiernman III 1753, 739-740 Skrå-Ordning för Handtwärckare 1.3.1669 4. art. Oppikirjalla tarkoitetaan tässä säädöksen mukaan pergamentille kirjoitettua asiakirjaa, josta käy ilmi, että asianomainen oppipoika on läpäissyt oppivuotensa. (§ 5)

Satakunnasta ei ole saatavissa kovin monia opinkäyntiä valaisevia tietoja, eihän lähteistä ole tavattu kuin 37 oppipojaksi mainittua. Koska oppipoika tai heidän mestareitaan koskevia tietoja on Ikaalista lukuun ottamatta maakunnan kaikista pitäjistä ja sen kummastakin kaupungista, normaalin opinkäynnin voidaan katsoa kuuluneen 1600-luvun Satakunnan käsityön yleiseen käytäntöön. Tässä yhteydessä on myös korostettava, että oppia lähdettiin joissakin tapauksissa etsimään hyvinkin etäältä, aina Viipurista, Turusta ja Tukholmasta saakka.² Oppimestareiksi näyttävät kuitenkin kelvanneen myös maaseudun käsityöläiset, näin jopa jo ennen vuotta 1680 ja aikaa, jona oppipoika ei maaseudulla olisi periaatteessa voinut olla. Tietoja on myös useista ammateista, onhan 22 oppipojan havaittu olleen räätälin, viiden suutarin, kolmen sepän ja yhden kultasepän, pellavakankurin, säämiskäntekijän, muurarin, kirjansitojan ja pistoolisepän opissa ja yhden lähteneen Tukholmaan "oppiakseen siellä rehellisen käsityöammatin".³

Lähteistä ei sen sijaan käy ilmi, millä perusteilla oppiin lähteneet mestarinsa valitsivat. Matka ei missään tapauksessa näytä olleen ratkaisevin tekijä, sillä tottapa loimaalainen Tuomas Markuksenpoika olisi löytänyt Viipuria lähempänäkin asuneen mestarin ja tokkopa porilaisen Samuli Heikinpojankaan olisi tarvinnut etesiä rehellisen käsityöammatin opettajaa Tukholmasta saakka.⁴ Jos käytettävissä olevien tietojen perusteella tarkastellaan mestarin valintaa, voidaan niin räätälin, pistoolisepän, sepän, kutojan kuin muurarin oppiin hakeutuneiden havaita etsiytyneen kotipitäjänsä tai -kaupunkinsa mestareiden oppiin, suutarin, kirjansitojan, kultasepän ja säämiskäntekijän sekä joidenkin räätälin oppiin lähteneiden turvautuneen muualla asuviin mestareihin. Kirjansitojan ja kultasepän kohdalla lähtö oli sikäli pakon sanelema, ettei Porissa ja Raumalla ollut kyseisenä aikana näiden alojen ammattilaisia eivätkä Benjamin Kaarlenpoika ja Niilo Niilonpoika voineet tämän vuok-

2 VA nn 21, 434v-435 Loimaa tk. 11.-13.7.1704; TMA Rauma tk. 24.9.1706; VA mm 9:226 Loimaa tk. 3.-4.9.1655; mm 11:139 Eura tk. 17.-18.9.1679

3 VA Pori tk. 22.8.1685

4 VA nn 21:434v-435 Loimaa tk. 11.-13.7.1704; VA Pori tk. 22.8.1685

Taulukko 45: Vuosilta 1600-1721 tavattujen satakunta-
laisten oppipoikien ja heidän mestariensa
kotipaikat.

Kotipaikka	Oppipoikia	Mestareita
Eura	4	2
Eurajoki	1	1
Huittinen	2	2
Hämeenkyrö	1	1
Ikaalinen	1	-
Karkku	-	2
Kokemäki	3	4
Lappi	1	-
Loimaa	4	-
Mouhijärvi	2	2
Tyrvää	3	4
Ulvila	-	1
Pori	10	7
Rauma	3	2
Tammela	-	1
Tukholma	-	3
Turku	-	5
Viipuri	-	1
Kotipaikka tun- tematon	2	
Tietoja yhteensä	37	37

Lähteet: Kuten taulukoissa 2 ja 3.

si jäädä oppiin kotikaupunkiinsa vaan heidän oli suunnattava
matkansa Turkuun.⁵

Opinkäyntiä koskevia tietoja on tavattavissa vain tuo-
miokirjoista. Koska ne tulivat merkityksi näihin vain ta-

5 VA Pori tk. 27.7.1704; TMA Rauma tk. 24.9.1706

pauksissa, joissa oppipojat ja mestarit olivat joutuneet riitoihin keskenään, merkinnät valaisevat tiukasti riidan kulloiseenkin aiheeseen liittyviä asioita. Koska riidat puolestaan syntyivät monista syistä, tuomiokirjoista on löydettävissä varsin kirjavia tietoja. Mikäli näitä riitoja olisi ollut useampia ja mikäli oppipoikia olisi ollut enemmän, näin saataisiin varmasti kartoitetuksi monia opinkäyntiin liittyviä seikkoja. Koska oppipoikia oli kuitenkin vähän ja tietoja sen mukaisesti, yhtenäisen kuvan luominen käy vaikeaksi ja yleisen erotaminen poikkeavasta vaikeaksi.

Joitakin huomioita 1600-luvun satakuntalaisesta opinkäynnistä voidaan kuitenkin tehdä. Tuomiokirjatietojen perusteella on ensinnäkin todettavissa, että oppiin hakeutuvat ja mestariksi valitut tekivät keskenään kumpaakin osapuolta sitovan sopimuksen. Tuomiokirjoista ei sen sijaan ilmene, oliko kyseessä osapuolten keskinäinen välipuhe, oliko paikalla todistajia ja kirjattiinko sopimus asianmukaisesti paperille. Käräjien vahvistettavaksi sopimuksia ei missään tapauksessa näytetä tuodun. Sisällöltään sopimukset olivat hyvin vaihtelevia; opista maksettaviksi määrätyt korvaukset ainakin näyttävät poikenneen tuntuvasti toisistaan. Niinpä raumalainen Heikki Heikinpoika maksoi räätälinopista Jooseppi Antinpojalle heti 10 ja myöhemmin 15 kuparitaalaria, Vesilahden kirkkoherra luovutti kasvattipoikansa oppirahoina karkkulaiselle räätäli Tuomas Tuiskulle 30 ja Kyrön Jassilan lautamies samaiselle Tuomaalle poikansa opista 50 kuparitaalaria. Suutari Erkki Simonpoika puolestaan arvioi viiden kuukauden mittaisen opin hinnaksi kuusi taalaria ja raumalainen Tuomas Yrjänänpoika karhusi lappilaisen Matti Mikonpojan ohjaamisesta suutarin ammattiin 10 taalaria. Rahan sijasta oppi saatettiin maksaa kokemäkeläisen Maisa Juhontyttären käyttämällä tavalla luovuttamalla mestarille lehmä vuodessa, antamalla tälle tietty määrä viljaa tai taluttamalla tämän karjasuojaan härän tai lampaan.⁶

6 TMA Rauma tk. 2.6.1673; VA nn 7:1567 Karkku tk. 8.-11.7.1690; nn 7:1675-1676 Hämeenkyrö tk. 13.-17.10.1690; mm 10:5v Eurajoki tk. 27.2.1658; mm 11:45 Lappi tk. 11.-12.7.1679; mm 29:279 Kokemäki tk. 24.-26.9.1696

Tuomiokirjoista ei käy myöskään selville, kuinka pitkään opissa yleensä oltiin. Opinkäynnistä aiheutuneissa riidoissa puhutaan näet ylimalkaisesti vain ammatin oppimisesta tai kerrotaan oppipojan lähteneen ennen aikaansa, mutta ei mainita, tarkoitettiinko tällä ennalta sovitun oppiajan rikkomista tai opinkäynnin päättämistä ennen riittävän ammattitaidon saavuttamista. Selvästi määriteltäjäkin sopimuksia Satakunnassa näytetään joka tapauksessa tehdyn, joskin Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin vuonna 1673 merkitty tieto Heikki Niilonpojan ja räätäli Jooseppi Antinpojan vahvistamasta kolmen vuoden oppiajasta on ainoa laatuaan. Joissakin tapauksissa opinkäynti näyttää jääneen hyvin hajanaiseksi, eikä huittislainen Paavali Sipinpoika esimerkiksi käynyt kokemäkeläisen räätäli Matti Niilonpojan opissa kuin kesäisin ja oli talvet kotosalla. Ammattikuntajärjestykset antoivat oppipojille ja mestareille tässä suhteessa sikäli vapaat kädet, että sääsivät oppiajalle vain tietyt rajat. Kun esivalta halusi näin rajata opinkäynnin vähintään kolmeen ja enintään viiteen vuoteen, se pyrki pitämään huolta ammattitaidon säilymisestä mutta estämään samalla opinkäynnin turhanaikaisen pidentämisen.⁷

Oppipojat, näiden vanhemmat ja mestarit koettivat kukin tahollaan valvoa etujaan ja pitää silmällä sopimuksen noudattamista. Mestarit edellyttivät siten oppipoikien pysyvän opissa ja maksavan siitä sovitun korvauksen, elävän siivosti ja käyttäytyvän kuuliaisesti. Oppipoikien vanhemmat puolestaan olivat huolissaan opin laadusta ja puuttuivat hanakasti asiaan, mikäli katsoivat maksetun korvauksen ja saadun opin olevan keskenään ristiriidassa. Kummankin osapuolen oli kuitenkin kyettävä todistamaan kanteensa. Oppipojan ja hänen vanhempiensa asema oli sikäli vaikea, että heidän oli kyettävä osoittamaan annetun opin kehnous, mutta pystyttävä samalla näyttämään täyttäneensä itse tunnollisesti kaikki heitä koskevat velvoitteet. Jos poika esimerkiksi oli otettu opista mestarin mielen vastaisesti, ei auttanut, vaikka mestarin olisi kerrottu tehneen mitä

⁷ Esim. nn 7:1567 Karkku tk. 8.-11.7.1690; nn 7:1675-1676 Hämeenkyrö tk. 13.-17.10.1690; mm 10:249 Huittinen tk. 10.-12.11.1659; TMA Rauma tk. 2.6.1673, Stiernman III 1753, 740 Skrå-ordning för handtwärckare 1.3.1669 4. artikla

hirveyksiä tahansa, väitetty vaikkapa pitäneen poikaa nälässä, lyöneen häntä tai käyttäneen pelkästään peltotöiden tekijänä. Matti Eskelinpoika joutuikin näin havaitsemaan, miten hänen vaateensa kaikuivat ymmärtämättömille korville, vaikka hän pystyikin osoittamaan, ettei hänen räätälin opissa ollut poikansa pystynyt puolentoista vuoden jälkeen hallitsemaan edes neulankäytön alkeita.⁸

Mestari puolestaan ei saanut perusteita keskeyttää opetusta ja ajaa poikaa syyttä suotta luotaan. Ammattikuntajärjestys takasi hänelle tosin oikeuden kahden kuukauden koeaikaan mutta sääsi samalla, ettei poikaa saanut ajaa tämän jälkeen enää pois. Sopimuksen yleistä sitovuutta kunnioitettiin muun muassa Eurassa vuonna 1657, kun sikäläinen räätäli, lähteissä ajoittain lukkariksikin mainittu Klemetti Paavalinpoika koetti karhuta oppipoikansa Kerttuäidiltä opista luvattua härkää. Koska Kerttu saattoi todistaa, että Klemetti oli itse ajanut pojan kesken kaiken ja ilman perusteltua syytä luotaan, hän sai pitää härkensä ja Klemetti joutui taipumaan pakon edessä. Raumalla Jooseppi Antinpoika puolusteli oppipoikansa ennen aikaista karkoitamista vetoamalla tämän ilmeisen rikolliseen luonteeseen. Koska raastuvanoikeus oli asiassa samaa mieltä, se katsoi, ettei sopimusta tarvinnut pitää voimassa ja ettei Joosepin tullut ottaa luokseen rikolliseksi mainittua oppipoikaa. Sen sijaan se piti asiallisena, että Jooseppi luovuttaisi Heikille tämän opista ennakolta maksamat 10 kuparitaalaria.⁹

Käsityötaitoja ei kuitenkaan opittu pelkästään joidenkin mestareiden luona tai "siellä täällä", kuten pitäjänsepäksi vuonna 1701 otetun Heikki Matinpojan kerrotaan tehneen¹⁰, vaan ammatti siirtyi myös perintönä isältä pojalle tai apelta vävyille. Lähteiden sinänsä niukkoja tietoja vertailemalla voidaankin todeta, että ammatti siirtyi joissakin tapauksissa kolmessakin sukupolvessa isältä pojalle. Näin esimerkiksi Porissa muurarina ainakin vuosina 1619-1644 toimineen

8 VA mm 10:249 Huittinen tk. 10.-12.11.1659; nn 5:341 Karkku tk. 18.-20.11.1680; mm 29:279 Kokemäki tk. 24.-26.9.1696; TMA Ikaalisten tuomiokunta Karkku tk. 10.-12.6.1672 § 10

9 Stiernman III 1753, 739 Skrå-ordning för handtwärckare 1.3.1669 4. artikla 2. kohta; VA mm 9:384v Eura tk. 9.3.1657; TMA Rauma tk. 2.6.1673

10 VA nn 17:278-279 Hämeenkyrö tk. 22.-23.5.1701

Taulukko 46. Satakunnan oppipojat sekä käsityöammattia isänsä tai appensa jälkeen jatkaneet vuosina 1600–1721.

Ammatit	Oppipojat	Käsityöammattin perineet
Kirjansitoja	1	–
Kultaseppä	1	2
Kelloseppä	–	1
Lasimestari	–	5
Muurari	1	2
Pellavakankuri	1	1
Pistooliseppä	1	–
Puuseppä	–	2
Rakennusmestari	–	1
Räättäli	22	3
Seppä	3	15
Suutari	5	–
Säämiskäntekijä	1	–
Ammatti tuntematon	1	–
Tietoja yhteensä	37	32

Lähteet: Kuten taulukoissa 2 ja 3.

Tuomaan Martti-poika palveli kaupunkilaisia muurarina vuosina 1646–1668 ja hänen Tuomas-poikansa vuorostaan vuosina 1669–1674.¹¹ Raumalta taas tiedetään, että Simo

11 VA 483 Bs:63v. Elvsborgin lunnasl. v.1619; VA 7213a:181v v. 1642 main. Tuomaalla Martti-nimisen pojan; VA 7230:154v ja TMA LKo 1668 års verificationer f. 656 tuntee Martti-muurarin ja tämän vaimon Valpurin. Martti kuoli 11.4.1668. Tuomas ilmaantuu henkikirjoihin vuonna 1669 ja esiintyy niissä yhdessä Valpuri-äitinsä kanssa (TMA LKo 1670 års verificationer f. 675); VA Pori tk. 23.3.1674 mainitsee Tuomas-muurarin kuolleen ja hänen äitinsä Martti Tuomaanpojan Valpuri-lesken syyttävän erästä porvria kuolemantuottamuksesta. Syytetty puolustautui vetoamalla Tuomaan omituiseen tapaan käydä saunassa kahdesti viikossa ja epäili tämän perusteella Tuomasta sairaaksi.

Laurinpojan kaikki neljä poikaa jatkoivat isänsä sepän ammatin harjoittamista, Heikki tunetaan seppänä vuosilta 1683-1712, Juho vuosilta 1683-1719, Mikko vuosilta 1683-1717 ja Simo Simonpoika vuodesta 1672 vuoteen 1699.¹² Ulvilassa useat Ruskilan kylän tietyn talon miehet harjoittivat lasimestarin ammattia ja antoivat Glasmestar-nimen viimein koko talolle.¹³ Koska ammatin periytymistä koskevia tietoja on lopulta saatavissa vain 32 tapauksessa, näin pienen aineiston perusteella on vaikea esittää arvioita käsityöammatin periytymisen yleisyydestä. Tietoja voitaneen kuitenkin vertailla sikäli toisiinsa, että oppipoikien joukossa voidaan todeta tavatun runsaasti räätälin ammattiin aikovia mutta ammatin perineiden keskuudessa esiintyneen useita seppiä. On kuitenkin korostettava, että sepistä saattaa heidän kiinteän asumisensa vuoksi saada parempia tietoja kuin muista käsityöläisistä ja että mainintojen kasaantuminen saattaa liittyä pikemminkin tähän seikkaan kuin seppien taipumukseen jättää ammatti perinnöksi pojalleen tai vävyllään. (Taulukko 46) Toisaalta on myös huomattava, että sepän ammatti näyttää myöhemmin havaittavaan tapaan liittyneen usein taloon ja olleen monen talonpojan toimena. Tämä puolestaan saattaa selittää tätä sepän ammatin periytymistä ja menemistä talon mukana isältä pojalle. Tällaista periytymistä on havaittavissa myös monilla kotiteollisuutena harjoitetuilla käsityön aloilla, esimerkiksi vaskentaonnassa.¹⁴

Opinkäynnistä saatavat niukatkin tiedot riittävät sellaisinaan osoittamaan, että ammatin oppiminen oli saanut 1600-luvun Satakunnassa jo vakiintuneet ja myöhempinäkin vuosisatoina käytetyt muodot. Oppipojat olivat lisäksi jo

12 Simo Laurinpoika Sorvari esiintyi neljän poikansa kanssa Rauman rippikirjassa (TMA Rauman kirkonark. rippikirja e.v. 1724) Simo mainitaan sepäksi. TMA LKo 1695 års verificationer f. 1547 mainitsee Simo Simonpojan (kelloseppä) ja Juho Simonpojan veljeksinä. Kaikki veljekset esiintyvät seppinä esim. kaupungin veroluetteloissa (TMA Rauman maistr. ark. Gb 1-2).

13 VA 7256:199 Erkki Matinpoika main. v. 1655 maakirjassa ensi kerran Juho Kurjen Ruskilassa omistaman räällsitilan asujaksi ja lasimesariksi TMA LKo 1689 års verificationer f. 816 main. samalla tilalla Yrjänä Erkinpoika -nimisen lasimestarin ja edelleen v. 1705 (1705 års verificationer f. 2302); Mikko Yrjänänpoika main. lasimestarina mm. v. 1710 (TMA KLo 1710 års verificationer f. 2519). Hänen asumansa tila oli nimeltään Glasmestari (TMA LKo 1700 års jordebok f. 828)

14 Jokipii 1952, 144-147; Jokipii 1956, 4-6; Jokipii 1974, 410-420

selvästi erilaisessa asemassa kuin palkolliset, olihan heidän maksettava oleskelustaan mestarin luona. Satakunnassa on myös joitakin hajanaisia tietoja kisällien toiminnasta. Kokemäkeläisen puuseppä Mattias Blodighin ja ulvilalaisen tynnyrintekijä Matti Pietarinhojan esimerkiksi kerrotaan käyttäneen kisälleitä apunaan 1650-luvulla, raumalaisen pistooliseppän pitäneen luonaan 1690-luvulla kisälliä ja ruukuntekijän kisälli Efraimin syyllistyneen 1680-luvulla Eura-joella oleskellessaan haureuteen.¹⁵

Turkuun tai Tukholmaan oppiin lähteneet satakuntalaiset noudattivat luonnollisestikin näissä keskuksissa vakiintunutta käytäntöä ja toimivat niissä myös kisällinä, säkyläläinen Antti Kaaponpoika 1690-luvulla räätälin ja loimaalainen Paavali Matinpöika 1650-luvulla tynnyrintekijän kisällinä sekä säkyläläinen Simo Heikinpoika 1670-luvulla räätälin kisällinä Tukholmassa.¹⁶ Kisälleitä koskevat tiedot ovat pääosiltaan kuitenkin hataria eikä niiden perusteella ole tehtävissä sitovia päätelmiä tämän käsityöläisten opinkäyntiin kiinteästi luetun osan yleisyydestä 1600-luvun Satakunnassa. Sinänsä tiedot osoittavat, että kisällisyys oli tuttu asia ja että sen tiedettiin liittyvän säädösten mukaiseen ammatinoppimiseen. Mainintojen vähyys puolestaan viittaa kisällien käytön harvinaisuuteen maakunnassa.

Satakunnan ulkopuolelta oppinsa hakeneiden käsityöläisten voidaan olettaa toimineen samalla uusien tietojen ja vaikutteiden levittäjinä, Turusta ja Tukholmasta tulleiden mestareiden esimerkiksi kertoneen porilaisille ja raumalaisille ammattiveljilleen, miten käsityö oli suurissa keskuksissa järjestetty. Kun vain kahden muualle oppiin lähteneen satakuntalaisen - loimaalaisen Klaus Klausinpojan ja porilaisen Niilo Niilonpojan - on havaittu palanneen takaisin kotiseudulle, eivät vaikutteet tämän vuoksi ole voineet muodostua kovin suuriksi eikä seppänä toiminut Klaus tai kirjansitojana työskennellyt Niilo voineet aivan tarkkailtavan ajanjakson lopulla eläneinä vaikuttaa mitenkään käsityön

15 VA mm 10:291 Ulvila tk. 8.-9.8.1659; TMA Rauma tk. 4.3.1691; VA 7271:126 (Ulvila hk 1658); TMA Eurajoen kirkonark. I C:2 synt.luettelo 28.2.1686

16 VA mm 20:131 Eura tk. 12.-15.2.1690; mm 9:226 Loimaa tk. 3.-4.9.1655; mm 12:139 Eura tk. 17.-18.9.1679

harjoittamisen muotoihin. Kun Turusta puolestaan todetaan saapuneen maakunnan kaupunkeihin vain yhden ja Tukholmasta yhden käsityöläisen, vaikutteet ovat näiltäkin osin jääneet vähäisiksi. On kuitenkin todettava, että niin Poriin Tukholmasta saapunut Matti Erkinpoika kuin Raumalle Turusta muuttanut Heikki Simonpoikakin palvelivat kaupunkilaisia verraten pitkään, edellinen vuodesta 1687 1710-luvun puolelle ja jälkimmäinen vuodesta 1659 seuraavan vuosikymmenen loppuun, joten mahdollisuuksia vaikutteiden välittämiseen kummallakin tämän puolesta toki oli.¹⁷

7.2. Käsityöläisten palkkaus

Käsityöläisille maksetuista palkkioista on sinänsä saatavissa runsaasti tietoa, onhan esimerkiksi tuomiokirjoissa useita asiaa valaisevia riitajuttuja ja kirkontileissä lukuisia palkkioihin liittyviä mainintoja. Niinpä loimaalaisen sepän tiedetään saaneen kahden kirveen ja lapion takomisesta 5 taalaria, porilaisen Jaakko-sepän nostaneen kirkon kassasta 900 naulan valmistamisesta 5 taalaria ja 20 äyriä, karkkulaisen Luukaksen perineen vedinten ja naulojen tekemisestä 24 äyriä päivältä. Karkkun kirkkoon ikkunanpuitteita valmistanut puuseppä sai sen sijaan neljä äyriä puitteelta ja räätäli Tuomas Sipinpoika sotilaan takin ompelemisesta taalarin, kahdesta parista säämiskähousuja taalarin ja 16 äyrin, myssyn valmistamisesta taalarin ja 8 äyrin sekä vanhan myssyn korjauksesta 24 äyrin palkkion. Suutarin puolestaan katsottiin Porissa voivan 1630-luvun alussa laskuttaa naisten kengistä 20 ja miesten 24 äyriä parilta.¹⁸

17 VA nn 17:1-2 Loimaa tk. 12.-13.2.1701; VA Pori tk. 27.7.1704; TMA LKo I Gca:10 f. 750; VA Pori tk. 31.10.1687; TMA Rauma tk. 10.9.1659; suutari Matti Erkinpoika tavataan Porin henkikirjoissa vuosina 1687-1710 (TMA LKo 1687 års verificationer f. 1212 ja 1710 års verificationer f. 4332) ja räätäli Heikki Simonpoika Raumalla vuosina 1660-1667 (VA 7279:208 ja 7303:801v)

18 TMA Loimaan kirkonark. III Gla:1 kirkontilit v. 1668; VA JK 988 Karkun kirkontilit vv. 1651-1654; VA nn 23:122 Karkku tk. 26.-27.6.1705; Pori tk. 25.4.1631

Nämä sekä lähteistä tavatut monet muut vastaavat tiedot eivät anna irrallisina vielä minkäänlaista käsitystä siitä, suuriako palkkiot todella olivat ja miten niiden avulla oli mahdollista tulla toimeen 1600-luvun Satakunnassa. Niissä ei muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ole myöskään tietoja siitä, miten pitkän työrupeaman kunkin palkkion saaminen vaati, eikä niistä liioin ole saatavissa eri ammattien keskinäiseen vertailuun käypiä tietoja. Koska lähteistä ei toisaalta käy ilmi, riittikö käsityöläisille töitä vai joutuivatko he hankkimaan elantonsa toisinaan muualta, vähäisten tietojen pohjalta ei tämänkään vuoksi ole syytä lähteä arvioimaan käsityöläisten vuotuisia ansioita ja suhteuttaa niitä vaikkapa renkien ja piikojen rahapalkkoihin. Tällainen vertailu olisi tosin hankalaa jo siitäkin syystä, että palkolliset saivat isäntäväkensä luota myös katon päällä ja jokapäiväisen ruokansa.

Joitakin hajanaisia kytkentöjä käsityöläisille maksettujen palkkojen ja muiden samanaikaisten hintojen välille voidaan toki tehdä. Niinpä on todettavissa, kuinka käsityöläisen oli maksettava henkiverona joko 12 tai 24 äyriä ja suoritettava ammattiverona yksi hopeataalari. Edellä mainitun Luukas-sepän olisi tämän mukaisesti pitänyt työskennellä kolme päivää hopeassa maksettavan henkiveron vuoksi ja neljä päivää ammattiveron suorittamiseksi. Mikäli Luukas olisi ollut ammattikuntamestari ja olisi halunnut palata vanhan kotipaikkansa ammattikunnan jäseneksi, hänen olisi pitänyt vuoden 1669 määräysten mukaan maksaa ammattikunnan kassaan viiden hopeataalarin eli 20 päiväpalkkansa suuruinen summa.¹⁹ Karkkulainen Tuomas Sipinpoika puolestaan olisi saanut säämiskähousujen tekopalkalla nipin napin kolmen heinäkuorman ostamiseen riittävän summan ja pystynyt ostamaan myssyn korjauspalkkiolla neljä kannulista olutta. Kun euralainen puuseppä laskutti asiakastaan vuonna 1684 ruumisarkun valmistamisesta, hänen työnsä

19 Stiernman III 1753, 751 Skrä-ordning för handtwärckare 1.3.1669 10. artikla 15. kohta. - Kirkontileissä mainitut palkkiot ovat poikkeuksetta kuparirahana ilmaistuja, näin myös Luukas-sepälle maksetut palkkiot (VA JK 988 Karkun kirkontilit v. 1651)

arvoksi määrättiin 16 mutta arkun aineisten hinnaksi 24 äyriä.²⁰

Karkkulaiselle Sipi Matinpojalle kahden päivän nikkarointi tuotti palkkana yhteensä kolme taalaria. Kun hänen oli itse korvattava asumiskustannuksensa Karkun kirkolla, hänelle jäi kotiin lähtiessään käteen vain yksi taalari. Kokemäkeläiseen Heikki-seppään verrattuna hänen työnsä oli kuitenkin tuottoisaa. Heikin kerrotaan näet saaneen kymmenen päivän taontapalkkana kuusi taalaria ja oleskelukustannuksina 10 taalaria. Mikäli Heikki olisi joutunut vastaamaan itse asumisestaan ja syömisestään, hän ei tämän mukaan olisi kyennyt peittämään menoja työnsä tuotolla vaan olisi joutunut palaamaan kotiinsa entistä köyhempänä. Raumalta saatavien tietojen mukaan puusepäksi määrätyn venemiehen päiväpalkaksi arvioitiin 12 äyriä. Kun ruistynnyrin ilmoitettiin maksavan samoihin aikoihin 10 taalaria, venemiehen olisi pitänyt työskennellä ruistynnyrin hankkimiseksi 27 päivän ajan.²¹

Käsityöläiset näytetään tuomiokirjojen ja kirkontilien mukaan palkatun pääosin kolmen periaatteen mukaisesti. Heidät saatettiin ensinnäkin ottaa jonkin tarkoin määritellyn työn tekijäksi, tietyn kenkämäärän valmistajaksi, ovien saranoiden ja kirstunhelojen takojiksi tai savupiippujen muuraajiksi. Työn urakkaluonteen mukaisesti palkka määrättiin tällöin ennakolta, myönnettiin esimerkiksi lapion takojalle taalarin ja kirkon ikkunoiden korjaajalle 22 taalarin palkka.²² Toisinaan käsityöläisille luvattiin tietyn suuruinen päiväpalkka, Luukas-sepälle esimerkiksi Karkussa edellä mainittu 24 äyriä. Kolmanneksi käsityöläinen saatettiin pestata jonkin talon töiden vakituiseksi suorittajaksi. Näissä

20 VA nn 23:122 Karkku tk. 26.-27.6.1705, Tuomaan asiakkaaltaan ostamien kolmen heinäkuorman hinnaksi on ilmoitettu taalari 16 äyriä ja kahden olutkannun arvoksi 12 äyriä. Kun asiakas oli ollut härkien kanssa työssä Tuomaan pelloilla, hänen päiväpalkkaseen määrättiin niinkään 24 äyriä. VA mm 13:562v Eurajoki tk. 24.-26.3.1684

21 VA JK 988 Karkun kirkontilit v. 1651: Sipi Matinpoika sai 30 ikkunanpuitteiden valmistamisesta 3 taalaria ja maksoi kahden päivän asumiskustannuksina 2 taalaria; TMA Kokemäen kirkonark. II Ba:1 kirkontilit v. 1676; TMA Rauma tk. 17.9.1664; Rauma tk. 16.3.1667

22 Esim. TMA Kokemäen kirkonark. II Ba:1 kirkontilit v. 1667; VA JK 1117 Tyrvään kirkontilit v. 1686

tapauksissa käsityöläinen ja talonpoika näyttävät sopineen tietyn vuotuisen korvauksen maksamisesta ja tehneen samalla kumpaakin osapuolta sitovan kontrahdin. Tässä kohdin on huomattava, että sepät saattoivat liittyä yhteen ja toimia eräänlaisen yhtiön tavoin. Huittisissa tällaisen muodostivat Tuomas Jaakonpoika ja Heikki Heikinpoika. Kyseessä oli appi ja vävy, mutta he kuvaavat käräjillä suhdettaan yhtiöksi.²³

Käsityöläisen oli tehdyn sopimuksen mukaisesti tehtävä kaikki alaansa liittyvät työt ja talollisen maksettava niistä sovitun suuruinen vuosipalkka. Sopimus näytetään tehdyn myös määrääjäksi eikä sitä tullut purkaa yksipuolisesti ja aiheetta. Niinpä kun euralaiset talolliset olivat vuonna 1623 jättäneet maksamatta sepälleen kuuluneen puolen tynnyrin viljapalkan, heidät tuomittiin maksamaan velkansa heti, "koska hän oli heidän vakituinen seppänsä ja koska he olivat hänet laittomaan aikaan erottaneet".²⁴

Eri palkkausperiaatteiden yleisyydestä ei ole kuitenkaan tehtävissä päätelmiä. Useimmat kirkontilien ja tuomiokirjojen merkinnät viittaavat siihen, että käsityöläinen palkattiin vain tietyn työn suorittajaksi ja että hänelle maksettiin ennalta sovittu korvaus. Päiväpalkkaa koskevia tietoja on sitä vastoin aniharvoja. Tilojen vakituisiksi käsityöläisiksi taas näytetään otetun pelkästään seppiä. Tietoja ei näiltäkään osin ole runsaasti. Kun mainintoja on kuitenkin Eurasta, Kokemäeltä ja Huittisista ja monilta eri vuosikymmeniltä, sepän kiinnittämistä takomista vaativien töiden vakituisiksi suorittajaksi voidaan pitää jokseenkin yleisesti käytetynä menetelmänä.

Miten käsityöläisten palkkiot muodostuivat, joutuivatko he toimimaan asiakkaidensa ehdoilla vai saattoivatko määrä-

23 VA mm 9:476 Huittinen tk. 29.-31.10.1657; mm 10:76 Huittinen tk. 30.3.-2.4.1659. Heikki Heikinpojan ja Tuomas Jaakonpojan kerrotaan takoneen yhdessä ja toimineen yhtiönä (uti et bolag). Heillä oli tällöin myös yhteinen paja ja yhteiset tulot. Näistä syntyi yhtiön hajottua erimielisyyksiä Heikin ottaessa Tuomaan mielestä liikaa työkaluja ja Tuomaan jäädessä Heikin mielestä velkaa työpalkkoja.

24 VA mm 2:381 Huittinen tk. 3.10.1627; nn 25:171-171v Huittinen tk. 23.-27.1.1706; mm 3:40 Kokemäki tk. 22.3.1630; mm 4:92 Eura tk. 9.-10.5.1636; mm 9:382 Eura tk. 9.3.1657; mm 27:337 Eura tk. 31.5.-3.6.1695; mm 2: Eura tk. 17.9.1623: "after han var deras stadga smed och de i olagha tid hava ifrån honom afträdt".

tä vapaasti työnsä hinnan ja syyllistyä samalla kiskurihintojen vaatimiseen? Joissakin valtiopäivävalituksissa on viitattu viimeksi mainittuun vaihtoehtoon ja vastauksissa tähdennetty kohtuudessa pysymisen välttämättömyyttä.²⁵ Satakunnassa hintojen korkeuteen ei näytetä kiinnitetyn huomiota, eivätkä maksunsa laiminlyöneet asiakkaatkaan vedonneet puolustukseen käsityöläisten liiallisiin vaatimuksiin. Jonkinlaista levottomuutta ja tyytymättömyyttä maakunnassa lienee kuitenkin ollut havaittavissa, koskapa Porin maistraatti piti vuonna 1631 aiheellisena määrätä suutarien valmistamille kengille kohtuullisiksi katsotut hinnat. Tätä porilaisten menettelyä voitaneen pitää samalla osoituksena siitä, etteivät kaupunkien käsityöläiset voineet sittenkään ottaa minkälaisia hintoja hyvänsä, vaan että heidän oli otettava huomioon maistraatin mahdollinen asioihin puuttuminen ja käyttäydyttävä sen mukaisesti.

7.3. Käsityöläisten työpiirit ja toiminta-alueet

Esivalta pyrki säätelemään myös käsityöläisten toiminta-alueen rajat. Se edellytti ensinnäkin, että kaupunkien käsityöläisten oli pysyttävä tiukasti työpajoissaan ja odoteltava niissä asiakkaitaan. Se tuomitsi samalla jyrkästi maalla kiertelyn, mutta ei ryhtynyt muuten rajaamaan aluetta, jolta kaupunkien käsityöläiset saivat ottaa vastaan alansa töitä. Vaikka se periaatteessa ei suvainnutkaan maaseudulla harjoitettua käsityötä, sen oli käytännössä kuitenkin taivuttava, sallittava se tietyin varauksin ja annettava myös joitakin maaseutukäsityöläisten toimialuetta koskevia määräyksiä. Se omaksui täksi niin vuoden 1604 Norrköpingin päätök-

25 Stiernman II 1729, 1389 Resolution på Ridderskapets och Adelens Besvär 26.11.1660 § 9; Stiernman III 1753, 305-306 Bref om Handelens befrämjande 13.2.1665

sessä kuin vuoden 1621 ammattikuntajärjestyksessäkin kihlakunnan. Samalla se edellytti, että ammattikuntajärjestyksen mukaan perustettaviin kaukana kaupungeista sijaitseviin keskuksiin voitaisiin viranomaisten harkinnan mukaan liittää myös useampia kihlakuntia. Kruunu pyrki näin joustavaan käytäntöön, mutta halusi toisaalta estää turhan moniksi katsomiensa käsityöläisten asettumisen maaseudulle.²⁶

Suomeen ei syntynyt näitä ammattikuntajärjestyksen mukaisia käsityökeskuksia. Sen sijaan on huomattava, että lähteisiin alkaa jo 1620-luvulla ilmaantua pitäjänkäsityöläisiä. Vaikka tietoja on niukalti ja vaikka termi ei viittaakaan vielä 1680-luvulta lähtien vakiintuvaan käytäntöön (vert. ss. 182), maininnat osoittavat kuitenkin, että pitäjä alettiin mieltää yhteisöksi, joka otti käsityöläisen suojelukseensa ja tarjosi tälle työtä. Kun varsinainen pitäjänkäsityöläisjärjestelmä sittemmin vakiintui, käräjillä käsitellyissä anomuksissa ja muissa asiaan liittyvissä maininnoissa ei puututa tarkasti käsityöläisten toimialueeseen. Useimmissa tapauksissa käräjäyleisö tyytyi vain toteamaan haluavansa ottaa kyseisen sepän, räätälin tai suutarin pitäjänkäsityöläiseksi.

Maininnoista käy niiden ajoittaisesta epämääräisyydestä huolimatta kuitenkin selkeästi ilmi, että käsityöläisten toimialueeksi luettiin normaalisti pitäjä, jonka käräjillä anomusta käsiteltiin. Pitäjää pienempiin yksiköihin käsityöläisiä ei 1600-luvun Satakunnassa näytetä otetun. Sitä vastoin maakunnasta on pari tietoa tapauksista, joissa käsityöläinen on otettu kahden pitäjän yhteiseen suojeluksen. Huittislaiset ja tyrvääläiset turvautuivat tähän menettelyyn vuonna 1700 ottaessaan Jaakko Custin pitäjänräätälikseen. Karkun ja Mouhijärven vastaava päätös on vuodelta 1701 ja koskee niinikään räätälin ottamista. Ensin mainitussa tapauksessa osa suojelijoista pettyi kuitenkin räätälin toimintaan. Jaakko ei näet kierrellyt laisinkaan Tyrvään puoleisissa kylissä.

26 Stiernman I 1747, 489 Mandat om Embetes-männerne udi Häreden 9.12.1604; Stiernman I 1747, 790 General Embetes Skrå 23.9.1621. On huomattava, että ruotsalaiset kihlakunnat olivat tuntuvasti pienempiä kuin Suomen (Jutikkala 1958, 92). Tehtyjä päätöksiä on alueen osalta tarkasteltava tätä lähtökohtaa vastaan.

Yhteisyys päättyi tämän vuoksi lyhyeen, ja tyrvääläiset ottivat jo vuoden 1701 käräjillä itselleen oman räätälin.²⁷

Pitäjäläisten suojelusta nauttivien käsityöläisten sallittiin mutta samalla myös edellytettiin kiertelevän koko pitäjän alueella ja tekevän kaikkien suojelijoidensa tilaamat työt. Kruunu ei sen paremmin vuoden 1604 päätöksessä kuin 1680-luvun resoluutioissaankaan antanut minkäänlaisia määräyksiä siitä, miten tuli menetellä, jos käsityöläisen havaittiin käyvän alueensa ulkopuolella. Vuoden 1621 ammattikuntajärjestyksessä tämä mahdollisuus oli sitä vastoin otettu huomioon ja kiusaukseen lankeavalle käsityöläiselle varattu ankara rangaistus: sotamieheksi joutuminen.²⁸ Periaatteessa tämä vaara vaani jokaista suojelijatta paikasta toiseen kiertelevää, joten maaseudun käsityöläisten oli tämän vuoksi syytä hakeutua joko koko pitäjän tai jonkin aatellisen suojelukseen ja pysyä myös alueella, jolla suojelu oli voimassa. Rangaistusten jättäminen määrittelemättä on kuitenkin saattanut antaa käsityöläisille erilaisia tulkintamahdollisuuksia ja himmentää käsitystä pitäjän ulkopuolelle lähtemisen luvattomuudesta.

Maaseudulta onkin runsaasti käsityöläisten kiertelyä koskevia tietoja. Ne ovat pääpiirteissään kahdenlaisia. Joissakin tapauksissa kiertelijästä ei mainita kotipaikkaa, ei liioin hänen matkansa päämäärää, vaan puhutaan yleisesti vain kulkuräätäleistä tai muuten läpikulkumatalla olleista. Kovin runsaasti tämänkaltaisia tietoja ei kuitenkaan ole, eikä niiden perusteella ole tehtävissä tämänkaltaisen kiertelyn yleisyyttä koskevia päätelmiä. Merkittävää näiden mainintojen kohdalla on se, että käsityöläisiä ei ole syytetty irtolaisuudesta, vaan että heidät on haastettu käräjien kuultaviksi muiden rötösten vuoksi, seppä Simo Antinpoika esimerkiksi noitakonstien opettamisesta eräälle huittislaiselle ja Tuomas-kulkuräätäli haureuteen syyllistymisestä Hämeenkyrön alueella.²⁹

27 VA nn 17, 260-261 Tyrvää tk. 15.-16.5.1701; nn 17, 273-274 Karkku ja Mouhijärvi tk. 18.-19.5.1701; Pitäjänkäsityöläisten toimialueen osalta esim. VA nn 8, 1327 Loimaa tk. 7.-8.5.1700; nn 26, 55-55v Hämeenkyrö tk. 14.-17.1.1706; nn 7, 744 Hämeenkyrö tk. 22.-24.9.1688; mm 14, 395-396 Kokemäki tk. 24.-26.9.1688

28 Stiernman i 1747, 790 General Embetes Skrä 23.9.1621 § 14

29 VA mm 6:127-128 Huittinen tk. 16.-18.3.1646; mm 8:76v Kokemäki tk. 2.-5.6.1653; mm 8:342v Huittinen tk. 19.-21.10.1654; nn 7:520 Hämeenkyrö tk. 14.-17.11.1687; nn 7:743 Hämeenkyrö tk. 22.-24.9.1688; nn 7:921 Hämeenkyrö tk. 19.-23.1.1689

Tuomiokirjoista ja kirkontileistä on useissa tapauksissa löydettävissä kuitenkin tieto käsityöläisen kotikylästä ja hänen matkansa päämäärästä. Käsityöläisten kulkemista voidaan tämän vuoksi tarkastella tietystä kiintopisteestä lähtien. Näin esimerkiksi on todettavissa, kuinka muuan laitilalainen seppä vaati palkkaansa Lapin Kuolimaan kylästä, kuinka tyrväälinen Juho-seppä otti korjatakseensa pari pistoolia Huittisista tai kuinka porilainen säämiskäntekijä kävi asioilla Kokemäellä, porilainen pellavakankuri työskenteli Euran pappilassa ja huittislainen seppä Heikki Heikinpoika peräsi taontapalkkaansa Tyrvөөltä.³⁰ Vaikka tiedot eivät tee mahdolliseksi määritellä, kuinka laajalla alueella yksittäiset käsityöläiset ovat todella liikkuneet, mainintoja yhdistelemällä on luotavissa kuva eri alojen ammattilaisten liikkumisesta. Samalla voidaan myös tarkastella, miten etäällä esimerkiksi kaupunkien vaikutus maaseudulla tuntui. Tuomiokirjoista poimittujen tietojen joukossa on ilmeisesti tosin myös tapauksia, joissa velkasuhteen synnyttäjänä ei ole käsityöläisen ammatti. Koska velat ovat sinänsä osoituksia jonkinlaisista yhteyksistä, niitä koskevat tiedot on otettu huomioon kaikilta osaltaan ja yhdistetty käsityöläisten muuta liikkumista valaiseviin tietoihin.

Käsityöläisen ja hänen asiakkaansa välinen yhteys saattaa tapahtua kahteen suuntaan: käsityöläinen saapuu asiakkaansa luo tai asiakas toimittaa raaka-aineensa ja tilauksensa käsityöläiselle tämän kotiin. Tuomiokirjoista käy kuitenkin vain satunnaisesti ilmi, kumpaan suuntaan yhteydenotto on kulloinkin tapahtunut. Eräitä huomioita on kuitenkin tehtävissä. Niinpä näyttää ensinnäkin siltä, että räätälit ja suutarit olisivat kierrelleet enimmäkseen asiakkaidensa luona. Tätä pidettiin jopa niin tärkeänä, että tyrvөөläiset saattoivat pitäjänräätälinensä haluttomuuteen vedoten erottaa tämän ja ottaa tilalle uuden miehen vuonna 1701 (vert. ed.). Kiertelyn yleisyyttä ovat osaltaan osoittamassa ne tapaukset, joissa käsityöläisten - ennen muuta räätälien mutta jonkin verran myös suutarien - on havaittu syyllisty-

30 Esim. VA mm 13:26v Lappi tk. 7.-8.7.1682; mm 11:32 Huittinen tk. 25.-28.2.1681; mm 5:291 Kokemäki tk. 9.-10.3.1643; mm 6:530v Eura tk. 14.-16.3.1649; nn 5:134 Tyrvөөä tk. 7.-9.2.1678

neen matkoillaan salavuoteuteen ja haureuden syntiin. Koska räätäleitä ja suutareita saatettiin toisaalta syyttää asiakkaiden jättämien ja erinomaisiksi luonnehtimien raaka-aineiden pilaamisesta tai tähteeksi jääneen nahan ja kankaan salaamisesta, he eivät sittenkään voineet tehdä kaikkia töitään asiakkaidensa luona, vaan valmistivat osan tilatuista tuotteista kotonaan.³¹

Seppien kohdalla tilanne oli sikäli toinen, että työskentelyn edellytyksenä oli kiinteärakenteinen paja. Tämän varustaminen puolestaan edellytti joltisiakin varoja, arvioitiinhan esimerkiksi Eurajoen Kirkonkylässä vuonna 1655 palanut pajarakennus yksinään 60 kuparitaalarin ja Huittisisa tuhoutuneet pajan työkalut vuonna 1692 25 taalarin arvoksi.³² Pajat kuuluivat joissakin tapauksissa tilojen yhteyteen. Näin esimerkiksi tyrvääläisellä Sipi Martinpojalla oli tilallaan oma paja ja siinä tarpeelliset työkalut, kokemäkeläinen Matti Tuomaanpoika taas menetti pajansa tulipalossa ja Huittisten Naatulan tilalta saatettiin vuonna 1636 jakaa perillisille erilaista pajairtaimistoa.³³ Talonpojat pyrkivät monissa tapauksissa kuitenkin jakamaan pajan rakentamisesta ja varustamisesta aiheutuneet kustannukset toimimalla yhteistyössä ja pystyttämällä Euran Harolan asukkaiden tavoin koko kyläkunnan yhteisen pajan ja hankkimalla sinne yhteisvoimin myös työkalut. Toisinaan talonpojat päätyivät parin Loimaan Majanojan talonpojan noudattaman kaltaiseen menettelyyn ja varustivat pajan vain kylän joidenkin talollisten muodostamana yhtiönä.³⁴

Talonpojat edellyttivät edellä mainitun kaltaisissa tapauksissa, että sepät kävivät heidän luonaan tekemässä

31 VA nn 7:1527 Tyrvää tk. 1.-5.7.1690; nn 6:841 Karkku tk. 18.-21.11.1682; nn 25:433 Hämeenkyrö tk. 9.-13.2.1706; mm 5:188 Eura tk. 5.-7.4.1641; mm 8:148 Huittinen tk. 11.-14.11.1653; mm 20:271 Eura tk. 24.-27.5.1690; mm 45:96-99 Lappi ja Eurajoki tk. 28.2.-1.3.1706

32 VA mm 9:970v Eurajoki tk. 9.-10.11.1655; mm 22:223 Huittinen tk. 15.6.1692

33 VA nn 3:290v Tyrvää tk. 31.1.-1.2.1631; mm 25:297 Kokemäki tk. 20.-22.9.1694; mm 4:138 Huittinen tk. 12.-15.11.1636; esim. myös mm 2:127 Eura tk. 30.5.1625; mm 7:359v Kokemäki tk. 1.-2.3.1652; mm 7:30 Eurajoki tk. 15.-16.3.1650; mm 20:257 Ulvila tk. 4.-5.6.1691; nn 2:423 Tyrvää tk. 29.-30.10.1629; mm 3:72v Karkku tk. 23.-24.2.1630

34 VA mm 4:220 Eura tk. 20.-21.10.1637; mm 2:1875 Loimaa tk. 2.11.1625; esim. myös mm 22:223 Huittinen tk. 15.6.1692; mm 14:326 Eurajoki tk. 11.-12.7.1688; mm 10:217 Eurajoki tk. 25.6.1659

tilan tarvitsemat työkalut ja suorittamassa alansa muut työt. Työvuoroista sopiminen saattoi näissä oloissa aiheuttaa kiistoja, eikä majanojalaistenkaan yhtiökumppaneiden yhteistyö sujunut kitkatta. Toinen riitoja aiheuttanut kysymys oli työkalujen kohtalo, lähinnä niiden "unohtuminen" joko takomassa käyneen sepän matkaan tai toisen osakkaan huomaan.³⁵ Sepillä oli kuitenkin myös omia pajojaan - huitislaisella Tuomas Jaakonpojalla esimerkiksi erään talon maalle talonpojan luvan turvin rakennettu. He saattoivat myös tuoda mukanaan kaikki tarvitsemansa työkalut.³⁶

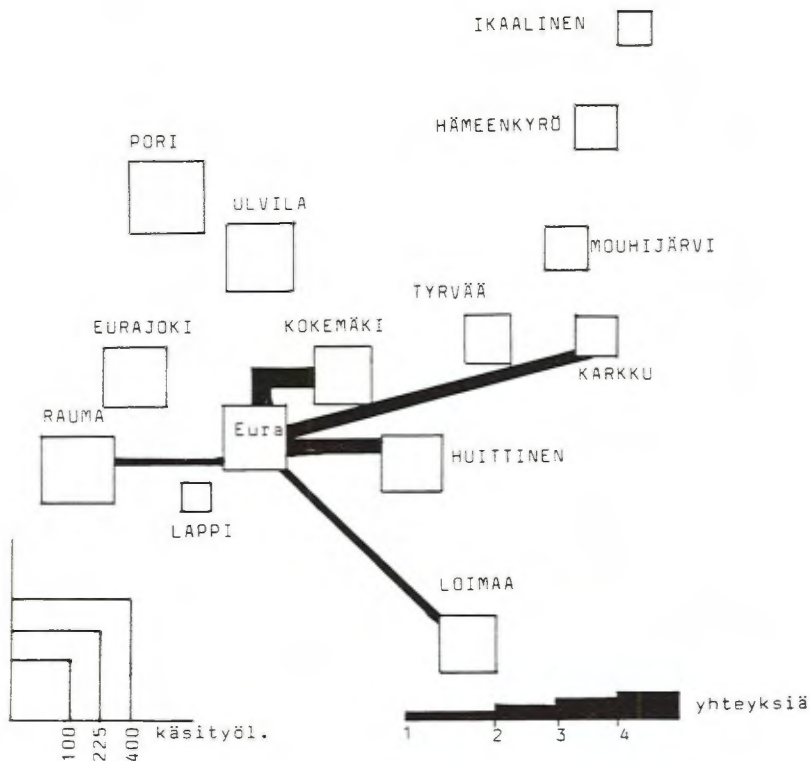
Monille rakennusalan ammattilaisille kiertely oli sitä vastoin suoranainen välttämättömyys, ja niin rakennusmestareiden kuin lasimestareiden ja muurarienkin oli oltava valmiit tekemään töitä kaukanakin kotoaan. Kokemäkeläinen kirkonrakentaja muun muassa kävi 1650-luvun lopulla Raumalla, niinikään kokemäkeläinen puuseppä kävi Tyrvään kirkon korjaustöissä 1660-luvulla ja raumalainen lasimestari oli korjailemassa samaisen kirkon ikkunoita 1700-luvun alussa.³⁷ Säämiskäntekijöiden ja satulaseppien kohdalla yhteydenotot näyttävät sitä vastoin tapahtuneen pääosin päinvas- taiseen suuntaan ja käsityöläiset ottaneet huittislaisen sää- miskäntekijä Juho Pentinpojan tavoin nahat kotiinsa valmis- taakseen ne siellä asiakkaiden tilausten mukaisiksi. Sata- kunnasta on kuitenkin tietoja myös säämiskäntekijöiden kiertelystä, mainitaanpa erään velkualaisen kulkeneen Kar- kun kylillä ja ottaneen muokatakseen myös nimismiehen hänelle toimittamat pukinnahat. Porilainen Pentti Pentin- poika puolestaan kierteli sekä kaupungin lähikylissä että Pohjanmaalla saakka ja hankki jokapäiväisen leipänsä osin säämiskää valmistamalla, osin varastelemalla ja muita rö- töksiä tekemällä.³⁸

35 Esim. VA mm 20:140 Loimaa tk. 7.-10.3.1691; mm 21:123 Loimaa tk. 7.-10.3.1691; mm 5:315 Eura tk. 26.-27.3.1643; mm 10:217 Eurajoki tk. 25.6.1659; mm 2:1875 Loimaa tk. 2.11.1625; mm 13:189 Eurajoki tk. 12.-14.10.1682

36 VA mm 10:273 Huittinen tk. 4.-6.6.1659; mm 2:1875 Loimaa tk. 2.11.1625; mm 3:209 Huittinen tk. 4.5.1633; mm 9:470v Huittinen tk. 8.-10.6.1657; mm 9:476 Huittinen tk. 29.-31.10.1657; nn 5:300 Tyrvää tk. 19.-21.8.1678; nn 7:731 Tyrvää tk. 14.-15.9.1688

37 TMA Rauman kirkonark. III G1:1 tilit v. 1658; VA JK 1117 Tyrvään kirkontilit v. 1668 ja 1701

38 Esim. VA nn 19:267 Huittinen tk. 9.-10.7.1702; nn 25:1262 Huittinen tk. 28.9.-1.10.1706; mm 46:203v-204 Kokemäki tk. 4.-6.3.1707; mm 6:349v Kokemäki tk. 2.-4.12.1647, mm 13:870 Huittinen tk. 20.-24.9.1686; mm 20:113 Huittinen tk. 3.-5.3.1691

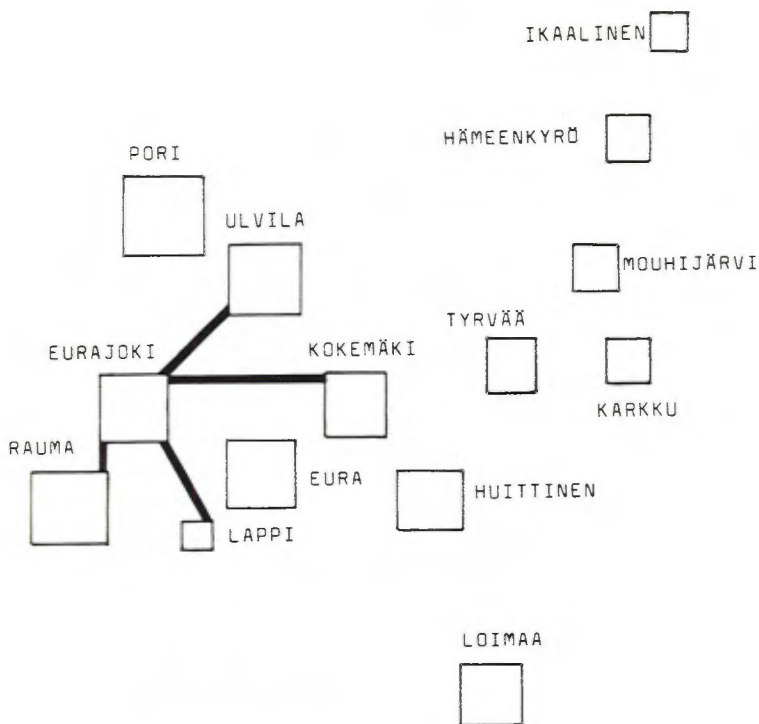
KUVIO 12: Euran käsityöläisten yhteydet tutkimusalueen kaupunkeihin ja muihin pitäjiin vuosina 1600-1721.

Kiertelyn voidaan näin ollen katsoa kuuluneen käsityöläisten arkipäivään ja monien ammattilaisten joutuneen hakeutumaan töihin asiakkaidensa luokse. Saatavien tietojen perusteella on sen sijaan vaikea todeta, oliko käsityöläisillä kiinteä tai edes kiinteähkö asiakaskunta ja kiersivätkö he aina tietyissä kylissä. Sepillä tällaisia vakituksia asiakassuhteita on varmastikin ollut, koska monen sepän on edellä saatettu todeta nauttineen taloista tiettyä vuosipalkkaa ja koska seppiä on voitu kutsua joidenkin talojen käsityöläisiksi. Vastaavien tietojen täydellinen puuttuminen muista käsityöläisistä antaa aihetta epäillä, ettei tämänkaltaista järjes-

Taulukko 47: Satakunnan 1600-luvun tuomiokirjoista ja krikontileistä tavatut maakunnan käsityöläisten pitäjän tai kaupungin rajan ylittäneet asiakassuhteet.

A s i a k k a a n k o t i p a i k k a																
	Eura	Eura- joki	Huit- tinen	Hä- meen- kyrö	Hä- meen- linen	Ikkaa- ku	Kark- ku	Koke- mäki	Lap- pi	Loi- maa	Mou- hi- järvi	Tyr- vää	Ul- vila	Po- ri	Rau- maa	Maa- kun- nan toja ulkop. yht.
Eura	-	-	2	-	-	2	3	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Eura-joki	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Huitainen	-	1	-	-	-	5	1	2	-	-	-	2	-	-	-	4
Hämeenkyrö	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ikkaalinen	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Karkku	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	4
Kokemäki	4	1	2	-	2	-	-	-	-	5	2	-	-	5	-	21
Lappi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Loimaa	1	-	1	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Mouhijärvi	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Tyrvää	4	-	4	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	11
Ulvila	1	-	-	-	-	3	5	-	-	-	1	-	3	-	-	13
Pori	4	-	1	1	-	4	7	-	-	1	1	28	-	-	-	47
Rauma	10	19	4	-	-	1	2	1	-	-	2	1	-	-	-	43
Tietoja yhteensä	25	21	14	9	1	14	24	3	3	1	10	34	3	8	7	177

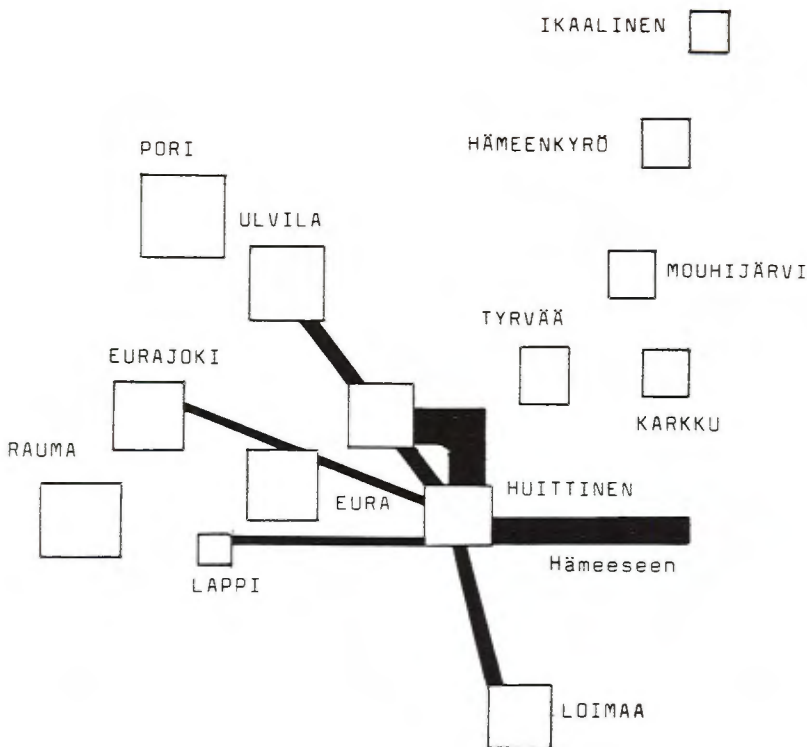
Lähteet: Satakunnan 1600-luvun ja 1700-luvun alun (vuoteen 1721) tuomiokirjat sekä seurakuntien kirkon-
tiilt.

KUVIO 13: Eurajoen käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

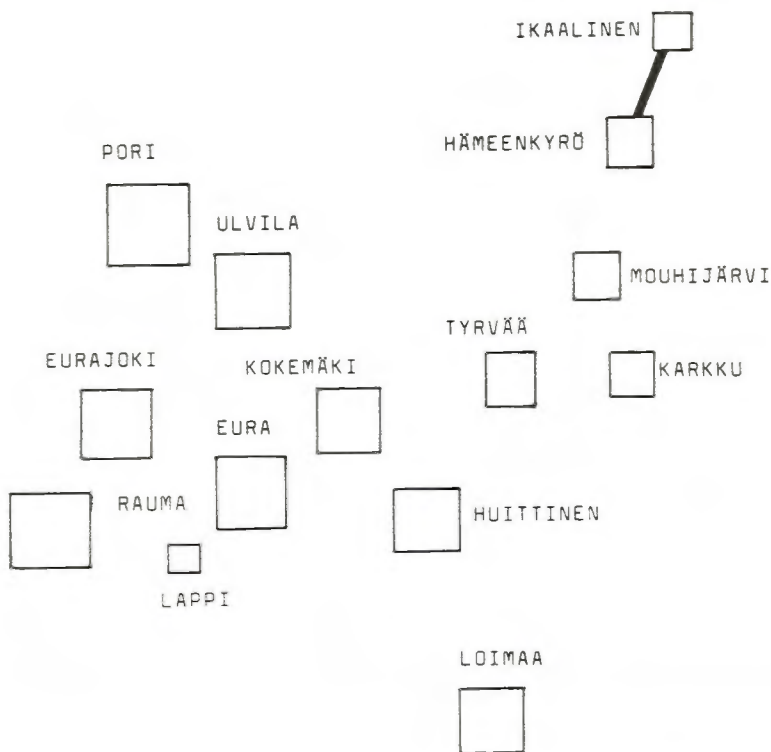
telmää noudatettu heidän kohdallaan, sillä tottapa palkan maksusta olisi näissäkin tapauksissa syntynyt joitakin kärejien käsiteltäviksi päätyneitä kiistoja.

Onko pitäjien ja kaupunkien käsityöläisten liikkumisessa havaittavissa säännönmukaisuuksia ja eroavatko pitäjät joiltakin osin toisistaan? Kysymyksiä voidaan tarkastella lähteistä kerättyjen 177 tiedon avulla. Käsityöläisten asiakassuhteiden on näissä tapauksissa havaittu ylittäneen pitäjän tai kaupungin rajan. Mikäli liikkumista tarkasteltaessa keskitytään vain tutkittavana olevan alueen käsityöläisiin, pitäjien havaitaan eroavan monin kohdin toisistaan. Ikaalinen, Hämeenkyrö ja Mouhijärvi näyttävät ensinnäkin liitty-

KUVIO 14: Huittisten käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

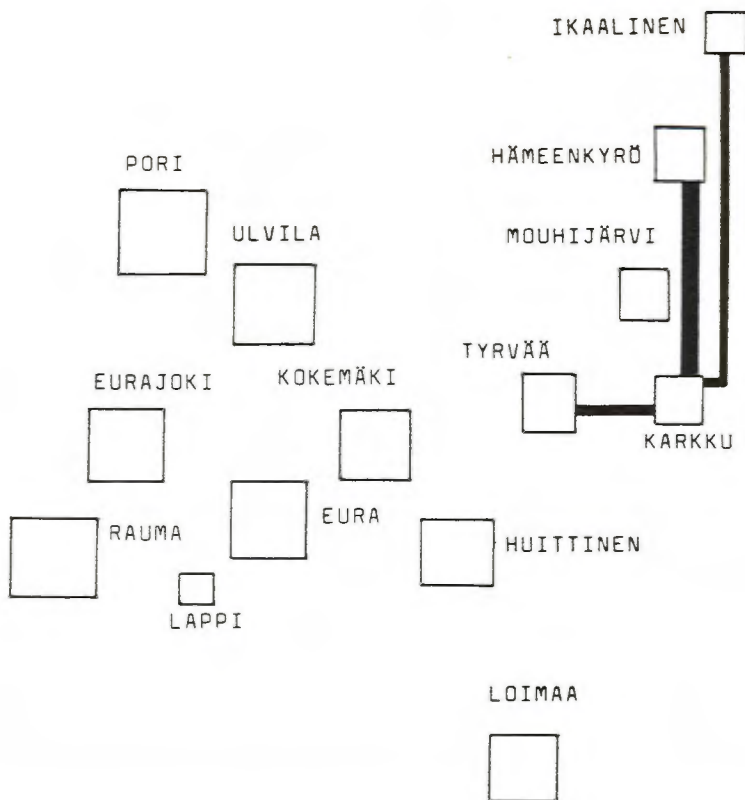
vän muuhun Satakuntaan varsin harvoin säikein. Loimaan-kaan yhteydet eivät vaikuta moninaisilta eikä Lappi ole liittynyt kuin muutamien sitein Eurajokeen ja Huittisiin. Euran, Ulvilan, Kokemäen, Huittisten ja Tyrvään kohdalla tilanne on jo toinen ja kutakin pitäjää yhdistävät toisiinsa monet yhteydet. Ne kulkevat myös molempiin suuntiin, muodostavat tiuhan verkoston ja liittävät pitäjät kiinteäksi kokonaisuudeksi. Satakunnan maaseutu jakautuu siten kahteen osaan: maakunnan keskiset pitäjät ovat olleet vilkkaassa vuorovaikutuksessa keskenään ja reuna-alueet jääneet syrjästäkatsojan asemaan. Eurajoki ja Karkku ovat tässä suhteessa luettavissa lähinnä ensin mainittuun, onhan jäl-

KUVIO 15: Ikaalisten käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

kimmäisestä ollut useita yhteyksiä keskisen alueen pitäjiin ja edellinen liittynyt kiinteästi Rauman kauppapiiriin. On kuitenkin huomattava, että yhteyksien pitäjinä ovat olleet lähinnä muualta tulleet, eivät niinkään eurajokelaiset tai karkkulaiset. (Taulukko 47 ja kuvat 12-24)

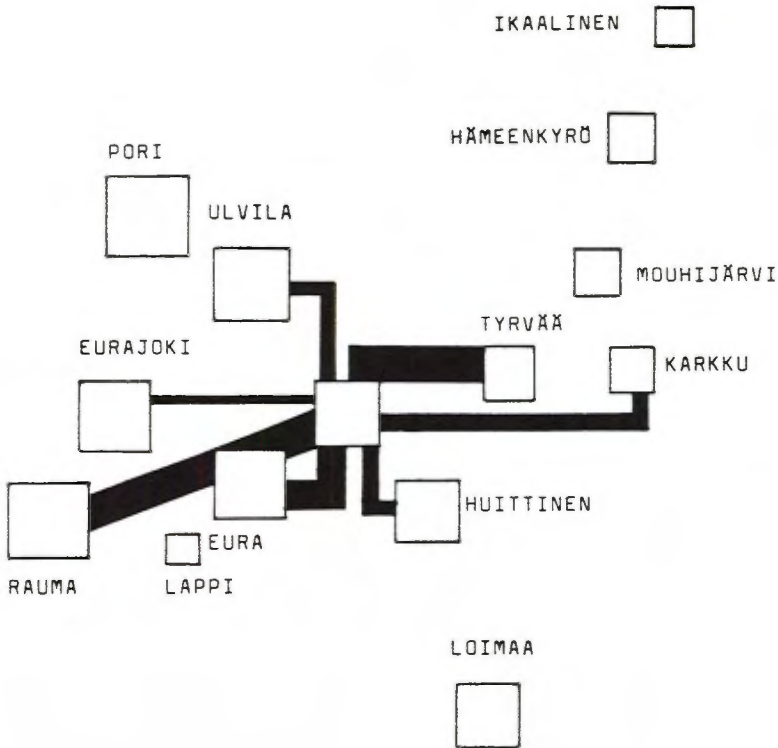
Entäpä sitten maakunnan kaupungit, millaiseksi muodostui Porin ja Rauman vaikutusalue? Ensinnäkin on huomattava, että yhteydet kulkivat näissä tapauksissa pääosin kaupungista maaseudulle, joskin Ulvilan ja Eurajoen käsityöläiset kävivät toisinaan tekemässä myös läheisen kaupungin asukkaiden töitä, saattoivatpa raumalaiset jättää nahkojensa

KUVIDO 16: Karkun käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupungeihin ja muihin pitäjiin.

muokkaamisen kokemäkeläistenkin säämiskäntekijöiden huoleksi.³⁹ Porin ja Rauman omat käsityöläiset pitivät sitä vastoin yllä vilkkaita yhteyksiä Euraan, Eurajoelle, Ulvilaan ja Kokemäelle, mutta kävivät toisinaan myös Huitisissa, Karkussa ja Tyrväällä. Loimaalle kaupungeista ei sen sijaan näytä olleen yhteyksiä, eivätkä kaupunkilaismestareiden yhteydet ole saatujen tietojen mukaan olleet satun-

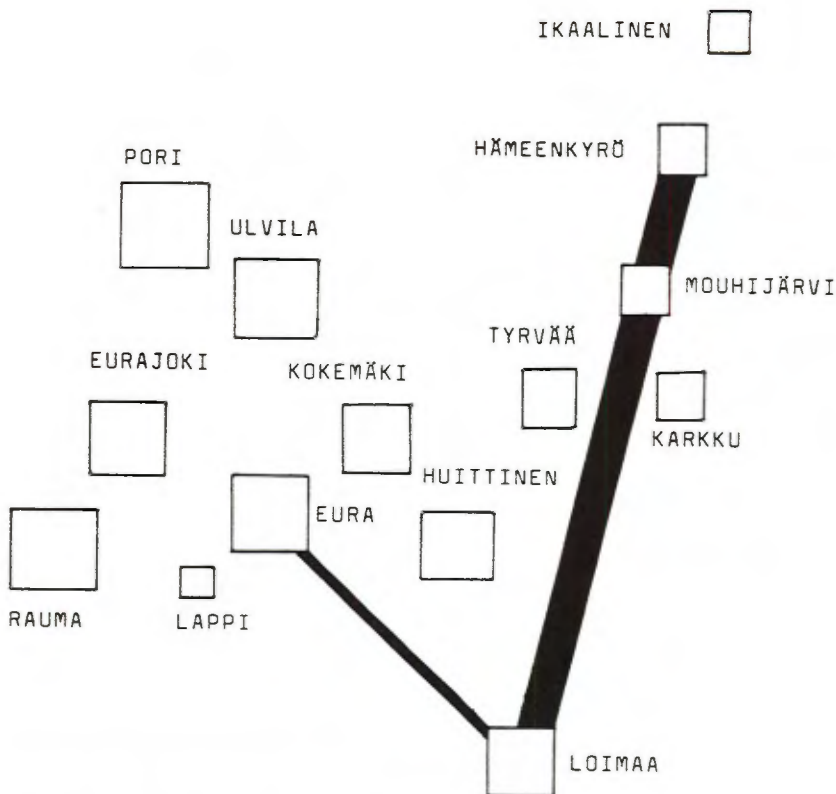
39 VA mm 14:35 Ulvila tk. 3.-7.2.1688; TMA Rauma tk. 8.1.1708; TMA Rauman kirkonark. III G1:1 tilit v. 1658

KUVID 17 Kokemäen käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

naista vilkkaampia myöskään Ikaalisten, Hämeenkyrön ja Mouhijärven suuntaan. Rauman ja Lapin suhteista on myös saatu niukalti tietoja. (Taulukko 47 ja kuvat 12-23)

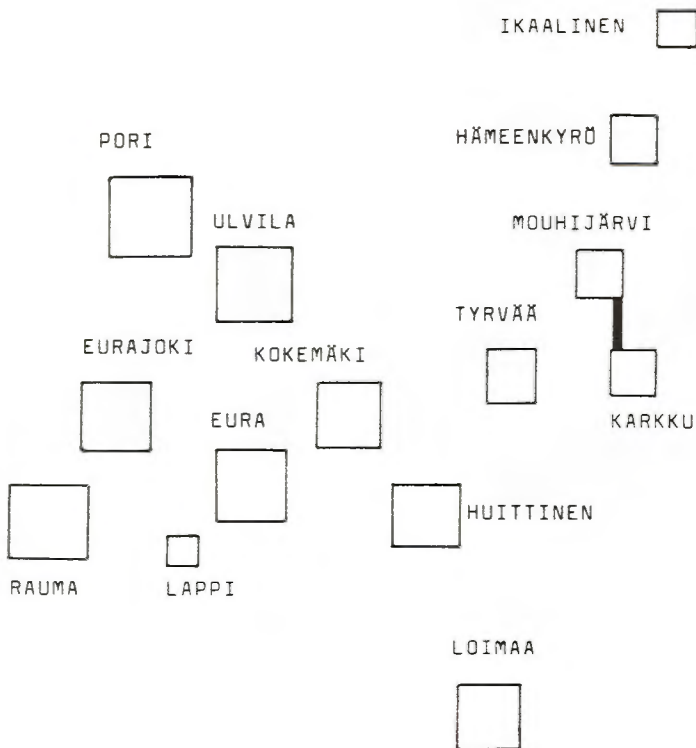
Kokonaisuudessaan Porin ja Rauman käsityön vaikutusalue kattaa pääosin samat pitäjät. Kummallakin on tosin oma vähäinen selvästi erottuva ja vain sille kuuluva takamaansa, Porilla Ulvila ja Raumalla Eurajoki ja Lappi. Muualla niiden vaikutusalueet olivat päällekkäiset. Kaupunkien kohdalla on myös huomattava, että niistä ei pidetty yhteyksiä etelään, vaan että kummankin vaikutusalueet suuntautui-

KUVIO 18: Loimaan käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

vat pohjoiseen ja itään. Käsityöläiset liikkuvat näin ollen samalla alueella kuin kaupunkien kauppiaatkin ja olivat omalta osaltaan vahvistamassa kaupunkien vaikutusta. Toisaalta on tietenkin muistettava, että tämä kauppa-alue on jo sinänsä saattanut vaikuttaa käsityöläisten liikkumiseen ja suunnata heidän yhteytensä kaupunkilaisille muutenkin tutuiksi käyneille alueille.⁴⁰

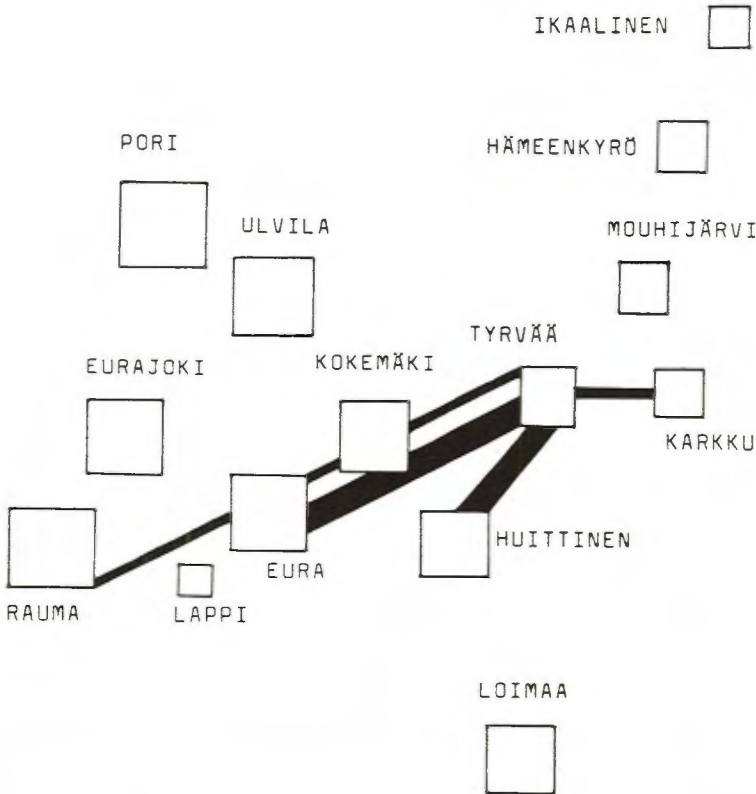
40 Vert. Jokipii 1974, 649-652

KUVID 19: Mouhijärven käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

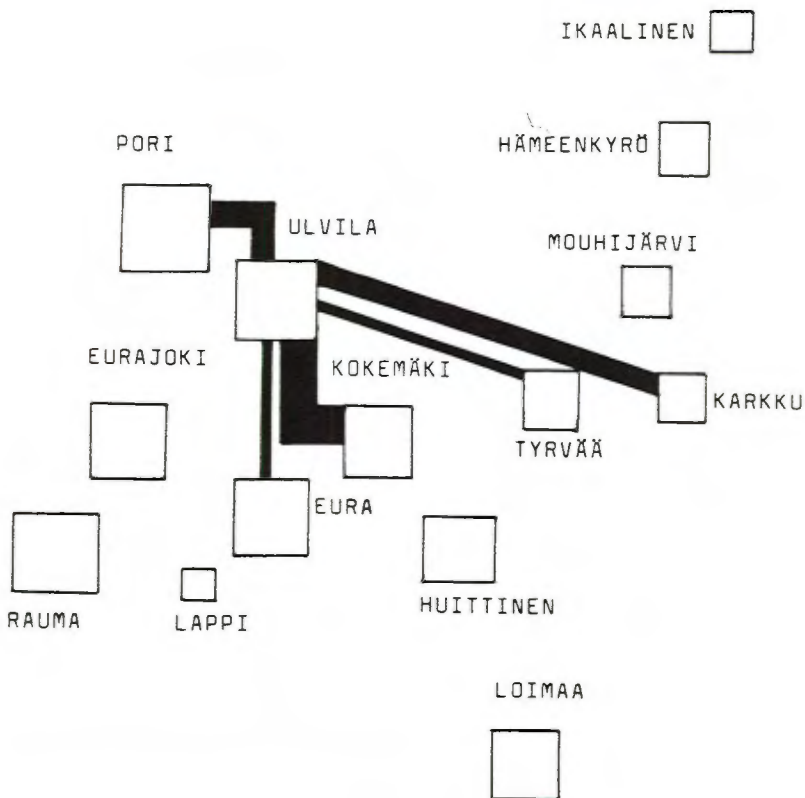
Satakuntalaisten käsityöläisten yhteydet eivät kuitenkaan rajoittuneet omaan maakuntaan, vaan ulottuivat sen rajojen ulkopuolelle, onhan esimerkiksi huittislaisten säämiskäntekijöiden todettu ottaneen nahkoja muokattavaksi Pirkkalasta ja onhan porilaisen säämiskäntekijän havaittu kierrelleen Pohjanmaan puoleisissa pitäjissä ammattiaan harjoittamassa.⁴¹ Lähteistä ei kuitenkaan ilmene, kuinka yleisiä tämänkaltaiset yhteydet olivat. Asian selvittäminen olisi

41 VA nn 20:26v-27 Huittinen tk. 3.-4.2.1703; mm 20:113 Huittinen tk. 3.-5.3.1691; Pori tk. 11.11.1682; nn 19:267 Huittinen tk. 9.-10.7.1702

KUVIO 20: Tyrvään käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

edellyttänyt tutkittavana olleen alueen ulkopuolelle jääneiden pitäjien lähteiden, ennen muuta niiden tuomiokirjojen käymistä. Koska tähän ei ole ryhdytty, käytetyn lähdemateriaalin pohjalta on mahdoton sanoa, olivatko edellä mainitut käsityöläiset poikkeuksia vai olivatko yhteydet tutkittavan alueen ulkopuolelle yleisestikin vilkkaat. Jos kysymystä tarkastellaan ottamalla huomioon esimerkiksi maakunnan kaupunkien kauppasuhteista saatavissa olevat tiedot, on ilmeistä, että Satakunnan käsityönkään vaikutusalue ei päätynyt äkillisesti vaan ulottui tutkitun alueen itäpuolelle. Yhtä selvältä tuntuu, ettei Turun, Uudenkaupungin ja Naan-

KUVIDO 21: Ulvilan käsityöläisten yhteydet maakunnan kaupunkeihin ja muihin pitäjiin.

talin vaikutus antanut satakuntalaisille tilaa käsitellyn alueen eteläpuolella.⁴²

Erosivatko eri ammatteja edustavien käsityöläisten toimialueet toisistaan, ulottivatko esimerkiksi kultasepät ja lasimestarit vaikutuksensa laajemmalle alueelle kuin sepät, räätälit tai suutarit? Jotta tarkastelussa ei tarvitsisi pohtia eri pitäjien ja kylien toisistaan poikkeavan sijainnin

42 Vert. Jokipii 1974, 644-649; Ranta 1975, 318-321; Ranta 1980, 276-279 ja näissä olevia tietoja niin Porin ja Rauman kuin Turun ja myös Uudenkaupungin ja Naantalin kauppa-alueista 1600-luvulla.

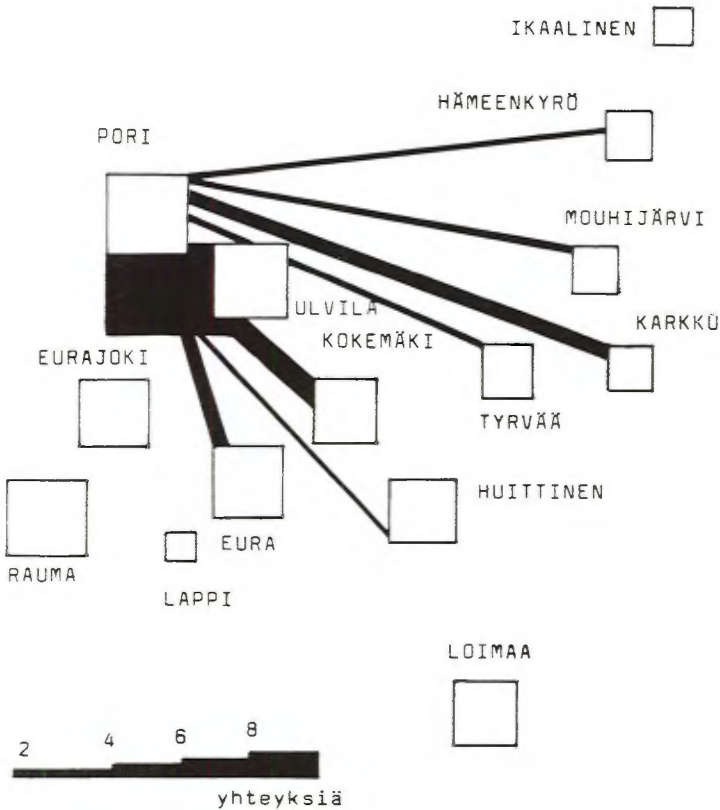
Taulukko 48: Porin ja Rauman eri alojen ammattilaisten vaikutusalue vuosina 1600–1721.

Ammattiala	Vaikutusalueena lähin ympäristö eli Ulvila, Eurajoki ja Lappi	Vaikutusalueen ydinalueen ulkopuolelle ulottuneet yhteydet
Hakastentekijä	+	+
Kirjansitoja	+	-
Kultaseppä	+	+
Lasimestari	+	+
Nahkuri	+	-
Pellavakankuri	+	+
Puuastiantekijä	+	+
Puuseppä	+	+
Rakennusmestari	+	+
Räättäli	+	+
Pistooliseppä	-	+
Satulaseppä	+	+
Seppä	+	-
Suutari	+	-
Säämiskäntekijä	+	+
Pelttari	-	+

Huomautuksia: Taulukosta käyvät ilmi vain kustakin ammattista saadut yhteyksien olemassaoloon viittaavat tiedot, yhteyksien vilkkautta ei tässä ole pyritty mittaamaan. +-merkki tarkoittaa tällöin yhteyden löytymistä ja --merkki sen puuttumista.

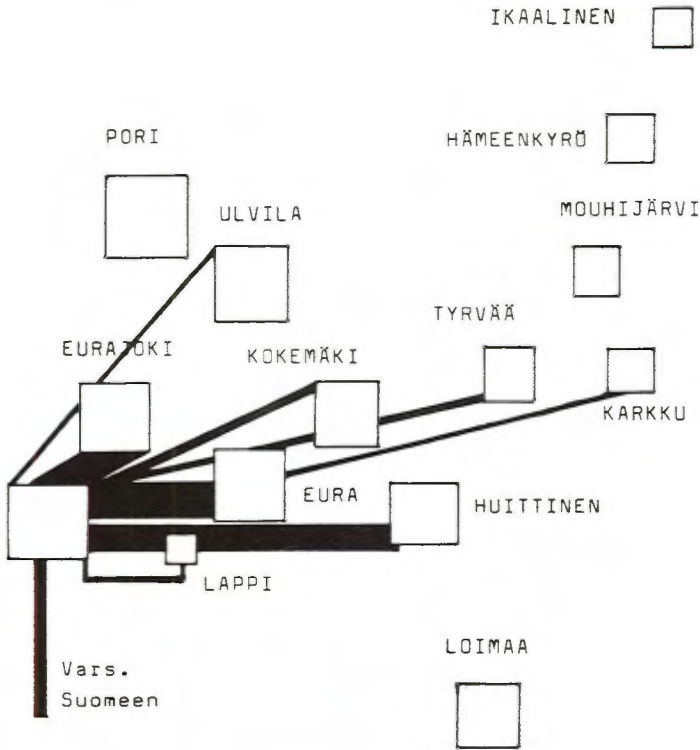
Lähteet: Porin ja Rauman raastuvanoikeuksien pöytäkirjat ja kirkontilit.

ja liikenneyhteyksien vaikutuksia, tiedot tulisi saada mahdollisimman yhtenäiseltä alueelta, mieluiten Porista ja Raumalta, ja käsitellä näin samasta paikasta lähteneiden käsityöläisten liikkumista. Koska kaupungeista saatavat tiedot

KUVID 22: Porin käsityöläisten yhteydet maakunnan pitäjiin.

koskevat kolmannekseltaan samoja käsityöläisiä ja koska yhdestä vilkkaasti liikkuneesta ammatillisesta saavat maininnat saattaisivat vääristellä koko ammatista hahmotettavaa kuvaa, tässä on päädytty tarkastelemaan käsityöläisiä yksilöinä ja ottamaan näin huomioon vain kukin maaseudulla liikkunut tai sinne yhteyksiä pitänyt käsityöläinen. Tietoja on näin laskien saatavissa 72 käsityöläisestä. Kun näistä puolestaan puolet näyttää ulottaneen vaikutuksensa kaupunkien lähimpään ympäristöön, käsiteltävät määrät supistuvat pieniksi eivätkä anna ammattien kesken vielä jakaantuneina tarkastelun pohjaksi riittäviä tietoja.

KUVID 23: Rauman käsityöläisten yhteydet maakunnan pitäjisiin.

Lukumäärien tarkastelun sijasta tässä onkin syytä kiinnittää huomio siihen, minkä alojen ammattilaisia yhteyksien ylläpitäjien joukossa oli. Mikäli tällöin tarkastellaan kaupungin lähiympäristössä kulkeneita ja yhteytensä tämän ydinalueen ulkopuolelle ulottaneita, erojen havaitaan jäävän pääpiirteissään pieniksi, ja useimpien ammattien vaikutusalueen ulottuneen näin tarkasteltuna kaupunkien lähintä takamaata etäämmälle. Poikkeuksina näyttäivät olleen lähinnä vain sepät ja suutarit, joista on pekkastaan kaupunkien lähimpään ympäristöön supistuneisiin asiakassuhteisiin viittaavia tietoja. Kirjansitojan ja nahkurin ammatin harjoit-

tajista puuttuvat niinkään ydinalueen ulkopuolisiin suhteisiin viittaavat tiedot, mutta mainittujen alojen ammattilaisten määrät ovat jääneet kaupungeissa kokonaisuudessaan alhaisiksi eikä tietojen puuttumista tämän vuoksi tule näiltä osin verrata seppiin ja suutareihin, joita on ollut kaupungeissa runsaasti ja joista ei tästä huolimatta ole saatu etäisiin yhteyksiin viittaavia tietoja. (Taulukko 48)

7.4. Käsityön eriytyminen

Tiukan työnjaon ihanteita noudattava talouspolitiikka piti käsityötä omaa lainsäädäntöä kaipaavana elinkeinona, mutta jakoi sen samalla moniin itsenäisiin aloihin. Niinpä kun kruunu 1620-luvun alussa ryhtyi muokkaamaan käsityön harjoitusta mieleisekseen ja luetteli määräyksissään suuren joukon eri ammatteja, se osoitti, kuinka moneen osaan se katsoi - tai toivoi - käsityön näihin 1600-luvun alun vuosikymmeniin mennessä ehtineen eriytyä. Esimerkkinä tästä tarkasta jaosta voidaan mainita sepät. Heitä koskevissa määräyksissä puhutaan näet kisälli- ja mestarinäytteiden vaatimisesta seuraavilta ammattilaisilta: karkeisepiltä, hienosepiltä, miekan-, veitsen- ja kannuksentekijöiltä, kengitys- ja levysepiltä ja kello- ja pistoolisepiltä. Kruunulle ei myöskään riittänyt, että kukin ammatti sai omat säädöksensä ja tuli näin muista erotetuksi, vaan se katsoi välttämättömäksi tähdentää, ettei kenkään saanut hoitaa yhtä useampaa ammattia. Käsityöläisten tuli tämän mukaan pysyä visusti omalla alallaan ja jättää muut työt ja toimet niihin erikoistuneiden tehtäviksi.⁴³

43 Stiernman I 1747, 796-797 Smede Embetes Skrå 12.3.1622; Stiernman I 1747, 807 Placat om Åtskilliga Embetes Skrår 20.10.1622 luettelee seuraavat ammattilaiset: muotokuvamaalarit, kultasepät, kirjanpainajat, paperintekijät, maalarit, helmenkalastajat, puunleikkaajat, sorvarit, lihakauppiat, leipurit, tynnyrintekijät, pyöräntekijät, räätälit, suutarit, nahkurit, säämiskäntekijät, muurarit, tiilenlyöjät, kirvesmiehet, pellavakankurit, käydenpunojat, vanuttajat, kellosepät, lasimestarit, hienosepät, pistoolisepät, haarniskasepät, karkeisepät, kuparisepät, padanvalajat, kannunvalajat, satulasepät, pelttarit, hatuntekijät. - Jako on siten varsin yksityiskohtainen ja esitettyjen ammattien määrä suuri. On kuitenkin huomattava, että luettelujen joukossa on useita tässä työssä käsityön ulkopuolelle jätettyjä ammatteja.

Satakunnan 1600-luvun lähteistä on niin maaseudulta kuin kaupungeistakin tavattu varsin monen alan ammattilaisia. Puuta ovat esimerkiksi käsitelleet niin puusepät kuin puuastiantekijät ja sorvarit, tynnyrintekijät ja rakennusmestarit kuin myös jotkin lähteissä satunnaisesti esiintyneet vakan- ja kontintekijät. Seppien joukossa taas on muutamia karkeis-, hieno- ja kärryseppiä, muuan kelloseppä, useita pistooliseppiä ja jokunen pelttari ja kannuksentekijä. Porin kankureiden joukosta erottuu 1700-luvun alussa myös Heikkimäinen purjekankaankutoja.⁴⁴ Muita pitkälle eriytyneiden alojen ammattilaisia ovat muun muassa lasimestarit, kulta-sepät, kirjansitoja ja hatuntekijä.⁴⁵

Satakunnassa on täten havaittavissa selvää ammatillista eriytymistä ja jakaantumista toisistaan selvästi erottuviin ammatteihin. Tämä ei merkitse kuitenkaan vielä sitä, että eriytyminen olisi toteutunut täydellisesti ja että esimerkiksi metallialan työt olisivat jakaantuneet aina kapeiden erityisalojen mestareiden tehtäviksi. Lähteistä on tavattavissa pikemminkin päinvastaiseen käytäntöön viittaavia tietoja. Sepän voidaan siten havaita takoneen saranoita, nauvoja ja piikkejä, valmistaneen hevosenkenkiä ja talonpoikien tarvitsemia työkaluja, korjailleen ja takoneen lukkoja, pysyjä ja kairoja ja kiinnittäneen valmistamansa kengät hevosten kavioihin.⁴⁶ Räätilille puolestaan saatettiin tuoda ommeltavaksi hameita, housuja ja röijyjä, mutta jättää samalla korjattavaksi ja tehtäväksi myssyjä ja hattuja ja hatuntekijälle antaa vanutettavaksi vaikkapa rekipeitteitä. Rakennusmestariksi otetun velvollisuuksiin luettiin useissa tapauk-

44 VA 7447: 4417 (hk 1709)

45 Pitkälle eriytyneeksi ammattilaiseksi luetaan tässä käsityöläiset, jotka ovat valmistaneet vain tiettyjä tuotteita, eivät esimerkiksi käsitelleet sepän tavoin yleisesti metallia.

46 VA nn 5:300 Tyrvää tk. 19.-21.8.1678 pistoolien korjaus; mm 27:315 Kokemäki tk. 25.-26.10.1695 pistoolin lukko; mm 11:32 Huitinen tk. 25.-28.8.1681 pistoolien korjaus; mm 13:61v Eura tk. 6.-7.2.1682 myllyn rautaosien taonta; mm 14:500 Eurajoki tk. 29.10.-3.11.1687 pyssyn korjaus; Pori tk. 10.5.1681 pistoolien korjaus; Pori tk. 29.7.1701 hevosenkenkien taonta; Pori tk. 20.4.1708 hevosen kengitys; mm 3:10v Eurajoki tk. 22.8.1629 lukon teko; mm 5:189 Eura tk. 5.-7.4.1641 rautalapio; mm 9:372v Kokemäki tk. 2.-3.3.1657 kairojen korjaus; mm 13:152 Kokemäki tk. 14.-15.8.1682 viinapannun taonta

sisä portaiden, ovien, ikkunoiden, pöytien ja penkkien valmistaminen.⁴⁷

Ammattien väliset rajat vaikuttavat siten vakiintumattomilta. Tätä häilyvyyttä osoittaa sekin, että jotakuta käsityöläistä, esimerkiksi raumalaista Simo Simonpoika Sorvaria saatettiin nimittää lähteissä toisinaan kellosepäksi ja toisinaan pelkästään sepäksi, kokemäkeläistä Juho Mikonpoikaa joissakin yhteyksissä pistoolisepäksi ja joissakin sepäksi ja tammelalainen pistooliteita Loimaalla valmistanut Perttu Yrjänänpoika tulla merkityksi tuomiokirjoihin kaluseppänä.⁴⁸ Näissä tapauksissa on kuitenkin kyse saman alan sisäisen eriytymisen selkiintymättömyydestä. Mutta kun Mouhijärven liroilan kylän nahkurin kerrotaan opastaneen muuatta Matti Erkinpoikaa räätälin ammattiin, Pohjanmaalta nälkää paenneen Jaakko Laurinpojan hankkineen toimeentulonsa osin puuseppänä ja osin muurarina, porilaisen Matti Passin suoritelleen puuseppän töiden ohella muurarille kuuluvia toimia, söörmarkkulaisen Reko Pentinpojan opettaneen luokseen saapuneelle pojalle räätälin ja suutarin töitä tai vampulalaisen Eskil Antinpojan kierrelleen pitäjällä muuraten ja tynnyreitää vyöttäen, ammattienkin väliset erot näyttävät vakiintumattomilta ja eriytyminen näiltä osin keskeneräiseltä.⁴⁹

Lähteiden perusteella ei ole kuitenkaan selvitettävissä, kuinka yleistä tällainen usealla alalla toimiminen oli, eikä mainittuja esimerkkejä tule yleistää koskemaan kaikkea Satakunnan käsityötä. Sen sijaan on ilmeistä, että esimerkit tukevat väitettä ammatillisen eriytymisen häilyvyydestä. On myös huomattava, että maaseudulla ei puututtu kertaakaan tapauksiin, joissa käsityöläinen otti tehdäkseen jonkin

47 VA mm 22:345 Eura tk. 12.-14.9.1692 hatun korjaus; mm 45:96-99 Lappi ja Eurajoki tk. 28.2.-1.3.1706 sotilaiden vaatteet; nn 19:236v Karkku tk. 1.-3.7.1702 hatun teko; nn 19:483v Loimaa tk. 8.-10.11.1702 turkin ja myssyn teko; Pori tk. 5.3.1655 leningin teko; mm 4:337 Eura tk. 11.5.1639 hatun ja röijyn teko; TMA Rauma tk. 30.1.1669 rekipeite; Rauma tk. 22.10.1670 ikkunanpuitteet, pöytä ja penkit;

48 TMA LKo 1680 års verificationer f. 126v Simo smed; 1695 års verificationer f. 1547 Simon Simonsson urmakare; 1696 års verificationer f. 1584 Johan Michelsson pistolsmed; VA 7412:1505 Johan Michelsson smed; VA mm 27:315 Kokemäki 25.-26.10.1695 Johan Michelsson smed; mm 7:386 Loimaa tk. 23.-24.4.1652

49 TMA Ikaalisten tuomiokunta Karkku tk. 10.-12.6.1672 § 10; VA Pori tk. 17.12.1698; Pori tk. 12.8.1708; mm 11:23v Ulvila tk. 4.-6.7.1674; mm 5:212 Huittinen tk. 7.-10.3.1642

muun alan ammattilaiselle kuuluvia töitä tai opetti ammat-
tia, johon hänellä ei lähteessä esitetyn määrään mukaan
näytä olleen pätevyyttä. Kaupungissa käytäntöä näytetään
valvotun sikäli tarkemmin, että Porissa korostettiin porva-
reiden oikeutta harjoittaa vain omaa elinkeinoaan. Tämän
periaatteen hyväksyminen ei kuitenkaan johtanut välttä-
mättä käytännön toimiin, eikä maistraatti esimerkiksi vuon-
na 1708 ollut valmis rankaisemaan puuseppää, jonka mainitiin
tehneen muurarille kuuluvia töitä.⁵⁰

Entäpä sitten itse käsityö, missä määrin se oli eriytynyt
omien ammattilaistensa harjoittamaksi elinkeinoksi? Oli-
vatko kaikki käsityöllä elantonsa hankkineet ammattilaisia
ja missä määrin käsityö oli muodostunut harjoittajiensa
päätoimeksi, missä määrin jäänyt sivuelinkeinoksi? Näihin
kysymyksiin ei ole saatavissa yksiselitteisiä vastauksia.
Joitakin suuntaviivoja on sen sijaan hahmoteltavissa. Ensinnäkin
on todettavissa, että lähteissä on lukuisia tietoja tapauksista,
joissa käsityön tekijää ja työstään myös asianmukaisen palkan
saanutta ei kutsuta kertaakaan minkään alan ammattilaiseksi.
Tyrvääläisen Jaakko Erkinpojan saatetaan esimerkiksi kertoa
valmistaneen tilauksesta satulan ja kolmet kengät, kokemäkeläisen
Matti Luukaksenpojan muokanneen häränvuotia ja lappilaisen
Aabraham Matinpojan ottaneen käsiteltäväkseen kolme pukinnahkaa.
Euralaisen Mikko Matinpojan kerrotaan valmistaneen röijyn ja
huittislaisen Antti Laurinpojan korjanneen Eufemia Simontyttären
kengät. Raumalainen Kerttu Jaakontytär puolestaan joutui
karhuamaan räätälinpalkkojaan, eikä eurajokelainen Kaarina
Juhontytärkään saanut palkkioitaan ilman käräjien tuomiota.
Kun tuomiokirjoista käy vielä ilmi, miten pitäjäläisten edellytettiin
rakentavan esimerkiksi kuninkaankartanoihin kamareita ja muuraavan
uuneja, käsityöammatista esiintyneet ovat hallinneet monen alan
taidot ja tiedot.⁵¹

50 VA Pori tk. 27.4.1703; 12.8.1708

51 VA nn 20:264-265 Tyrvää tk. 11.6.1703; mm 6:349v Kokemäki tk. 2.-4.12.1647; mm 48:124v Lappi ja Eurajoki tk. 7.-8.2.1712; mm 4:337 Eura tk. 11.5.1639; mm 6:55v Eurajoki tk. 14.-15.4.1645; mm 37:386-388 Lappi ja Eurajoki tk. 2.-4.4.1701; myös esim. Va nn 22:190-190v Huittinen tk. 6.-7.3.1705 nahkatakin korjaaminen; mm 4:78 Huittinen tk. 22.2.1636 kenkien korjaaminen; nn 3:354 Kyrö tk. 17.-18.10.1631 ovien teko; nn 25:188 Tyrvää tk. 24.-26.9.1706 vaatteiden valmistus; nn 26:175 Tyrvää tk. 24.-25.1.1707 kenkien teko; mm 3:160 Ulvila tk. 17.3.1632 muuraus; mm 22:429 Kokemäki tk. 4.-6.10.1692 rakennusmestarin työt

Lähteistä ei käy kuitenkaan ilmi, kuinka intensiivisesti edellä mainitun kaltaiset miehet ja naiset käsityötä harjoittivat. Koska heitä ei katsottu aiheelliseksi merkitä lähteisiin käsityöläisinä ja koska heistä ei ole saatu muita käsityöammatin kiinteään harjoittamiseen viittaavia tietoja, on oletettava, että he ovat pitäneet käsityötä sivuelinkeinonaan ja että tilanne on ollut tällainen myös asiakirjojen laatijoiden mielestä. Eräissä tapauksissa lähteistä on saatavissa tämän oletuksen mukaisia tietoja, onhan muun muassa pari nuorukaisia räätälin ammattiin perehdyttäneitä merkitty tuomiokirjoihin muiden ammattien harjoittajina, muuan kokemäkeläinen kalastajana ja euralainen lukkarina.⁵² Mikäli muista vastaavista käsityön harjoittajista saataisiin tietää, olivatko he talonpoikia vai itsellisiä, päätelmät saattaisiin perustaa oletuksia vankemmalle pohjalle, mutta koska tämän tapaiset tiedot jäävät saamatta, on tyydyttävä vain arveluihin.

Yhden käsityötä harjoittaneen mutta lähteissä käsityöläismääreettä esiintyneen ryhmän muodostavat sotamiehet. Vanhoilla ja palveluksensa päättäneillä miehillä olikin virallinen lupa harjoittaa henkensä pitimiksi käsityötä. Jotkut miehet pitivät tästä huolimatta parhaana pyytää toiminnalleen käräjien siunauksen, toiset taas kääntyivät käräjien puoleen saadakseen niiden todistuksen käsityön soveltumattomuudesta heidän elinkeinokseen. Jos anomuksen esittäjät olivat Kaapo Olavinpojan ja Matti Sällin tavoin palvelleet vuosikymmenien ajan sotamiehinä, käräjät olivat valmiit antamaan anotun todistuksen ja suosittelemaan sotamiehille kruunun vuotuisen avustuksen maksamista.⁵³ Lähteistä ei sen sijaan selviä, kuinka monet sotamiehet tätä mahdollisuutta lopulta käyttivät hyväkseen ja kuinka yleistä vanhojen sotamiesten käsityön harjoittaminen ylipäätään oli.

Kuninkaallisen majesteetin vahvistamien periaatteiden mukaan sotamiehet saivat periaatteessa ja täysin laillisesti harjoittaa elantonsa parantamiseksi taitamaansa käsityö-

52 VA mm 42:895 Kokemäki tk. 20.-21.5.1704; mm 9:384v Eura tk. 9.3.1657

53 VA mm 46:124-124v Lappi ja Eurajoki tk. 18.-20.2.1707; mm 46:302 Lappi ja Eurajoki tk. 17.-19.6.1707; mm 47:87-88 Eura tk. 12.-14.2.1708; mm 45:301v-303 Lappi ja Eurajoki tk. 11.-13.6.1706

ammattia. Vuonna 1719 esitettyjen ajatusten mukaan sotamiehet eivät kuitenkaan saaneet ottaa luokseen oppipoikia eivätkä muuttaa käsityötään näin täysin ammattimaiseksi.⁵⁴ Satakuntalaiset sotamiehet näyttävät myös käyttäneen heille annettuja mahdollisuuksia hyväkseen ja tehneen niin suutarin ja räätälin kuin sepän ja nahkurinkin alaan kuuluvia töitä. He toimivat monasti myös sikäli ammattimaiseen tapaan, että tekivät esimerkiksi ammatin opettamista koskevia sopimuksia ja sitoutuivat sovittua korvausta vastaan hoitamaan tietyt työt. Sotamiesten asema aiheutti tällöin omia hankaluuksiaan, joutuihan muun muassa Jaakko Matinpoika keskeyttämään ennen aikojaan oppipoikansa opettamisen ja lähtemään kesken kaiken rykmenttinsä mukana vuonna 1701 sotaan. Sotamiehen antama oppi oli joissakin tapauksissa myös eittämätön ansio, voitiinhan sen katsoa takaavan, että oppia saanut hallitsi sotilasmantteleiden teon. Tähän seikkaan perustuen karkkulaiset esittivätkin vuonna 1701 sotamies Piipan opissa olleen Mikko Heikinpojan ottamista pitäjänräätälikseen. Töitä koskevissa sopimuksissa sotamiehet saattoivat menetellä ulvilalaisen Matti Paavalinpojan tavoin ja sitoutua valmistamaan täyttä ylöspittoa vastaan jonkin talollisruokakunnan tiettyä aikana tarvitsemat kengät, vaatteet ja muut vastaavat tuotteet.⁵⁵

Rahvas käytti hyväkseen myös pakomatalla olevien sotamiesten palveluksia, piilotteli luonaan vaikkapa räätälin ja suutarin töihin kykeneviä. Näin menettelivät esimerkiksi Tyrvään Kiimajärven talonpojat ja saivat teetetyiksi räätäliä kaipaavat työnsä. Piilottelu oli ankarasti kiellettyä ja saattoi aiheuttaa siihen osallistuneille raskaat sakot. Eurajokelaiset ja lappilaiset turvautuivat tästä huolimatta karkumatalla olleen sotamiehen palveluksiin eivätkä antaneet tätä ilmi, vaikka tämä kiertelikin pitäjien kylissä. Sotamies oli kelpollinen suutarin töiden tekijä, mutta oli pahasti ryy-piskelyyn mieltyneenä muuten ympäristönsä riesana.⁵⁶

54 Stiernman III 1753, 2281 Resolution på Städernes Besvär 13.7.1719 § XIX

55 VA nn 22:126 Karkku tk. 23.-25.2.1705; nn 17:273-274 Karkku tk. 18.-19.5.1701; mm 35:576 Ulvila tk. 11.-13.9.1699; myös esim. nn 22:195v Loimaa tk. 11.-13.3.1705 nahkurina; mm 29:145-146 Ulvila tk. 9.-11.3.1696 nahkurina; mm 16:127-128 Loimaa tk. 24.-29.2.1688 seppänä; mm 13:436v-437 Kokemäki tk. 7.-10.7.1683 suutarina

56 VA nn 3:193v Tyrvää tk. 16.-18.9.1630; mm 10:42 Eurajoki tk. 14.10.1658; mm 10:177v Loimaa tk. 29.-31.6.1659

Lähteistä ei ole kuitenkaan saatavissa tietoja vain käsityöläisiksi merkitsemättömien toiminnasta jonkin ammatin harjoittajana vaan myös mainintoja, joista käy ilmi, että eri alojen ammattilaiset työskentelivät myös oman ammatinsa ulkopuolisissa töissä. Huittislaisen säämiskäntekijä Juho Pentinpojan todetaan siten toimineen kruununkalastajana ja porilaisen tynnyrintekijä Juho Erkinpojan pestautuneen joksikin aikaa rengiksi. Kumpikin näyttää jatkaneen samanaikaisesti vanhaa ammattiaan, Juho tosin vain sikäli kuin juopottelultaan kykeni.⁵⁷

Monet kaupunkilaismestarit hankkivat lisätuloja myös osallistumalla Tukholman purjehdukseen. He toimivat tällöin joko tavallisina laivamiehinä tai osallistuivat kauppaan tätä aktiivisemmin, omistivat laivojen osuuksia ja välittivät itse tuotteita Tukholman markkinoille. Käytettävissä olevien tietojen nojalla ei ole määriteltävissä, moniko käsityöläinen Tukholman kauppaan lopulta osallistui. Koska tietoja on kuitenkin useilta 1600-luvun vuosikymmeniltä ja useista eri ammasteista, purjehdusta voitaneen pitää jokseenkin yleisenä tapana. Joistakin yhteyksistä käy suorastaan ilmi, että käsityöläiset pitivät näitä matkoja keskeisenä tärkeinä ja katsoivat, etteivät voineet ilman niitä suoriutua lähimainkaan kaikista velvollisuuksistaan, maksaa verojaan ja muita maksujaan.⁵⁸

Maaseudulla käsityöläisinä lähteissä esiintyneet saatoivat monissa tapauksissa olla talollisia, asua ja viljellä jotakuta tilaa ja hankkia lisätuloja käsityötä tekemällä (vert. ss. 301). Tämä mahdollisuus näyttää joissakin tapauksissa suorastaan edistäneen tilan saantia, katsoihan kruunu esimerkiksi huittislaisen Tuomas Heikinpojan kohdalla, että tämä pystyi seppänä toimimalla hankkimaan

57 VA nn 19:236v Huittinen tk. 1.3.1702; Pori tk. 7.1.1701; Pori tk. 29.5.1701; Pori tk. 3.5.1705

58 Esim. VA Pori tk. 15.12.1647 (suutari); 18.8.1683 (rakennusmestari); 8.6.1686 (räätäli); 7.7.1691 (räätäli); TMA Rauma tk. 15.9.1649 (puuseppä); 14.6.1651 (puuastiantekijä); 29.6.1651 (puuastiantekijä); 15.2.1651 (seppä ja puuastiantekijä); 25.2.1667 (seppä); 16.1.1664 (puuseppä); 29.2.1676 (lasimestari); 4.2.1695 (lasimestari); 15.7.1696 (kelloseppä); 14.12.1697 (rakennusmestari); 8.2.1709 (hampunkehrääjä); TMA Rauman maistr. ark. Gb:1 v. 1693 tuulaakiluettelo: lasimestari, räätäli ja suutari satamamaksujen suorittajina. VA Pori tk. 19.8.1633 (räätäli)

tilan kohentamiseen tarvittavia lisätuloja, ja piti Tuomasta tämän perusteella ihanteellisena autiotilan asuttajana.⁵⁹

Käsityötä näytetään harjoitetun 1600-luvun Satakunnassa hyvin vaihtelevin muodoin, ovathan käsityön tekijöinä olleet sekä lähteissä selvästi käsityöläisinä mainitut että kokonaan käsityöläismääreettä esiintyneet ja ajoittain myös muiden ammattien harjoittajina tunnetut. Käytettävät lähteet tekevät kuitenkin mahdottomaksi todeta, miten nämä muodot suhtautuivat toisiinsa, mikä oli yleinen tapa ja mikä pelkkä poikkeus säännöstä. Sen sijaan on selvää, että käsityön eriytymisen voidaan katsoa jääneen kesken-eräiseksi. Koska Satakunnasta on kuitenkin tavattu monien alojen ammattilaisia, eriytyminen on näiltä osin edennyt jo varsin pitkälle, ammattien väliset rajat vain ovat jääneet paikoin epäselviksi eikä käsityö ollut kaikin osin muuttunut vielä harjoittajiensa pääasialliseksi ammatiksi ja elinkeinoksi.

7.5. Ammattikuntainen käsityö

Kruunu pyrki kanavoimaan 1600-luvun käsityön pääosin ammattikunniksi järjestäytyneiden kaupunkilaismestareiden yksinoikeudeksi ja rajaamaan sen näin ahtaisiin mutta samalla helposti valvottaviin uomiin. Edellä on kuitenkin havaittu, kuinka kruunu joutui taipumaan ja myöntymään siihen, että käsityön kaupunkeihin keskittäminen osoittautui pelkäsi tuulentuvaksi. Onnistuiko se tästä huolimatta toisessa pyrkimyksessään, saiko se Porin ja Rauman kaltaisten kaupunkien käsityöläiset yhtymään ammattikunniksi ja toimimaan

59 VA mm 18:129 Huittinen tk. 22.-26.2.1689; esimerkkejä tiloja asuttaneista käsityöläisistä: VA nn 25:741 Karkku tk. 22.-23.5.1690; nn 15:1329 Loimaa tk. 4.-5.10.1706; mm 20:217 Loimaa tk. 19.-21.5.1690; nn 6:1748 Tyrvää tk. 10.-15.8.1685; mm 34:10-12 Lappi tk. 1.10.1698; mm 20:526 Ulvila tk. 19.-21.10.1691; mm 3:178 Ulvila tk. 25.9.1632; mm 5:239 Eura tk. 12.-13.8.1642; mm 29:259-260 Kokemäki tk. 24.-26.9.1696

säädösten edellyttämällä tavalla? Periaatteessa kruunu saattoi odottaa, että kumpaankin kaupunkiin olisi syntynyt muutama ammattikunta, olihan niissä usein 3-4 samanaikaisesti toiminutta räätäliä, seppää tai suutaria ja näin ammattikuntajärjestyksen edellyttämä vähimmäismäärä saman alan mestareita.

Kaupungeista säilyneissä 1600-luvun lähteissä onkin joitakin ammattikuntien toimintaan viittaavia tietoja. Niissä puhutaan ensinnäkin Porin yleiskillasta ja kerrotaan toisaalta Raumalle puuhatusta ammattikunnasta. Porin yleiskillalla tiedetään olleen vuosikymmenien ajan oma oltermanninsa. Tietoja on näiltä osin saatavissa 1650-luvulta 1690-luvulle. Tämän lisäksi Porista on maininta killan sinitistä vuodelta 1679.⁶⁰ Kruunun tavoitteet näyttävät näin ollen ainakin tietyissä mitassa toteutuneen ja käsityöläiset noudattaneen kruunun toivomuksia.

Porin yleiskillan toiminnasta on kuitenkin niukalti tietoja. Lähteistä ei ensinnäkään ilmene, milloin kilta perustettiin, mistä se sai varansa, pitikö se säännöllisesti kokouksia ja miten se valitsi oltermanninsa, noudattiko se ammattikuntajärjestyksen määräyksiä vai taipuiko maistraatin tahollaan suorittamaan vaaliin. Oltermannin vaalista on tosin säilynyt yksi tieto, maininta siitä, miten Joonas-räätäli määrättiin vuonna 1678 killan oltermanniksi. Niukkas nainen toteamus osoittaa kuitenkin vain sen, että maistraatti oli säädösten mukaisesti mukana vaalissa, mutta jättää kertomatta, suuriko sen vaikutus oli, muodostuiko se ratkaisevaksi vai rajoittuiko pelkästään yleiskillan esittämän ehdokkaan nimeämiseen.⁶¹

Vaikka raastuvanoikeuden pöytäkirjoista ei niiden niukkasnaisuuden vuoksi saa selvää käsitystä yleiskillan toiminnan laadusta ja laajuudesta, joitakin huomioita tietojen pohjalta on tehtävissä. Kaikki killan tunnetut oltermannit, niin 1650-luvulta mainittu Pentti-mestari kuin 1670-luvun alun Hannu Erkinpoika ja vuosikymmenen lopulla toimeen asetettu Joonas Ebbenpoika, olivat ensinnäkin räätäleitä.⁶²

60 Ruuth-Jokipii 1953, 366-367; Lähteenoja 1932, 168-170

61 VA Pori tk. 13.4.1678

62 VA Pori tk. 25.10.1652; Pori tk. 11.2.1674; Pori tk. 13.4.1678

Oltermanneja ja yleiskiltaa koskevat tiedot liittyvät toisaalta korostetusti erilaisiin riitajuttuihin. Kilta näytetään tämän mukaan käsitetyn kurin ylläpitäjäksi, riitojen ratkaisijaksi ja sovun rakentajaksi. Koska pöytäkirjoista ei ilmene, mikä riidan oli milloinkin aiheuttanut, on mahdoton todeta, perustuivatko kahnaukset käsityöläisten keskinäisiin erimielisyyksiin vai liittyivätkö ne oltermannien toimien aiheuttamaan harmiin.

Oltermannien ja yleiskillan arvovalta ei vaikuta 1600-luvun lopulla vielä erityisen lujalta, eivätkä oltermannit pystyneet ratkomaan riitoja yksinään vaan joutuivat esimerkiksi solvaustapauksissa lujittamaan arvoaltaansa raastuvanoikeuden avulla. Kun tämäkään ei aina riittänyt, oltermannin oli erottava tehtävästään jatkuvien riitojen vuoksi. Näin perustellen Pentti-räätäli pyysi eroa toimestaan vuonna 1652. Hannu Erkinpoika puolestaan syyllistyi oltermannille sopimattomaan käytökseen. Maistraatti pitikin parhaana tähdentää sekä Hannulle että tämän riitakumppanille sovinnollisen elon merkitystä ja varottaa molempia, ettei se seuraavalla kerralla tyytynyt enää pelkän kädenojennuksen vaatimiseen.⁶³

Oltermanneja ja yleiskiltaa koskevat tiedot katoavat Porin raastuvanoikeuden pöytäkirjoista vuoden 1682 jälkeen. Viimeiseksi oltermanneja koskevaksi tiedoksi jää maininta Joonas Ebbenpojan ja Sipi-suutarin välisestä riidasta ja Sipin syyllistymisestä oltermannin halventamiseen. *Ruuth* on Porin historiassaan maininnut, että Petter Mill määrättiin vuonna 1692 vierailemaan maistraatin nimissä kaupungin yleiskillassa. Tämä näyttäisi viittaavan siihen, ettei killan toiminta ollut tykkänään lamassa ja päättynyt. Kun raati-mies kuitenkin kuoli jo mainitun vuoden alussa ja kun hänen tehtävästään ei ole tuomiokirjoissa tarkempaa tietoa, on vaikea sanoa, suorittiko hän saamansa tehtävän. Maistraatti ei missään tapauksessa puuttunut enää hänen tehtävänsä.⁶⁴

Rauman asiakirjoihin ensimmäiset ammattikuntia koskevat maininnat ilmaantuvat 1640-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 1646 raastuvankokoukseen saapuneille raumalaisille

63 VA Pori tk. 11.11.1682; Pori tk. 25.10.1652; Pori tk. 11.2.1674

64 *Ruuth-Jokipii* 1953, 367; VA Pori tk. v. 1692

luettiin nimittäin kehoitus perustaa esivallan hyvää tarkoitavien määräysten mukainen ammattikunta. Raumalaiset eivät kuitenkaan kiirehtineet täyttämään määräystä. Maaherra joutui tämän vuoksi patistelemaan heitä uudella kirjeellä vuonna 1649. Hän edellytti siinä, että eri alojen ammattilaiset hakeutuisivat omiksi ammattikunnikseen ja uhkaili määräystä uhmaavia kaupungista karkottamisella. Hänen kirjeensä vaikutuksista on kuitenkin saatavissa risti-riitaisia tietoja. Maistraatin pöytäkirjoista sen paremmin kuin kaupungin hyvin säilyneen arkiston muistakaan asiapereista ei ole tavattu minkäänlaisia ammattikunnan toimintaan viittaavia tietoja, ei yhdenkään oltermannin nimeä eikä muutakaan asiaan liittyvää mainintaa. Tämän vuoksi vaikuttaakin todennäköiseltä, ettei Raumalle saatu aikaiseksi edes yleiskiltaa, varsinaisesta ammattikunnasta puhumattakaan.⁶⁵

Hämmennystä on kuitenkin aiheuttamassa tieto, jonka mukaan kaupunkiin olisi vuonna 1650 asetettu kaksi käsityön valvojaa. Lausuman sanamuoto "för embetes väsendet" viittaa selvästi ammattikuntaan ja herättää ajatuksia vähintäänkin yleiskillan olemassaolosta. On kuitenkin huomattava, että valvojiksi määrätyt eivät olleet käsityöläisiä vaan kaupungin muita porvareita ja ettei kysymyksessä tämän vuoksi voinut mitenkään olla esimerkiksi oltermannin nimitäminen.⁶⁶ Jos tarkastellaan lähemmin valvojien määräämisen ajankohtaa, sen havaitaan sattuneen käsityön kehittämistä kiinnostuneeksi mainitun ja Turusta Raumalle saapuneen Jakob Timmen pormestarikauteen.⁶⁷ Timme on tämän vuoksi mitä ilmeisimmin ollut tietoinen ammattikuntien toiminnasta ja on saattanut elätellä toiveita sellaisten perustamisesta Raumalle. Tällaisten suunnitelmien olemassaolosta ei ole kuitenkaan tietoja. Olipa näiden Timmen suunnitelmien laita miten hyvänsä, tuloksia hänen toimintansa ei tuottanut, eikä valvojienkaan tehtäviä katsottu aiheelliseksi vuonna 1650 tarkemmin määritellä.

65 TMA Rauma tk. 26.4.1646; 14.11.1649

66 TMA Rauman maistr. ark. Cb:1 memoriaalptk. 23.11.1650. Valvojat asetettiin samalla myös oikeudenhoidolle, kaupalle ja rakentamiselle, joten käsityötä ei käsitelty erillisenä toimena.

67 Lähteenoja 1932, 60-63

Miksi Porin ja Rauman käsityöläiset eivät järjestäytyneet ammattikunniksi ja pyrkineet niiden puitteissa valvomaan yhteisiä etujaan? Tietämättömyyteen heidän asenteensa ei missään tapauksessa voinut perustua, saivathan raumalaiset parikin asiaa käsittelevää maaherran kirjettä ja kuulivat ne myös luettavan raastuvankokouksessa. Porin yleiskillan toiminta puolestaan osoittaa kaupunkilaisten tunteen ammattikuntien periaatteen. Sen sijaan on mahdoton todeta, käynnistivätkö he yleiskillan oma-aloitteisesti vai vaikuttivatko sen syntyyn esimerkiksi Raumalle lähetettyjen kirjeiden tapaiset muistutukset. Viimeksi mainittuun vaihtoehtoon viittaa se, että ensimmäiset yleiskillan toimintaa koskevat tiedot ovat 1650-luvun alusta ja sitten hyvin maaherran Raumalle suuntaamien patistelujen ajankohtaan sopivilta vuosilta.

Ammattikunnan perustaminen edellytti käsityöläisten omaehtoista mielenkiintoa ja tunnetta siitä, että heillä oli yhteisiä ryhmänä valvottavia ja muista kaupunkilaisista erottuvia etuja. Mikäli asiaa tarkastellaan tältä pohjalta ja palautetaan mieliin, kuinka köyhiä Pori ja Rauma 1600-luvulla olivat, kuinka vähäisiä niiden tarjoamat mahdollisuudet, kuinka pieni ja eriytymätön niiden väestö ja kuinka usein niiden porvareiden oli hankittava elantonsa mitä erilaisimmista lähteistä, on todennäköistä, ettei käsityöläisillä ollut varaa tiukkaan ammattikuntasidonnaisuuteen ja ettei heillä ollut pienintäkään tarvetta liittyä ammattilaisiin omiksi korporeaatioikseen ja ryhtyä toteuttamaan kruunun etupäässä valtakunnan pääkaupungin oloja silmällä pitäen muotoilemaa käsityöpolitiikkaa.

Porin ja Rauman käsityöläisten olisi säädösten mukaisesti pitänyt oman ammattikunnan puuttuessa liittyä Turun ammattikuntaan. Turusta säilyneissä ammattikunta-arkistoissa ei tämänkaltaisia tietoja kuitenkaan ole. Kun porilaisen Antti-muurarin kerrotaan vuonna 1708 maksaneen 8 taalaria oikeudesta harjoittaa Porissa muurarin ammattia⁶⁸, säädösten mukainen toiminta ei ole ollut aivan vierasta, joskaan tiedot eivät muuten viittaa käytännön yleisyyteen.

7.6. Maistraatti ja käräjät käsityön valvojina

Esivalta sääтели käsityön harjoittamisen pienimpiäkin yksityiskohtia, määräsi esimerkiksi, miten ammattikuntien kokoukset oli kutsuttava koolle, miten pöytäkirjojen pito järjestettävä, miten ja missä yhteiset varat ja asiapaperit säilytettävä. Päätökset oli kuitenkin saatava toteutetuiksi. Kruunu uskoi tämän tehtävän osin omille virkamiehilleen ja osin paikallista päätäntä- ja toimeenpanovaltaa käyttäville elimille eli lähinnä käräjille ja maistraateille. Näiden oli siten valvottava kruunun käsityöpolitiikan keskeisten päämäärien toteutumista ja huolehdittava käsityön keskittymisestä ammattikunniksi järjestäytyneiden käsityöläismestareiden yksinoikeudeksi. Niiden edellytettiin tämän lisäksi valvovan käsityöläisten ottamia hintoja ja näiden tekemän työn laatua, mutta puuttuvan toisaalta myös tapauksiin, joissa käsityöläiset tulivat kaltoin kohdelluiksi ja jäivät ilman asianmukaista palkkaansa.⁶⁹

Kruunun käsityöpolitiikan keskeiset päämäärät jäivät 1600-luvun Satakunnassa kuitenkin toteutumatta, käsityö keskittämättä kaupunkeihin ja ammattikunnat perustamatta. Tämän vuoksi onkin kysyttävä, epäonnistuivatko käräjät ja maistraatit täysin tehtävissään, mistä tämä epäonnistuminen johtui ja yrittivätkö ne edes toteuttaa kruunulta saamaansa tehtävää? 1600-luvun lähteistä on saatavissa harvoja tietoja maistraattien ja käräjien yllämainitun kaltaisiin kysymyksiin liittyvistä toimista ja kannanotoista. Käräjillä ei esimerkiksi näytetä koko vuosisadan aikana käsitellyn käsityöläisten toimintaan liittyviä periaatteellisia seikkoja. Poikkeuksina ovat vain pari Ulvilan käräjillä käsiteltyä tapaista. Tällöinkin kanteen esittäjinä olivat toisessa tapauksessa porilaiset, eivät Ulvilan omat lautamiehet tai muut laillisen menon vartijat. Kanteen kohteina olivat pitäjän lukuisat sala-ammattilaiset ja sen päämääränä oli näiden

69 Stiernman III 1753, 734-740 Skrå-ordning för handtwärckare 1.3.1669 artiklat 1-4.

karkottaminen kaupunkeihin. Ulvilalaiset omaksuivat kuitenkin paikallisen aatelin edustajana esiintyneen kornetti Magnus Jordanin mielipiteen ja myötäilivät tulkintaa, jonka mukaan sala-ammattilaisiksi leimatut olivat itse asiassa aatelin laillisia suojelusmiehiä. He väistivät näin porilaisten vaateet ja antoivat käytännön jatkoa ennallaan. Kun vastaavaa kysymystä käsiteltiin sen sijaan uudelleen vuonna 1692, kanteen esittäjänä oli seurakunnan oma kirkkoherra ja sen tavoitteena saada aatelin puolivuotisessa palveluksessa olevat maksamaan papeille kuuluvat kymmenykset. Tällä kerralla ulvilalaiset asettuivat kanteen esittäjän taakse ja tähdensivät säädösten noudattamisen välttämättömyyttä. Rangaistuksia he eivät kuitenkaan langettaneet.⁷⁰

Käräjien pöytäkirjoista ei käy ilmi, mihin tämä ulvilalaisten kannan muuttuminen perustui, johtuiko se pelosta, että liiat suojelusmiehet kasvattaisivat muiden kannettavaksi tulevaa räsitusta - tässä tapauksessa papistolle meneviä maksuja - vai liittyikö se muihin tekijöihin. Tällaisena muuna tekijänä voidaan mainita edellä mainittu porilaisten nostama kanne, jonka voidaan olettaa heijastuneen ulvilalaisten asenteisiin ja muuttaneen niitä aikaisempaa varovaisemmiksi. Toisaalta on myös muistettava, että rahvas sai juuri 1680-luvulla oikeuden pitäjänkäsityöläisten ottamiseen ja tuli siten entistä riippumattommaksi aatelin suojelusmiehistä. Tämän selityksen hyväksyminen edellyttää kuitenkin, että kansan voidaan osoittaa tunteneen suojelusmiehet jotenkin rasittaviksi. Koska tällaisista asenteista ei ole merkkejä ja koska ulvilalaiset eivät rientäneet käyttämään hyväkseen oikeutta pitäjänkäsityöläisen ottamiseen, heidän vuonna 1692 omaksumansa kannan taustatekijöitä on parasta etsiä ensin mainittujen tekijöiden joukosta.

Porilaisten Ulvilan käräjillä vuonna 1680 esittämässä kanteessa puututaan sala-ammattilaisten kaupungeille aiheuttamiin moniin haittoihin niin voimakkaasti, että kaupunkilaisten olettaisi käyneen samoin perustein muutakin maaseudulla harjoitettua käsityötä vastaan. Kanne jää kuitenkin poikkeukseksi, eivätkä porilaiset ja raumalaiset ole raastu-

70 VA mm 12:43 Ulvila tk. 25.-26.6.1680; mm 22:463 Ulvila tk. 10.-11.10.1692

vanoikeuksiensa pöytäkirjojen mukaan pohtineet keskuudessaan maaseutukäsityön rajoittamista, saati sitten ryhtyneet ponteisiin toimiin sen ruotimiseksi. On myös huomattava, ettei Porin raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ole viitteitä raatimies Millin Ulvilan käräjillä nostamaan kanteeseen ja ettei maistraatissa ja raastuvankokouksessa vaadittu häneltä minkäänlaisia selostuksia käräjien kulusta ja niiden langettamasta tuomiosta.

Porin ja Rauman maistraatin passiivisuus ulottui kruunun käsityöpolitiikan toiseenkin päämäärään eli ammattikuntien perustamiseen. Vaikka Porissa oli oma yleiskiltansa ja vaikka Raumalla käsiteltiin 1640-luvulla ammattikunnan perustamista, maistraattien asenne vaikuttaa kokonaisuudessaan välinpitämättömältä, eiväthän ne puuttuneet laisinkaan käsityön yleisiin puitteisiin eivätkä patistelleet käsityöläisiä ammattikunniksi. Raumalla maistraatti tyytyi pikemminkin vain toistelemaan maaherran kirjeitä ja välttämään omaehtoisia kannanilmaisuja. Porista puolestaan ei ole minkäänlaisia tietoja ammattikunnan tai yleiskillan perustamisesta, vain mainintoja oltermannien ja käsityöläisten riidoista. Käsityön valvojien nimeäminen 1650-luvun alussa osoittaa tosin Rauman maistraatin tunteneen jonkinlaista mielenkiintoa käsityötä kohtaan. Porissa vastaavaan viittaa raatimies Millin määrääminen yleiskillan toiminnan tarkastajaksi. Kumpaakaan asiaan ei ole palattu myöhemmin. Tiedot jäävät tämän vuoksi merkillisen irrallisiksi eikä niiden voi tällaisina katsoa heijastelevan maistraattien omatoimista mielenkiintoa, sillä tokkopa asiaa tärkeänä pitänyt maistraatti olisi jättänyt määrittelemättä valvojien ja raatimiehen tehtävät ja lyönyt laimin heidän työnsä valvomisen. Kaiken kaikkiaan vaikuttaakin siltä, että maistraatit puuttuivat käsityön harjoittamisen yleisiin periaatteisiin vain ulkopuolelta tulleen kehotuksen jälkeen ja asiaa mitenkään tärkeäksi mieltämättä.

Maistraatin ja käräjien oli käsityöpolitiikan keskeisten päämäärien toteuttamisen lisäksi valvottava käsityön harjoittamista. Maistraatin tehtävät olivat näiltä osin melkoiset, olihan niiden vuoden 1669 ammattikuntajärjestyksen mukaan pidettävä silmällä muun muassa oppipoikien ja mestareiden välisiä suhteita, ratkaistava kullekin mestarille

sallittu oppipoikien lukumäärä, valvottava käsityöläisten pysymistä omissa työpajoissaan ja estettävä näin kaikkinaisen maalla kiertely.⁷¹ Käräjille ei tämänkaltaisia erityistehtäviä määrätty. Niiden oli 1680-luvun resoluutioiden mukaan annettava lausuntonsa pitäjän käsityöläistarpeesta ja hakijan soveltuvuudesta pitäjänkäsityöläiseksi⁷², mutta muuten käräjien tehtävät säilyivät entisinä ja supistuivat edelleen laillisen menon valvontaan.

Koska Porissa ja Raumalla ei ollut varsinaisia ammattikuntia, maistraattien tehtävät muotoutuivat ammattikuntajärjestyksissä edellytetyistä poikkeaviksi. Porissa pormestari ja raati saattoivat tosin osallistua oltermannin valintaan, mutta Raumalta tämäkin mahdollisuus puuttui kokonaan. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt maistraatin tehtävien kaventumista vaan jätti sille päinvastoin sekä ammattikunnille että maistraateille muualla varattujen velvollisuuksien hoidon. Maistraattien asenteet tulivat tässä tilanteessa erityisen tärkeiksi ja vaikuttivat ratkaisevasti siihen, miten ne onnistuivat tehtävissään, rajoittuivatko ne pelkkään tuomioistuimena toimimiseen vai omaksuivatko tätä aktiivisemman osan ja ryhtyivät käsityön omatoimiseksi valvojiksi. Näitä maistraattien ja käräjien asenteita voidaan tarkastella kiinnittämällä huomio joihinkin kruunun tärkeinä pitämiin kysymyksiin, aluksi vaikkapa kaupunkilaismestareiden maallakiertelyyn.

Säädösten mukaan käsityöläisten olisi pitänyt pysyä omissa verstaissaan ja odotella niissä talonpoikaisten asiakaidensa tuloa. Käsityöläisten on kuitenkin havaittu rikkooneen näitä määräyksiä ja kierrelleen työmatkoillaan yleisesti kaupunkien ulkopuolella. Tässä yhteydessä mielenkiinto kohdistuu nyt kysymykseen: menettelivätkö he vastoin maistraatin mieltä ja tietoa. Ennen kuin lähdetään tarkastelemaan maistraattien kannanottoja, on korostettava, että maallakiertelyä ei sinänsä katsottu hyvällä, vaan että maallajuksijan nimitystä pidettiin Porissa ja Raumalla kelmin,

72 Stiernman III 1753, 735–755 Skrä-ordning för handtwärckare 1.3.1669 esim. I. art. § 4; II art. § 1, 6, 7; III art. § 4; IV art. § 1, VI art. § 2, 4, 6, 7

72 Stiernman II 1733, 1832 Resolution på Allmogens Besvär 1680 § 15; Stiernman II 1733, 2006–2007 Resolution på Allmogens Besvär 1686 § 17

hunsvotin ja kolmen markan miehen veroisena kantajaansa pahoin halventavana solvauksena.⁷³

Rauman maistraatin ja raastuvankokouksen pöytäkirjoihin ei ole merkitty kuitenkaan ainoatakaan tapausta, jossa käsityöläistä olisi suoranaisesti syytetty maalla kiertelestä. Vuonna 1693 edellytettiin tosin jokaiselta maalle lähtijältä maistraatin virallinen lupa. Kun tämä myönnettiin vain velkojen maksamista ja perimistä varten, käsityöläisten työmatkat tulivat samalla selvästi kielletyiksi. Pöytäkirjassa ei kuitenkaan viitata käsityöläisiin, vaan päätös koski kaikkia kaupunkilaisia ja perustui mitä ilmeisimmin myös kaikkien raumalaisten säädösten vastaiseen toimintaan ja maalla kiertelyn yleisyyteen.⁷⁴

Porissa tilanne oli toinen. Siellä ei annettu Rauman mallin mukaisia yleisiä ja kaikkia koskevia ohjeita, mutta puututtiin vähän väliä yksityisten käsityöläisten menemisiin ja tulemisiin ja yritettiin tähdentää kaupungissa pysymisen välttämättömyyttä. Vuonna 1631 maistraatti pyrkiikin taluttamaan räätälien, seppien ja suutarien kiertelemisintoa uhkaamalla heitä raskailla sakoilla, määräämällä kiertelyyn ensi kertaa syyllistyneelle 30 ja rikkeensä uusineelle 40 taalarin sakot. Se tehosti myös määräystensä vaikutuksia toimimalla niiden mukaisesti ja langettamalla mainitun vuoden aikana sakot parille rikkomuksiin syyllistyneelle käsityöläiselle, Martti-sepälle ja Heikki-suutarille.⁷⁵

Käsityöläiset eivät kuitenkaan toenneet näistä toimista vaan suuntasivat kulkunsa edelleen maaseudulle. He saivat tämän vuoksi osakseen kaupunkilaisten nuhteet ja joutuivat toisinaan vastaamaan teostaan myös raastuvanoikeuden eteen. Raatimiehet eivät kuitenkaan suhtautuneet maalla kiertelyyn johdonmukaisesti, eivät esimerkiksi pitäneet aiheellisena kovistella Antti-kultaseppää, vaikka totesivatkin tämän viettävän suurimman osan vuotta maaseudulla ja piipahtavan vain ajoittain kaupungissa asioitaan hoitama.⁷⁶ Joissakin tapauksissa he saattoivat sen sijaan

73 VA Pori tk. 24.4.1682; TMA Rauma tk. 7.7.1675; Rauma tk. 28.6.1651

74 TMA Rauma tk. 28.1.1693

75 VA Pori tk. 14.7.1631; 7.12.1631; 10.12.1631

76 VA Pori tk. 23.1.1679

äityä hyvinkin jämeriksi ja tivata tiukkaan sävyyn käsityöläisiltä selityksiä ja perusteluita maalla käymiselle. He eivät näissä tapauksissa olleet myöskään niin vain taivuteltavissa eivätkä suostuneet ymmärtämään Erkki-sepän vuonna 1658 maalla kiertelyn syyksi esittämää sysipulaa vaan langettivat hänelle tuntuvat sakot. Kun Erkki vuotta myöhemmin koetti maallakäymisen laittomuuteen vedoten vetäytyä lupaamastaan työstä ja kieltäytyi takomasta laivanrakentajien tarpeiksi, nämä kääntyivät maistraatin puoleen ja pakottivat Erkin näin matkalle.⁷⁷

Porin maistraatin horjuvuutta on osaltaan osoittamassa myös se, että maallakiertelyyn syyllistyneelle Jaakko-sepälle tähdennettiin vuonna 1684 kaupunkilaisten tilaamien töiden ensisijaista tärkeyttä ja korostettiin, kuinka hänen tuli vasta sen jälkeen tehdä maalaisten töitä. Sanamuoto on hämärä ja jättää epäselväksi, tuliko Jaakon tehdä talonpoikienkin työt kotipajassaan vai sallittiinko hänen lähteä muiden töiden niin salliessa asiakkaiden luo maaseudulle.⁷⁸ Monien kaupunkilaisten varottamaa ja varoituksiin yliolkaisesti suhtautunutta Matti-suutaria, maistraatti tyytyi sen sijaan vain varottamaan eikä langettanut hänelle tämän kummempia rangaistuksia.⁷⁹

Porin maistraatin toimissa on kaikesta huolimatta nähtävissä yksi yhteinen piirre: niissä paheksuttiin vain räätälien, seppien ja suutareiden kiertelyä, mutta ei piitattu siitä, missä kultasepät, säämiskäntekijät tai pellavakankurit työnsä tekivät. Porvaristo oli siten kiinnostunut vain elämän välttämättömien tarpeiden tyydyttämisestä ja keskittyi tämän vuoksi pitämään räätälin, sepän ja suutarin jatkuvasti ulottuvillaan. Näissäkin tapauksissa se otti tiukan kannan vain silloin, kun kaupunkilaisten tilaamat työt uhkasivat jäädä tekemättä. Kun maaherra sitä vastoin toi kirjeessä julki huolensa siitä, että kaupungin suutarit ja räätälit työskentelivät maaseudulla, kirje merkittiin vain porvariston tietoon saatetuksi. Mihinkään toimiin ei sen johdosta ryhdytty. Tässä kohdin on tosin huomattava, että maaherrankin

77 VA Pori tk. 28.6.1658; 3.5.1659

78 VA Pori tk. 14.6.1684

79 VA Pori tk. 9.3.1674

huoli näyttää liittyneen käytännön vaikeuksiin. Kirje on näet vuodelta 1702 ja ajalta, jolloin armeija tilasi Porista sotamiehille tarkoitettuja mantteleita ja saappaita ja joutui odottelemaan tilausten toimittamista.⁸⁰

Käräjiä ja nimismiehiä yllämainitun kaltaiset asiat eivät kiinnostaneet eivätkä ne ryhtyneet pohtimaan, oliko pitäjässä kiertelevillä kaupunkilaismestareilla oikeus käydä kylillä vai ei. Käräjien ja raastuvanoikeuksien pöytäkirjoissa on sen sijaan runsaasti muita käsityön harjoittamiseen liittyviä mainintoja. Tutkija saa näin luettavakseen suuren määrän merkintöjä, joissa todetaan, kuinka seppä piti korjattavaksi tuotua pistoolia luonaan kuukausikaupalla, kuinka säämiskäntekijän epäiltiin hävittäneen muokattavaksi tuodun pukinnahan tai räätälin anastaneen palan korjattavaksi tuodun hameen vuorikankaasta, kuinka sepät joutuivat peräämään palkkioitaan ja käsityöläiset haastamaan solvauksiin yltyneitä asiakkaita oikeuteen vastaamaan sanoistaan. Koska tämänkaltaisia tapauksia käsiteltiin oikeusjuttuina ja koska ratkaisut tehtiin oikeudelle esitettyjen kanteiden ja todisteiden perusteella, tuomiotkin koskevat korostetusti yksityistapauksia.⁸¹

Vain poikkeuksellisesti raastuvanoikeudessa saatettiin päätyä ratkaisuun, jota voidaan pitää ohjeellisena ja jossa voidaan nähdä joitakin yleisiä kannanottoja. Näitä poikkeuksia olivat päätökset, joissa säädeltiin vaikkapa suutarien palkkoja tai määriteltiin, monetko kengät suutarien voitiin edellyttää valmistavan parin työviikon aikana. Muita samantapaisia esimerkkejä ovat ratkaisut, joissa pyrittiin estämään ammattitaidottoman käsityöläisen toiminta, takaamaan porvareille yksinoikeus tiettyihin ammatteihin ja terottamaan käsityöläisille, ettei näiden tullut rohmuta töitä vaan ottaa vastaan vain kohtuullisessa ajassa valmistettavaksi tulevat tilaukset.⁸²

80 VA Pori tk. 16.4.1702; Armeijan tilauksia mm. Pori tk. 20.3.1701 ja 29.3.1702

81 Esim. VA mm 9:382 Eura tk. 9.3.1657; mm 3:40 Kokemäki tk. 22.3.1630; mm 6:503v Kokemäki tk. 21.-22.11.1648; nn 5:300 Tyrvää tk. 19.-21.8.1678; nn 19:483v Loimaa tk. 8.-10.11.1702; nn 19:267 Huittinen tk. 9.-10.7.1702; nn 25:1262 Huittinen tk. 28.9.-1.10.1706, TMA Ruama tk. 6.5.1649; Pori tk. 7.11.1627; 28.11.1681; TMA Rauma tk. 4.5.1670; 23.5.1674; VA Pori tk. 20.4.1708; Pori tk. 10.5.1681

82 VA Pori tk. 25.4.1631; TMA Rauma tk. 13.12.1695; VA Pori tk. 6.6.1674; 27.4.1703; 9.3.1674.

Porin ja Rauman maistraatit toimivat näissä tapauksissa täysin ammattikuntajärjestyksen hengen ja kirjaimen mukaisesti. Tekivätkö ne tämän tietoisesti ja merkitsikö tämä, että maistraatit olivat sittenkin halukkaita toteuttamaan kruunun asettamia päämääriä? Jos päätöksiä tarkastellaan tältä pohjalta, on todettava, että yllä mainitun kaltaiset esimerkit ovat harvinaisia poikkeuksia ja ettei niitä ole itse asiassa yhtään esitettyä enempää. Päätökset perustuvat lisäksi enimmäkseen käsityöläisten tai heidän asiakkaidensa tekemiin kanteisiin. Porilaisen puuseppä Matti Passin pyyntö sai raastuvanoikeuden näin toteamaan, että tällä oli porvarina ja kaupunkiin virallisesti otettuna puuseppänä oikeus alan töiden tekemiseen ja että muiden oli jätettävä ne hänen huolekseen. Koska Matti-suutari puolestaan haali ylettömästi töitä, häntä varotettiin muiden kaupunkilaisten esityksestä kohtuuttomuudesta. Raumalla tehty päätös suutarien kohtuullisesta työvauhdista perustui sekin asiakkaan valitukseen. Lähteistä ei sen sijaan käy ilmi, minkä vuoksi porilaiset ryhtyivät säätelemään suutarin palkkioita tai häätämään tunariksi mainittua Lauri Paavalinpoikaa muurarin ammattista.⁸³ Vaikka näiden kahden tapauksen oletettaisiinkin tulleen käsitellyksi maistraatin aloitteesta, niiden ei vielä voine katsoa osoittavan, että maistraatit olisivat omaksuneet aktiivisen asenteen ja ryhtyneet oma-aloitteisesti valvomaan käsityöläisten työskentelyä ammattikuntajärjestyksen edellyttämällä tavalla.

Pöytäkirjamerkintöjen tutkiminen osoittaa päinvastoin, että käräjät ja raastuvanoikeus tyytyivät käsittelemään esitettyjä kanteita hyvin suppeasti. Ne eivät pitäneet aiheellisena puuttua jutun yhteydessä mahdollisesti esille tulleisiin säädösten vastaisiin seikkoihin, eivät esimerkiksi ryhtyneet tutkimaan, oliko raumalaisen Martinus Zideniuksen väitteissä perää, kun hän syytti räättäli Jaakko Kallinpoikaa kaiken muun lisäksi vielä maallajuoksijaksi eikä piitannut Juha Matinpojan väitteistä, joiden mukaan suutari Sipi Ambosiuksenpoika kierteli maalla, vaan oli tyytyväinen, kun osapuolet sopivat varsinaisen riitansa.⁸⁴ Hyvin kuvaa-

83 VA Pori tk. 27.4.1703; Pori tk. 9.3.1674; TMA Rauma tk. 13.12.1695; VA Pori tk. 25.4.1631; Pori tk. 6.6.1674

84 TMA Rauma 7.6.1675; VA Pori tk. 24.4.1682

vaa tälle asenteelle oli se, että vaikka Porin maistraatti oli vuonna 1703 tukemassa puuseppä Passia tämän perätessä oikeuttaan puuseppän töiden tekemiseen, se ei kuitenkaan rangaissut samaista puuseppää, vaikka tämän todettiin vuonna 1708 tehneen muurarille kuuluvia töitä. Asia olisi ilmeisesti saanut toisen kääntein, mikäli kanteen esittäjänä olisi ollut henkilö, jonka oikeuksia Passi rikkoi, mutta koska asian toi sivumennen esille vaimonsa kunniaa perännyt kaupunkilainen, ei se kiinnittänyt maistraatin huomiota.⁸⁵

Porin ja Rauman maistraatin toiminnassa on havaittavissa joitakin eroavuuksia. Ne eivät koske niinkään asioiden käsittelytapaa tai aloitteiden tekemistä kuin käsiteltyjen tapausten määrää ja laatua. Raumalla maistraatti ja porimestari puuttuivat näet varsin harvoin käsityöläisten toimintaan eivätkä käsitelleet laisinkaan maallakäyntejä tai käsityön harjoittamisen muita yleisiä muotoja. Onko tämä tulkittava niin, että raumalaiset ovat olleet lainkuuliaisempia kuin porilaiset ammattiveljensä, vai onko oletettava, että Porin maistraatti seurasi tiukemmin käsityöläistensä edesottamuksia kuin Rauman?

Kun otetaan huomioon, että porilaiset saivat viimeistään 1650-luvun alussa aikaan oman yleiskillan, he näyttävät todella olleen kiinnostuneempia käsityöstä kuin raumalaiset ja samalla näihin verrattuna valmiimpia valvomaan sen harjoittamista. Poikkeavuuden syistä on kuitenkin esitettävissä pelkkiä oletuksia. Todennäköisesti syitä ei ole etsittävässä raumalaisten suuresta lainkunnioittamisesta, ovathan raumalaisetkin syyllistyneet maallakiertelyyn ja muuhun säädösten vastaiseen menettelyyn. Sitä vastoin on oletettavissa, että käsityöläisten kiertely aiheutti porilaisille tuntevia haittoja, olihan mahdollista, että porilaiset käsityöläiset käyttivät hyväkseen lähiseudun kartanoiden tarjoamia työmahdollisuuksia ja kävivät useammin kuin raumalaiset työssä maa-seudun kylissä. Tietoja väitteen todentamiseksi ei kuitenkaan ole. Tässä yhteydessä voidaan vain viitata raatimies Millin porilaisten nimissä Ulvilan käräjillä vuonna 1680 esittämään kanteeseen ja olettaa, että siinä ilmaistu huoli suo-

85 VA Pori tk. 27.4.1703; Pori tk. 12.8.1708

jelusmiesten liian hölläkätisestä pitämisestä liittyi porilais-
ten pelkoon vastaisten työtilaisuuksien kaventumisesta.
On näet otettava huomioon, että kanne esitettiin ajankoh-
tana, jona kruunun asenteet näyttivät olevan lievenemässä
ja maaseutukäsityöläisten toimintaedellytykset paranemas-
sa.⁸⁶

Vaikka Porin ja Rauman maistraattien toiminnassa
havaittavien erojen voitaisiinkin katsoa liittyneen kaupun-
kien ympäristössä vaikuttaneisiin tekijöihin, tämä ei riitä
vielä paljastamaan erojen perimmäisiä syitä, ei esimerkiksi
selittämään, miksi porilaiset perustivat yleiskillan mutta
raumalaiset eivät. Samalla on korostettava, että kiltta si-
nänsä ei ole erojen synnyttäjä vaan pikemminkin niiden il-
mentäjä mutta että killan toiminta - vaikkapa kituvakin
- on pitänyt vireillä käsityöhön kohdistunutta mielenkiintoa
1600-luvun jälkipuoliskolla. Killan syntyajan tilanteen tar-
kastelu käy kuitenkin mahdottomaksi, sillä sen perustamisesta
ei ole minkäänlaisia tietoja. Koska kilttaa koskevat tiedot
alkavat 1650-luvun alusta ja koska niitä on tämän jälkeen
saatavissa joskaan ei runsaasti niin kutakuinkin säännöllisesti
kolmen vuosikymmenen ajalta, on ilmeistä, että toimivasta
killasta olisi jäänyt jälkiä lähteisiin jo aiemminkin ja että
yleiskillan synty on ajoitettavissa 1650-luvun alkuun.

Mikä 1640-luvun lopussa ja 1650-luvun alussa saattoi
sitten erottaa Poria ja Raumaa toisistaan ja synnyttää ensin
mainittuun oman killan? Koska Rauman 1640-luvun pormes-
tarin on todettu olleen kiinnostuneen käsityöstä, poikkeavuus
ei voi pohjautua tämänkaltaisiin seikkoihin. Jos taas halut-
taisiin liittää Porin yleiskillan perustaminen kaupungin liit-
tämiseen osaksi Porin kreivikuntaa ja siten Kustaa Hornin
hallintaan⁸⁷, on huomattava, että porilaiset olivat jo tätä
ennen puuttuneet käsityöläistensä kiertelyyn. Kun kreivi-

86 VA mm 11:43 Ulvila tk. 25.-26.6.1680

87 Kustaa Horn osallistui valtaneuvoston työskentelyyn juuri niinä vuosina, joina
neuvosto pohti uuden ammattikuntajärjestyksen säätämistä. Koska hän oli lisäksi
kansleri Axel Oxenstiernan vävy ja appensa politiikan tukija, kruunun käsityöpoli-
tiikan päämäärät olivat hänelle varmasti tuttuja. Tältä pohjalta tarkasteltuna
Hornin voitaisiinkin olettaa vaikuttaneen kreivikuntansa tärkeimmän kaupungin
käsityöhön. (Kansallinen elämäkerrasto II 1929, 496-498; Riksrådets protokoll
VIII år 1640-1641 Gustaf Hornia koskevat läsnäolomaininnat); Jokipii 1954, 105-
112

kunnan aika jäi lisäksi lyhyeksi ja Pori irroitettiin sen yhteydestä jo vuonna 1655, kreivillinen kehoitus ei riitä selittämään porilaisten intoa pitää yleiskilta toiminnassa vähintäänkin 1680-luvun puolelle saakka. Porin ja Rauman eroille ei näin ollen ole löydettävissä selvää selittäjää.

Kruunu ei otteensa yleisestä tiukkenemisesta huolimatta näytä vielä 1600-luvulla saaneen Porin ja Rauman maistraatteja kantojensa ajajiksi ja käsityöpolitiikkansa toteuttajiksi. Kummatkin ovat päinvastoin pitäneet silmällä korostetusti kaupungin ja sen asukkaiden etuja ja pyrkineet johdonmukaisesti käsityöpalveluiden varmistamiseen. Tällaiset asenteet eivät olleet 1600-luvun pikkukaupungeissa niinkään harvinaisia. Niiden maistraatit olivat näet vielä byrokratisoitumattomia, raatimiehet vaihtuivat usein eivätkä nämä, vaikka heidät valittiinkin kaupunkien vauraimpien ja arvostetuimpien porvarien joukosta, muodostaneet vielä omaa ryhmäänsä vaan elivät yhtä niukoissa oloissa kuin muutkin. Käsityöläisiä raatimiesten joukossa näyttää olleen perin harvoja. Vaikka tässä yhteydessä ei olekaan ryhdytty tilastoimaan kaikkia raatimiehiä, voidaan kuitenkin todeta, että kun Porista ja Raumalta tunnetaan samanaikaisesti viisi, joskus kuusikin raatimiestä ja kun 1600-luvulta on tietoja vain viidestä raatimieheksi valitusta käsityöläisestä, käsityöläiset ovat mitä ilmeisemmin olleet aliedustettuja raatimiesten joukossa.⁸⁸

Maistraatit olivat näin ollen korostetusti paikallisen porvariston mielipiteiden uskollisia tulkkeja. Koska niiden koostumus oli yllä mainitun kaltainen, on kysyttävä: vaikutiko se raastuvanoikeuden ottamiin kannanottoihin, esiintyvätkö raadit pikemminkin muiden kaupunkilaisten kuin käsityöläisten etujen valvojina. Langetettujen tuomioiden perusteella tilanne ei vaikuta näin yksiviivaiselta. Oikeus saattoi eräissä tapauksissa tosin velvoittaa käsityöläisen korvaamaan asiakkaan kärsimän vahingon, Tuomas-räätälän esimerkiksi korjaamaan huolimattomasti leikkaamansa röijyn

88 Halila 1942, 136-138, 207-210; vert. Porin ja Rauman käytäntöä Tornioista saatuihin tietoihin. Niiden mukaan torniolaiset eivät piitanneet patistella käsityöläisiään ammattikunniksi ja ottivat vain välttämättömät ammatillaiset (Mäntylä 1971, 114-116)

tai Niilo Eskilinpöjan hyvittämään asiakkaalle aiheutuneet vahingot. Eskil oli näet tuonut eräälle Agnes-nimiselle vaimolle Tukholmasta hyvän viinapannun mutta oli langennut kiusaukseen, pitänyt pannun itse ja takonut Agnekselle uuden, tämän pahoin vuotavaksi toteaman tekeleen. Yrjänäseppä puolestaan veloitettiin toimittamaan 14 vuorokauden kuluessa hänelle tuodut ja hänen luonaan jo kuukausien ajan olleet pistoolit.⁸⁹

Raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa on toisaalta myös lukuisia tapauksia, joissa kanteet ovat päättyneet käsityöläisten voittoon. Ratkaisuun ovat tällöin vaikuttaneet monet seikat. Käsityöläisten on saatettu Erkki Hannunpöjan tavoin todeta saaneen käsiteltäväkseen huonon raaka-aineen, Erkki esimerkiksi jo valmiiksi pahoin vanuneen huovan. Koska vanhasta ei oikeuden näkemyksen mukaan saanut tekemälläkään uutta, asiakkaan kanne hylättiin. Samoin kävi, jos asiakkaan todettiin toimittaneen käsityöläiselle vääriä tietoja, antaneen Olavi Pentinpöjan Margareetta-anopin tavoin leninkiä varten liian pienet mitat.⁹⁰

Maistraatin ei täten voi havaita suosineen käsityöläisten asiakkaita eikä tämän pääosin käsityöläisten palveluksia käyttäneistä koostuvan elimen katsoa kohdelleen käsityöläisiä asiattoman ankarasti. Joissakin tapauksissa maistraatti näyttää pyrkineen tasapuolisuuteen turvautumalla muiden käsityöläisten asiantuntemukseen. Niinpä kun Rauman raatimiehet eivät kyenneet ratkaisemaan, oliko Joosseppi-suutari tuhertanut liian pitkään kuuden kenkäparin valmistuksessa, se jätti asian arvioinnin muiden suutarien huoleksi. Käsityöläisiä pyydettiin myös arvioimaan annettuja pantteja.⁹¹ Lähteiden perusteella ei ole kuitenkaan arvioitavissa, kuinka yleistä tällainen menettely oli ja kuinka ratkaisevaksi käsityöläisten panos asioita käsiteltäessä muodostui. Käytävissä olevat niukat tiedot antavatkin vain viitteitä siitä, ettei mainitun kaltainen käytäntö ollut outo ja että käsityöläistenkin sana painoi heitä koskevia asioita ratkaistaessa.

89 TMA Rauma tk. 18.6.1653; VA Pori tk. 7.4.1635; Pori tk. 10.5.1681

90 TMA Rauma tk. 30.1.1669; VA Pori tk. 5.3.1655

91 TMA Rauma tk. 13.12.1695; Rauma tk. 26.4.1682; VA nn 7:962 Tyrvää tk. 4.-7.2.1689

Maistraatti ja käräjät valvoivat käsityöläisiä samoin perustein kuin muitakin kaupunkilaisia ja pitäjäläisiä, pitivät huolta, että nämä vannoivat valansa ja maksoivat veronsa sekä elivät ja toimivat säädyllisyyden vaateiden mukaisesti yhteisönsä hyödyllisinä jäseninä. Ne saattoivat tämän asenteensa mukaisesti puuttua hyvinkin henkilökohtaisiin kysymyksiin ja antaa Porin maistraatin vuonna 1705 käyttämään tapaan vaikkapa ohjeita, joiden mukaan juoppouteen pahoin sortuneilta ei tullut ottaa vastaan ryyppyjen pantteina työkaluja. Porissa maistraatti pyrki näin menetellen turvaamaan tynnyrintekijä Juho Erkinpojan mahdollisuuden harjoittaa vastaisuudessa ammattiaan ja elättää perheensä.⁹² Valvonnan paino riippui kaiken kaikkiaan ratkaisevasti käsityöläisten omista asenteista, tuntui vahvana, jos käsityöläinen oli haluton esimerkiksi vannomaan valansa mutta merkitsi päinvastaisessa tapauksessa turvaa ja oikeutta harjoittaa ammattia muiden häiritsemättä. Tässä yhteydessä on kuitenkin korostettava, ettei raastuvanoikeuden pöytäkirjoista ole tavattu piirteitä, jotka osoittaisivat, että valan vannonnosta jättäneisiin olisi suhtauduttu oikeudessa muuten muita karsaammin ja että he olisivat joutuneet muita useammin hävinneiden puolelle.

Miten käsityöläiset maistraatin ja käräjien valvonnan tunsivat, pitivätkö sitä liian raskaana vai katsoivatko sen olevan turhankin lempeää? Ainoa vähänkin tätä kysymystä sivuava mielipiteen ilmaus on merkitty Rauman vuoden 1670 raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin. Porvarivalan vannonnut ja sen mukaiset rasitteet maksanut Jooseppi Antinpoika toi tuolloin julki mielipahansa siitä, että raati salli erään Petteri Mikonpojan toimia kaupungissa räätälinä ja vahingoittaa näin hänen etujaan.⁹³

92 VA Pori tk. 3.5.1705

93 TMA Rauma tk. 30.5.1670

8. Käsityö ja käsityöläiset 1600-luvun yhteiskunnassa

8.1. Käsityön merkitys ja tuotto

Käsityön taloudellinen merkitys riippui olennaisesti siitä, kuinka tärkeäksi koetun tarpeen tyydyttäjäksi se oli, oliko se pelkästään joidenkin elinympäristöä kauniimmaksi ja mukavammaksi muuttavien tuotteiden vai välttämättömäksi katsottujen tarvekalujen valmistaja. Käsityön merkitystä käsiteltäessä tulisi tämän vuoksi kyetä määrittelemään käsityöpalveluiden tärkeys 1600-luvun ihmisille, mutta pyrkiä samalla ottamaan huomioon, miten käsityöntarve tuli paikallisella tasolla tyydytetyksi, olivatko töiden tekijät paikallisia taitajia vai muualta tulleita mestareita. Toisaalta olisi myös pidettävä mielessä, että käsityön merkitys saattoi muuttua ajan myötä ja entisestä ylellisyydestä tulla elintason noustessa ja tottumusten muuttuessa arkipäivän tuiki tarpeellinen välttämättömyys.

Käsityöpalveluiden tärkeydestä on kuitenkin saatavissa vain viitteellisiä tietoja. Kun käsityön on kaupunkien kukoistusta ja niiden elinkeinoelämän edistymistä pohdittaessa todettu yleisesti olleen myönteisen kehityksen tärkeä edellytys, sen merkitystä on päättäjien keskuudessa pidetty

eittämättömän suurena. Missä määrin raumalaiset ja porilaiset ovat omaksuneet nämä mielipiteet? Tätä kysymystä on tarkasteltava jälleen toissijaisten tietojen valossa. Kummankin kaupungin asukkaiden on edellä havaittu kantaneen huolta käsityöpalveluiden jatkuvuudesta ja pyrkineen pitämään räätäliensä, suutariensa ja seppiensä kiertelyn hyväksyttävissä puitteissa. Raumalaisten saatetaan myös havaita kirjanneen vuonna 1667 muistiin pellavakankureiden, muurarien ja puuseppien pahan pulan ja pyytäneen vuonna 1680 lupaa saada pitää laivaston palvelukseen pestattu Sipi Andelin edelleen luonaan, koska Sipi oli taitavaksi tunnettu na kirvesmiehenä heille tärkeä. Porin raatimies Eskil Linman taas oli houkutelletut Tukholmassa tapaamansa suutari Matti Erkinpojan asettumaan Poriin ja lupautunut hänen takuumiehekseen.¹

Kaupunkilaiset näyttävät kaiken kaikkiaan arvostaneen käsityöläistensä toimintaa mutta pyrkineen sittenkin lähinnä vain omien tarpeidensa tyydyttämisen turvaamiseen. Eräät seikat osoittavat kuitenkin, että käsityötä tarkasteltiin jo uudeltakin kannalta. Niinpä kun porilaiset ryhtyivät vuonna 1680 käräjäimään ulvilalaisia suojelusmiehiä vastaan, heidän menettelynsä yhtenä motiivina oli nähtävästi halu pitää ulvilalaiset vähintäänkin entiseen tapaan porilaisten mestareiden asiakkaina. Näin he korostivat samalla Porin merkitystä käsityöpalveluiden tuottajana. Samanlaiseen käsityön merkityksen tähdentämiseen liittyy myös Porin raastuvankokouksessa 1693 esitetty lausuma, jossa todettiin painokkaasti käsityön merkitys ja toivottiin, että kaupunkilaiset jo oman etunsa vuoksi panisivat poikiaan käsityöläisten oppiin. Lausumasta ei käy ilmi, kenen aloitteesta asia otettiin esille, kuvasteliko se kaupunkilaisten asenteita vai oliko sysäyksen antajana esimerkiksi maaherran lähettämä kirje.² Vaikka sen perusteella ei tämän vuoksi tulekaan tehdä pitkälle meneviä yleistyksiä, sen voidaan kaikesta huolimatta katsoa heijastelevan asenteita, jotka soivat käsityölle merkitystä jo muunakin kuin pelkästään kaupunkilaisien tarpeiden tyydyttäjänä.

1 TMA Rauma tk. 16.3.1667; 5.7.1680; VA Pori tk. 31.10.1687

2 VA Pori tk. 24.9.1693

Käsityöpalveluiden merkitystä voidaan tarkastella myös ottamalla lähtökohdaksi käsityön harjoittajilleen suomat taloudelliset mahdollisuudet. Mikäli perustaksi otetaan tällöin oletus, jonka mukaan tärkeäksi koettu palvelus tuottaa tekijälleen hyvän palkan, voidaan käsityöläisten ansio-taso ottaa vertailujen pohjaksi. Ansioista ei edellä palkkauksen yhteydessä todetuista syistä ole kuitenkaan saatavissa yleistysten tekemiseen soveltuvaa tietoa. Jos oletusta kehitellään pidemmälle ja otaksutaan hyvän ansiotason heijastuvan käsityöläisten varakkuuteen, olisi tätä kuvastavien tietojen perusteella mahdollista tehdä yleisiäkin käsityön merkitystä koskevia päätelmiä. Tämänkaltaisten tietojen saaminen edellyttäisi kuitenkin varallisuusverojen tai vähintäänkin peruluetteloiden käymistä. Koska viimeksi mainittuja ei juuri ole ja koska koko maakuntaa kattava varallisuusveroluettelonkin on vain vuodelta 1713, lähdetilanne on varsin kehno. Varallisuusveroluettelon vertailukelvottomat tiedot heikentävät tilannetta vielä entisestään. Koska tässä yhteydessä ei ole ryhdytty tutkimaan veron kanto-perusteita ja etsimään syitä sille, miksi esimerkiksi Mouhijärvi oli luettelon tietojen mukaan lähes kaksi kertaa vauraampi kuin Loimaa tai Huittinen, luettelon tietoja ei ole käytetty hyväksi.³

Kaupungeista on sitä vastoin eräitä yritykseen ja siten kulloiseenkin varallisuuteen perustuvia veroluetteloita. Porista nämä ovat pääosin kadonneet maistraatin ja muun arkiston mukana, joten sieltä on käytettävissä vain muutama läänintileihin liitetty äyriluettelo. Raumalta luetteloita on sen sijaan useita. Ne ovat kuitenkin enimmäkseen perättäisiltä vuosilta ja heijastelevat samojen kaupunkilaisten varallisuutta. Vaikka yrityksen perusteet muuttuivatkin vuosittain, perättäisten luetteloiden käyttäminen ei toisi kuvaan mitään olennaisesti uutta. Vaihteluiden vuoksi luetteloista ei toisaalta voi kerätä kaikkien niissä esiintyvien käsityöläisten äyrimääriä, laskea niiden mukaisia keskiarvoja ja verrata näitä samoin perustein laskettuihin kaikkien kau-

3 Vuoden 1713 varallisuusverosta on tehty Satakuntaa koskeva tutkimus. Tämä on kuitenkin kritiikitön ja luettelon tietoja sellaisenaan toisteleva ja näin ollen tarkastelun pohjaksi soveltumaton työ. (Järvinen, Turun ja Porin läänin varallisuudesta vuoden 1713 veroluetteloiden perusteella. Pro gradu 1949)

punkilaisten keskiarvoihin. Tietoja on tämän vuoksi käytettävä vain poikkileikkauksittain. Tarkasteltavien käsityöläisten määrä jää tällöin kuitenkin vähäiseksi, ja käsityöläisten henkilökohtaiset ominaisuudet, esimerkiksi vanhuus, sairaus tai taipumus langeta juoppouden paheeseen, pääsevät turhan voimakkaasti vaikuttamaan keskiarvoihin. Tietoja on tämän vuoksi käytettävä varoen. On myös huomattava, että muita kaupunkilaisia ei äyriluetteloiden niukkojen tietojen perusteella voi ryhmitellä esimerkiksi ammattialoittain. Koska ryhmittely on monissa tapauksissa muidenkin tietojen avulla hankalaa, vertailuryhmänä on käytetty vain kaikkia kaupungin äyritettyjä porvareita. Tämän lisäksi on vielä otettava huomioon, että takseeraus koski vain porvareita ja että mukana ovat vain porvarioikeuksia nauttivat käsityöläiset.

Tarkasteltujen äyriluetteloiden mukaan käsityöläisten keskimääräinen varallisuus näyttää Raumalla vuonna 1710 suoritettua äyritystä lukuun ottamatta jääneen alhaisemmaksi kuin muun porvariston. (Taulukko 49) Käsityöläiset olisivat tämän mukaan kuuluneet porvariston köyhään puoliskoon. He eivät näytä kuitenkaan olleen kaikkein köyhimpiä, koskapa Porista vuonna 1707 mainittujen köyhiksi luonnehdittujen porvareiden joukossa oli vain yksi käsityöläinen - tuomiokirjojen mukaan juoppouteen sortunut tynnyrintekijä Juho Matinpoika. Vuonna 1710 köyhien käsityöläisten määrä oli kolme, ja joukkoon oli Juhan lisäksi luettu muuan pella-vakankuri ja suutari. Mikäli äyrimääriä tarkastellaan muutenkin vuoden 1710 tietojen mukaan, köyhiksi luokiteltujen porvareiden keskimääräiseksi äyriluvuksi saadaan 1,1 ja kaikkien käsityöläisten 1,9, joten käsityöläiset ovat - niukasti tosin - ylittäneet köyhien keskimääräisen varakkuuden. Mikäli käsityöläisten äyriluvuista vähennetään köyhiksi luonnehdittujen ammattilaisten äyrit, keskiarvo nousee 2,3 äyriin ja siten selvästi köyhien porvareiden vastaavaa lukua suuremmaksi mutta jää samalla edelleen alhaisemmaksi kuin kaupunkilaisten keskiarvo 2,9. (Taulukko 49)⁴

Jos käsityöläisten ja köyhien kaupunkilaisten äyriluvut näyttävätkin poikenneen vuonna 1710 toisistaan, erot ovat

4 TMA LKo 1710 års verificationer f. 4331-4333; 1707 års verificationer f. 4443-4444

Taulukko 49: Porin ja Rauman vuosien 1681, 1695, 1707 ja 1710 äyriluetteloiden mukaiset käsityöläisten ja kaupunkilaisten keskimääräiset äyriluvut.

Äyriluku	1681r	1695p	1707p	1710r	1710p
Äyrenjä/käsityöläinen	8,0	5,7	1,2	6,6	1,9
Äyrenjä/kaupunkilainen	11,3	9,9	1,3	6,4	2,9
Äyriluetteloissa esiintyneitä käsityöläisiä	9	9	11	10	11

Huomautuksia: Vuosiluvun perässä oleva r tarkoittaa, että luku koskee Raumaa, p taas Poria.

Lähteet: TMA Rauman maistratin ark. Gb:1-2 Rauman äyriluettelot vuosilta 1681-1710; LKo 1707 ja 1710 års verificationer f. 4443-4; f. 4331-3 Porin äyriluettelot.

tuntuvasti suurempia, kun vertailukohteeksi otetaan kaupungin varakkaimmat porvarit. Vuoden 1710 tietoja käyttäen on näet havaittavissa, että verottajan maksukykyisiksi arvioiden porilaisten keskimääräinen äyriluku oli 4,1. Mikäli otetaan huomioon tämän määrän ylittäneet, mukaan tulleiden äyriluku oli keskimäärin 6,3. Raumalla porvareita ei jaoitettu köyhiin ja maksukykyisiin, mutta jos sielläkin otetaan huomioon vain keskiarvon ylittävät äyrimäärät, tarkasteltavaksi tulevien 38 kaupunkilaisen nimiin merkittiin keskimäärin 15,3 äyriä.⁵

Käsityö ei edellä esitetyn mukaisesti näytä kasanneen tekijöilleen sanottavaa omaisuutta eikä suoneen heille lähimainkaan samaa varallisuutta kuin kauppa parhaimmille harjoittajilleen. Näitä eroja kuvastaa mainiosti se, että

⁵ TMA LKo 1710 års verificationer f. 4331-4333; TMA Rauman maistraatin ark. Gb:2 Rauman vuoden 1710 äyriluettelo

siinä missä eniten verotetun käsityöläisen, Kalle-räätälin, maksettavaksi määrättiin Raumalla vuonna 1681 16 äyrin verot, kaupungin eturivin kauppiaiden veroperusteet vaihtelivat 30-72 äyrin välillä ja nousivat enimmillään jopa 90 äyriin.⁶ Käsityö näyttää toisaalta pitäneen harjoittajansa normaalitapauksissa poissa kaupungin köyhimmän väen joukosta. Kun näiden tietojen perusteella on pääteltävissä, että käsityö on jäänyt ammattina ja elinkeinona kauas kaupan jälkeen, nämä viitteet ovat liitettävissä edellä mainittuihin käsityön yleisen arvostuksen yhteydessä todettuihin seikkoihin.

8.2. Käsityöpalveluiden riittävyys

Miten Satakunnan käsityöntarve tuli tyydytetyksi, riittikö sen pitäjiä ja kaupunkien käsityöläisten työ täyttämään kysynnän vai pitikö satakuntalaisten turvautua ulkopuolisten käsityöläisten apuun? Koska 1600-luvun Satakunnasta ei kyetä yksiselitteisesti selvittämään edes käsityöläisten määrää, yllä oleviin kysymyksiin vastaaminen käy hankalaksi, olletikin kun käsityöntarpeenkaan määrittämiseen ei ole keinoja. Joiltakin osilta kysymystä voidaan kuitenkin tarkastella. Seurakuntien tilimateriaalista on näet poimittavissa tietoja käsityöläisten suorittamista palveluksista. Vaikka tiedot eivät kata koko tutkittavaa aluetta ja aikaa, ne ovat säilyneiltä osiltaan vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen jatkuvia. Tällaisina ne antavat myös luotettavan kuvan seurakuntien tarvitsemista käsityöpalveluista.

Kirkontilien käyttökelpoisuutta ovat rajoittamassa eräät tekijät. Seurakunnat kaipasivat ensinnäkin etupäässä kirkkojen rakentajia ja korjaajia eli seppiä, muurareita ja maalareita, rakennusmestareita, puuseppiä ja lasimestareita.

6 TMA Rauman maistraatin ark. Gb:1 Rauman vuoden 1681 äyriluettelot

Tiedot eivät tämän vuoksi anna kuvaa käsityöpalveluiden tarpeen yleisestä laadusta eivätkä kysynnän muutoksista. Toinen kirkontilien käyttöä haittaava seikka on tietojen puutteellisuus sikäli, että tileihin ei aina ole merkitty käsityöläisen kotipaikkaa. Niinpä jälkikäteen on mahdoton sanoa, oliko nimeltä mainitsematon seppä tai puuseppä tilien laatijalle tuttu oman pitäjän mies vai oliko kyseessä etäältä tullut vieras ammattilainen.

Kirkontilien käyttäminen ei tämän vuoksi olekaan ongelmatonta. Jos kuitenkin otaksutaan, että nimeltä mainitsemattomat käsityöläiset olisivat etupäässä paikallisia käsityöläisiä ja että kaukaa tulleet vieraat olisi merkitty tileihin tunnollisesti nimen ja kotipaikan ilmoittaen, vain kuuden käsityöläisen havaitaan tulleen tutkittavan alueen ulkopuolelta. Kun tileistä on tavattu yhteensä 378 käsityön tekemistä koskevaa mainintaa, vain 1,5 % kirjatuista töistä olisi tämän mukaan jätetty ulkopuolisten mestareiden huoleksi. Mikäli taas otetaan huomioon ne tapaukset, joissa käsityön tekijän ilmoitetaan tulleen Satakunnasta mutta jostakusta muusta pitäjästä tai kaupungista, ainoastaan 3,1 % töistä olisi jätetty tämänkaltaisten ammattilaisten huoleksi. Näin arvioituna yksittäisten pitäjien ja kaupunkien omavaraisuus olisi ollut korkea ja ne olisivat tulleet enimmältään toimeen omien käsityöläisten turvin.⁷

Mikäli tilien merkintöjä tutkitaan tarkoin, havaitaan käsityöläisten joukossa useiden sellaisten alojen ammattilaisia, joita pitäjässä tai kaupungissa ei muiden lähteiden mukaan ole ollut. Jos tällöin oletetaan, että nämä tilien tuntemat mutta nimettömiksi jääneet hampunkehrääjät, rakennusmestarit, kultasepät ja lasimestarit tulivat niiltä maakunnan alueilta, joista on tietoja kyseisen alan ammattilaisen toiminnasta, ulkopuolelta tulneiden yhteyksien määräksi saadaan 58. Näin laskien 15,3 % tilien luettelemista töistä olisi jäänyt vieraiden käsityöläisten tehtäväksi. Vaikka luku ei varmastikaan ole oikea, se osoittaa kuitenkin tämän-

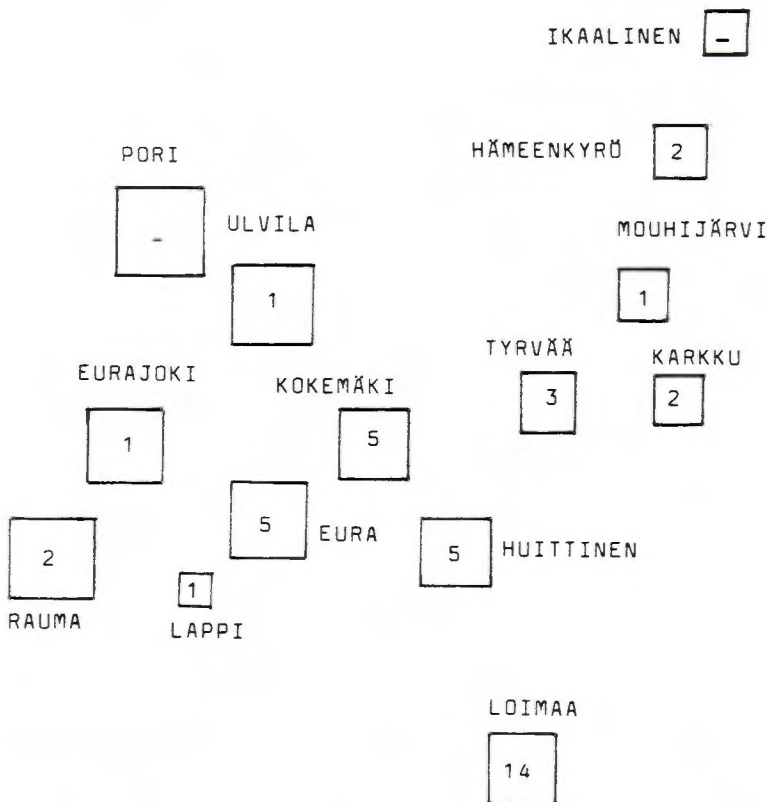
7 Kirkontileistä on tavattu kaiken kaikkiaan 378 käsityöstä maksettua palkkaan liittyvää tietoa. Maininnat jakaantuvat ammattilaisittain seuraavasti: seppä esiintyy 166 kertaa, puuseppä 58, rakennusmestari 55, lasimestari 47, muurari 31, hampunkehrääjä 6, tynnyrintekijä ja kultaseppä 3, kannunvalaja, maalari ja kirjansitoja 2 kertaa sekä puuastian tekijä, kellonvalaja ja suutari kerran.

kaltaisten yhteyksien vähimmäismäärän ja antaa viitteitä käsityöpalveluiden riittävydestä.

Kirkontileistä saatua kuvaa voidaan täydentää liittämällä mukaan ne tuomiokirjoista poimitut tiedot, joissa käsityön tekijä on varmasti tullut maakunnan tai kyseessä olevan pitäjän tai kaupungin ulkopuolelta. Maakunnan ulkopuolisten yhteyksien määrä ei näinkään tarkasteltuna nouse kovin korkeaksi, onhan tietoja tilastoitu vain 52. Mainintoja on monilta aloilta, eniten kultasepistä ja puusepistä. On myös huomattava, että lähes kaksi kolmasosaa (63,4 %) tapauksista koskee turkulaisia ja että turkulaisten vaikutus tuntuu koko Satakunnassa (Kuvio 24). Voimakkaimmillaan se oli kuitenkin Loimaalla. Muualla turkulaiset näyttävät käyneen vain tilapäisesti ja tehneen ainakin osittain töitä, joiden taitajia lähiseuduilla ei ollut. Näin esimerkiksi ulvilalaiset antoivat turkulaisen kellonvalajan huoleksi kirkkonsa suuren kellon korjaamisen. Tukholmalaiset mestarit puolestaan saivat tehdäseen viinapannuja tai niiden osia. Porissa vuonna 1635 puitu riitajuttu osoittaakin oivallisesti, kuinka suuri paikallisten ja tukholmalaisten käsityöläisten ero oli. Niinpä kun itsekin kattilaseppänä lähteissä toisinaan esiintynyt Niilo Eskilinoika koetti pettää asiakastaan antamalla tälle oman tekeleensä ja pitämällä Tukholmasta Agneksen rahoilla ostamansa pannun, oikeus arvioi Niilon takomuksen taalarin ja kolmen äyrin mutta Tukholmata tuodun pannun 18 taalarin arvoiseksi.⁸

Kokonaisuutena tarkasteltuna maakunnan ulkopuolelta tulleiden käsityöläisten ammattirakenne on monipuolinen, mutta mukana on kuitenkin vain yhden sellaisen alan edustaja - värjäri - jota Satakunnasta ei muuten ole tavattu. Näiltä osin maakunnan käsityöpalvelut näyttävät siten vastanneen hyvin kysyntää. Käsityö ei sen sijaan näytä aina edistyneen niin pitkälle, että omat käsityöläiset olisivat kyenneet täyttämään tavallista suurempaa taitoa vaatineet tilaukset. Tähän viittaavat muun muassa tukholmalaisten kuparisepien käyttöä koskevat maininnat. Mutta kun raumalaiset

8 VA JK 145 Ulvilan kirkontilit v. 1702; TMA Rauma tk. 7.9.1651; 25.9.1655; 28.2.1676; 7.5.1677; VA mm 11:150 Eurajoki tk. 28.-29.11.1679; Pori tk. 7.4.1635; 4.9.1686

KUVIO 24: Turun käsityöläisten tilastoidut yhteydet tutkittuun Satakuntaan. Yhteyksien määrä merkitty numeroin pitäjiä kuvaavien neliöiden sisään.

ostivat Tukholman matkallaan itselleen housuja tai naisväelle koreita myssyjä, on mahdoton todeta, aiheutuiko tämä omien mestareiden taitamattomuudesta vai ostajan halusta keikailla pääkaupungista hankituilla vaatteilla. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa tämänkaltaisiin hankintoihin viitataan, keskitytään todistelemaan tavaroiden alkuperä ja jätetään muut seikat silleen.⁹ Tietojen puuttumisen vuoksi

9 Esim. TMA Rauma 8.12.1666; 10.12.1666; 14.12.1710

on myös mahdoton arvioida, kuinka yleistä vaatteiden ja muiden tuotteiden hankkiminen Tukholmasta oli ja kuinka suuresti se vaikutti Porin ja Rauman tai talonpoikaispurjehdusta harjoittavan rannikkoseudun käsityöläisten toimintaedellytyksiin.

Tuomiokirjoista ja kirkontileistä saatujen tietojen perusteella voidaan tarkastella myös yksittäisten pitäjien ja kaupunkien käsityöpalveluiden riittävyttä. Lähdepohjan erot heikentävät tosin tuntuvasti tietojen vertailukelpoisuutta. Jos lukuja kuitenkin tarkastellaan sellaisinaan, Ulvilasta, Kokemäeltä, Eurasta ja Eurajoelta havaitaan löydetyn eniten muualta kotoisin olevien käsityöläisten työskentelyyn viittaavia mainintoja. Ikaalisista, Mouhijärveltä, Lapista ja Porista on sen sijaan vain harvoja vieraiden käsityöläisten toimintaan liittyviä tietoja. Jotta voitaisiin vastata kysymyksiin: olivatko muualta tulleet käsityön tekijät harvinaisuuksia vai kompensoivatko jotkut pitäjät oman vähäisen käsityöläismääränsä käyttämällä runsaasti hyväkseen vieraiden käsityöläisten palveluksia, olisi muualla asuneiden käsityöläisten toimintaan viittaavat maininnat suhteutettava pitäjien omiin käsityöläismääriin. On kuitenkin korostettava, että tietojen perusteella on tarkasteltava vain pitäjien välisiä selviä eroja mutta pitäydyttävä tekemästä päätelmiä siitä, kuinka usein pitäjäläiset kääntyivät muista pitäjistä tai kaupungeista tulleiden käsityöläisten puoleen.

Käsityöläismääriin suhteutetut ulkopuolisia yhteyksiä koskevat tiedot vahvistavat joitakin edellä esitettyjä havaintoja ja osoittavat ulvilalaisten, kokemäkeläisten ja euralaisten sekä vähäisessä määrin myös eurajokelaisten käyttäneen keskimääräistä enemmän hyväkseen muualta tulleiden käsityöläisten palveluksia. Samoin on todettavissa, että Mouhijärven, Ikaalisten ja Porin yhteydet ovat näinkin tarkasteltuina harvoja. Karkussa ja Hämeenkyrössä on sitä vastoin työskennellyt runsaasti muualta tulleita ja niiden yhteydet ovat vilkkaukseltaan aivan Ulvilan ja Kokemäen veroisia. Näin on siis ajateltavissa, että Ulvilan, Kokemäen, Karkun, Hämeenkyrön, Euran ja osin Eurajoenkin käsityöpalveluiden tarjonta ja kysyntä olisivat olleet pahiten epätasapainossa ja että tilanne olisi ollut tyydyttävinkin Porissa, Ikaalisissa ja Mouhijärvellä. Tätä ei tule kuitenkaan tulkita siten, että

Taulukko 50. Satakunnan ulkopuolelta tulleiden käsityöläisten ammatit ja kotipaikat.

Ammatit	Turku	Naantali	Uusikaup.	Muu Vars. Suomi	Krist. kaup.	Häme	Tukholma	Tieto- ja yhteensä
Kelloseppä	1	-	-	-	-	-	-	1
Kultaseppä	7	-	-	-	-	-	1	8
Kupariseppä	1	-	-	-	-	-	5	6
Lasimestari	-	1	1	-	-	-	-	2
Maalari	1	-	-	-	-	-	-	1
Muurari	2	-	-	-	-	-	-	2
Nahkuri	2	-	-	-	-	-	-	2
Pistooliseppä	1	-	-	-	-	-	-	1
Puuseppä	8	-	-	-	-	1	-	9
Räätäli	3	1	-	-	-	-	2	6
Seppä	1	-	-	-	1	3	-	5
Suutari	2	-	-	1	-	1	-	4
Säämiskäntekijä	2	-	-	1	-	-	-	3
Tynnyrintekijä	1	-	-	-	-	-	-	1
Värjäri	1	-	-	-	-	-	-	1
Yhteensä	33	2	1	2	1	5	8	52

Huomautuksia: Taulukkoon on tilastoitu vain asiakassuhteet. Mikäli joku käsityöläinen on tavattu pitäjästä useammin kuin kerran, hänet on otettu huomioon vain yhtenä tapauksena.

Lähteet: VA ja TMA vuosien 1600-1721 tuomiokirjat ja kirkontilit.

viimeksi mainittujen käsityö olisi samalla ollut edistyneintä ja edellisten kehittymättömintä, vaikuttaahan tilanne käsityöläisten lukumäärän ja ammattirakenteen osalta Porin lukuun ottamatta pikemminkin päinvastaiselta. (Vert. ss.158-59)

Taulukko 51: Satakunnan pitäjistä ja kaupungeista vuosilta 1600-1721 tavatut muualla asuneiden käsityöläisten työskentelyyn viittaavat maininnat.

Pitäjä/ kaupunki	Ulkopuolelta tulleita käsi- työmainin- toja	Pitäjän/kau- pungin oma käsityöläis- määrä	Ulkopuolelta tulleita käsi- työmaininto- ja/100 käsi- työläistä
Eura	28	111	25,2
Eurajoki	22	106	20,7
Huittinen	18	100	18,0
Hämeenkyrö	18	47	38,3
Ikaalinen	1	31	3,2
Karkku	17	43	39,5
Kokemäki	28	93	30,1
Lappi	4	22	18,2
Loimaa	18	85	21,2
Mouhijärvi	1	47	2,1
Tyrvää	12	60	20,0
Ulvila	36	119	30,2
Pori	7	147	4,8
Rauma	14	125	11,2
Satakunnan maaseutu	203	864	23,5
Koko maa- kunta	224	1 136	19,7

Lähteet: Kuten taulukossa 50.

Edellä tarkastellulla tavalla toisiinsa rinnastetut tiedot näyttävät johtavan päätelmään, jonka mukaan Ulvilan, Kokemäen ja Euran käsityöläistarve olisi ollut suurempi ja eriytyneempi kuin muiden pitäjien. Ikaalinen ja Mouhijärvi puolestaan näyttävät jääneen tässä suhteessa kehittymättömimmiksi, niiden käsityöntarve yksipuolisimmaksi ja helpoiten tyydytetyksi. Poria ei sen sijaan voi liittää Ikaalisten

ja Mouhijärven rinnalle, onhan sen käsityöläismäärä korkea ja ammattirakenne monipuolinen. Porissa kysyntä näytetään vain pystytyn tyydyttämään pääosin paikallisin voimin. Karkussa korkeat luvut selittyvät osittain hyvin säilyneiden kirkontilien avulla, eikä pitäjää tämän vuoksi tule rinnastaa täysin Ulvilaan ja Kokemäkeen, josta tilejä ei ole käytettävissä. (Taulukko 51)

Tietyn alueen käsityön merkitystä ei voi tarkastella ottamalla pelkästään huomioon, kuinka hyvin se kattoi paikallisen kysynnän, vaan käsittely on välttämättä ulotettava koskemaan myös käsityön mahdollisia oman pitäjän tai kaupungin ulkopuolelle ulottuneita yhteyksiä. Käsityöläisten työpiirien tarkastelun yhteydessä esitetyistä syistä (s. 247) johtuen Satakunnan käsityön vaikutusalueen tarkka määritteleminen on tässä yhteydessä mahdotonta. Tuomiokirjoista saatavien niukkojen tietojen perusteella voidaan satakuntalaisen käsityön havaita ulottaneen vaikutuksensa Hämeen puolelle, mutta tiedot ovat hajanaisia ja yleistysten tekemiseen riittämättömiä (Taulukko 47 ja s. 247). Eräät Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjoihin merkityt tapaukset osoittavat myös, että Raumalta on jonkin verran viety Tukholmaan ja Saksaan erilaisia käsityön tuotteita, etupäässä puisia kauhoja, kapustoja ja lusikoita sekä kenkiä.¹⁰ Koska käytettävissä ei ole tulliluetteloita, näiden Mikko-suutarin ja Jaakko-nikkarin toimien perusteella ei voi päätellä, oliko kyseessä poikkeuksellinen menettely vai säännöllinen käytäntö.

Yksittäisten pitäjien ja kaupunkien osalta voidaan myös tarkentaa aiemmin luotua kuvaa. Mikäli tällöin menetellään edellä omaksutulla tavalla, lasketaan pitäjän ja kaupungin käsityöläisten yhteydet muualle ja suhteutetaan tiedot käsityöläismääriin, erot käyvät jälleen selviksi. Ikaalinen ja Mouhijärvi poikkeavat nytkin muista, mutta Hämeenkyrö, Lappi ja Eurajoki ovat tällä kerralla niihin verrattavia. Kokemäen, Tyrvään ja Huittisten käsityöläiset näyttävät sen sijaan käyneen lukumääräänsä nähden useimmin muissa pitäjissä. Porissa ja Raumalla tämänkaltaiset yhteydet

10 TMA Rauma tk. 3.12.1653; 27.2.1664; 25.2.1667

Taulukko 52: Satakunnan pitäjien ja kaupunkien käsityöläisten oman pitäjän tai kaupungin ulkopuolella työskentelyyn viittaavat tiedot.

Pitäjä/ kaupunki	Ulkopuolelle suuntautuneita käsityö- mainintoja	Pitäjän/kau- pungin käsi- työläis- määrä	Ulkopuolelle suuntautuneita käsityömai- nintoja/100 käsityöläistä
Eura	9	111	8,1
Eurajoki	4	106	3,8
Huittinen	15	100	15,0
Hämeenkyrö	-	47	-
Ikaalinen	1	31	3,2
Karkku	4	43	9,3
Kokemäki	21	93	22,6
Lappi	-	22	-
Loimaa	6	85	7,1
Mouhijärvi	1	47	2,1
Tyrvää	10	60	16,7
Ulvila	13	119	10,9
Pori	47	147	32,0
Rauma	42	125	33,6
Satakunnan maaseutu	84	864	9,7
Koko maa- kunta	173	1 136	15,2

Lähteet: Kuten taulukossa 50.

ovat tuntuvasti vilkkaammat kuin maaseudulla, ja kaupungit ovat tuottaneet käsityöpalveluita yli oman tarpeensa ja toimineet näin maakunnan käsityökeskuksina. (Taulukko 52)

Vaikka päätelmien tekeminen on ristiriitaisten ja hatarien tietojen vuoksi vaikeaa, voidaan kuitenkin todeta, ettei

Satakunta muodostanut 1600-luvulla käsityön osalta yhtenäistä aluetta. Käsityön merkitys näyttää pikemminkin muodostuneen maakunnan eri puolilla toisistaan poikkeavaksi. Ikaalisissa ja Mouhijärvellä käsityöläismäärien havaitaan jääneen alhaisiksi ja ammattirakenteen kapeaksi. Kun pitäjistä on tästä huolimatta vain harvoja vieraiden käsityöläisten toimintaan viittaavia tietoja ja kun pitäjien omat käsityöläiset eivät ole käyneet muissa pitäjissä, käsityön merkitys vaikuttaa niissä vähäiseltä, käsityöntarve vaatimattomalta ja elinkeinoelämä näiltä osin eriytymättömältä. Ulvilassa, Kokemäellä, Eurassa ja Eurajoella käsityöläismäärät ovat sen sijaan korkeat ja ammattirakenne monipuolinen, mutta tiedot muualta tulleiden käsityöläisten toiminnasta tästä huolimatta lukuisat. Käsityöntarve näyttää siten kehittyneen niissä selvästi suuremmaksi kuin edellä mainituissa pitäjissä. Huittinen, Hämeenkyrö, Karkku, Lappi, Loimaa ja Tyrvää muodostavat eräänlaisen välialueen, joskin selvien rajojen vetäminen on vaikeaa ja pitäjät ovat joiltakin osin lähempänä rannikon ja joiltakin osin taas kehittymättömimmiksi luonnehdittuja kaukaisen sisämaan alueita.

8.3. Käsityöläiset väestöryhmänä

Ihmisillä oli 1600-luvun yhteiskunnassa privilegioin säädellyt oikeudet ja velvollisuudet. Samaiset privilegiot takasivat ihmisille myös paikan ajan yhteisössä, soivat hänelle sosiaalisen statuksen. Käsityöläiset eivät muodostaneet tällaista privilegioitua luokkaa. Kun kruunu pyrki kuitenkin keskitämään käsityön kaupunkeihin ja suomaan sen näiden ammattikunniksi liittyneiden mestareiden yksinoikeudeksi, se mitä ilmeisemmin pyrki käsityöläisten toiminnan sekä heidän keskinäisten yhteyksiensä sekä heidän ja muun yhteiskunnan välisten suhteiden säätelemiseen yhdenmukaisiin ja helposti valvottaviin muotoihin. Näin kruunu näyttää myös pitäneen käsityöläisiä periaatteessa ryhmänä, joka

oli liitettävissä tiukasti yhteen ja alistettavissa samojen säädösten alaiseksi. Kun sen oli kuitenkin pakko tinkiä vaatimuksistaan ja taipua maaseutukäsityöläisten toimintaan, se joutui samalla myöntämään, ettei tavoitteena ollut yhtenäisyys ollut sittenkään toteutettavissa. Ammattikuntajärjestyksistä ei tämän vuoksi tullut käsityöläisten privilegioita, heidän oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa yksinomaisia kirjaajia. Kruunun olikin täydennettävä ammattikuntajärjestyksen määräyksiä antamalla suojelusmiehiä koskevia säädöksiä ja luomalla pohja pitäjänkäsityöläisjärjestelmän kehittämislle.

Käsityöläisten toimintaedellytykset olivat toisistaan poikkeavien säädösten vuoksi periaatteessakin erilaiset. Porvarivalan vannoneille kaupunkilaismestareille lait ja asetukset takasivat porvarissäädylle myönnetty oikeudet, liittivät heidät osaksi tätä privilegioitua säätyä ja soivat heille tilaisuuden harjoittaa rauhassa ammattiaan. Käsityöläiset olivat siten teoriassa kaupunkien muiden porvareiden veroisia ja saattoivat näiden rinnalla osallistua niin oman kotikaupunkinsa hallintoon kuin olla porvariston valitsemien edustajien välityksellä mukana säätyvaltiopäivillä ja tehdä niillä koko valtakuntaa koskevia päätöksiä. Kaupunkikäsityöläisillä oli näin periaatteellinen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevien päätösten syntyyn.

Maaseutukäsityöläisten asema oli sitä vastoin tuntuvasti heikompi, saattoivathan he päästä jonkin säädyn jäseniksi vain hankkimalla tilan ja liittymällä talonpoikaissäätyyn, oman ammatin harjoittaminen ei heille kaupunkilaismestareihin verrattavaa asemaa tuonut. Mikäli käsityöläinen ei omistanut maata, hänet luettiin maattomiin itsellisiin ja hän joutui jakamaan näiden turvattoman aseman. Mikäli hän pääsi jonkin aatelisen suojelukseen tai päätyi 1600-luvun lopulla pitäjänkäsityöläiseksi, hän saattoi hankkia itselleen turvatun aseman omassa yhteisössään ja välttyä irtolaiseksi luokittelemisesta. Omaan asemaansa hän ei juuri voinut vaikuttaa. Hänen olikin tämän vuoksi pyrittävä toimimaan suojelijansa mielen mukaisesti, täytettävä tämän toiveet ja tehtävä itsestään mahdollisimman välttämätön.

Käsityöläisiä ei oikeuksiensa ja velvollisuuksien perusteella voi liittää mitenkään yhdeksi ja yhtenäiseksi ryhmäk-

si. Sen sijaan voidaan kysyä: pitivätkö käsityöläiset itseään omana ryhmänä ja edellyttivätkö, että heitä kohdeltiin samoista lähtökohdista edeten. Jos tältä pohjalta ajatellaan ammattikuntien yleisiä päämääriä, ennen muuta niihin olenaisesti liittyntä pyrkimystä ammattikunnan sulkemiseen ja mestareiden lukumäärän kiinteyttämiseen¹¹, on selvää, että käsityötä pidettiin tällöin vain välineenä tietyn etuoikeutetun ryhmän vastaisen toimeentulon turvaamiseksi eikä suinkaan arvona sinänsä. Se ei ollut jakamaton kokonaisuus, eikä käsityöläisten keskinäinen solidaarisuus ulottunut ammattikunnan ulkopuolelle. Koska ammattikuntaan kuulumaton käsityöläinen heikensi ammattikuntaan kuuluvan mahdollisuuksia, häntä pidettiin kilpailijana, joka oli saatava poistetuksi. Käsityöläiset saattoivat tämän vuoksi panna toimeen nurkkamestareiden ajojahteja tai purkaa kovin sanoin katkeruuttaan maaseudulla työskenteleviä ammattiveljiä kohtaan.¹²

Satakunnasta ei ole 1600-luvulta käytettävissä käsityöläisten omia ajatuksia suoranaisesti heijastelevia lähteitä, ennen muuta ammattikuntien arkistoja. Tämän vuoksi onkin vaikea todeta, missä määrin käsityöläiset ovat omaksuneet ammattikuntien päämäärät ja asenteet. Mikäli kuitenkin otetaan huomioon, ettei Raumalle saatu aikaiseksi omaa ammattikuntaa eikä edes yleiskiltaa ja että Porin yleiskillan toiminta vaikuttaa perin kituvalta, käsityöläisten yhteenkuuluvuuden tunnekin näyttää vähäiseltä. Jos kysymykseen etsitään vastauksia ajan tuomiokirjoista, on todettava, ettei niistä ole tavattu minkäänlaisia viitteitä käsityöläisten tietoisesta esiintymisestä ryhmänä, eikä edes heidän mieltämisestään tällaiseksi. Kaupunkilaiset saattoivat joissakin tapauksissa kohdella heitä ryhmänä mutta menetellä näin vain patistellessaan heitä täyttämään koko yhteisölle esitetyt tilaukset. Näiden tekijöinä oli enimmäkseen armeija ja ne koskivat korostetusti hevosenkenkien, saappaiden, mantteleiden ja sukkiensa toimittamista ja liittyivät näin

11 Lindberg 1964, 95-98; kts. ss.

12 Esim. Ranta 1975, 418-421; Ruuth-Halila 1974, 212-214; Luukko 1970, 331-335

vain joidenkin ammattilaisten toimintaan.¹³ Missään käsityöläisistä ei sen sijaan puhuta yhteisten etujen toisiinsa sitomana ryhmänä.

8.4. Käsityöläiset 1600-luvun yhteiskunnan osana

Koska käsityöläisten oikeudellinen asema poikkesi toisistaan ja koska käsityöläisiä ei mielletty yhtenäiseksi ryhmäksi, heidän sosiaalisia suhteitaan ja heidän asemaansa ajan yhteiskunnassa on käsiteltävä osiin jaoteltuna. Huomio on tällöin kiinnitettävä lähinnä seuraaviin kysymyksiin: mikälainen oli käsityöläisten asema kaupungeissa ja maaseudulla, nauttivatko kaupunkilaismestarit suurempaa arvostusta kuin maaseudulla toimivat ammattiveljensä ja miten eri alojen ammattilaisiin suhtauduttiin eli oliko räätäli todella lemmon veljenpoika ja suutari suden sukua ja oliko rahvaan parempi olla papin kuin sepän vihoissa.¹⁴ Tämän jälkeen voidaan vielä tarkastella käsityöläisväestön yhtenäisyyttä ja katsoa, oliko sen asemassa kaikesta huolimatta yhteisiä piirteitä ja oliko kehitys mahdollisesti johtamassa kiinteän ryhmän syntymiseen.

Maaseudun ammattilaiset näyttävät harjoittaneen ammatiaan jokseenkin vapaasti joutumatta vastaamaan pääosin säädösten vastaisesta toiminnastaan käräjien eteen. Eräitä poikkeuksia on tosin havaittu, mutta kyseessä ovat olleet käsityöläiset, jotka ovat muulla elollaan ja olollaan aiheuttaneet haittaa ympäristölleen, laiduntaneet karjaansa talonpoikien laitumilla tai omineet autiutilojen peltoja ja niittyjä. Kun käsityöläiset näissä tapauksissa haastettiin käräjille ja kun heille luettiin kehotus elää vastaisuudessa

13 Esim. VA Pori 20.5.1701, 22.7.1701, 18.11.1701, 29.3.1702, 26.10.1703, 14.9.1704, 22.3.1705; TMA Rauma tk. 23.10.1701

14 Kuusi 1953, 321

säädösten mukaisesti jonkin kunniallisen pitäjäläisen palvelukseen hakeutuen, kovisteluiden aiheuttajana ei ollut luvaton käsityön harjoittaminen eikä käsityöläisenä toimimiseen tässä mielessä edes viitattu. Aateli ja talonpojat näyttävät päinvastoin olleen valmiit todistamaan henkikirjoittajan irtolaisiksi luokittelemien käsityöläisten puolesta ja osoittamaan heidät suojelua nauttiviksi.¹⁵

Maaseutukäsityöläisten asema olikin kaksinainen, olihan aateli ja rahvas halukkaasti antamassa heille suojeluksensa mutta edellyttämässä samalla, että he käyttäytyisivät sävyssästi ja muita häiritsemättä. Mikäli he täyttivät nämä vaatimukset, he saattoivat eurajokelaisen puuseppä Erkki Tuomaanpojan tai kokemäkeläisen räätäli Perttu Heikinpojan tavoin saada herrasväeltään torpan. Käsityöläiset eivät voineet kuitenkaan tuudittautua turvallisuuden tunteeseen. Tätä epävarmuutta kuvastaa hyvin Eurajoella vuonna 1658 käsitelty tapaus. Räätäli Pekka Niilonpoikaa syytettiin niinä naapurinsa ilmiantamisesta irtolaiseksi. Naapuri oli kuitenkin niin Pekan kuin muidenkin kyläläisten ja pitäjänmiesten hyvin tuntema lampuoti eikä siten mitenkään irtolaiseksi laskettava. Kun Pekalta tivattiin syytä moiseen menettelyyn, hän kertoi pelänneensä joutuvansa armeijan rulliin ja halunneensa viranomaisten mielenkiinnon naapuriinsa kohdistamalla välttää itselleen peikkona kammatelleen kohtalon.¹⁶

Pakko-ottojen pelkoon on viitattu eräissä muissakin yhteyksissä, väittihän esimerkiksi Ulvilan nimismies vuonna 1704 käsityöläisten hakeutuvan tarpeettoman usein pitäjän suojeluun juuri armeijaan joutumista välttääkseen ja halusi vathan loimaalaiset tähän perustuen ottaa vuonna 1666 itselleen oman pitäjänräätälin.¹⁷ Näissä yhteyksissä esitetyt perustelut valaisevat hyvin aatelin ja pitäjäjhteisön suojelusta nauttivan käsityöläisen ja muiden maattomien itsellisten välisiä eroja mutta osoittavat selvästi myös käsityöläisten ja talonpoikien välisen eron korostaessaan jälkimmäisten merkitystä edellisten suojelijana.

15 VA mm 12:273 Ulvila tk. 11.9.1679; mm 18:2 Eurajoki tk. 28.-30.1.1689

16 VA mm 7:197 Eurajoki tk. 20.-21.6.1651; mm 7:206v Kokemäki tk. 27.-28.6.1651; mm 20:275 Eurajoki tk. 12.-14.9.1691; mm 37:581-585 Lappi ja Eurajoki tk. 15.-17.6.1701

17 VA mm 10:42 Eurajoki tk. 14.10.1658

Kaupungeissa käsityö oli maistraatin valvonnassa. On kuitenkin huomattava, että vaikka kruunu pitikin aiheellisena säädellä yksityiskohtia myöden käsityöläisten välisiä suhteita, se perusti menettelynsä uskoon, jonka mukaan yksilöt eivät pystyneet omin päin toimimaan yhteiseksi parhaaksi. Kruunu ei siten tuntenut käsityötä ja sen harjoittajia kohtaan erityistä epäluottamusta eikä pitänyt käsityötä tässä mielessä poikkeuksellisena elinkeinona. Maistraattikin valvoi tämän mukaisesti myös muita elinkeinoja ja piti silmällä kauppiaita siinä missä käsityöläisiäkin. Voimakkaiden ammattikuntien puuttuminen Porista ja Raumalta on sen sijaan saattanut heijastua käsityöläisten asemaan, eiväthän nämä voineet turvautua kiistakysymyksissä ammattiveljiensä tukeen, vaan joutuivat tulemaan käytännössä toimeen omillaan ja puoltamaan yksinään näkökantojaan.¹⁸ Kun raatimiehinä olivat vielä käsityöläisten omat asiakkaat, riippuvuussuhde saattoi korostua ja heijastua käsityöläisten asemaan yleisemminkin, joskin on huomattava, ettei raastuvanoikeuden tuomioiden voi Porissa ja Raumalla katsoa suosineen kumpaakaan osapuolta, ei käsityöläisiä eikä heidän asiakkaitaan, ja ettei Porista ja Raumalta ole tavattu viitteitä käytännön aiheuttamasta tyytymättömyydestä.

Millainen käsityöläisten asema Porin ja Rauman kaupunkiyhteisöissä sitten oli? Jos ensinnäkin ajatellaan käsityöläisten osallistumista kaupunkien hallintoon, havaitaan, että vain muutama harva käsityöläiseksi mainittu esiintyy raatimiesten ja siten kaupungin arvovaltaisimpien porvareiden joukossa.¹⁹ Porissa näitä poikkeuksia olivat Hannu-räätäli sekä räätäli ja oltermanni Pentti Niilonpoika, Raumalla räätälit Juho Tuomaanpoika ja Yrjänä Mikonpoika sekä puuseppä ja laivanrakentaja Jaakko Tuomaanpoika.²⁰ Käsityöläiset eivät jääneet kuitenkaan kokonaan hallinnon ulkopuolelle, vaan saivat useasti hoitaakseen muita luottamustehtäviä, joutuivat kokoamaan veroja tai saivat komennettavak-

18 VA mm 43:162v-164 Ulvila tk. 8.-9.11.1704; TMA Loimaan tuomiok.ark. Loimaa tk. 10.-13.3.1666 f. 46

19 Esim. Turusta on tietoja, jotka osoittavat, että ammattikunnat lähettivät korporaationa mielipiteensä maistraatin tietoon ja että käsityöläiset saivat näin mielipiteensä kuuluville, vaikka heitä ei raatimiesten joukossa ollutkaan. (Halila 1943, 268-272)

20 Hannu toimi Porissa räätälinä vuosina 1639-1674, raatimiehenä hänet mainitaan vuonna 1659; Pentti Niilonpoika tunnetaan räätälinä vuosina 1635-1653 ja raati-

seen kaupungin porvarikaartin miehet. Porilainen räätäli Jöns Ebbenpoika saikin vuonna 1684 kantaakseen kaupungin-kapteenin komealta kalskahtavan tittelin. Korkeimman luottamustoimensa Rauman käsityöläiset saivat vuonna 1649, kun Jaakko-puuseppä lähetettiin kaupungin edustajana valtiopäiville. Porissa vastaava luottamustoimi tuli seppä Niilo Ahlqvistin hoidettavaksi vuonna 1686. Kumpikin valtiopäiville matkannut käsityöläinen harjoitti kuitenkin kaup-paa. Koska kaikista luottamustoimien haltijoista ei ole saatavissa ammatti- tai muita tietoja, tätä työtä varten ei ole ryhdytty keräämään tietoja luottamustehtäviin vali-tuista eikä selvitetty heidän sosiaalista asemaansa omassa yhteisössään. Tämän vuoksi on myös mahdoton todeta, käy-tettiinkö käsityöläisiä yleensä heidän lukumääränsä mukai-ssa suhteessa vai turvaudittiinko heihin vain harvoissa poikkeustapauksissa.²¹

Käsityöläisten sosiaalisen taustan selvittäminen antaisi sekini viitteitä heidän sosiaalisesta asemastaan 1600-luvun yhteiskunnassa. Lähteistä on kuitenkin saatavissa vain muu-tamia hajatietoja. Niinpä erään loimaalaisen rusthollarin pojan tiedetään hakeutuneen sepän ammattiin, euralaisen itsellisnaisen pojan menneen räätälin oppiin ja Säkylän kirk-koherran kahden pojan etsiytyneen niinkään räätäleiksi sekä erään loimaalaisen talonpojan pojan lähteneen suutarin, toisen pistooliseppän ja kolmannen tynnyrintekijän oppiin.²² Jos otetaan huomioon vain Satakunnan pitäjissä myöhemmin toimineet ammattilaiset, käsityöläisten syntyperää koskevia tietoja on 63 tapauksesta. Maininnat kattavat siten vain

miehenä vuosina 1652-1654; Juho Roth oli Raumalla räätälinä vuosina 1635-1655 ja raatimiehenä 1646-1651; Yrjänä Mikonpoika oli räätälinä vuosina 1648-1658 ja raatimiehenä 1647-1651; Jaakko Tuomaanpoika mainitaan puuseppänä vuosina 1636-1667 ja raatimiehenä vuosina 1633-1636, 1649-1650 ja osin vielä vuonna 1656. (Granit-Iloniemi 1931, 1-43; Lähteenoja 1932, 53-54)

- 21 TMA Rauma tk. 14.7.1647 puuastiantekijä-veronkantaja; 15.9.1649 seppä-ruotu-mestari; 2.5.1666 räätäli-kaupungin varainhoitaja; 5.4.1671 seppä-veronkantaja; 1.2.1691 puuastiantekijä-veronkantaja; VA Pori tk. 30.4.1675 räätäli ja seppä-korttelimestari; 25.8.1684 räätäli-kaupungin kapteeni, räätäli-kersantti; 19.7.1686 seppä-valtiopäiväedustaja; Lähteenoja 1932, 53-54 puuseppä-valtiopäiväedustaja
- 22 VA nn 17: Loimaa tk. 12.-13.3.1701; mm 9:384v Eura tk. 9.3.1657; mm 11:139 Eura tk. 17.-18.9.1679; mm 20:131 Eura tk. 13.-15.2.1690; nn 21:434v-435 Loimaa tk. 11.-13.7.1704; nn 22:214-214v Loimaa tk. 11.-13.3.1705; mm 9:226 Loimaa tk. 3.4.1655

7,3 % maaseutukäsityöläisten kokonaismäärästä. Lähteistä ovat kuitenkin jäljitettävissä enimmäkseen vain talollis- ja käsityöläisväestöstä polveutuvat. Itsellisten poikien tunnistaminen on sen sijaan mahdotonta, eikä itsellisistä ole muodostettavissa omaa vertailuryhmää. Tämän vuoksi ei ole myöskään todettavissa, tulivatko käsityöläiset enimmäkseen talollis- vai itsellisväestön joukosta eikä pääteltävissä, merkitsikö käsityöläisura pääosin väylää, joka soi talollisten väistyville perillisille kunniallisena pidetyn ammatin, vai käyttivätkö itselliset sitä saadakseen itselleen aiempaa vakaamman aseman ajan yhteiskunnassa.

Taulukkoon 53 tilastoitujen tietojen sekä edellä esitettyjen esimerkkien perusteella voidaan vain todeta, että käsityöläiseksi on lähdetty monista lähtökohdista, että talollisten pojat ovat etsiytyneet erilaisiin ammatteihin ja etteivät kirkkoherrojenkaan pojat - tässä tapauksessa tosin pienen ja köyhän seurakunnan paimenen - kaihtaneet käsityöläiseksi ryhtymistä. Kaupungeista tiedot ovat näiltä osin vielä niukempia. Joidenkin käsityöläisten poikien on kyllä todettu jatkaneen isänsä ammattia ja 7 sepän, kahden puusepän ja muurarin sekä rakennusmestarin, räätälin, kirjansitojan ja kultasepän olleen käsityöläisten poikia. On myös huomattava, että nämä ovat kirjansitojaa lukuun ottamatta jatkaneet myös nimenomaan isänsä ammattia. Tämän mukaan vaikuttaisi siltä kuin sepät olisivat muita useammin jättäneet ammattinsa perintönä pojalleen.

Satakunnan lähteistä ei ole myöskään saatavissa viitteitä siitä, arvostettiiniko kaupunkilaismestareita enemmän kuin maaseudun ammattilaisia. Kun talonpojat vuoden 1644 valtiopäivävalituksessaan väittivät, etteivät kaupunkilaismestarit halunneet tehdä rahvaan kuosien mukaisia vaatetta²³, väittäjä voitaisiin tulkita eräänlaiseksi maalaisten tarjoamien töiden halveksumisen merkiksi. On kuitenkin ilmeistä, että rahvas halusi tuoda tarpeensa esille mahdollisimman korostetusti ja että se saattoi tämän vuoksi sortua asioiden kärjistämiseen. Jos ajatellaan Satakuntaa ja sen kaupunkien käsityöläisten halukkuutta kierrellä maaseudun kylissä, valitukseen sisältyvä viittaus näyttää ainakin tämän

23 Stiernman II 1729, 1076 Resolution på Allmogens Besvär 1644 § VII; Riksrådets protokoll 22.10.1644

Taulukko 53: Satakunnan vuosien 1600–1721 maaseutukäsityöläisten vanhemmista saadut tiedot.

Käsityöläisen ammatti	Isä käsi-työläinen	Isä talol-linen	Vanhempia koskevia tietoja yhteensä
Lasimestari	3	-	3
Pistooliseppä	-	1	1
Räätäli	-	27	27
Seppä	8	16	24
Suutari	1	4	5
Säämiskäntekijä	-	3	3
Tietoja yhteensä	12	51	63

Huomautuksia: Taulukkoon ei ole tilastoitu Satakunnasta muualle oppiin lähteneitä ja tälle tielleen jääneitä. Tilastoa laadittaessa ei ole myöskään oletettu, että talollisena mainittu käsityöläinen olisi välttämättä ollut talollisen poika, vaan tilastointi on tässäkin edellyttänyt selvää tietoa.

Lähteet: Kuten taulukoissa 2 ja 3.

maakunnan osalta perusteettomalta. Jos haluttaisiin kiinnittää huomio siihen, minkälaisiin töihin rahvas käytti kaupunkilaismestareita ja minkälaisiin omiaan, ja pyrittäisiin tämän pohjalta päättelemään, arvostiko se joissakin tapauksissa kaupunkilaismestareiden taidot korkeammalle kuin maaseudun ammattilaisten, törmätään jälleen tuttuun vaikeuteen: tietojen puuttumiseen. Lähteistä ei näet käy likimainkaan aina ilmi, millaisia töitä kaupunkilaismestareille uskottiin. Koska talonpojat näyttävät kuitenkin jättäneen omien käsityöläistensä huoleksi muun muassa monet kirkkojensa korjaukset mutta käyttäneen näihin töihin toki myös kaupunkilaismestareita, he eivät ainakaan yleisesti ole epäilleet ensin mainittujen taitoja, vaan käyttäneet heitä jälkimmaisten rinnalla vaativienkin töiden tekijöinä.²⁴

24 Esim. VA mm 45: 81v-82v Eurajoki tk. 28.2.-1.3.1706; mm 5: 123 Loimaa tk. 9.-10.4.1641; VA JK 988: Karkun kirkkontilit vv. 1671-1672; VA JK 1117: Tyrvään kirkkontilit vv. 1666-1669; Lehtinen 1967, 642

Käsityöläisille ei luotu minkäänlaista virallista rankijärjestystä eikä annettu minkään alan ammattilaisille suurinta sananvaltaa esimerkiksi yleiskiltojen toiminnassa. Jos eri ammattien välisiä eroja halutaan kuitenkin hahmotella, lähtökohdaksi voidaan ottaa vaikkapa talonpoikaisen rahvaan hokemat ja sananparret. Kun rahvas tuhlassi niissä arvostetaan sepille ja jätti räätäleille ja suutareille vain vähättelevät, ellei peräti loukkaavat nimitykset²⁵, sananlaskujen seppä oli ilman muuta aikansa arvostetuin käsityöläinen ja muut tulivat vasta kaukana hänen perässään. Pitääkö tämä paikkansa myös 1600-luvulla? Kun muistetaan, kuinka rahvas pyyteli itselleen 1680-luvulla erityisesti räätäleitä ja suutareita, niin eikö tämä sodi edellä esitettyä vastaan ja anna pikemminkin viitteitä räätälien ja suutarien tärkeydestä?

Selviä sanallisia todistuksia väitteiden todentamiseksi ei ole esitettävissä. Jos kuitenkin oletetaan, että ammattien erilainen arvostus olisi heijastunut niihin hakeutumiseen ja että esimerkiksi talonpoikaista syntyperää olevat olisivat mieluiten ja suurimmin joukoin etsiytyneet arvostetuimpiin ammatteihin, olisi tämän perusteella tehtävissä myös ammattien keskinäistä arvostusta koskevia päätelmiä. Käsityöläisten syntyperää koskevien tietojen vähyys tekee oletusten todentamisen vaikeaksi ja pakottaa tyytymään hyvin viitteellisiin arviointeihin. Mikäli tällöin tyydytään 51 käsityöläisistä saatuihin tietoihin ja todetaan 27 talollisen pojan etsiytyneen räätälin ja 16 sepän mutta neljän suutarin, kolmen säämiskäntekijän ja yhden pistooliseppän ammattiin (taulukko 53), kahden ensin mainitun havaitaan vetäneen puoleensa selvästi enemmän talollisväestöstä lähteneitä kuin muiden ja tietojen vastaavan näiltä osin hyvin Laakson Huittista ja Loimaalta 1700-luvulta saamia tuloksia.²⁶

25 Seppiä, räätäleitä ja suutareita koskevia sananlaskuja esim.: Seppä ja pappi ja villanlyöjä: ne kolme kovoa miestä; Seppä syöpi selvän leivän, takoja palan parahan; Seppä ja sika saavat vanhasta uuden, pappi ja koira haukkumalla ruoan; Parempi papin vihoissa kuin sepän, pakanatkin tulevat aikaan papitta, vaan ei sepätä. Suutari on suden sukua, syöpi lihat sekä nahat; Tyhjä neuvo neulan tiestä, nälkä naskalin nenästä; Suutari on suden sukua, räätäli lemmon veljenpoika; Kaikki hullut suutariksi, mielipuolet räätäliksi. Sepästä saatettiin kuitenkin todeta: seppä syöpi sammakotkin, kun ei saa sianlihoa tai viikon viinaton sepässä, kauan palkaton pajassa. (Kokoelma Suomen kansan sananlaskuja 390-392)

26 Laakso 1974, 119-123

Käsityöläisten sosiaalisesta asemasta on saatavissa eräitä muitakin tietoja, tuntevathan lähteet jotkut käsityöläiset esimerkiksi talonpoikina ja seppinä ja mainitsevat jotkut itsellisinä ja suutareina. Tämän lisäksi osa käytetyistä veroluetteloista koskee pelkästään talonpoikia tai itsellisiä. Monet eri yhteyksissä käsityöläisinä mainitut voidaan tämän lisäksi tunnistaa muista lähteistä talonpojiksi. Mikäli nämä maininnat yhdistetään, saadaan tiedot 170 käsityöläisen liittymisestä talonpoikiin ja 144 elämisestä itsellisenä. Tiedot kattavat 36,3 % maaseudun käsityöläisistä ja antavat tämän puolesta lujan pohjan johtopäätösten tekemiselle. Koska tietoja on kuitenkin helpompi saada talollisista kuin itsellisistä, mainintojen perusteella ei tule olettaa, että suurin osa käsityöläisistä olisi ollut samalla myös talollisia ja vain vajaa puolet itsellisiä. Sen sijaan ei ole aihetta epäillä, että tiedot olisivat valikoituneet koskemaan vain tiettyjä ammatteja ja että esimerkiksi talollisepät olisivat tulleet merkityiksi lähteisiin tunnollisemmin kuin talollisräätälit tai -suutarit ja että itsellisiksi olisi vastaavasti kirjattu tunnollisemmin suutareita ja räätäleitä kuin seppiä tai muita ammattilaisia. Mikäli vertailuryhmäksi otetaan toisaalta talollisina ja toisaalta itsellisinä esiintyneet käsityöläiset, voitaneen näin saada tietoja myös eri ammatteja edustavien käsityöläisten sosiaalisista yhteyksistä.

Talollisina lähteissä esiintyneiden käsityöläisten lukumääriä tarkasteltaessa huomio kiinnittyy ennen muuta seppien suurehkoon määrään. Kun näet lähteiden tuntemista Satakunnan maaseudun sepistä 110 eli 37,8 % tavataan samanaikaisesti myös talollisina, ero muihin ammatteihin on todella suuri, onhan esimerkiksi räätäleistä mainittu talollisina vain 8,6 % ja suutareista 8,3 %. Sepän ammatti liittyy siten selvästi muita useammin talonpojan asemaan, ja seppien suhteet talollisväestöön ovat olleet erityisen kiinteät. Räättälien joukossa näyttää sen sijaan olleen suhteellisen runsaasti talollisten poikia, veljiä tai vävyjä. Tämä tasottaa seppien ja räättälien välisiä eroja, onhan 24,9 % räätäleistä ja 43,3 % sepistä liitettävissä näin tarkasteltuna talollisväestöön. Samalla räättälit erottuvat selvästi suutareista, sillä vain 12,5 % viimeksi mainituista havaitaan eläneen talonpoikana tai asuneen perheenjäsenenä näiden talou-

Taulukko 54: Satakunnan maaseutukäsityöläisten sosiaalisesta asemasta vuosilta 1600–1721 saadut tiedot

Käsityöläisen ammatti	Talollisia	Talollisen poikia/veljiä/vävyjä	Itsellisiä	Alan ammattilaisten kokon. määrä
Räättäli	16	30	38	185
Seppä	110	16	45	291
Suutari	10	5	26	120
Kannuksentekijä	1	-	-	2
Kultaseppä	2	-	-	2
Lasimestari	2	-	1	9
Maalari	1	-	-	5
Muurari	1	-	3	17
Nahkuri	8	-	-	17
Pellavakankuri	1	-	4	20
Pistooliseppä	1	1	-	9
Puuseppä	6	1	8	53
Puuastiantekijä	-	-	1	13
Rakennusmestari	5	-	3	24
Satulaseppä	4	-	1	13
Säämiskäntekijä	1	3	4	17
Tiilenlyöjä	-	-	5	13
Tynnyrintekijä	1	-	5	29
Tietoja yhteensä	170	56	144	839

Huomautuksia: Taulukkoon on tilastoitu kaikki ne lähteistä saadut maininnat, joissa käsityöläiset mainitaan jossakin elämänsä vaiheessa talollisena, talollisen poikana, veljenä tai vävyjä ja itsellisenä.

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

nessa. Ammattien väliset erot käyvät entistä selvemmiksi, jos tarkastellaan, moniko talollisväestöön liitettävistä käsityöläisistä oli sepän, moniko räätälin ja suutarin ammatin harjoittaja. Kun tietoja on kaiken kaikkiaan 226 talollisväestöön luokiteltavasta käsityöläisestä, näistä 55,7 % todetaan esiintyneen lähteissä seppänä, 20,3 % räätälinä ja vain 6,6 % suutarina. (Taulukko 54)

Itsellisenä mainittujen käsityöläisten kohdalla ammatitaiset erot ovat sen sijaan jo varsin vähäiset, onhan itsellisenä tunnetuista käsityöläisistä seppiä 31,3 %, räätäleitä 26,4 % ja suutareita 18,1 % ja jakauma näin varsin lähellä maaseutukäsityöläisten yleistä ammattijakaumaa. Itsellisiä koskevien tietojen perusteella ei näin ollen voi esittää minikäänlaisia eri ammattien nauttimaa arvostusta tai eri ammattilaisten sosiaalista asemaa koskevia päätelmiä. Talollisväestöön liittyvien tietojen perusteella on sen sijaan jo todettavissa, että seppien asema näyttää olleen parempi kuin muiden käsityöläisten ja että sepän ammatti on vetänyt puoleensa tuntuvasti enemmän talollisväkeen kuuluvia kuin muut alat. Samalla on myös todettavissa, että edellä kummastusta herättäväksi mainittu rahvaan pyyntö räätälien ja suutarien saamisesta selittyneen ilmeisesti juuri tällä talollisseppien runsaudella. Pyyntöjen kohdistumista mainittuihin ammatteihin ei tämän vuoksi tulekaan pitää osoitukseksi niiden arvostuksen nousemisesta seppien nauttimaa korkeammaksi. Sitä vastoin on selvää, että anomus on omiaan korostamaan räätälien ja suutarien asemaa muiden käsityöläisten joukossa.

Kaupungeista ei ole saatavissa maaseutuun verrattavissa olevia tietoja. Niistä on tämän vuoksi pakko tyytyä varsin niukkoihin tietoihin ja viitata lähinnä vain räätälien aseman korostumiseen Porin oltermannien tehtävien hoitajina. Kun kummankin kaupungin harvojen käsityöläisraatimiesten joukossa oli kolme räätäliä mutta yksi seppä ja puuseppä, räätälien asema vaikuttaa tämänkin perusteella muita paremmalta. Eri yhteyksissä on kuitenkin todettu, kuinka kaupunkien sosiaalisesti arvostetuimmat asukkaat ovat haakeutuneet kirkon, torin ja raatihuoneen tuntumaan ja siten kaupungin parhaimmille paikoille ja köyhät itselliset asutta-

neet laitaosien mökit.²⁷ Tämän mukaisesti olisikin ajateltavissa, että käsityöläiset olisivat käyttäytyneet vastaavasti ja että parhaimpina pidetyistä kortteleista löytyisivät arvostetuimmat käsityöläiset. Jotta asiaa voitaisiin tältä pohjalta tarkastella, olisi ensin todettava, oliko Porissa ja Raumalla 1600-luvulla havaittavissa tämänkaltaista erilaistumista. Porista saatavat tiedot viittaavat tällaiseen, näyttäväthän kaupungin parhaimmat talot ja sen vauraimmat virkamiehet ja porvarit sijoittuneen 1690-luvun puolivälissä Kirkkokortteliin ja Malmikorttelin pohjoispäähän. Raumalla korttelijako vaikuttaa 1600-luvulla vielä vakiintumattomalta eikä sieltä kaikin ajoin mainita kuin kaksi kortteliä. Erojen hahmotteleminen edellyttäisi siellä tutkimuksia, jollaisiin tässä yhteydessä ei ole katsottu aiheelliseksi ryhtyä.²⁸

Käsityöläisistä ei ole kuitenkaan kaikissa tapauksissa saatavissa tarkkoja asuinpaikkoja koskevia tietoja. Kun käsityöläiset toisaalta ovat parhaimmillaankin sijoitettavissa vain tiettyihin neljänneksiin, porilainen Pentti-räätäli 1630-1650-luvuilla esimerkiksi Linnakortteliin ja Paavali-suutari Malmikortteliin, ja kun juuri Malmikorttelin pohjoispään mainitaan olleen arvostettua mutta eteläpään pieneläjien asuttamaa aluetta, pelkkä Malmikortteliin sijoittaminen ei vielä kerro mitään asuinpaikan hyvyydestä tai huonoudesta. Vaikka tiedot tämän mukaan jäävätkin hatariksi, tässä yhteydessä on kuitenkin pidetty tarkoituksenmukaisena tarkkailla myös käsityöläisten asuinpaikkoja ja ottaa kohteeksi Porin käsityöläiset. Tiedot on kerätty viisivuotiskausittain vuosien 1635-1710 väliseltä ajalta ja tarkastelu keskitetty aina kunakin viidentenä vuonna kaupungissa asuneisiin käsityöläisiin. Tutkittavaksi tuli näin 88 käsityöläistä, 20 räätäliä, 12 seppää, 23 suutaria ja 33 muuta ammattilaisista. Näistä käsityöläisistä seitsemän asui Kirkkokorttelissa, 27 Linna-, yhdeksän Tori- ja 33 Malmikorttelissa; 12 käsityöläisestä ei saatu laisinkaan asuinpaikkaa koskevia tietoja.

27 Esim. Ruuth-Halila 1974, 41-49; Luukko 1971, 113-116; Ranta 1975, 88-89; Hedlund 1980, 178-181; Mäntylä 1971, 125-126

28 Ruuth-Jokipii 1958, 383-386, 418; Lähteenoja 1932, 23-26 ei esitä minkäänlaisia mainintoja asutuksen alueellisesta eriytymisestä.

Taulukko 55: Porin käsityöläisten asuinkorttelit vuosina 1635-1710

Ammatti	Kirkko- kort- teli	Linna- kort- teli	Tori- kort- teli	Malmi- kort- teli	Ei tie- toa
Räättäli	5	7	3	3	2
Seppä	-	1	2	7	2
Suutari	1	12	1	6	3
Muut käsityö- läiset	1	7	3	17	5
Yhteensä	7	27	9	33	12

Huomautuksia: Tiedot on kerätty kaikista Porissa joka viidenneltä vuodelta ajalta 1635-1710 tunnetuista käsityöläisistä.

Lähteet: Kuten taulukossa 3.

Räättälit ovat saatujen tietojen mukaan keskittyneet lähinnä Kirkko- ja Linnakortteleihin, suutarit asuneet enimmäkseen Linnakorttelissa ja sepät Malmikorttelissa. On myös huomattava, että Malmikorttelista mainitaan näiltä vuosilta vain kolme räättäliä ja etteivät nämäkään ole asuneet korttelissa kovin pitkää aikaa. Niinpä yleiskillan oltermanni Hannu-räättäli muutti korttelista pian Linnakortteeliin ja Matti Pekanpoika katosi nopeasti lähteistä Malmikortteeliin muutettuaan. Antti Erkinpoika asui sen sijaan korttelissa suhteellisen pitkään, mutta hän ei kyennyt muuten hoitamaan ammattiaan, vaan joutui parantumattomasti sairaana 1690-luvun puolivälissä Seilin hospitaaliin. Samalla on korostettava, että Kirkkokorttelissa asui koottujen tietojen mukaan 1600-luvulla räättälien lisäksi vain harva muun alan ammattilainen. Tiedot viittaavat näin ollen räättälien hakeutumiseen kaupungin arvostetuimpaan kortteliin ja antavat tällaisina viitteitä myös räättälien sosiaalisen aseman korostumisesta kaupungin käsityöläisten joukossa. (Taulukko 55)

Eri ammattilaisten asemaa voidaan tarkastella myös vertailemalla heidän varallisuuttaan. Lähtökohtana on tällöin edellä esitetty oletus, jonka mukaan arvostettu työ toisi harjoittajalleen hyvät tulot. Mikäli turvaututaan kansan hokemiin ja sananlaskuihin, tarkastelun pohjaksi voidaan ottaa vaikkapa seuraavankaltaiset väittämät: seppä syö selvän leivän, takoja palan paremman, tai: kyllä sen neula syö, minkä naskali tuo sekä tyhjä neuvo neulan tiestä, nälkä naskalin nenästä.²⁹ Käsityöläisten varakuudesta ei edellä käsitellyistä syistä (ss. 279) ole saatavissa systemaattisia ja numeroin tarkoin ilmaistavia tietoja. Tarkastelu on tämän vuoksi pohjattava osin tuomiokirjojen hajamainintoihin, osin varallisuuden joitakin osa-alueita, lähinnä karjavarallisuutta kuvastaviin lähteisiin.

Tuomiokirjoissa on runsaasti käsityöläisten varakkuutta koskevia tietoja. Ne liittyvät enimmäkseen käsityöläisten velkoihin ja kertovat maksuvalmiuden heikkoudesta. Näin on esimerkiksi saatavissa tietoja, joista selviää, kuinka raimalainen räätäli joutui köyhyytensä vuoksi panttaamaan saksensa tai kuinka Heikki-sepän oli luovutettava velkojensa pantiksi viinapannunsa, Erkki-räätälin jäätävä velkaa tupakkansa ja Jaakko-suutarin ostamansa nahat. Maininnoista ei sen sijaan käy aina ilmi, johtuivatko velat käsityöläisten köyhyydestä vai oliko maksun laiminlyönnin aiheuttajana piittaamattomuus.³⁰ Vaikka oletettaisiinkin, että ensin mainittu oli velkojen pääasiallinen syy, erilaisten vaateiden toisiinsa suhteuttaminen olisi vaikeaa; mitenkä esimerkiksi viinapannun ja saksien arvo olisi rinnastettavissa keskenään?

Tuomiokirjat antavat viitteitä myös käsityöläisten varakkuuden positiivisista puolista. Niinpä loimaalaisen räätäli Perttu Jaakonpojan ilmoitetaan menettäneen vuonna 1676 varkaille 396 kuparitaalarin suuruisen omaisuuden. Kun samaisella Pertulla oli kuollessaan vuonna 1691 yhteensä 206 taalarin saatavat, hän oli todella varoissaan.³¹ Huittis-

29 Kts. saman luvun nootti 25

30 TMA Rauma tk. 28.3.1677 (räätäli); 11.4.1703 (seppä); 4.5.1670 (räätäli); 12.4.1686 (lasimestari); 7.7.1673 (räätäli); 1.3.1697 (puuastiantekijä); 28.1.1693 (suutari); 13.4.1681 (seppä); VA Pori tk. 11.2.1707 (muurari); 13.7.1708 (puuseppä); 30.7.1659 (suutari); 14.12.1678 (suutari)

31 TMA Loimaan tuomiokunta Loimaa tk. 6.3.1676; VA mm 20:409-410 Loimaa tk. 24.-26.9.1691

laisen säämiskäntekijän taas kerrotaan lainanneen eräälle talonpojalle 23 taalaria verojen maksamiseksi ja Eurajoen Irjanteen sepän peränneen häneltä varastettuna omaisuutena 10 hopeatukaattia, 37 hopeariksiä, kahta vanhaa hopeapikaria, kolmea matalaa hopeapikaria, hopeista vyötä ja tuoppia sekä 22 hopealusikkaa ja kahta hopeaketjua.³² Tuomiokirjoista ei käy selville, mistä käsityöläiset olivat nämä varansa hankkineet, olivatko perineet kotoa vai koonneet ammatiaan harjoittamalla. Hajanaisten tietojen perusteella ei olekaan mahdollista tehdä minkäänlaisia yleistyksiä, vaan tyytyä toteamaan, kuinka käsityöläiset näyttävät joissakin tapauksissa hallinneen suurtakin omaisuutta, mutta ovat joissakin tapauksissa vajonneet päinvastoin ahdistavaan köyhyyteen ja suureen puutteeseen.

Karjaveroluetteloista on sen sijaan saatavissa systemaattisia ja helposti yhteismitallisiksi sovitettavia tietoja. Tarkastelu rajoittuu tällöin kuitenkin korostetusti vain yhteen varakkuuden osa-alueeseen eikä anna lähteiden osittaisen aukollisuuden vuoksi siitäkään täysin kattavaa kuvaa. Vaikka tietoja on useilta 1600-luvun vuosilta ja vuosikymmeniltä, tässä on päädytty käyttämään muutamia poikkileikkausvuosia ja valittu ne siten, että tietoja saadaan mahdollisimman kattavasti 1600-luvun eri ajoilta. Valituiksi tulleilta vuosilta on saatu tietoja 79 maaseutukäsityöläisen karjamääristä. Tarkasteltava joukko on näin ollen varsin pieni eikä käsitä kuin 9,1 % maaseudulta tavatuista käsityöläisistä. Mikäli tietojen perusteella tarkastellaan kuitenkin eri ammattialojen karjamääriä, seppiä karjavarallisuuden havaitaan nousseen selvästi korkeammaksi kuin muiden käsityöläisten ja erojen jääneen muiden ammattilaisten kohdalla varsin pieniksi. Tämä sopii hyvin yhteen seppiä asemasta muuten saatuihin tietoihin. Samalla on myös syytä tähden-tää, ettei käsiteltyjen seppiä joukossa ole kuin yksi talollisena muulloin esiintyvä seppä ja etteivät talollisseppiä karjamäärät ole siten korottamassa seppiä nautayksikkö-lukuja. (Taulukko 56)

Kaupunkikäsityöläisten karjavarallisuuden erot näyttävät jääneen sitä vastoin erittäin pieniksi. On kuitenkin huo-

32 VA mm 11:24 Eurajoki tk. 30.-31.1.1679

Taulukko 56: Satakunnan maaseutu- ja kaupunkikäsityöläisten karjavarallisuus eräiden 1600-luvun poikkileikkausvuosien tietojen mukaan laskettuna.

Ammatti	M a a s e u t u			K a u p u n g i t		
	I	II	III	I	II	III
Räättäli	16	32,7	2,0	16	38,8	2,4
Seppä	21	97,1	4,6	23	53,4	2,3
Suutari	25	39,3	1,6	16	43,4	2,7
Puuseppä	-	-	-	11	29,1	2,6
Muut käsi-työläiset	17	39,5	2,3	22	37,2	1,7
Yhteensä	79	208,6	2,6	88	201,9	2,3

Huomautuksia: I = tarkasteltujen käsityöläisten määrä; II = käsityöläisten nautayksikkömäärä; III = nautayksiköitä/käsityöläinen. Maaseutua koskevat tiedot ovat vuosilta 1635, 1642, 1675, 1683 ja 1691; Porista tiedot ovat vuosilta 1635, 1641, 1666 ja 1701, Raumalta vuosilta 1639, 1668, 1695 ja 1701. Sama käsityöläinen on otettu mukaan vain kerran: ensimmäisen kerran karjaveroluetteloon tullessaan. Koska tietoja ei ole kaikilta vuosikymmeniltä, valintaa ei ole voitu tehdä ajallisesti tätä paremmin 1600-lukua kattavaksi.

Lähteet: VA ja TMA läänintilien karjaveroluettelot.

mattava, että maaseutuseppiä lukuun ottamatta maaseudun ja kaupunkien käsityöläisten karjavarallisuus näyttää yhtä suurelta. Mikäli otetaan huomioon, että Satakunnan tässä käsiteltyjen pitäjien karjavarallisuus oli tilaa kohti laskettuna vuosien 1621 ja 1636 tietojen mukaan keskimäärin 11,7 nautayksikköä³³, lienee perustellumpaa todeta, että maaseutu- ja kaupunkikäsityöläisten karjavarallisuus näyttää

33 Luku perustuu Jokipiin laskelmiin ja siihen on päädytty Satakunnan historian (Jokipii 1974, 154-155) taulukossa 22 esitettyjen lukujen avulla ottamalla huomioon vain tämän työn alueeseen kuuluvat pitäjät.

pikemminkin yhtä pieneltä. Kokonaisuudessaan nämä käsityöläisten karjavarallisuudesta saatavat tiedot osoittavatkin vain, että maaseudun seppien varakkuus oli tässä suhteessa suurempi kuin muiden ammattilaisten ja että muiden käsityöläisten karjamäärät näyttävät jääneen muihin pieneläjiin verrattaviksi.³⁴

Kaupungeista olisi periaatteessa käytettävissä myös joukko takseerausluetteloita. Koska niiden perusteet vaihtelivat vuosittain ja koska Porin ja Rauman äyrytys näytetään vielä tehdyn suuresti toisistaan poikkeavalla tavalla, yhtenäisten tietojen saaminen on mahdotonta. Yksittäisten vuosien tarkastelulta vie pohjan käsityöläismäärien pienuus. Raumalta on äyryluetteloiden lisäksi käytettävissä vielä vuonna 1710 laadittu ja vuosien 1698-1710 verorästejä koskeva seikkaperäinen selvitys. Siitä käyvät rästien lisäksi ilmi myös kaupunkilaisten varat ja heidän mahdollisuutensa maksaa rästinsä. Luettelossa on kuitenkin vain 12 käsityöläiseksi mainittua tai sellaiseksi tunnistettavaa, eivätkä tiedot tämän vuoksi riitä yleistysten tekemiseen, tarjoavatpa vain tilaisuuden erilaisten esimerkkien esittämiseen. Niinpä Jooseppi-räätälin ja Simo-suutarin havaitaan kyenneen maksamaan rästinsä suuremmista vaikeuksista. Muiden oli sen sijaan pantattava talonsa, joutuivatpa muutamat luovuttamaan rästiensä peittämiseksi peltojaankin, Heikki-seppä jopa vaimonsa hameen ja oman viinapannunsa. Käsityöläisten omaisuus arvioitiin myös toisistaan suuresti poikkeavalla tavalla. Mikko-sepän talo arvioitiin siten 100 kuparitaalarin arvoiseksi, Heikki-sepän oletettiin saavan talostaan 80 taalaria ja vaimonsa hameesta 2 taalaria, Erkki-sepän kokoavan talon hintana 40 taalaria ja saavan kaali-maastaan puuttuvat 3 taalaria ja Erkki-puuastiantekijän nostavan talostaan 60 ja pellostaan 8 taalaria. Mikko-räätällillä oli sen sijaan vain tyhjät kätensä.³⁵

Satakunnan käsityöläisistä on edellä kyetty antamaan monia hajatietoja. Yhtenäistä kuvaa heidän sosiaalisista

34 Tornbergin Varsinais-Suomea koskevan tutkimuksen mukaan pieneläjien keskimääräinen nautayksikkömäärä vaihteli pitäjittäin 1630-luvulla 0,7 ja 2,6 nautayksikön välillä ja nousi koko maakunnassa 1,7 nautayksikköön, Tornberg 1973, 108-109

35 TMA Rauman maistraatin arkisto Gb:2 restlengd på borgarskapets uthlagor i Raumo 1698-1710

yhteyksistään tai asemastaan ajan yhteiskunnassa ei ole pystytty luomaan. Käsityöläiset eivät siten piirry selväksi ja itsenäiseksi ryhmäksi. Johtuuko tämä lähteistä vai merkitseekö kuvan hämäryys sitä, että käsityöläiset eivät muodostaneet 1600-luvun Satakunnassa vielä omaa ryhmäänsä, eivät käyttäytyneet sellaisena eivätkä eriytyneet tarkoin rajattavan elinkeinon harjoittajiksi?

Vastauksia etsittäessä on todettava, että lähteiden vaikutus on ilmeisen suuri, ovathan tiedot monin paikoin aukollisia ja niukkoja ja huonosti yleistyksiin soveltuvia. Kun kuitenkin muistetaan, kuinka käsityö oli vielä eriytmättä omaksi ammatiksi ja kuinka sen harjoittajat osallistuivat kauppaan ja purjehdukseen, viljelivät maata ja kalastivat, on kiistatonta, etteivät he voineet mitenkään muodostaa vielä kiinteää ryhmää, vaan olivat paljolti sidoksissa muihin elinkeinoin, hankkivat elantonsa vaihtelevin tavoin ja nauttivat arvostusta muun kuin käsityön tekijöinä. Lähteiden perusteella ei sen sijaan ole pääteltävissä, muuttuiko tilanne tässä suhteessa 1600-luvun aikana ja olivatko käsityöläiset muuttumassa selvästi erottuvaksi ryhmäksi. Yhtenä tähän suuntaan viittaavana merkinä on pitäjänkäsityöläisjärjestelmän omaksuminen, mutta pitäjänkäsityöläisten määrä pysyi Satakunnassa vielä 1600-luvun lopulla pienenä. Kaupungeista ei tällaiseen selkiintymiseen viittaavia merkkejä ole, eihän niistä ole 1600-luvun lopusta tietoja edes ammattikuntien toiminnasta tai sellaisten suunnittelemisesta.

9. Käsityö ja sen tekijät tutkimuksen kohteina

Jos tutkittava on jokin elinkeino ja sen harjoittajat ja jos tarkasteltavana on rajattu alue ja ajanjakso, tulosten tulisi antaa käsitys elinkeinon yleisestä kehityksestä ja muodoista, mutta vastata samalla kysymyksiin: missä kohdin mahdolliset erot ja yhtäläisyydet olivat selvimmillään. Elinkeinosta tulisi vielä tietää, oliko se itsessään innovaatio, ottiko se vastaan innovaatioita, millainen sen asema tutkitun alueen talouselämässä oli, mistä se sai harjoittajansa, millaiseksi näiden asema muodostui ja miten nämä niveltäivät ympäröivän yhteiskunnan osiksi.

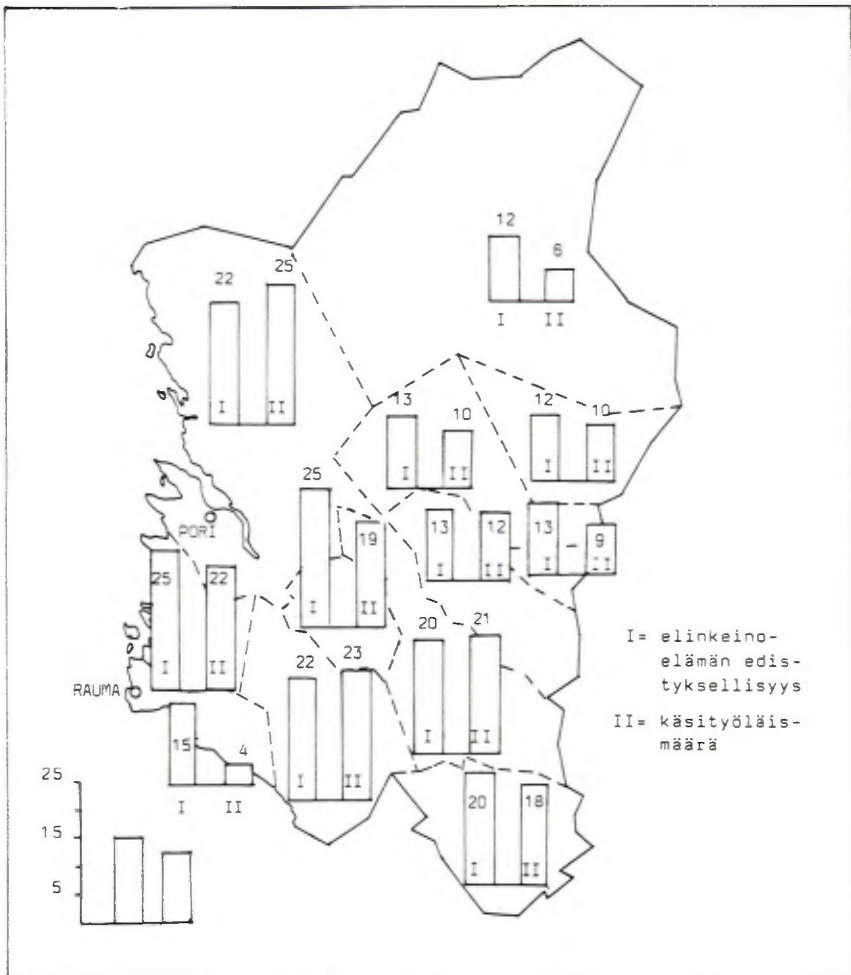
Kysymyksiin annettavien vastausten kattavuus riippuu olennaisesti käytettävissä olevasta lähdepohjasta. Koska Satakunnan 1600-luvun lähteet antavat toisiaan tukevia tietoja niin käsityöläisten ajallisesta kuin ammatillisestakin jakaumasta, näistä seikoista voidaan tehdä lujalta vaikuttavia johtopäätöksiä, todeta esimerkiksi kuinka käsityöläismäärät kasvoivat 1600-luvun loppua kohti ja kuinka käsityöläisten ammattirakenne olisi erittäin monipuolinen. Saatujen tietojen avulla voidaan tarkastella myös kruunun toimenpiteiden tuloksellisuutta ja todeta, että ne olivat mitä ilmeisimmin väärin ajoitettuja - myöhästyneitä. Kun näet havaitaan, kuinka Satakunnan maaseudulla oli jo 1600-luvun alussa useita eri alojen ammattilaisia, on selvää, että käsityö

oli saanut maakunnassa vakiintuneet muodot jo aikaisemmin¹ ja että kruunu ei päässyt näin ohjailemaan vasta maakuntaan tuloaan tekevää innovaatiota, vaan joutui muovamaan jo olemassa olevia muotoja mieleisikseen. Sen tehtävä kävi tämän vuoksi vaikeaksi ja toivottujen tulosten saavuttaminen aikaa vieväksi.

Käsityöläisten lukumäärän ja ammattirakenteen lisäksi lähteistä on saatavissa riittävästi ja tilastoitavaksi hyvin kelpaavasti tietoja käsityöläisten alueellisesta jakaumasta. Niiden pohjalta on todettavissa, ettei tutkittava alue ollut 1600-luvulla likimainkaan yhtenäinen. Käsityöläisten lukumäärä ja ammattirakenne mutta samalla myös käsityön tarve näyttävätkin vaihdelleen suuresti maakunnan eri puolilla. Voimakkaimmillaan ja monipuolisimmillaan niin tarjottujen palveluiden määrä kuin palveluiden kysyntäkin olivat maakunnan rannikkoalueilla, lähinnä Euran, Eurajoen, Kokemäen ja Ulvilan pitäjissä - viimeksi mainitussa tosin korostetusti sen emäseurakunnan kylissä, ei niinkään harvaanasutuilla Ahlaisten, Merikarvian, Noormarkun, Pomarkun ja Siikaisten seuduilla. Vaatimattominta käsityöpalveluiden tarjonta ja kysyntä näyttävät olleen maakunnan pohjois- ja koillisosissa eli Ikaalisten, Hämeenkyrön ja Mouhijärven pitäjissä. Huittinen, Loimaa, Karkku ja Tyrvää sekä osin myös Lappi ovat sitä vastoin luettavissa eräänlaiseksi väli-alueeksi ja seuduksi, jonka eräät piirteet muistuttavat rannikkoa, toiset taas sisämaan pitäjiä. (Kartta 5)

Käsityön alueellisten erojen tarkastelu osoittaa selvästi myös, mitkä seikat ovat vaikuttaneet käsityön kehittymiseen. Jos otetaan tarkasteltavaksi voimakkaan ja monipuolisen käsityön leimaama rannikko, on huomattava, että alueen yhteydet olivat hyvät ja että vaikutteet pääsivät leviämään alueelle monia teitä - osin läheisistä maakunnan omista kaupungeista ja osin talonpoikaispurjehtijoiden mukana suoraan Tukholmasta. Alueella oli myös useita kartanoita ja

1 Vert. Suvanto 1973, 276-279. Suvannon keräämien tietojen mukaan Satakunnassa oli vuotta 1571 edeltäneellä ajalla ainakin sepän, hopeasepän, kuparisepän, kannunvalajan, pelttarin, nahkurin, suutarin, satulasepän, parkkarin, kukkarontekijän, räätälin, puusepän, tynnyrintekijän ja muurarin ammatin harjoittajia. Vert. myös Jokioii 1974, 387-393

KARTTA 5: Satakunnan pitäjien talouselämän 'edistykseellisyys' ja käsityöläisimäärät. Kuviosta käy ilmi jälkimmäisen riippuvuus edellisestä ja Euran, Eurajoen, Kokemäen ja Ulvilan sekä Huittisten ja Loimaan erottuminen näissä suhteissa Tyrväältä, Karkusta, Mouhijärvestä, Hämeenkyröstä ja Ikaalisista. On myös huomattava Lapin liittyminen viimeksi mainittuihin pitäjiin.²

² Kartta 5 perustuu taulukoiden 11 ja 26 tietoihin. Ensinnä mainitusta on käytetty taulukon nk. indeksilukua, jonka on todettu mittaavan elinkeinoelämän edistykseellisyyttä, ja jälkimmäisestä pitäjien koko käsityöläisimäärää. Nämä luvut on muutettu edelleen indekseiksi merkitsemällä kummankin sarjan suurin luku = 100 ja

siten lukuisia vauraita ja erilaisia palveluksia tarvitsevia ja kaipaavia, mutta samalla myös vaikutteita ympäristöönsä välittäviä talouksia. Kun talonpoikaisen rahvaankin elinkeinoelämä oli pitäjissä vireää ja monipuolista, käsityön kehittymiselle oli hyvät edellytykset, vaikutteet tulivat nopeasti omaksutuiksi ja käsityö pian osaksi rahvaan arkea. Ikaalisiin, Hämeenkyröön ja Mouhijärvelle vaikutteet kulkeutuivat sitä vastoin hitaasti, sijaitsivathan pitäjät hankalien maayhteyksien päässä rannikosta ja kaukana lähimmistä kaupungeista. Kun säätyläiset ja kartanot olivat niissä vielä harvinaisia poikkeuksia, vaikutteet eivät levinneet tätäkään kautta. Koska pitäjien elinkeinoelämä oli lisäksi jokseenkin kehittymätöntä, talonpoikaisen rahvaan mahdollisuudet ottaa vastaan uusia vaikutteita olivat vähäiset. Käsityö jäikin pitäjissä kokonaisuudessaan vaatimattomaksi, etupäässä tuotantoon liittyviä tarvikkeita valmistavaksi ja korostetun seppävaltaiseksi. (Vrt. ss. 151-4)

Käsityöläismääristä saadut tiedot perustuvat ajallisesti ja alueellisesti epäyhtenäiseen ja aukolliseen lähdepohjaan. Vaikka aukkoja on voitu peittää käymällä esimerkiksi veroluettelot läpi vuosi vuodelta ja nimi nimeltä ja kortittamalla kaikki käsityöläisistä saadut tiedot, tilastoitujen tietojen voidaan tästä huolimatta katsoa heijastelevan korkeintaan käsityöläisten minimimääriä. Tiedot eivät tämän vuoksi anna yksiselitteisen varmaa ja kiistatonta tietoa minkään ajankohdan tai alueen todellisesta käsityöläismäärästä. Käsityöläisistä saatuja tietoja on muiden tietojen puuttuessa vaikea sitoa toisiin muuttujiin, esimerkiksi väestökehitykseen, ja asettaa niitä näin oikeisiin suhteisiinsa. Rinnastettavien ja tilastollisin menetelmin tarkasteltavaksi soveltuvien tietojen puuttuessa ei ole myöskään määriteltävissä, mitkä seikat ovat milloinkin vaikuttaneet voimakkaimmin käsityöläismääriin tai heijastuneet selvimmin käsityöläisten ammattirakenteeseen. Tarkastelussa on tämän vuoksi jouduttu tyytymään viitteellisiin tietoihin, keskittymään kehityksen päälinjojen hahmottelemiseen ja välttämään tarkkojen rajausten ja tiukkojen johtopäätösten tekemistä.

suhteuttamalla muut tähän lukuun. Sopivan mittakaavan saamiseksi luvut on tämän jälkeen jaettu neljällä. Pylväät vastaavat näin saatua lukua. Luvut on myös merkitty näkyviin pylväisiin.

Käsityön muodoista on myös saatavissa runsaasti erilaista tietoa. Koska Satakunnasta ei ole 1600-luvulta käytettävissä ammattikuntien arkistoja, tiedot on jouduttu poimimaan muista lähteistä, etupäässä tuomiokirjoista. Käsityötä koskevat asiat tulivat kuitenkin merkityiksi niihin lähinnä vain tapauksissa, joissa käsityöläiset olivat päätyneet riitoihin joko keskenään tai asiakkaidensa kanssa. Tiedot ovat siten peräisin ristiriitoja aiheuttaneista tilanteista. Näin onkin ajateltavissa, että ne heijastelevat enemmän poikkeuksellisia olosuhteita kuin antavat kuvan käsityön rutiineista ja normaalimuodoista. Koska 1600-luvunkin ihmiset kävivät edelleen herkästi oikeuteen peräämään kunniaansa ja kyselemään esimerkiksi humalapäissä lausuttujen solvausten todenperäisyyttä ja vuosia sitten kadotettujen vaattekappaleiden kohtaloa, käräjilläkäynnit eivät lopultakaan olleet kovin poikkeuksellisia tapahtumia. Tuomiokirjoista välittyvää kuvaa voidaankin tämän vuoksi pitää ainakin pääpiirteissään edustavana, joskin lähteen luonteen mukaan rajoitettuna. Tuomiokirjoista on joissakin tapauksissa saatavissa myös suoranaisesti tilastoitavaksi kelpaavia tietoja. Näin voidaan esimerkiksi menetellä käsityöläisten työpiirien kohdalla ja todeta, että käsityöläiset kiertelivät 1600-luvun Satakunnassa varsin laajalla alueella, pitäjänrajat ylittäen ja kaikkia lakeja ja säädöksiä uhmaten.

Joistakin ilmiöistä puolestaan on runsaasti tietoja, mutta maininnat ovat luonteeltaan vaikeasti luokiteltavia ja tilastoitaviksi soveltumattomia. Tällaisia ovat ennen muuta käsityön eriytymiseen liittyvät seikat. Tuomiokirjoista on näet saatavissa runsaasti viitteitä käsityöstä, jonka teki-jöistä ei käytetä kertaakaan minkään alan ammattilaisuuteen viittaavaa merkintää. Yhtenä tällaisena ryhmänä ovat sotilaat. Näiden lisäksi monet itsellismiehet ja jotkut -naisetkin ovat tehneet käsityön piiriin luettavia töitä, ommelleet tilauksesta vaatteita, valmistaneet kenkiä, muokanneet nahkoja ja takoneet työkaluja. Käsityö ei myös ollut pelkääntään maattomien itsellisten tapa hankkia lisätuloja, vaan lähteissä on useita mainintoja käsitöitä tehneistä talonpojista, onpa huomattavan osan sepistä havaittu asuneen samalla jotakuta tilaa. Toisaalta on myös havaittavissa, että samaa raaka-ainetta muokkaavien käsityöläisten työt eivät ole vielä jakaantuneet tarkasti eroteltaviin lohkoihin, vaan esi-

merkiksi puusepät saattoivat toimia samalla rakennusmestareina, räätälit tehdä hatuntekijälle kuuluvia töitä, satulasepät valmistaa kenkiä ja sepät olla kaupungeissakin metallialan yleisammattilaisia. Monet tiedot viittaavat myös siihen, että käsityöläisiksi merkityt eivät hankkineet koko elantonsa käsityötä tekemällä, vaan suorittelivat sen ohessa muitakin töitä, osallistuiivat kaupungeissa kauppaan ja purjehdukseen tai kalastivat.

Käsityötä ja sen eriytymistä tarkasteltaessa on toisaalta huomattava, että vaikka tämän työn otsikoksi on merkitty käsityö ja sen tekijät, samalla on kuitenkin todettu, että viimeksi mainituiksi on hyväksytty vain lähteissä vähintäänkin kerran jonkin alan ammattimääreen kanssa esiintyneet. Rajauksessa on näin haluttu siirtää painopistettä ammattimaisen käsityön puolelle, tutkia sen muotoja, laajuutta ja voimakkuutta 1600-luvun Satakunnassa. Ratkaisu oli samalla myös käytännön sanelema, ovathan ammattimääreellä varustetut tunnistettavissa selvästi kaikista lähteistä; ammatilla esiintyneistä on sitä vastoin saatavissa tietoja vain tuomiokirjoista. Tarkasteltavaksi on näin ollen tullut jo tietyssä määrin erikoistunut joukko: ne käsityön harjoittajat, jotka lähteiden kulloisetkin laatijat ovat luokitelleet selvästi jonkin tietyn ammatin harjoittajaksi, sepäksi, räätäliksi tai muurariksi. Näistä saadut tiedot ovat siten jo itsessään osoittamassa, että käsityö oli eriytynyt tai vähintäänkin eriytymässä itsenäiseksi elinkeinoksi. Samalla on kuitenkin korostettava, että vaikka tarkastelussa on haluttu keskittyä ammattimaiseen käsityöhön, tämä ei suinkaan merkitse sitä, että kaikki tilastoiduiksi tulleet olisivat olleet ammattimaisia käsityön tekijöitä ja saaneet pääasiallisen elantonsa käsityöstä. Tämä käy selvästi ilmi lähteistä ja käsityön eriytymisen yhteydessä todetuista seikoista. Tutkijalla ei ole sen sijaan minkäänlaisia mahdollisuuksia todeta, moniko Satakunnasta tilastoiduista 1 136 käsityöläisestä harjoitti käsityötä elinkeinonaan ja moniko piti sitä vain lisäansioiden lähteenä.

Monissa käsityöläisten toimintaa koskevissa kysymyksissä on nojaututtava vain muutamiin viitteisiin ja tyydyttävä tavallaan esimerkkien esittämiseen. Lähteiltä joudutaan usein myös kysymään asioita, joita niiden laatijat eivät ole

edes kosketelleet. Näin on menetelty esimerkiksi tarkasteltaessa käsityön valvontaa, sen tehokkuutta tai laajuutta. Koska tällöin on oletettu, että tuomiokirjojen lukuisiin käsityöläisten työn laatua koskeviin riitajuttuihin olisi tullut joitakin merkkejä valvonnan laadusta ja muista siihen liittyvistä seikoista, on päätelmiä tehty myös osin tietynkaltaisten tietojen puuttumisen perusteella. Näin on esimerkiksi kaupunkien osalta todettu, että kruunun käsityöpolitiikka on jäänyt 1600-luvun porilaisille ja raumalaisille pohjimmiltaan vieraaksi ja että lähinnä valtakunnan pääkaupungin ja muiden suurten keskusten tarpeita silmällä pitäen laaditut säädökset eivät voineet tämän vuoksi tulla Porin ja Rauman kaltaisissa pienissä, kehittymättömissä ja köyhissä kaupungeissa omaksutuksi käytännöksi. Maaseudulla vastaava tietojen puuttuminen näyttää käsityöläismääristä yleisesti saatavien tietojen kanssa viittaavan siihen, että niin paikalliset viranomaiset kuin talonpoikainen rahvas ja aateli tulkitsivat säädöksiä itselleen parhaiten soveltuvalla tavalla. Kun otetaan myös huomioon aatelin kartanoissa ja lahjoitusmailla asuneiden käsityöläisten runsaus - olihan näitä vähintään viidennes (22,3 %) maaseudulta tilastoituista käsityöläisistä - on ilmeistä, että aateli oli osaltaan voimakkaasti edistämässä esivallan käsityöpoliittisten pyrkimysten epäonnistumista ja suosimassa käsityön kehittymistä vanhoilta perustoilta edeten.

Käsityön luonteen muuttumisesta, siihen mahdollisesti tulleista uusista piirteistä tai käsityön merkityksestä 1600-luvun Satakunnassa on saatavissa joitakin selviä, jopa ajoitettaviksi käyviä tietoja. Niinpä on havaittavissa, kuinka maaseutukäsityö sai rahvaan valitusten ja kuninkaan vuosien 1680 ja 1686 resoluutioiden seurauksena entistä järjestyneemmät muodot. Tämän ilmentymiä olivat pitäjänkäsityöläiset, jotka saattoivat työskennellä rahvaan suojeluksessa entistä turvatummassa asemassa ja osoittaa itselleen samalla tietyn paikan ajan yhteiskunnassa. Uutuus yleistyi tosin hitaasti, eivätkä lähimainkaan kaikki Satakunnan 1600-luvun lopun tai 1700-luvun alun käsityöläiset pitäneet aiheellisena etsiytyä tähän asemaan ja maksaa säädettyä pitäjänkäsityöläismaksua, eivätpä viranomaiset tai rahvas näytä tahollaan pyrkineen edistämään tätä kehitystä patistelemalla käsityöläisiä yhteiseen suojelukseseen. Sen sijaan rahvas oli kyllä

aktiivisesti anomassa itselleen pitäjänkäsityöläisiä ja varmistamassa näin käsityöpalveluiden saatavuuden. Toisaalta on myös huomattava, että uutuus omaksuttiin samanaikaisesti koko Satakunnassa ja etteivät sisämaan pitäjät erottuneet tässä suhteessa rannikkoalueista. Rahvaalle ja samalla myös viranomaisten ja aatelisten asenteille oli näiltäkin osin ominaista oikeuksien käsittäminen mahdollisimman laveasti ja seppien, toisinaan jopa lasimestarin tai säämäskäntekijän, lukeminen pitäjänkäsityöläisjärjestelmän piiriin.

Käsityön merkityksen määrittämisessä joudutaan myös turvautumaan toissijaisiin lähteisiin ja esittämään vain karkeasti suuntaa näyttäviä yleistyksiä. Päätelmien tekoa on osaltaan vaikeuttamassa käsityö-käsitteen horjuvuus, ennen muuta käsityön ja kotiteollisuuden välisen rajan häilyvyys. Näiden kahden tekijän keskinäisen vuorovaikutuksen suuruus ja suunta jää myös hämäräksi. Kokonaisuutena on kuitenkin todettavissa, että maakunnan kotiteollisuuden eräät voimakkaat haarat, ennen muuta puuastioiden valmistus, Loimaan satuloidenteko ja Karkun vaskentaonta näyttävät olleen 1600-luvulla nopeaa vauhtia taantumassa. Samalla on myös havaittavissa, ettei tämä ole sanottavasti vaikuttanut käsityöhön. Loimaan ympäristöstä on tosin tavattu muutamia satulasepiksi mainittuja, mutta muilta osiltaan kotiteollisuus ei näytä synnyttäneen Satakuntaan vastaavaa ammattimaista käsityötä.

Käytettävissä olevat tiedot eivät täysin sovellu myöskään käsityötarpeen tyydyttämistä koskevan tarkastelun pohjaksi. Joidenkin lähteistä saatavien tietojen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että Satakunta ei ensinnäkään ollut omavarainen käsityömaakunta, vaan käytti hyväkseen myös ulkopuolelta tulleiden mestareiden, ennen muuta turkulaisten käsityöläisten palveluksia, mutta hankki joitakin tuotteita myös Tukholmasta. Maakunnasta on myös tietoja, jotka osoittavat, että pitäjissä kierteli muutamia irtolaiskäsitöläisiä. Kirkon korjaustöiden tekijöinä mainitaan lisäksi joitakin tunnistamatta jääneitä ja kotipaikatta esiintyneitä ammattilaisia.³ Tietojen nojalla on myös mahdollista tode-

3 Tuomiokirjojen ja kirkon tilien mukaan Satakunnassa kierteli 1600-luvulla vähintäänkin kolme tilastoihin merkitsemätöntä räätäliä, kaksi seppää, kolme puuseppää, lasimestaria ja muuraria, neljä rakennusmestaria ja yksi suutari.

ta, että turkulaiset ulottivat vaikutuksensa koko maakuntaan. Loimaalaisten havaitaan samalla suuntautuneen siinä määrin Turkuun, että sitä erottuu tässä suhteessa täysin naapureistaan ja on tältä pohjalta jopa luettavissa Satakunnan ulkopuolelle. Porin ja Rauman vaikutusalueista saatavat tiedot viittaavat puolestaan siihen, että kummankin vaikutus supistui niiden lähimpiin pitäjiin. Samalla on kuitenkin syytä korostaa, että Pori ja Rauma olivat pienuudestaan huolimatta maakunnan selviä käsityökeskuksia ja tuottivat käsityöpalveluita runsaasti oman tarpeensa yli.

Koska Satakunnan käsityöstä saatavat tiedot perustuvat suureksi osaksi hajamainintoihin, niiden perusteella on vaikea erottaa yleistä yksityisestä. Tähän on osaltaan vaikuttamassa myös se, että vertailumahdollisuuksia on vähän ja ettei muista maakunnista tai alueista ole käytettävissä vastaavalla tavalla kerättyjä 1600-lukua koskevia tietoja. Käsityön muodoista olettaisi sitä vastoin löytyvän vertailumateriaalia, onhan käsittelyn todettu tässäkin jäävän monin kohdin esimerkinomaiseksi. Koska 1600-luvun käsityön on monissa tapauksissa oletettu muodostuneen lakien ja asetusten edellyttämän kaltaiseksi, käsityötä on enimmäkseen myös tyydytty tarkastelemaan tämän mukaisesti, eikä vertailumahdollisuuksia tämän vuoksi juuri ole. Kaupunkien osalta on kuitenkin todettava, että Pori ja Rauma näyttävät kaupunkihistorioiden tietojen mukaan poikenneen tuntuvasti paitsi maan suurimmista kaupungeista eli lähinnä Turusta ja Viipurista, joissa ammattikunnat kuuluivat 1600-luvulla vakiintuneeseen käytäntöön, myös Vaasan kaltaisesta väkiluvultaan niiden veroiselta mutta tervakauppansa vuoksi niitä muuten vireämmästä kaupungista. Torniossa käsityö näyttää sen sijaan olleen yhtä vaatimatonta kuin Porissa ja Raumalla.⁴ Vertailumahdollisuuksien puuttuessa Satakunnan profiili ei aina piirry riittävän selkeäksi, eikä käsityön muotojen ja sitä kohtaan tunnetun mielenkiinnon osalta ole kaikin osin todettavissa, mikä oli tyypillisen käytännön mukaista ja mikä pelkästään Satakunnalle ominaista. Sen sijaan lähteistä käy kiistatta selville, etteivät kruunun tavoitteet toteutuneet vielä 1600-luvulla ja ettei käsityötä harjoitettu

4 Vert. esim. Luukko 1971, 319-327; Mäntylä 1971, 114-116

sen paremmin Satakunnan kaupungeissa kuin pitäjissäkään kruunun toivomissa muodoissa.

Käytettävissä olevien tietojen hajanaisuuden vuoksi tarkastelulle on useissa kohdin myös ominaista pysähtyneisyys ja asioiden käsitteleminen ikään kuin ne olisivat olleet koko 1600-luvun ajan ennallaan. Tämä koskee erityisesti käsityön muotoja ja merkitystä. Tältä samalta muuttumattomuuden pohjalta on jouduttu käsittelemään myös käsityön tekijöitä, sivuamaan jokseenkin ylimalkaisesti heidän asemaansa ja esittämään hajahuomioita heidän taustastaan ja sosiaalisista yhteyksistään. Tarkastelun painopiste on tämän vuoksi koko ajan korostetusti käsityössä, ei sen tekijöissä.

Liitteet

Liitetaulukko 1: Satakunnan henkiverotettujen määrät viisivuotiskausittain vuosina 1634-1710

Vuodet	Eura	Eura-joki	Huit-tinen	Hämeen-kyrö	Ikaalinen	Karkku	Kokemäki	Lappi	Loima	Mouhijärvi	Tyrvää	Ulvila	Pori	Rauma	Kokomaakunta
1634	975	379	1375	1202	¹ ...	1003	1164	280	1065	... ²	988	1081	464	303	10279
1639	826	446	1063	885	... ¹	898	1068	564	1078	... ²	772	803	555	291	9249
1645	762	420	1081	330	331	303	807	369	993	307	435	755	400	237	7530
1650	526	310	746	287	329	259	581	448	795	241	448	509	337	272	6088
1656	885	455	1219	675	684	655	903	520	1200	571	919	880	365	327	10258
1660	778	571	1316	617	509	460	532	338	554	506	475	885	424	315	8280
1665	963	444	1316	732	804	673	874	557	1129	635	815	1065	390	412	10809
1670	914	414	1219	1582	... ¹	1213	876	604	1021	... ²	848	972	400	400	10463
1675	1036	501	1571	815	979	726	963	604	1199	771	1071	1171	450	450	12275
1680	867	398	1300	626	821	560	815	491	965	515	823	963	404	305	9852
1685	970	458	1325	647	796	556	821	527	1034	662	866	1116	350	309	10437
1690	1010	469	1384	716	879	658	909	609	1143	706	975	1190	390	310	11348
1695	1166	816	1676	944	1110	762	1079	601	1510	854	1179	1464	469	357	13987
1700	1114	774	1450	497	799	468	889	549	1146	556	807	1260	328	324	10961
1705	1007	825	1315	479	735	496	845	497	1056	509	959	1179	358	354	10614
1710	1046	685	1267	486	704	450	766	533	1047	504	761	1099	332	333	10013

Huomautuksia: Ikaalisten väkiluku Hämeenkyrön ja Mouhijärven Karkun yhteydessä.

Lähteet: VA:n ja TMA:n läänintilten henkikirjat.

Litetaulukko 2: Euran lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut eri alojen käsityöläiset.

Aika	Lasi- mest.	Maa- lari	Muu- rari	Nah- kuri	Pell- kank.	Puu- ast. tehtäjä	Puu- seppä	Rak- mest.	Rää- täli	Keng. seppä	Suu- tari	Sääm. tek.	Tiil. lyöjä	Tynn. tek.	Käsi- työl. yht.
1600-1609	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	3	-	-	-	7
1610-1619	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	3	-	-	-	7
1620-1629	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	8
1630-1639	-	-	1	1	-	1	-	-	4	-	5	-	-	1	18
1640-1649	1	1	-	1	-	4	3	-	4	4	6	5	-	1	30
1650-1659	1	-	1	1	-	2	3	2	6	2	6	5	1	1	31
1660-1669	-	-	1	-	-	1	5	1	3	2	7	3	1	1	24
1670-1679	-	-	1	-	-	-	5	1	3	1	8	5	-	1	25
1680-1689	-	-	1	-	-	-	3	1	5	-	8	7	-	-	25
1690-1699	-	-	1	-	-	-	3	-	6	-	13	2	-	-	25
1700-1709	-	-	1	-	-	1	-	2	7	-	11	5	-	-	27
1710-1721	-	-	-	-	-	-	2	-	3	-	8	3	-	-	16
Käsityöläi- siä yht.	1	1	2	2	1	4	9	4	21	4	35	24	1	1	111

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 3: Eurajoen lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut eri alojen käsityöläiset.

Aika	Muu- rari	Pell. kank.	Puuast. tekijä	Puu- seppä	Rak.- mest.	Rää- täli	Keng. seppä	Seppä	Suu- tari	Sääm. tek.	Tiil. lyöjä	Tynn. tek.	Käsit. yht.
1600-1609	-	-	-	-	2	-	-	2	1	-	-	-	5
1610-1619	-	-	-	-	2	1	-	5	1	-	-	-	9
1620-1629	-	-	-	-	2	1	-	4	1	-	-	1	9
1630-1639	-	-	-	-	-	1	-	3	3	-	-	-	7
1640-1649	-	-	-	1	-	2	1	5	4	-	-	1	14
1650-1659	-	-	-	4	-	1	2	5	5	-	1	-	18
1660-1669	-	-	-	2	1	3	1	4	4	-	1	-	16
1670-1679	-	1	-	2	1	5	1	4	4	-	3	-	21
1680-1689	-	1	-	1	2	6	2	6	3	1	3	-	25
1690-1699	-	1	1	3	3	10	1	10	4	1	-	1	35
1700-1709	1	2	1	1	3	7	2	7	6	1	-	-	31
1710-1721	-	1	1	1	1	3	-	5	5	1	-	1	19
Käsityöläi- siä yht.	1	3	1	7	9	18	7	30	19	1	6	4	106

Lähteet: Kuten taulukosa 2.

Liitetaulukko 4. Huittisten lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Lasi- mest.	Muu- rari	Pell. kank.	Puu- tekijä	Puu- seppä	Rak.- mest.	Rää- täli	Satula- seppä	Keng. seppä	Suu- tari	Sääm. tek.	Tiil. työlä.	Tynn. tek.	Käsi- yht.
1600-1609	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-	-	-	6
1610-1619	-	-	-	-	-	-	-	-	5	2	-	-	-	7
1620-1629	-	-	-	-	-	-	1	-	5	1	-	-	1	8
1630-1639	1	1	-	1	-	-	3	2	6	-	-	-	-	14
1640-1649	1	2	-	-	-	-	4	-	7	4	-	1	-	19
1650-1659	-	-	-	1	1	-	5	-	8	4	-	1	-	20
1660-1669	-	-	-	-	-	-	5	-	5	3	-	1	-	14
1670-1679	-	-	-	-	-	-	1	-	10	4	-	1	-	16
1680-1689	-	-	1	-	2	-	4	-	1	10	1	3	-	22
1690-1699	-	1	1	-	2	-	4	1	1	6	1	4	-	21
1700-1709	-	2	1	-	1	1	5	1	2	6	1	3	-	23
1710-1721	-	-	-	-	-	-	3	-	4	1	-	-	-	8
Käsityöläi- siä yhteensä	1	4	1	1	5	1	21	3	3	41	10	5	2	100

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 5: Hämeenkyrön lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset

Aika	Nahkuri	Puuseppä	Räättäli	Seppä	Suutari	Sääm. tek.	Käsit. yht.
1600-1609	1	2	-	5	2	-	10
1610-1619	-	1	-	1	1	-	3
1620-1629	-	-	1	3	-	-	4
1630-1639	-	-	-	2	1	-	3
1640-1649	-	-	-	-	2	-	2
1650-1659	-	-	3	2	-	-	5
1660-1669	-	-	1	4	-	-	5
1670-1679	-	-	3	7	1	-	11
1680-1689	-	-	2	6	-	-	8
1690-1699	-	-	4	1	-	-	5
1700-1709	-	-	5	2	-	1	8
1710-1721	-	-	2	-	-	-	2
Käsityöläisiä yht.	1	2	15	21	7	1	47

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 6: Ikaalisten lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset

Aika	Nahkuri	Puuastek.	Puuseppä	Räättäli	Seppä	Suutari	Sääm. tek.	Käsit. yht.
1600-1609	2	-	-	-	1	1	-	4
1610-1619	-	-	-	-	3	-	-	3
1620-1629	-	-	-	-	3	-	-	3
1630-1639	-	1	-	-	1	-	-	2
1640-1649	-	-	-	-	2	-	-	2
1650-1659	-	-	-	-	1	-	-	1
1660-1669	-	-	-	-	1	-	-	1
1670-1679	-	-	-	-	3	-	-	3
1680-1689	-	-	1	1	3	-	1	6
1690-1699	-	-	-	2	4	-	-	6
1700-1709	-	-	-	3	5	5	-	13
1710-1721	-	-	-	-	2	-	-	2
Käsityöläisiä yht.	2	1	1	4	16	6	1	31

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Litetaulukko 7: Karkun lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Muu- rari	Nah- kuri	Pell. kank.	Puu- seppä	Rak.- mest.	Rää- tälli	Seppä	Suu- tari	Tynn. tek.	Vakan- tek.	Pelt- tari	Käsityöl. yhteensä
1600-1609	-	1	-	-	-	1	1	1	-	-	1	5
1610-1619	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	2	5
1620-1629	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	3
1630-1639	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	2
1640-1649	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	3
1650-1659	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2
1660-1669	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
1670-1679	1	-	1	-	-	-	3	-	1	1	-	7
1680-1689	-	-	2	1	-	2	6	-	-	-	-	11
1690-1699	-	-	-	2	1	5	6	-	-	-	-	14
1700-1709	-	-	-	-	-	5	3	-	-	-	-	8
1710-1721	-	-	-	-	-	2	1	1	-	-	-	4
Käsityöläi- siä yhteensä	1	2	2	3	1	12	16	2	1	1	2	43

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 8: Kokemäen lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600–1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Maa- lari	Muu- rari	Nah- kuri	Pell- kank.	Puu- ast. tek.	Puu- seppä	Rak- mest.	Rää- täli	Pist- seppä	Keng- seppä	Suu- tari	Sääm- tek.	Tiil- työj.	Ynn. tek.	Va- luri	Käsityö- läisiä vht.
1600-1609	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	2	-	-	-	1	6
1610-1619	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	6
1620-1629	1	-	1	-	-	2	-	1	-	-	4	2	-	-	-	11
1630-1639	-	-	-	-	1	-	-	2	-	1	5	3	-	-	-	12
1640-1649	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	4	1	-	-	-	7
1650-1659	-	1	-	2	1	2	1	5	-	-	5	4	-	1	-	21
1660-1669	-	-	-	1	-	2	1	4	-	-	4	2	-	-	-	14
1670-1679	1	-	-	1	-	2	1	2	1	-	5	4	-	-	-	16
1680-1689	-	-	-	1	-	3	1	10	1	-	10	3	2	1	-	32
1690-1699	-	-	-	1	-	1	-	6	1	-	5	2	1	2	1	20
1700-1709	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	1	2	2	-	1	10
1710-1721	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	4
Käsityöläi- siä yhteensä	3	1	1	4	2	9	1	24	2	1	18	18	4	3	1	93

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 9: Lapin lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Maalari	Nahkuri	Puuasst.- tekijä	Rak.- mestari	Räättäli	Seppä	Suutari	Käsit. yht.
1600-1609	-	-	-	-	-	-	-	-
1610-1619	-	-	1	-	1	1	-	3
1620-1629	-	-	1	-	1	-	-	2
1630-1639	-	-	-	-	1	1	-	2
1640-1649	1	1	-	1	3	1	-	7
1650-1659	-	-	-	1	1	1	-	3
1660-1669	-	-	-	1	1	1	-	2
1670-1679	-	-	-	-	-	1	1	2
1680-1689	-	-	-	-	1	-	1	2
1690-1699	-	-	-	-	1	-	1	2
1700-1709	-	-	-	-	3	1	2	6
1710-1721	-	-	-	-	4	-	1	5
Käsityöläi- siä yhteensä	1	1	1	1	11	5	2	22

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 10: Loimaan lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Kann. tek.	Muuri	Pell. kank.	Puuast. tek.	Puu-seppä	Rak.- mest.	Rää-täli	Pist. seppä	Satula-Keng. seppä	Seppä	Suutari	Sääm. tek.	Käsityöl. yht.
1600-1609	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2
1610-1619	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1620-1629	-	1	-	-	1	-	2	-	-	3	-	-	7
1630-1639	-	1	-	1	-	-	3	-	2	4	1	-	12
1640-1649	-	2	-	-	3	-	3	-	3	3	1	-	15
1650-1659	-	1	1	-	1	1	9	-	1	3	1	-	18
1660-1669	-	-	1	-	-	2	4	-	2	3	-	-	12
1670-1679	-	-	-	-	-	1	2	-	-	3	1	-	9
1680-1689	1	1	1	-	-	1	9	-	-	8	4	-	25
1690-1699	1	-	-	-	-	-	9	1	-	9	1	1	22
1700-1709	1	-	-	-	-	-	6	1	1	7	2	-	19
1710-1721	1	-	-	-	-	-	3	-	-	2	6	1	13
Käsityöläisiä yhteensä	2	3	2	1	15	12	27	1	6	2	26	7	85

Lähtöet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 11: Mouhijärven lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Nahkuri	Pell.kank.	Puuseppä	Räättäli	Seppä	Suutari	Tynn.tek.	Käsityölä. yhteensä
1600-1609	1	-	-	-	1	1	-	3
1610-1619	2	-	-	-	4	1	-	7
1620-1629	3	-	-	-	3	-	-	6
1630-1639	2	-	-	-	7	-	-	9
1640-1649	1	-	-	1	6	-	-	8
1650-1659	1	-	-	2	6	1	-	10
1660-1669	3	-	1	2	4	1	-	11
1670-1679	1	1	1	1	6	-	1	11
1680-1689	1	1	2	2	9	-	-	15
1690-1699	1	1	2	4	5	-	-	13
1700-1709	1	-	2	2	5	1	-	11
1710-1721	-	-	-	1	2	-	-	3
Käsityöläi- siä yhteensä	5	1	3	8	26	3	1	47

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 12: Tyrvään lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Muu- rari	Nah- kuri	Pell. kank.	Puu- seppä	Rää- täli	Satula- seppä	Keng- seppä	Seppä	Pist. seppä	Suu- tari	Tynn. tek.	Pelt- tari	Käsityö- yht.
1600-1609	-	1	-	-	-	1	-	4	-	-	-	-	6
1610-1619	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	3
1620-1629	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	3
1630-1639	1	-	-	-	1	-	-	2	-	1	-	-	5
1640-1649	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2
1650-1659	-	-	1	-	1	-	-	2	-	-	1	-	5
1660-1669	-	-	-	2	1	-	-	6	1	4	-	-	14
1670-1679	2	-	-	1	2	-	1	9	3	3	-	-	21
1680-1689	-	-	2	1	2	-	-	7	3	1	-	-	16
1690-1699	1	-	1	1	5	-	-	6	4	1	-	-	19
1700-1709	-	-	-	-	2	-	-	4	1	1	-	-	8
1710-1721	-	-	-	-	2	-	-	3	-	1	-	-	6
Käsityöläi- siä yhteensä	4	1	3	2	9	1	1	25	4	7	2	1	60

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 13: Ulvilan lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Kont. tek.	Kul. tas.	Lasi- mest.	Lasi- kuri	Muu- rari	Nah- kuri	Pell- kank.	Pell- ast.t	Puu- seppi	Puu- rak. mest.	Rak. tälli	Sat. seppi	Neng. seppi	Sep- pä	Suu- tari	Sää- tek.	Tii- lyöjä	Tynn. tek.	Pelt- tari	Käsityöl. yht.
1600-1609	-	1	-	1	1	-	-	-	1	1	1	1	1	3	-	-	-	-	-	9
1610-1619	-	1	-	-	-	1	-	-	1	1	1	1	1	4	-	-	-	1	-	10
1620-1629	-	-	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1	4	4	2	-	-	2	-	13
1630-1639	1	1	-	1	1	-	2	1	2	1	2	-	7	6	-	-	-	4	-	26
1640-1649	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	5	4	-	-	4	-	16
1650-1659	-	-	1	-	1	-	1	1	1	2	1	-	4	5	4	-	-	4	-	19
1660-1669	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	1	-	4	3	-	-	1	3	-	14
1670-1679	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	7	2	-	-	1	4	1	18
1680-1689	-	-	2	-	-	1	-	2	1	6	-	2	7	2	2	2	-	3	-	28
1690-1699	-	-	4	-	-	-	1	3	2	7	-	1	8	3	1	-	-	2	-	32
1700-1709	-	-	4	-	-	-	-	1	-	2	-	1	3	2	2	-	-	5	-	18
1710-1721	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	5
Käsityöläi- sia yhteensä	1	2	7	1	2	3	2	7	5	15	1	4	32	15	3	1	17	1	119	

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 14: Satakunnan maaseudulta vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut ei alojen ammattilaiset.

Aika	Kann Kont. tek.	Kul- tas. sim.	Le- tari	Maa- lari	Muu- rari	Neh- kurti	Pell. kan.	Puu- ast.	Puu- seppi mest.	Rak. tali	Rää- talli	Keng. seppi	Pist. seppi	Sat. seppi	Sep- pä	Suu- tari	Sääm. tek.	Tiil. lyyjä	Tynn. tek.	Pelt- tari	Yht.	
1600-09	-	-	1	-	-	8	-	-	2	2	7	1	-	2	28	9	-	-	-	-	63	
1610-19	-	-	1	-	1	4	1	1	1	2	6	1	-	1	30	10	-	-	-	2	63	
1620-29	-	-	-	1	2	5	1	1	4	2	10	1	-	1	33	11	-	-	-	4	77	
1630-39	-	1	1	-	4	4	1	4	3	1	17	1	-	4	44	21	-	-	-	5	112	
1640-49	-	-	3	2	4	3	1	4	9	2	19	5	-	3	41	22	-	-	2	5	125	
1650-59	-	-	-	2	-	3	2	5	12	6	34	4	-	1	44	23	1	4	5	-	153	
1660-59	-	-	-	-	2	3	3	2	12	5	25	3	1	2	44	20	-	4	3	-	129	
1670-79	-	-	-	-	4	1	5	-	12	4	20	3	4	2	66	25	-	5	7	1	160	
1680-89	1	-	-	2	1	2	1	10	-	16	5	50	5	4	-	80	22	9	4	3	215	
1690-99	1	-	-	4	-	3	1	5	2	17	6	65	3	6	1	74	16	8	2	4	218	
1700-99	1	-	-	4	-	4	1	4	1	8	4	51	6	2	2	54	26	7	-	6	181	
1710-21	1	-	-	-	-	-	2	1	3	1	22	3	-	-	34	14	1	-	-	2	85	
Käsityöl.																						
yht.	2	2	9	5	17	17	20	13	53	24	185	22	7	11	291	120	17	13	29	5	864	

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 15: Porin lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityöläiset.

Aika	Hak. tek.	Hamp. kirj. tek.	Kinj. sit.	Kul. tas.	Lasi mest.	Maa- lari	Muu- rari	Nah- kuri	Nyör. pun.	Peil. kank.	Puu- ast.t.	Puu- seppi	Rak. mest.	Rää- tti	Sat. seppi	Sorv. tek.	Saut. tek.	Sääm- tek.	Til. tek.	Tym tek.	Felt.	Yht
1600-09	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-	1	2	-	1	4	-	-	1	-	12
1610-19	-	-	-	1	1	-	2	1	-	-	-	1	2	2	1	2	8	-	-	4	-	22
1620-29	-	-	-	3	-	-	2	-	-	-	-	-	1	6	1	3	5	-	-	2	-	23
1630-39	-	-	-	2	1	-	3	-	1	-	1	3	2	9	1	9	8	-	-	2	1	44
1640-49	-	-	-	3	1	1	2	1	1	1	-	3	1	6	1	8	1	7	2	-	-	44
1650-59	-	-	-	3	2	1	1	-	1	1	-	4	1	8	1	6	1	9	2	1	1	44
1660-69	1	-	-	1	1	1	2	-	-	2	-	4	1	5	-	4	-	10	2	1	-	35
1670-79	1	-	-	2	1	1	2	-	-	1	-	5	1	7	-	5	7	1	-	3	-	37
1680-89	-	-	-	1	1	-	3	-	-	4	-	3	1	5	-	3	5	-	-	1	-	27
1690-99	-	-	-	1	2	-	2	-	-	4	-	4	-	4	-	6	-	4	-	-	1	28
1700-09	-	1	1	1	1	-	1	-	4	-	4	-	2	1	4	-	4	-	6	1	-	28
1710-21	-	-	-	-	-	-	1	1	-	4	-	2	-	3	-	5	4	-	-	1	-	22
Käsityöl. yht.	2	1	1	8	4	2	10	4	1	8	1	10	6	24	2	21	1	29	3	1	8	148

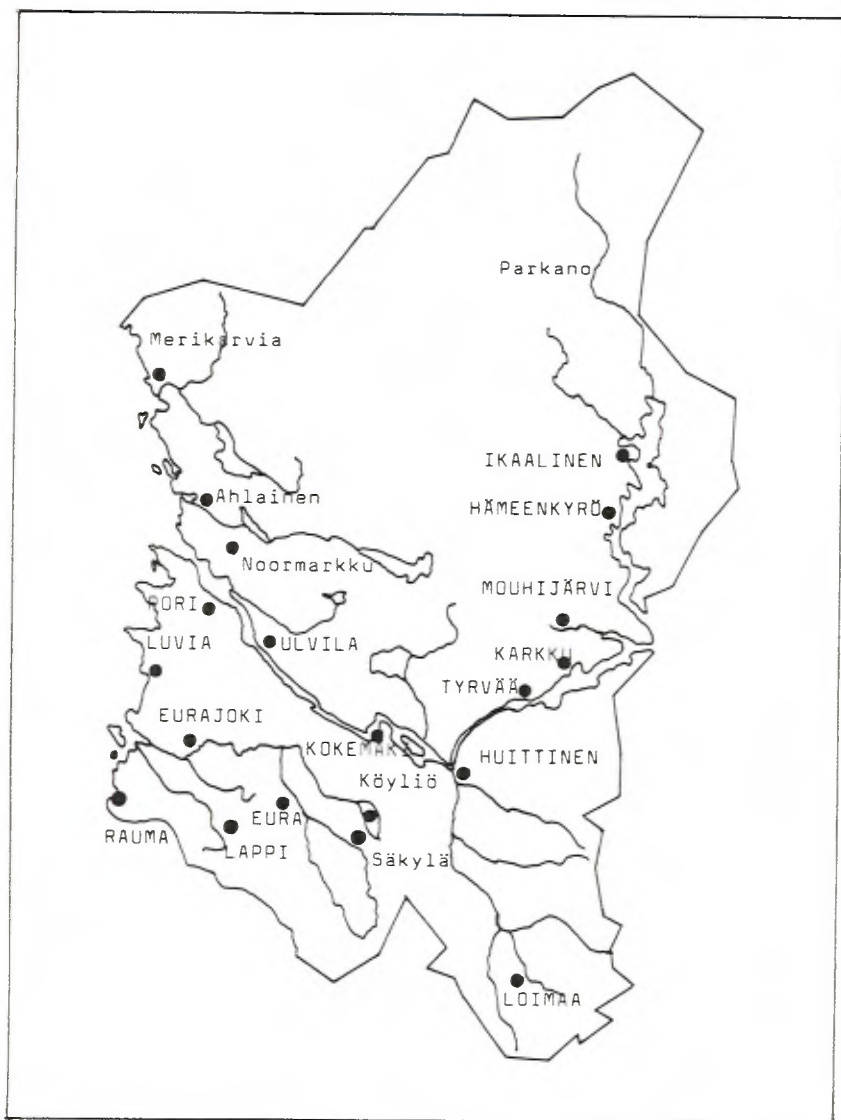
Huomautuksia: Porissa 1650-luvulla toiminut hatuntekijä jäänyt epähuomiossa tilastoimatta.

Lähteet: Kuten taulukossa 3.

Liitetaulukko 16: Rauman lähteistä vuosikymmenittäin vuosina 1600-1721 tavatut käsityölliset.

Aika	Hak. tek.	Hamp. keh.	Hat. tek.	Kul. tas.	Lasi- mest.	Maa- lari	Muu- rari	Nah- kuri	Pell- konk.	Puu- ast. t.	Puu- seppi mest. t.	Räi- tili	Kel- los. seppi	Hst. pä	Sep- pä	Sorv. tari	Suu- tari	Pelt. Yht.	
1600-1609	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3	-	2	-	9
1610-1619	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	5	-	-	3	1	4	-	16
1620-1629	-	-	-	1	-	1	-	-	-	3	2	-	-	-	2	-	2	-	17
1630-1639	-	-	-	2	-	1	-	1	-	3	1	6	-	-	3	-	2	-	19
1640-1649	-	-	-	-	-	1	2	-	-	5	3	1	5	-	-	4	6	-	27
1650-1659	-	-	-	-	-	1	2	1	-	4	4	1	7	-	6	-	6	-	32
1660-1669	-	-	-	1	-	1	1	-	-	3	3	1	5	-	4	-	5	-	24
1670-1679	1	-	-	-	1	1	1	-	-	3	2	3	6	1	2	5	-	3	30
1680-1689	1	1	-	-	1	1	1	-	2	5	2	2	6	1	1	-	7	-	36
1690-1699	1	1	-	-	2	2	-	2	4	2	3	3	1	-	6	-	7	-	34
1700-1709	-	1	-	-	3	2	1	-	1	2	1	4	4	-	4	-	2	-	25
1710-1721	-	1	-	-	1	-	1	-	1	1	-	2	4	-	4	-	2	-	17
Käsityöllisiä yht.	1	2	1	5	3	5	5	2	2	12	9	9	25	2	18	1	19	1	124

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

LIITEKARTTA 1: Satakunnan kirkonkylät ja vesistöt. Kartta on laadittu G. von Rosenin vuonna 1747 julkaseman kartan pohjalte.

Liitteaulakko 17: Satakunnan maaseudun vuosien 1600-1721 eri alojen ennennäköiset 1900-luvun alkuun mennessä vakintuneiden seurakuntarefojen mukaisesti pitäjittäin ryhmiteltynä.

Pitäjä	Kenn. tek.	Kont. tek.	Kuile- seppä mest.	Last- seppä mest.	Mea- lart	Muu- rari	Nah- kurt	Pal- kunk.	Puu- ost.t.	Puu- seppi	Rak- mest.	Rii- mest.	Keng. seppi	Hist. seppi	Sat. seppi	Seppi	Suu- tati	Sään. tek.	Till. tek.	Tym. tek.	Valu- tek.	Yht.	
Ahlainen											2	1				4	1					10	
Alastaro							1					9			2	7	2						23
Eura										1		5				15	10						31
Eurojoki						1		3	1	5	7	15	7			23	16	1	6	3			88
Harjavalta						1						3					2						8
Hinnerjoki																							4
Honkilahti												1				1	1						3
Huittinen			1			2			1	3	1	0	3			24	5	5	1	1			56
Iigineenkyrö							1					13				6	4						26
Ikaalinen							2			1		6				15	5	1					30
Jämijärvi																							1
Konkkaanpää																	1						1
Karkku						1	2					7				10	2						23
Kauvatsa												4				6	1						12
Keikyä						1						2			1	5	2						11
Kilkkä						1	1					3			1	6	2						16
Kiukainen												3				2	3						12
Kokemäki					2		1	4	2	0	1	21	1	2		18	16	4	3				85
Kuulas																							2
Köyliö	1		1		1	2	2	1	2	2	4	8				15	7	1	1	1			48
Lappi						1						6				3	1						12
Lavia							1					2				2							4
Loimaa						3		1		3	2	14	2	1	3	15	4	1					48
Luvia											2	1				7	3						18
Mellilä						1				1	1	4				1	1						5
Merikarvia																							1
Meisämaa																13	1						1
Mouhijärvi							5		1			6				8	1	1					28
Nakkila			5								1	3				1	1						31
Nooranraku														1									12
Parkano																	2	2					4
Ponaraku																	1						1
Porin mstrk							1			4		2	2			1	6	3	1				22
Punkalaidun							1					3			2	4	1						12
Rauman mstrk									1		1	2				1	1						6
Suodenniemi																	9	1					12
Suontemi							2			2	3	1	5			8	1						23
Säkylä			1						2	3	1	4	3			2	5						19
Tyrvägå																1	20	5					45
Uvila			2				3		2	1	3	1	20	5	2	8	9	2	1	5			42
Vampula						1						5				2	1						13
Viljakkala												5				14	1	1					16
Ypäjä									1			4				3							8

Huomautuksia: Pitäjät on rajoitettu Suomenmaa III vuodelta 1921 tietojen mukaisesti. - Koska kukin käsitöitäinen on tllaistettu aina sen mukaan, mihin seurakuntaan kuuluuassa kylläs- sä hän kultioinkin asui, sama käsitöitäinen on saatannut tulla tllaistoidukal kahteenkin eri pitäjään. Yhteissummat eivät tämän vuoksi vastaa välttämättä liittetaulukon 14 tietoja. Koska rajuus on suoritettu hallintopitäjien mukaisesti, Ypäjä on tullut käsitöitykäl Loimaan yhteydessä.

Lähteet: Kuten taulukossa 2.

Liitetaulukko 18: Satakunnan 1600-luvun säterit.

EURA

Köyliönkartano	Vanha allodiaalisäteri. Mainitaan vuonna 1670 hyvin rakennetuksi. Omistajina mm. Johan De La Gardie vv. 1609-1640, Jöns Kurki 1640-1652, tämän perilliset 1652-1660, Arvid Natt och Dag 1661-1683 ja Märta Kurki 1683-1698.
Kauttua	Lahjoitettiin Arvid Wittenbergille vuonna 1651, peruutettiin vuonna 1684. Omistajina mm. Arvid Wittenberg 1651-1683, maaherra Lorentz Creutz 1690-1698, Clas Creutz 1698-1704. Lorentz Creutz aloitti tilalla rautaruukin toiminnan.
Lähteenoja	Nautti säterioikeuksia, mutta oli aatelittomien lampuotien asuma. Vuonna 1680 säteri mainitaan rappeutuneeksi.
Vaani	Lahjoitettiin vuonna 1651 Arvid Wittenbergin rälssiksi.
Nuoranne	Lahjoitettiin vuonna 1651 niinikään Arvid Wittenbergille. Viljeltiin Vaanin yhteydessä.
Pölsa	Jöns Kurjen rälssiksi vuonna 1641. Köyliönkartanon latokartano.

EURAJOKI

Vuojoki	Lahjoitettiin vuonna 1630 Åke Tottin ikuiseksi omaisuudeksi. Vanha allodiaalisäteri. Omistajia mm. Johan von Falkenberg vv. 1626-1630, Åke Tott 1630-1640, Kristina Brahe 1640-1666, Gustav Soop 1667-1679, Anna Maria Soop ja hänen miehensä Axel Wachtmeister vuodesta 1679. Ilmoitetaan vuonna 1670 hyvin rakennetuksi.
Lavila	Säterioikeudet vuodesta 1630. Omistajat samat kuin edellä.
Irjanne Tottbyholm l. Sjundeby	Niinikään Åke Tottin omaisuudeksi vuonna 1630 lahjoitettu tila.
Mattila	Kuten edelliset tilat. Viljeltiin Lavilan yhteydessä.
Sassila eli Liufstad	Lahjoitettu vuonna 1629 Nils Bjelken ikuiseksi omaisuudeksi. Vuonna 1670 kohtalaisesti rakennettu.
Norby	Kuului Bjelken saamaan lahjoitukseen, hoidettiin Sassilan latokartanona.

HUHTINEN

Haviokoski	Matts Grenne sai tilan vuonna 1650 elinikäiseksi rälssikseen, säterioikeuksien kerrotaan olevan vuodelta 1666. Esiintyy säterinä vain 1670-luvun alun verifikaateissa.
------------	--

KARKKU

Haapaniemi	Läänitettiin vuonna 1619 Axel Sabelbyssalle. Sai säterioikeudet vuonna 1621. Palautui kruunulle vuonna 1652.
Kulju	Säterinä vuodesta 1641. Peruutettiin vuonna 1683 ja muodostettiin säteriratsutilaksi. Omistajina mm. Helmut Wrangel 1641-1647, Karl Fredrik Wrangel 1647-1677, eversti Mellin 1677-1682.

KOKEMÄKI

Kokemäenkartano	Allodiaalisäteri v. 1651. Entinen kuninkaankartano. Vuonna 1670 hyvinrakennettu. Omistajina mm. Arvid Forbus 1650-1665, Axel Julius De La Gardie 1665-1710.
Vuoltee	Allodiaalisäteri. Omistajia mm. Patrik Oglvie 1637-1674, Henrik Sass 1674-1684, Henrik Sass 1685-1713. Omistajat asuivat vuonna 1670 Halikossa sijaitsevassa kartanossaan. Tilan hoidosta vastasivat rengit ja piat. Tila peruutettiin vuonna 1683 ja muodostattiin 1690-luvulla säteriratsutilaksi.
Säpilä	Säterioikeudet vuonna 1664, rälssiksi jo vuonna 1613. Omistajana Baranoff-suku. Peruutettiin vuonna 1683 mutta lahjoitettiin takaisin Baranoffien elinkautiseksi läänitykseksi. Vuonna 1670 hyvin rakennettu.
Vitikkala	Cassari Baranoffin rälssiksi vuonna 1613. Hyvin rakennettu 1670-luvun alussa. Baranoff-suvun omistuksessa, nautti 1640-luvulta lähtien säterioikeuksia.
Rudanko	Niinikään Baranoffin rälssiksi vuonna 1613. Vitikkalan latokartano.
Pukkala	Ogilvie-suvun vanhaa rälssiä, säteri. Vuonna 1670 tila oli lampuodin hoidossa.
Ylistaro eli Änääs	Lahjoitettu vuonna 1610 Hans Boijen perillisten rälssiksi. Nautti säterioikeuksia. Ilmoitetaan vuonna 1670 huonosti rakennetuksi ja Axel De La Gardien omistamaksi.
Forsby	Kuten edellä. Samoin huonosti rakennettu ja talonpoikaisen lampuodin asuma.
Meinikkala	Arvid Forbus osti rälssiksi vuonna 1651. Hoidetaan Kokemäenkartanon yhteydessä.

LAPPI

Haapasaari	Michel Jordan sai oikeuden säterin perustamiseen vuonna 1651. Kartano säilyi Jordan-suvun omistuksessa.
Lahti	Michel von Jordan sai alueen läänitykseen vuonna 1615. Säterin hän perusti vuoden 1620 tienoilla. Peruutettiin vuonna 1683 ja muodostettiin säterirustholliksi. Jordan-suvun omistuksessa.
Kolla	Kartano syntyi Michel Jordanin vuonna 1633 saamille maille. Valmiina jo vuonna 1643. Jordan-suvun omistuksessa.
Rohdainen	Kartanon pohjana on Konrad von Gerttenin vuonna 1651 saama läänitys. Säteri rakennettiin vuonna 1653. von Gertten-suvun omistuksessa.
Kortela	Von Gertten-suvun säteri. Lahjoitus 1650-luvun alusta. Tila peruutettiin mutta palautettiin vuonna 1683 takaisin entisille omistajilleen, leskirouva Elisabet Wachtmeisterin eliniäksi. Täysin rappeutunut kartano palautui kruunulle vuonna 1691.
Sampaanala	Kartanon perustana Arvid Wittenbergin vuonna 1651 saama läänitys. Kartano mainitaan auttavasti rakennetuksi.
Kivikylä	Sai säterioikeudet vuoteen 1679 mennessä, säteri peruutettiin kuitenkin muutaman vuoden kuluttua. Kartano kuului von Gertten-suvun omistukseen.
Murtamo	Inspektori Michel Mattssonin säterinä 1670-luvun alussa.

LOIMAA

- Vesikoski Arvid Wittenberg sai maat rälssiksi vuonna 1641, säteri, 1670-luvun alussa hyvin rakennettu. Wittenberg-suvun omistuksessa.
- Ämmäinen Kuului osana Arvid Wittenbergin vuonna 1651 saamaan vapaaherrakuntaan, viljeltiin säterinä.
- Mököinen Kuten edellä.
- Pasensuo Michel Johanssonin rälssiksi vuonna 1650, hoidettiin säterinä.
- Uotila Säterioikeudet vuonna 1625, peruutettiin vuonna 1683 ja muodostettiin ratsutilaksi. Omistajina mm. Johan De La Gardie 1604-1640, Jöns Kurki 1641-1652, tämän perilliset 1652-1666, Johan Ribbing 1667-1687.

MOUHIJÄRVI

- Selkee Säterioikeudet 1618. Omistajina mm. Åke Tott 1635-1640, Hans Wachtmeister 1640-1652, tämän perilliset 1652-1673, kruunu 1673-1675. Lorentz Creutz 1675-1678, kruunu jälleen vuodesta 1678. Tila peruutettiin ensimmäisen kerran vuonna 1674 ja toistamiseen vuonna 1678, muodostettiin tämän jälkeen säteriluontoiseksi virkataloksi. Vuonna 1670 tilan kerrotaan olleen jatkuvasti talonpoikaisten lampuotien hoidossa.

TYRVÄÄ

- Eköisby Lahjoitettiin vuonna 1643 Brehmerin ja hänen vaimonsa elinikäiseksi rälssiksi, sai samana vuonna tilalle säterioikeudet. Asui itse Liivinmaalla. Tila lampuotien hoidossa. Mainitaan säterinä vielä vuonna 1760.
- Ruotsila Läänitetty Kristoffer Burmeisterille vuonna 1652, säterioikeudet vahvistettu vuonna 1668. Peruutettiin vuonna 1683 ja muodostettiin säteriratsutilaksi. Omistajina mm. Didrik Rigeman vv. 1652-1684.
- Raukko Säterioikeudet vuonna 1659. Peruutettiin vuonna 1683 ja muodostettiin säteriratsutilaksi. Omistajina mm. Frans Dücker 1622-1633, Reinhold Anrep 1633-1652, Gustav Grass 1656-1694.
- Rautajoki Säterioikeudet vuodesta 1615. Palautui perillisten puuttuessa kruunulle vuonna 1652. Omistaja Axel Sabelbyssa.
- Tyrvisby Vanhaa rälssiä, läänitetty vuonna 1630 Hans Ragvadssonille. Säterioikeudet. Vuodesta 1664 omistaja Hans Rosensabel.
- Laukula Läänitetty vuonna 1651, sai 1663 säterioikeudet.

ULVILA

Vanhakartano	Säterioikeudet vuonna 1621. Tila peruutettiin vuonna 1683 ja muodostettiin säteriratsutilaksi. Omistajina mm. Hans Ram vuoteen 1634, Hans Ram nuor. 1634-1664, Katarina Falkenklow 1664-1671, Johan Lagermarck vuodesta 1671 lähtien.
Yyteri	Säterioikeudet vuonna 1678. Peruutettiin vuonna 1683 ja muodostettiin säteriratsutilaksi. Omistajina mm. Clas Slang 1604-1625. Hans Munck 1625-1635, Johan Munck 1635-1663, Bernhard Reh binder 1663-1710.
Suolisto	Vanha säteri. Omistajina mm. Clas Skalm vuoteen 1639, Karin Svart 1639-1657, Erik Ehrenskiöld 1657-1684, tämän perilliset vuoteen 1749.
Sunniemi	Keskiaikainen rälssisäteri. Omistajina mm. Gödik Fincke vuoteen 1617, Margareta Fincke ja tämän puoliso Evert Horn vv. 1631-1646, Kustaa Horn 1646-1666, Karl Horn 1683-1701.
Saari	Säterinä jo vuonna 1600. Peruutettiin vuonna 1682. Omistajina vuoteen 1777 Sunniemen valtiat, tämän jälkeen Maria Silverhielm.
Koivisto	Lahjoitettiin vuonna 1651 Kustaa Hornille, oli tätä aikaisemmin hovioikeuden presidentin palkkatilana. Peruutettiin vuonna 1681 ja muodostettiin ratsutilaksi. Omistajina mm. Kustaa Horn 1651-1657, tämän leski Sigrid Bjelke 1657-1679.
Isokartano	Lahjoitettiin vuonna 1651 Jöns Kurjelle, vanha säteri. Omistajina mm. Jöns Kurki ja Kustaa Kurki. Muodostettiin 1680-luvulla ratsutilaksi.
Trumetari	Mainitaan säterinä eräinä vuoden 1652 jälkeisinä vuosina. Omistaja Mumma-suvun jäsenet.
Villilä	Michel Jordanin rälssiksi vuonna 1632. Säterioikeudet vuonna 1639. Ilmoitetaan 1670 'jotenkin' rakennetuksi. Peruutettiin vuonna 1682, mutta annettiin entisen omistajan elinkautiseksi läänitykseksi vuonna 1683. Omistajina Jordan-suvun jäsenet.
Anola	Vanha säteri. Omistajina mm. Aksel Kurki, Jöns Kurki, Katariina Kurki ja Aksel Posse.
Pietniemi	Hans Ragvaldsson Ram sai vuonna 1630 rälssiksi. Vanha säteri. Vuonna 1670 hyvin rakennettu. Kuului jatkuvasti Ram-suvulle.
Linti	Säterioikeudet vuonna 1682. Peruutettiin vuonna 1683. Mainitaan lähteissä toisinaan Leistilän nimellä. Omistajat Jordan-sukua.
Noormarkku	Säterioikeudet vuonna 1649. Peruutettiin vuonna 1683. Omistajina Gotthard von Zeckler 1622-1648, Reinhold Böning 1648-1691.
Söörmarkku	Lahjoitettu vuonna 1622 Gotthard Zecklerille, nautti säterioikeuksia. Oli vuonna 1670 hyvin rakennettu. Omistajat kuten Noormarkku.

Liitetaulukko 19: Vanhojen 1600-luvun emäpitäjien myöhemmät kappelit.

Emäpitäjä	Kappeliseurakunta
Eura	Honkilahti Kiukainen Köyliö Säkylä
Eurajoki	Luvia
Huittinen	Kauvatsa Keikyä Punkalaidun Vampula
Hämeenkyrö	Viljakkala
Ikaalinen	Honkajoki Jämijärvi Kankaanpää Karvia Kihniö Parkano
Karkku	Suoniemi
Kokemäki	Harjavalta
Lappi	Hinnerjoki Rauman maaseurakunta
Loimaa	Alastaro Mellilä Metsämaa
Mouhijärvi	Lavia Suodenniemi
Tyrvää	Kiikka Kiikoinen
Ulvila	Ahlainen Kullaa Merikarvia Nakkila Noormarkku Pomarkku Porin maaseurakunta Siikainen

Huomautuksia: Taulukosta käy ilmi, minkä emäseurakunnan yhteyteen liitetäulukon 17 pitäjät ovat tämän työn taulukoissa liitetty.

Lähde: Suomenmaa III.

LÄHDELUETTELO

ARKISTOLÄHTEET

Valtionarkisto (VA)

Voudintilit (VA 2431-2597) vv. 1600-1634

- Autiotilaluettelot
- Kuninkaankartanoiden vierasluettelot
- Sakkoluettelot
- Kymmenysveroluettelot (kl)
- Huonekuntaveroluettelot
- Nokkaveroluettelot
- Maakirjat
- Karjaveroluettelot vv. 1620-1634 (kvl)
- Vuotuisveroluettelot
- Elvsborgin lunnaiden kanto- ja rästiluettelot vv. 1614-1620 (VA 483 Bb-483 Bööö)
- Erilaisten apuverojen luettelot
- Henkikirja vuodelta 1634 (VA 1918)

Läänintilit (VA 7120-7462) vv. 1634-1713

- Henkikirjat 1635-1713 (hk)
- Kymmenysveroluettelot
- Sakkoluettelot
- Karjaveroluettelot
- Itsellisten karjaveroluettelot
- Palkollisveroluettelot
- Kihlakunnantuomarin ja laamannin palkkaveroluettelot
- Rästiluettelot

Porin raastuvanoikeuden pöytäkirja vv. 1622-1639; 1645-1659; 1674-1675; 1678-1712

Rauman raastuvanoikeuden pöytäkirjat vv. 1624-1639; 1645; 1688-1689

Kihlakunnanoikeuksien tuomiokirjat (tk)

Maskun ja Vehmaan tuomiokirjat vv. 1687-1693

Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokirjat vv. 1653-1659;
1674-1675; 1677-1681; 1693-1721

Ala-Satakunnan tuomiokirjat vv. 1620-1627; 1629-1635;
1639-1652; 1682-1692

Ylä-Satakunnan tuomiokirjat vv. 1623-1631; 1643-1648;
1675; 1678-1711

Loimaan vapaaherrakunnan tuomiokirjat vv. 1658-1659

Porin kreivikunnan tuomiokirjat vuosilta 1658-1659; 1674-
1675

Ikaalisten tuomiokunnan tuomiokirjat vv. 1658-1663; 1665-
1667

Tuomiokirjakortisto: Satakunta

Suomen Asutuksen Yleisluettelo vuosilta 1600-1714: Hä-
meenkyrö, Ikaalinen, Jämijärvi, Kankaanpää, Parkano, Kih-
niö, Karkku, Kiikku, Lavia, Mouhijärvi, Suoniemi, Tyrvää

Kirkonarkistot (tarkempi selvitys käydyistä sarjoista taulu-
kossa 1)

- Euran kirkonarkisto (JK)
- Säskylän kirkonarkisto
- Luvian kirkonarkisto
- Punkalaitumen kirkonarkisto
- Hämeenkyrön kirkonarkisto
- Ikaalisten kirkonarkisto
- Karkun kirkonarkisto
- Suoniemen kirkonarkisto
- Tyrvään kirkonarkisto
- Kiikan kirkonarkisto
- Harjavallan kirkonarkisto
- Merikarvian kirkonarkisto
- Porin kirkonarkisto

Turun Maakunta-arkisto (TMA)

Läänintilit (verificationer) vuosilta 1666, 1668-1671, 1675-1689, 1691-1697, 1699, 1705-1708, 1710

Rauman maistraatin arkisto (RMA)

- Luettelo porvareista, kauppiaista, kauppaporvareista ja käsityöläisistä 1683-1684 (Bd:1)
- Memoriaalipöytäkirjat 1603-1713 (Cb:1)
- Aksiisioikeuden pöytäkirjat 1694-1698 (Cg:1)
- Kirjekonseptit 1619-1721 (Da:1)
- Viranomaisten kirjeet 1608-1700 (Eb:1-4)
- Allegaatit 1609-1709 (Eca:1-2)
- Kaupungin tilit 1600-1712
- Kruunun tilit 1600-1603, 1688-1689, 1701-1721

Rauman raastuvanoikeuden arkisto (RRA)

- Tuomiokirjat vv. 1646-1655 (Ca:1-3); 1657-1661 (Ca:4); 1663-1671 (Ca:5-7); 1673-1677 (Ca:8); 1679-1687 (Ca:9-12); 1691-1712 (Ca:13-17); 1718 (Ca:18)
- Perukirjat vv. 1656-1721 (Eb:1)

Ala-Satakunnan (Euran) tuomiokunnan tuomiokirjat vv. 1646, 1648, 1650, 1666, 1674, 1677-1678, 1680-1681, 1683-1684

Loimaan tuomiokunnan tuomiokirjat vv. 1664-1683

Ulvilan tuomiokunnan tuomiokirjat vv. 1648, 1662, 1665, 1674, 1676-1677

Ikaalisten tuomiokunnan tuomiokirjat vv. 1669-1672, 1683, 1685, 1687, 1691, 1696-1697, 1699, 1710

Vuojoen kartanon arkisto

Kirkonarkistot: (tarkempi selvitys käydyistä sarjoista taulukossa 1)

- Eurajoen kirkonarkisto
- Huittisten kirkonarkisto
- Kokemäen kirkonarkisto
- Köyliön kirkonarkisto
- Loimaan kirkonarkisto
- Mouhijärven kirkonarkisto
- Vampulan kirkonarkisto
- Rauman kirkonarkisto

PAINETTU LÄHDEKIRJALLISUUS

Borgareståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början I. Utgiv. av Nils Staf. Uppsala 1945.

Prästeståndets riksdagsprotokoll. På riksgäldeskontorets uppdrag utgivna av Sven Olsson. 1668-1778. Stockholm 1956

Stiernman, And. Anton, Alla riksdagars och mötens beslut samt arfföreningar, regementsformer, försäkringar och bewillingar som ... I-III. Stockholm 1728, 1729, 1733.

Stiernman, And. Anton, Samling utaf kongl. bref stadgar och förordningar etc. angående Sveriges rikets commerce, politie och economie... I-VII. Stockholm 1747-1775.

Svenska riksrådets protokoll I-VII 1621-1657. Utgifvet af Kongl. riksarchivet. Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje serien. Stockholm 1878-1929.

KIRJALLISUUS

Alho, K.O. Läntinen tutkijalautakunta ja sen toiminta vuosina 1725-1727. HTutk. XXVI. Helsinki 1940.

Avellan, Niilo, Tietoja muutamista entisen Ulvilan pitäjän suurtiloista. Satakunta I, Helsinki 1907; III Porvoo 1925; V Vammala 1928.

Ehrström, Erik, Översikt av det finska skräväsendets historia. Tidskrift av Juridiska Föreningen i Finland 1892-1893. Helsingfors 1893.

- Bonsdorff, Carl, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Första bandet. Helsingfors 1894.
- Gadd, Pietari Adrian, Satakunnan kihlakuntain pohjoisosan taloudellisen kuvaamisen yritys, joka käsittää huomautuksia maantieteen, muinaismuistojen, fysiikan, luonnonhistorian ja talouden ym. aloilta tarpeellisine piirroksineen. Suom. Kaapo Murros. Tampereen Historiallisen Seuran julkaisuja 5. Tampere 1946.
- Gothe, Richard, Ulvilan satulaseppä vuonna 1609. Friitalan Nahkalastuja n:o 4/1950.
- Granit-Ilmoniemi, E., Porin kaupungin porvareita ja kauppiaita 1600-1880. Pori 1931.
- Granlund, John, Skinnare. Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid. Helsingfors 1970.
- Halila, Aimo, Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I-II. HTutk. XXVIII. Helsinki 1943.
- Heckscher, Eli, Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa II:1. Stockholm 1949.
- Hedlund, Ruth, Västerås befolkning vid slutet av 1600-talet. En socialhistorisk studie. Västerås 1980.
- Jaakkola, Jalmari, Satakunta. Iso Tietosanakirja XI. Helsinki 1936.
- Jokipii, Mauno, Saastamalan vanhasta vaskiteollisuudesta. Satakunta XV. Vammala 1952.
- Jokipii, Mauno, Porin kreivikunta. HArk 54. Helsinki 1953.
- Jokipii, Mauno, Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat I-II. HTutk. XLVIII. Helsinki 1956.
- Jokipii, Mauno, Loimaan satulanteko. Kotiteollisuus N:o 1. 1956.
- Jokipii, Mauno, Satakunnan asuinrakennuksista ennen isoavihaa. Satakunta XVII. Vammala 1961
- Jokipii, Mauno, Satakunnan varhaisimmasta teollisuudesta ennen isoavihaa. Historica I. Jyväskylä 1962.
- Jokipii, Mauno. Kokemäenkartano satakuntalaisten rakennettavana. Suomen Museo 1971.
- Jokipii, Mauno, Satakunnan historia IV. Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta isoonvihaan. Pori 1974.

- Jutikkala, Eino, Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin val-
lan viimeisinä aikoina. HTutk. XV₁₋₂. Helsinki 1932.
- Jutikkala, Eino, Die Bevölkerung Finlands in den Jahren
1721-1749. Suomen Tiedeakatemia toimituksia B LV,
4. Helsinki 1945.
- Jutikkala, Eino, Väestö ja yhteiskunta. Hämeen historia 2,1.
Hämeenlinna 1957.
- Jutikkala, Eino, Asutus ja väestö. Suomen taloushistoria I.
Helsinki 1980.
- Jutikkala, Eino - Nikander, Gabriel, Suomen kartanot ja
suurtilat II. Helsinki 1941.
- Järvinen, Pirkko-Liisa, Turun ja Porin läänin varallisuudesta
vuoden 1713 veroluetteloiden perusteella. Turun Yli-
opiston Suomen historian pro gradu -työ. Turku 1949.
- Kaukovalta, Kyösti, Uudenkaupungin historia I. Tampere
1917.
- Kerkkonen, Veikko, Etelä-Suomen kruununverot 1614-1650.
HTutk. XXX. Helsinki 1945.
- Koivisto, Olavi, Euran, Honkilahden ja Kiukaisten historia I.
Historiallisen ajan alusta isoonvihaan. Vammala 1966.
- Kokoelma Suomen kansan sananlaskuja.
- Kuusi, Matti, Vanhan kansan sananlaskuviisaus. Suomalaisia
elämänohjeita, kansanaforismeja, lentäviä lauscita
ja kokkapuheita vuosilta 1544-1826. Porvoo 1953.
- Laakso, Veikko, Loimaan ja Huittisten suurpitäjien käsityö-
läiset vuosina 1721-1809. Turun Yliopiston Suomen his-
torian lisensiaattityö. Turku 1974.
- Lehtinen, Erkki, Autioitumisesta Ala-Satakunnassa 16. ja 17.
vuosisadan vaihteessa. Satakunta XVII. Vammala 1961.
- Lehtinen, Erkki, Suur-Ulvilan historia I. Pori 1967.
- Lext, Gösta, Mantalskrivningen i Sverige före 1860. Medde-
landen vid Göteborgs universitetet 13. Göteborg 1968.
- Lindberg, Folke, Hantverk och skräväsens under medeltid
och äldre vasatid. Halmstad 1964.
- Lundkvist, Sven, Rörlighet och social struktur i 1610-talets
Sverige. Historisk Tidskrift n:o 2/1974.

- Luukko, Armas, Vaasan historia I 1606-1712. Vaasa 1971.
- Lähteenoja, Aina, Rauman kaupungin historia II. Rauma 1600-1721. Rauma 1932.
- Matinolli, Eero, Sosiaalishistoriallisen tutkimuksen lähdeaineistosta ja metodista. Turun Ylioppilas IV. Turku 1955.
- Matinolli, Eero, Kruununverotus. Varsinais-Suomen historia VI,4. Turku 1976.
- Melander, K.R., Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista vuosilta 1617-1634. Historiallinen Arkisto XIV. Helsinki 1896.
- Melander, K.R., Horn, Kustaa Eevertinpoika. Kansallinen elämänkerrasto II. 1929.
- Myllyntaus, Timo, Talouspolitiikan pääsuuntaviivat. Suomen taloushistoria I. Helsinki 1980.
- Mäntylä, Ilkka. Tornion kaupungin historia osa 1. Tampere 1971.
- Möller, Sylvi, Suomen tapulikaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupankäyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella. HTutk. XLII. Helsinki 1954.
- Möller, Sylvi, Merkantilismin aikakausi. Oma Maa 2. Porvoo 1958.
- Nallinmaa-Luoto, Terhi, Hämeenkyrön historia 1600-1721. Vammala 1983.
- Nesselius, Israel, Israel Nesseliuksen mietinnöt. Suomen historian lähteitä VII. Helsinki 1949.
- Paavola, Maija, Varsinais-Suomen kartanonkäsityöläiset vuosina 1763-1809. Turun Yliopiston Suomen historian pro gradu -työ. Turku 1977.
- Papinsaari, Raimo, Turun räätälien ammattikunta ja sen jäsenet 1721-1809. Turun Yliopiston Suomen historian laitos, eripainossarja II. Turku 1968.
- Papunen, Pentti, Rauman seudun historia I. Rauman mlk - Lappi - Hinnerjoki vanhimmista ajoista n. v:teen 1721. Rauma 1959.
- Pitkänen, Kari, The reliability of the registration of births and deaths in Finland in the eighteenth and nineteenth centuries: some examples. SEHR.

- Pylkkänen, Riitta, Barokin pukumuoti Suomessa 1620-1720. SMYA 71. Helsinki 1970.
- Ranta, Raimo, Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721-1809 I. Käsityöläiseksi pääsy ja käsityöläisten lukumäärä. HTutk. 108. Helsinki 1978.
- Ranta, Raimo, Ulkomaan ja kotimaankauppa. Suomen taloushistoria I. Helsinki 1980.
- Ranta, Raimo, Turun kaupungin historia 1600-1721. Ensimmäinen nide. Turku 1975.
- Rask, Henry, Utgijorde bonderusthällarna allmogens "mest framåtsträvande element"? Historisk Tidskrift för Finland 2/1978.
- Roiha, Juhani, Vuojoen kartano. Eurajoen pitäjänkirja. Eurajoen Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja I. Rauma 1977.
- Roos, John, E., Uppkomsten av Finlands militieboställen under indelningsverkets nyorganisation 1682-1700. En historisk-kameral undersökning. HTutk. XVIII. Helsinki 1933.
- Ruuth, J.W. - Halila, Aimo, Viipurin kaupungin historia II osa. Kirjoittanut J.W. Ruuth, uudistanut A. Halila. Lappeenranta 1974.
- Ruuth, J.W. - Jokipii, Mauno, Porin kaupungin historia II. 1558-1809. Kirjoittanut J.W. Ruuth, uudistanut M. Jokipii. Pori 1958.
- Salminen, Knut, Köyliön pitäjän historia. SKS 47. Pitäjänkerptomuksia VII. Helsinki 1905.
- Schybergson, Per, Hantverk och fabriker I-II. Helsingfors 1973.
- Soininen, Arvo M., Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinteisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. HTutk. 96. Helsinki 1974.
- Stadin, Kekke, Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar. Borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1680. Studia Historica Upsaliensia 105. Uppsala 1979.
- Suolahti, Gunnar, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1919.

- Suolahti, Gunnar, Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo 1912.
- Suvanto, Seppo, Satakunnan historia III. Keskiaika. Pori 1973.
- Söderlund, Ernst, Hantverkarna. Andra delen. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden. Den svenska arbetarklassens historia. Stockholm 1949.
- Talve, Ilmar, Suomen kansankulttuuri. SKS toimituksia 355. Mikkeli 1979.
- Tornberg, Matleena, Varsinais-Suomen karjatalous 1600-luvulla. Turun yliopiston Suomen historian lisensiaattityö. Turku 1973.
- Turpeinen, Oiva, De finländska städernas folkmängd 1727-1810. Historisk Tidskrift för Finland 2/1977.
- Viikki, Raimo, Suur-Huittisten historia II. Punkalaitumen erottamisesta kunnallisen itsehallinnon alkuun n. 1639-1860. Lauttakylä 1973.
- Viljanti, Arvo, Vakinaisen sotamiehenpidon sovelluttaminen Suomessa 1600-luvun lopulla erityisesti silmälläpitäen Turun läänin jalkaväkirykmenttiä. Turku 1935.
- Vilkuna, Kustaa, Skinnare. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Helsingfors 1970.
- Wirilander, Kaarlo, Säätyläisten rajaus. Genos 1/1972.
- Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. HTutk. 93. Helsinki 1974.
- Virrankoski, Pentti, Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809 - noin 1865). HTutk. LXIV. Helsinki 1963.
- Virrankoski, Pentti, Tuomiokirjojen käyttö historian tutkimuksessa. Turun Yliopiston historian laitos. Eripainos-sarja VI. Turku 1970.
- Virrankoski, Pentti, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Oulu 1973.
- Vuorela, Toivo, Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo 1975.

Summary

Handicraft was an industry favoured by the mercantilist government of Sweden in the 17th century. It was very important for the government that the ideals of a general division of labour were extended to include handicraft as well. With this in mind it tried to restrict the practice of handicraft as a privilege of craftsmen in towns. A further objective was to limit the right to practice a craft to include only masters who had become incorporated into craft guilds. The division of labour would thus have been complete. Handicraft was to be officially practised only in towns and even there exclusively by masters belonging to a guild. In this way, the crown wanted to maximise handicraft production and also improve the quality of the products so that they would pass even strict inspection.

In the 17th century, the government passed a number of laws that adhered to these principles. It emphasized the necessity of the craft guilds and threatened to fine craftsmen who were not willing to move to towns. The basic principles of the government were first formulated in the charter of craft guilds of 1621. It applied, however, only to the province of Uppland and thus never had the effect the crown had intended. The first law on craft guilds for the whole kingdom was not passed till 1669. It was more detailed than the 1621 charter but identical in spirit.

The handicraft policy adopted by the government was in line with the longstanding aims of the craft guilds. The

crown thus agreed to promote the interests of the craft guilds. Sometimes this meant that the government had to give up some of its principles, but we must keep in mind that, on the whole, the craft guilds suited the aims of the crown very well. On the other hand, the crown had few alternatives to choose from in 17th century Sweden. Some essential factors were, however, ignored and this greatly undermined the policy of the government. When the authorities adopted the ideals of the strictly traditional German craft guilds they also accepted the narrowest aims of the guilds. Secondly, they paid no attention to conditions prevailing in the kingdom, to the fact that the towns were small and few in number. The government thus accepted a programme that was impossible to enforce literally. It could in no way expect the farmers of the inland areas of Finland to travel tens or hundreds of kilometers to the nearest town when they needed these services of blacksmith or other craftsmen.

The authorities therefore had to give in on their principles. In the 1680's they granted the farmers the right to keep a few craftsmen with them, but only trailers and shoemakers. The royal replies graciously given in 1680 and 1686 to the complaints of farmers laid the foundation of the system of village craftsmen, a practice that was continued up to 1879. The king did not, however, feel that he had given up any of his long-term objectives. Bending the principles slightly did not imply any yielding of them. It was caused by sheer necessity.

The aim of the present study is not to discuss the attitudes of the government. It is rather the opposite; to study the actual practice of handicraft under the circumstances described above. The survey covers the rural and urban municipalities of Satakunta and is restricted to the period 1600-1721. The studied area was chosen for purely "parochial" reasons. The period was interesting because it offered a chance to follow the timing of the government's measures, whether handicraft had already become an independent industry or whether the crown could control the development of an industry that was still in the process of differentiation. Data have been collected about the

intensity of handicraft, as well as about its regional and occupational structure. Overall, handicraft is seen as an economic innovation. Its spread and development are therefore studied in close connection with the characteristics of the region and the period.

The data about crafts and craftsmen have been collected from many tax registers of 1600-1721, from judgement books and sources found in parish records. From the point of view of research on handicraft the sources are secondary. No records of craft guilds are available from 17th century Satakunta. It is typical of the sources used they are unsystematic in terms of time, content and region. This means that source criticism must be strict and that the validity and reliability of the data must be carefully weighed. When data available from different sources were matched it was, however, noticed that they tallied nicely with each other. Thus information recorded according to different criteria does not give a distorted view of the structure of handicraft. The number and distribution of those who have been recorded as craftsmen only once also fit the general pattern very well.

Altogether 1 136 craftsmen have been recorded from Satakunta. Because there are considerable gaps in the sources this figure must be treated as the minimum number of craftsmen. Even as such the data give a good idea of the temporal development of the number of craftsmen and their regional and occupational distribution. The number of the craftsmen grew throughout the 17th century. In towns, however, the development stopped and the figures remain more or less the same. There was even a slight drop at the end of the century. No exact censuses exist from the 17th century and therefore it is impossible to say which grew faster, the population or the number of craftsmen. If the number of farms is taken as yardstick we notice that the number of craftsmen grew faster. From this angle, the services of craftsmen became easier to obtain during the 17th century.

Craftsmen practising 29 different trades were found from 17th century Satakunta. Smiths formed the biggest group with 330 representatives. Tailors and shoemakers

come next with 234 and 168 instances respectively. Occupational differentiation is still in process in many cases. Blacksmiths are said to have performed a great variety of jobs, to have repaired pistols and forged agricultural tools. Some smiths are especially referred to as gunsmiths in the sources, some are mentioned as clocksmiths, others tool makers. The distinctions are not systematic. The same smith sometimes occurs just as a smith, sometimes as a gunsmith. The differentiation between carpenters and master builders is also inconsistent. Further, it is mentioned that shoemakers occasionally did tanning and chamois makers made shoes.

For reasons of this kind, the craftsmen have been recorded under headings that have relatively wide reference. All craftsmen working with metal have been grouped under metal workers, those working with textiles under textile workers, those treating leather under leather workers and those dealing with wood or building under wood building workers. There are 390 craftsmen in the first group, 265 in the second, 224 in the third and 252 in the fourth group. Only five craftsmen could not be placed in any of these groups. Compared with the total number of craftsmen, the share of skilled metal workers is 34 %, that of textile workers 23 %, leather workers 20 % and wood and building workers 23 %. Small changes take place in the occupational set-up during the century. The share of smiths, or more generally metal workers, decreases slightly while the proportion of textile, and wood and building workers increases somewhat.

The growing number of craftsmen was in accordance with government policy, but this was not true about the regional distribution of craftsmen. The numbers grew more slowly in the towns than in the countryside where the numbers actually rose very high compared to towns. In many parishes, the occupational structure was also identical with that of towns. This means that records have been found about 864 craftsmen in the countryside of Satakunta and about 272 craftsmen in Pori and Rauma, the two towns of the province. Further, the number of different trades practised was 22 in the countryside and 25 in the towns.

The only difference between rural and urban areas was that the farmers needed more smiths in the countryside whereas in towns the number of shoemakers and tailors was higher.

The government also failed in its second goal, in the incorporation of handicraft into craft guilds. The records show that there was a common guild for all crafts in Pori and that in Rauma the craftsmen had been urged to form one. A common guild is, however, not the same thing as a craft guild and the exhortation had no practical consequences. Handicraft therefore remained difficult to control but not totally uncontrolled. After all, it was the duty of the town magistracy, according to the law, to exercise adequate control in towns where there were no craft guilds. The magistracies of Pori and Rauma were very passive in this respect. In practice, they interfered only if an official complaint had been lodged with them. Their decisions were, however, based on the law and on common sense. They were more interested in ensuring the continuity of craftsmen's services than in strict control of their activities.

The failure of the official handicraft policy can be attributed to several causes. First of all, handicraft in Satakunta was relatively undeveloped in the 17th century. It was not yet an independent industry in many cases and the distinction between handicraft and household industry was often still unclear. Craftsmen did not yet form a distinct group, they did not have common interests to protect, nor the need to incorporate. No government decrees could create this need.

Another important reason for the failure of the handicraft policy was the attitude of the nobility. The leading members of the government played an official part in the formulation of the policy but because they did not want to violate the privileges of their own class they did not take away the noblemen's right to keep craftsmen of various types. The nobility interpreted its rights in a flexible manner and extended its protection to many such craftsmen who lived outside the manors. This naturally undermined the effect of the government's measures. In Satakunta, this is clearly seen in the fact that 193 or 22

% of the craftsmen in the province lived under the protection of the nobleman. The nobility did not control the activities of its craftsmen but let them do work for anybody. According to the statutes, the craftsmen hired by the nobility were to live on the manor and work only for the noble master.

Local authorities were not too eager to control whether the rules and regulations were obeyed or not. They did not interfere with the activities of craftsmen working for the noblemen, nor did they try to force other craftsmen to move to towns. The town authorities, too, remained passive. In exceptional cases, it could happen that they acted on the illegality of the practice. For example, they sometimes fined craftsmen who had unlawfully left the town for the countryside. They were not systematic, however. In the countryside, both the government authorities and the law courts were flexible in their judgements. They too wanted to ensure the continuity of craftsmen's services. They did not see anything unlawful in the fact that craftsmen remained in the countryside despite prohibitions. Nor did they mind granting the protection of the parish to blacksmiths, according to the statutes of 1680 and 1686, which restricted the practice to tailors and shoemakers only. Further, they did not urge the craftsmen to seek the permission to practice their craft, but let them go on working without having to pay the tax imposed by the government. The number of craftsmen enjoying the protection of the parish therefore remained low in the 17th century. Only 47 such cases were found in the sources.

Handicraft in Satakunta could develop on its own terms in the 17th century. It was most intensive and versatile in areas with the best economic resources i.e. in the coastal areas of the province, in Ulvila, Kokemäki, Eura and Eurajoki. It was weakest and least developed, throughout the century, in the inland parishes, in Ikaalinen, Hämeenkyrö and Mouhijärvi. Handicraft had not yet fully developed into an independent industry and the status of craftsmen therefore remained undefined. Nevertheless, craftsmen offered services needed by the rural and urban communities of the 17th century and were thus held in high esteem.

Their status was not as high as that of farmers and merchants, the most important members of the communities. There were differences among the craftsmen as well. They can best be traced in the countryside and they show the high status of the smith. It was better to be in the bad books of the priest than the blacksmith.

